א. דרויאנוב

ספר הבדיחה והחדוד

Fate has linked us in the esteem of wonderful friends. May it continue to keep us together in the spirit. Harvey Golden

Printed in Germany

Best wishes always — Anne Sackal

In remembrance of your work for Young Judaea in Boston.

Hyman Morrison.

May you always find joy in your work.

Evelyn Jaffee

עד זקנה, עוד נחיה, נגע, ונשחק יחד.
גרשון.

תלך מחיל אל חיל ותצליח במקצועך
א. פיגוס

My sincere wishes for every success!

Mildred Aronson

Beatrice Citron
Joseph S. Shubow
We trust and honor you as a faithful servant of the Jewish people.
תמיד הֱיֵה אוהב ודורש בשביל
טובת עמך כמו שעשית עד עכשיו.

Matt Margolis — שלום!

Fay Margolis

Samuel Reznick.

Esther Weinikoff

Dr. Harry A. Sont

שלום לרחוק ולקרוב......

Minnie Margolis.


אמנות

א. דרויאנוב

ספר הבדיחה והחדוד

אין לך דור, שאין בו ליצנין
ירושלמי ברכות, פ"א

הוצאת "אָמָנוּת"
פְרַנְקְפוּרְט ע"נ מַיִן—
מוֹסְקְבָה — אוֹדֵיסָה

בית הדפוס של מ. לרברגר ושתפיו פרנקפורט ע״נ מין.

מתנת אהבה

לאשתי

ברכה בת יעקב־דוב הלפרין

* * *

„ספר הבדיחה והחדוד" הוא פְּרִיָם של כנוס ועבוד, שארכו לי ימים רבים.

לפני שלש־עשרה שנה מוטל הייתי חולה בסנטוריון סמוך לְדְרֶזְדֶן. רופאי אסר לי את הספרים והתיר לי רק את הקריאה הקלה, שאינה טעונה עיון. אחד ממכרי, שהיה מצוי בדרזדן אצל הפרופיסור אבגוסט ורנשה, הביא לי את קובצם של דֶסואר־ורנשה „דער יידישע הומאריסט" וקובץ יפה זה קִצֵּר לי כמה וכמה שעות־שעמום מימי הבטלה ההם. אבל לא על זה בלבד זָכוּר הוא לי בלבי לטובה. הרבה יותר מחזיק אני לו טובה, שמטנו ואילך נתתי את דעתי לרשום בפנקסִי כל בדיחה וחדוד יהודיים, שבאו לידי, וככה נאסף החומר, שֶׁרֻבּוֹ נכנס לקובצי, הַנִּתָּן עתה לקוראים.

עבודת כנוס זו נתחבבה עלי לא רק משום שהבדיחה מבדחת את הדעת, — יִזָּכֵר לה גם חסדה זה! —, כי־אם ביחוד משום שתיכף משעה ראשונה ראיתי, כי יפה כחה של הבדיחה העממית לשמש מפתח לכמה סִתְרֵי נפש העם, שמפתחות אחרים אין להם שליטה עליהם. אין כונתי לאמר, שאמת זו נתגלתה לי תיכף לכל היקפה ועמקה. עדיין זקוק הייתי להרבה עיונים, כדי שיובן לי לעצמי מה שהיה לי תחלה רק הברקה ראשונה, הברקה אינטואיטיבית, אם אני רשאי לאמר כך. קצת מן העיונים האלה ימצאו הקוראים להלן, ב„מבוא", ובמקום אחר עוד אשוב אליהם להרחיבם ולהעמיקם. אבל גם ההברקה הראשונה הספיקה לחבב עלי את כנוסה של בדיחתנו העממית: ברי היה לי, שגם לחומר זה יצטרכו כל אלה, שֶׁחֵקֶר נשמת העם והבנת רוחו יֵעָשׂוּ להם עבודת־קבע.

ואולם אם בנוגע לעצם הכנוס ידעתי ידיעה ברורה, מה העבודה הזאת לי, רבות נתקשיתי — ביחוד בראשית עבודתי — בנוגע להיכר „יהודתן" של כמה וכמה בדיחות. לא לחנם נאמר: „התול ובדיחה אין להם בעלים". אמנם באוצר־הבדיחה שלנו יש סוגים שלמים של בדיחות, ש„יהודתן" ודאית. הללו הן: א) בדיחות, שיסודן הוא „מדרש־לשון" — אם מדרש הלשון העברית או מדרש הלשון היהודית. ב) בדיחות, הטבועות בחותמו של הַהֲוָי היהודי. ולשני הסוגים המובהקים האלה אנו רשאים לצרף גם שלישי: בדיחות, שֶׁסִּמָּנֵי „יהודתן" אמנם אינם בולטים מתוכן, אלא שהן מפורסמות בעם. בנוגע לאלו יש לנו רשות לאמר: הואיל והן מפורסמות ושגורות בפי העם שמע מינה, שהן מתאימות לרוחו ושלו הן. אפילו אם לא במחיצתנו נולדו, חזקה עליהן, שבמחיצתנו נתיהדו ונעשו שלנו. דוגמת אגדות, בדיחות, משלים ופתגמים מהלכים, שכל עם ועם קולטם מן ההפקר ושופך את נוסחו שלו, כלומר את רוחו שלו, עליהם, ועל־ידי כך הם נעשים באמת שלו. אבל לידי באו בתור

בדיחות וחדודים יהודיים — אם מפי ספרים או מפי מְסַפְּרִים — גם כאלה, שאינם נכנסים לשום אחד משלשת הסוגים האמורים, ובראשית ימי עבודתי הייתי מתקשה הרבה, איזו מהן לְקָרֵב ואיזו לרחק. לא היה לי קריטריון מְפֹרָש לכך, ומה גם שעל קובצי „הבדיחות היהודיות", שנתרבו בשנים האחרונות, הן הכתובים יודית והן הכתובים בלשונות אחרות, אין לסמך כלל. מחברי הקובצים הללו נוהגים „לְיַהֵד" כל בדיחה הבאה לידם: שֵׁם יהודי הם מטילים לתוכה והיא נעשית „יהודית" בעל־כרחה. רק בהמשך הזמן למדה אזני להבחין את הבדיחה והחדוד ההם, ששלנו הם באמת — אם על פי הפלפול השנון שבהם, אם על־פי עוקצם החריף, או על־פי סמנים דקים אחרים, שרק אזנו של המומחה עשויה לתפוס אותם. ודומה אני, שרשאי אני לאמר בבטחה גמורה: באלף וארבע מאות הבדיחות והחדודים אשר בספרי לא תמצאינה יותר מעשרות אחדות, שעליהן יפול הספק, אם שלנו הן או לא. —

כל זה בנוגע לַכִּנּוּס. עכשו — על הָעִבּוּד.

בראשונה נגררתי גם אני אחרי ההנחה המקובלת, שבדיחתנו העממית נוטה בעיקרה להיות בדיחת־מלים והיא זקוקה, ככל בדיחת־מלים, דוקא לנרתיקהּ של אותה לשון, שבה היא נוצרת. ואם־כן, הואיל ורוב בדיחותינו העממיות נוצרות לעת־עתה בלשון היודית, נראה היה לי, כי מצד הלשון אצטרך להלביש את החומר, הנאסף בידי, דמות יודית. אבל במדה שהחומר הלך ורב בפנקסי הוברר לי כְּוַדָּאוּת גמורה, כי אותה הנחה על־דבר „הַזִּיקָה הטבעית" שבין בדיחתנו שלנו והלשון מוטעית היא בעיקרה. נסתכלתי וראיתי, שהבדיחה שלנו יחידה היא במינה: בְּרֻבָּהּ הגדול והמכריע אין היא משועבדת ללשון, שבה היא נוצרת. ועוד נסתכלתי וראיתי, שאם אמנם יש באוצרנו קצת בדיחות וחדודים, ששעבודה של הלשון היודית רובץ עליהם ומשעבוד זה אין שום יכולת לשחררם, הרי יש לנו לכל־הפחות כמספר הזה בדיחות וחדודים, ששעבודה של הלשון העברית רובץ עליהם, משום שיסודם הוא — מדרש הלשון העברית. ואין אני צריך להוסיף, שמכיון שהגעתי בהסתכלותי לכך הוברר לי מאליו, שהחומר אשר בידי ילבש דמות לשונית עברית.

והנה עמדה לפני שאלת הסגנון:

הבדיחה העממית חֻלִּי־חולין היא על־פי עצם מהותה. בדרך כלל מטפלת היא בעניני יום־יום, בחיי הבית והרחוב והשוק, שהאדם הוֹצֶה בהם כל שעה „עד צוארו". ובכל־זאת אין דִּבּוּרָהּ אותו הדבור הוּולגרי, הנזרק מן הפה כמו שהוא, בלי שום יפוי וקשוט. אדרבה: כל עיקרה אין הבדיחה באה אלא כדי לעשות חריץ מיוחד בנפשו של הקולט אותה, ובהכרח היא זקוקה להשתמש בדבור, שיש בו מן הברירה הפנימית הקודמת, לכל הפחות — התחלה ראשונית של ספרות ואמנות. זאת אומרת: מצד הסגנון הבדיחה היא יצירה, העומדת על הגבול שבין לשון־הרחוב ובין לשון־הספר, שבין הדבור הוולגרי ובין הדבור האמנותי. שורת־ההגיון נותנת אפוא, שקובצים של בדיחות וחדודים עממיים, אם הם מעובדים ומתוקנים כראוי, עלולים לְסַיֵּעַ סיוע מרובה ללשון, שיש לה צורך לרדת ממדרגתה של לשון־הספר למדרגתה של לשון־הדבור. על־ידי הבדיחה מתרחבים תחומיה הצרים המוגבלים של לשון־הספר, שהרי היא קולטת לתוכה שיחתן של הבריות בבית וברחוב ובשוק, אבל שיחה זו היא קולטת לא בכל צורתה המגושמת, כי־אם מתוך עִלּוּי ידוע. ומנקודה זו נִרְאָה לי

להשתמש בסגנון, הקרוב לסגנון האגדה שלנו, משום שגם זו עממית היא ביסודה ותמיד בקשה את הצורה הלשונית הנאותה, שעל ידה יוכל העם, ולא רק יחידי־הַסְּגֻלָּה שבו, „להשמיע את עצמו לאוזנו". ואולם משום שבדיחתנו ספוגה תמיד פלפול מרובה, נראה לי להוסיף — במקומות הראויים לכך — לסגנון האגדי גם מצרופיו של הסגנון הפלפולי שבהלכה. כך היתה כונתי; עד כמה עלתה בידי — אין אני יודע.

וכאן אני צריך להוסיף עוד הערה אחת. יש אומרים, שהלשון העברית הַמִּתְחַיָּה עתידה לפלוט מקרבה — פליטה אחר פליטה — את הבטויים, וביחוד את הצורות, הארמיים, שנשתרבבו לתוכה (כמובן, חוץ מאלה, שכבר נעשו לה „נכסי צאן ברזל"), ולהחליפם בבטויים וצורות עבריים. ואף־על־פי שבמקצת מודה גם אני בזה לא נמנעתי מלהשתמש בקובצי בבטויים וצורות ארמיים, השגורים ביותר בספרותנו התלמודית. סוף־סוף יצירה עממית היא הבדיחה ואין היא יכולה לְוַתֵּר על טעמה העממי המיוחד, ואלו בנוגע לאותם הבטויים והצורות הארמיים, אשר אמרתי, לא עלתה בידי למצוא עבריים שגורים כמותם, — שגורים כל־כך, עד כי הטעם העממי של הבדיחה לא יִפָּגֵם על ידם.

בְּעִבּוּדָם של הבדיחות והחדודים השתדלתי לְקַיֵּם את הוראתו של פלוניוס, ש„הקצור הוא נשמתה של הבדיחה" („הַמְלֶט" II, ב'). יפה הורה דַּבְּרָן זה. להלן, ב„מבוא", נראה, שאם אמנם כונתה העקרית של הבדיחה היא לגלות, מעמידה היא תמיד פנים כאלו רצונה לכסות. דין הוא אפוא, שכל שרטוט יתר פוסל בה. מטעם זה ימצאו הקוראים בספרי בדיחות, שאין בהן אלא שתים־שלש שורות. חושש הייתי, שלא תהא שורה יתרה פוגמת. אני נתכונתי למסור רק את עצם הבדיחה, כלומר את העוקץ שבה. יתר ה„פרפראות", העושות את הבדיחה לאניקדוטה, אינן מעניני. רק בשעה שהגעתי לבדיחה, שעל־פי עצם מהותה אניקדוטה היא, — ומסוג זה יש הרבה באוצרנו, — הוספתי לה אותם השרטוטים, שהיא זקוקה להם, אבל זהיר הייתי ככל האפשר שלא להיות וַתְּרָן גם בנוגע לאלו.

את קובצי חלקתי לעשרים וחמשה פרקים, המקיפים את הַהֲוָי שלנו כמעט מכל צדדיו. אבל צריך להודות, שבאמת אי־אפשר לקבוע מסמרות ולאמר, שבדיחה זו מקומה דוקא בפרק זה ולא בפרק אחר. יש בדיחות, שכמעט כל הפרקים מקומן. כיוצא בזה, אי־אפשר לקבוע מוקדם ומאוחר מוחלט בנוגע לסדור החומר בכל פרק ופרק. אין כאן אלא שקול־הדעת, וכמובן לא כל הדעות שוות.

ולסוף — הערה אחרונה. למעלה אמרתי, שלקובצי נכנס רוב החומר, שנאסף עד עתה בידי, — רֻבּוֹ אבל לא כֻלּוֹ. מפני טעמים שונים הצנעתי את יתר החומר שבידי ואין אני מפרסמו לעת־עתה. בכל אופן, קובצי זה—שני הספרים גם יחד—אינו אלא הראשון, ורוצה אני לקוות, כי אחריו יבוא גם השני. והרי אני פונה בבקשה לכל אלה, שעבודתי זו נראית להם, כי ימציאו לי—בכל לשון שהיא—בדיחות, חדודים ואניקדוטות יהודיים, בין אלו המסופרים בעל־פה ובין אלו, הידועים להם מפי ספרים. ביחוד פונה אני בבקשתי זו לקוראַי מִבֵּין אחינו הספרדים ומבין אחינו שבארצות רחוקות. ולמפרע אני מחזיק טובה בעד כל חומר — ואפילו קל שבקלים — שימציאו לי. החומר שבקובצי זה הוא רק מעוט קטן לגבי הבדיחות והחדודים והאניקדוטות אשר באוצרנו, וְכֻלָּם צריכים כנוס ועבוד.

לקובצי זה המציאו לי חומר — בעל־פה ובכתב — האנשים האלה:

ש. אוסובסקי, אודיסה (עכשו בירושלים); המנוח א. אדלסון, פטרבורג; המנוח זלמן אֶפשטין מחולמי פלך צרניגוב; הרב החכם־באשי רבי חיים בינ׳אַרְנו, קושטא; ח. נ. ביאליק, אודיסה; שלום בן־חיים בֵּילין, רב־העדה באירקוטסק; ד״ר א. י. בראוור, ירושלים; י. צ. ברודוצקי, אירקוטסק; א. מ. ברוכוב, ירושלים; זאב בְּרֶסְלֶר, לודז; אהרן גְלֶזֶר, אודיסה; ד״ר מ. גליקסון, אודיסה (עכשו בתל־אביב); נ. צ. גֵצוב, נובוהרודוק פלך מינסק (בעל „על נהרות בבל״); י. א. הַאנדֶלְזַאלץ, ווארשא; ד״ר מיכאל ווילנסקי, אודיסה; הרב רבי יהודה־ליב זלוטניק, ווארשה; ש. ז. חפץ, סבויאטשיץ פלך מינסק; ישראל טַבַּקְבְּלַט, זאווֵרצה (פולניה); ישראל הלוי מֶלֶר, רחבות; שלמה לִיוֹן, ווילנה; א. מ. ליפשיץ, ירושלים; ח. א. מושקט מֶזֶרִיץ (פולניה); אריה סֶמיטיצקי, אודיסה (עכשו בהומבורג, גרמניה); הרב רבי מרדכי פרידמאן, הוראודוביץ (ביהם); ז. קוטליאר, ניו־יורק (עכשו בירושלים); המנוח ד״ר יהודה־ליב קאנטור, ווילנה; יהושע קאנטורוביץ, קושטא; חיים קצנלסון, אודיסה (עכשו בירושלים); א. ז. רבינוביץ, תל־אביב; מ. פ. רבינוביץ, קריצבורג פלך וויטבסק; ז. רוזנטל, קישינוב; ש. שילה, ירושלים; ח. שיץ ליבוי; י. ל. שפירא וא. ה. שקולניק, פלוטיל פלך קובנה. —

לְכֻלָּם אני מביע את תודתי הנאמנה.

המקורות הספרותיים שנשתמשתי בהם:

„אוצר פתגמים מחוכמים ושיחתן של תלמידי־חכמים״ מאת הענך בערשטיין, לונדון תרס״ד; „דברי ספר״ כולל חמשה ושבעים מכתבים וכו׳ ומאה ועשרים ספורים וכו׳ מאת משה ב״ר אברהם ישראל קוקילשטיין, ווילנה תרנ״ט; „השמע יצחק״ כולל מבחר החדוד וההתול בספרת התלמוד ובספרי בעלי התוספות הקדמונים והאחרונים, מסודרים לפי סדר הכתובים ופרשיותיהם עם הערות. מאת נחמיה שמואל ליבאוויטש, ניו־יורק־תרס״ז (הספר החשוב הזה נדפס רק במספר מאה אכסמפ׳ והמחבר הנכבד שלח לי אכס׳ אחד); „מאמר שיחת־חולין של תלמידי חכמים״ מאת צבי ב״ר בן־ציון שלעז מקאָרסין, ווארשה תר״ם; „מכתמים וחדודים״, אוסף שיחות נאות, עקיצות וחדודים עברים מאת ישראל ליפסקי, ווארשה תרס״ב; „מלי דבדיחותא״ חוברת ראשונה מאת מר״ח (משה וסמאן־חיות), ווינא תרמ״ד; „ספר חכמת יהודה״ והוא ויכוחים שונים בין יהודים ונוצרים בעניני האמונה וטענות ומענות בשום שכל ודעת, נאספו יחד מאת דוד ב״ר יכניה (הוא המנוח דוד כהנא), ניו־יורק תרס״ט; „רשמות״ מאסף לדברי־זכרונות, לאתנוגרפיה ולפולקלור בישראל, כרך א׳, אודיסה תרע״ח. —

„אנעקדאטען בוך״ פאָן מ. קוקילשטיין, קובץ ראשון ווילנה תרס״ב, קובץ שני ווילנה תרס״ג; קובץ שלישי ווילנה תרס״ד; „דער אמעריקאנער חכם״ פערפאסט פאן י. מזח, ווילנה תר״ס; „דער הומאריסט״ יידישע וויצען און אנעקדאטען, געזאמעלט און רעדאגירט דורך מ. אסיפאוו (הוא המנוח מ. קרינסקי), קובץ ראשון ווארשה תרס״ט; דער וועלט־וויצלינג פערפאסט פאן י. מזח, ווילנה תרנ״ח; „הערשעלע אסטראפאלער״ פון א. ב., ברוקלין 1901; „וויטצען און שפיטצען״ מאת אמ״ד (איזיק־מאיר דיק), ווילנה תרל״ד; „מאָטקע חבד פון ווילנה״ הערוים גינעבין פאָהן מ. י. לעוויטאן, ווילנה תרס״ב; „שייקע פייפער אדער דער בעריהמטער וויצלינג״ הערויסגעגעבען פון בע״ז, ווארשה תרנ״ד. —

„דיע אונשטערבליכע קיסטע״ מאת אלכסנדר מושקובסקי ,ברלין 1908; „דיע בעסטען וויטצע אוים דען פליעגענדען בלאֶטטערן בד. 70 — 1, הערויסגעגעבען פאן ה. יאָסט, ליפציג; „דאס בוך דער יידישען וויטצע״ מאת ם. נועל, שני קובצים, ברלין; „גוט שבת״ איינע זאמלונג פאן לאָצעלעך, שטאָנצעס אונד מעשיות פיר אונזערע לייט, צוזאממענגעטראַגען אונד בעארבייטעט פאן אַבראַם רייצער, פרסבורג (אני יודע עוד ארבעה קובצים של מלקט זה ולכלם אין כמעט שום ערך); „געשטאַלטען דעס יידישען פאלקסהומארס״ פאן ד״ר ב. ראָהאַטין, „אָסט אונד וועסט״ חוב׳ פברואר—מרץ לשנת 1911; „געוואלטזאכעך״ איינע אויסוואהל דער בעסטען ייִדישען אנעקדאטען, שתי חוברות, ברלין; „היינריך אייזענבאכ׳ס אנעקדאטען״, וינא (מלקט זה הוציא כארבעים חוברת, אבל רק באחדות מהן מצאתי חומר, שאפשר היה לי להשתמש בו); „דער וויטץ דער יודען״ פאן עדמונד עדעל, ברלין 1909; „וואס זיך דאס יידישע פאלק ערצאֶהלט״ מאת הד״ר הנריך לֶוֶה, בלאָכ׳ס אֶסטער. וואכענשריפט נו׳ 44, 46—52 לשנת 1912 וגם נו׳ 1 לשנת 1913; „זאמלונג געדיעגענער יידישער וויטצע פיר שנארער אונד קצינים״, ברלין 1889; „דער יידישע הומאריסט״ הערויסגעגעבען פאן יוליוס דעסויער, רעווידירט פאָם פראפ. אויגוסט ווינשע, מהדורא שניה, בודאפשט (1899); „דיע יידישע קיסטע״ מאת אלכסנדר מושקובסקי, ברלין 1911; „יידישע וויטצע״ כשרע שערצע געזאממעלט פאן ווללי הירש, ברלין; „סאַפהיריאנא״, אנעקדאטען, וויטצע אונד כאראקטערציגע אוים דעם לעבען ם. ג. סאַפהיר׳ם; „פרישע יודענקירשעך״, איינע זאמלונג בעלוסטיגענדער אנעקדאטען, איינפאֶללע, שוואֶנקע אונד שנורען פאן יודען אונד יודענגענאססען, הערויסגעגעבען פאן יוליוס הילאריוס, 1827; „קאָנווערזאַטיאָנס־לעקסיקאָן „פיר גייסט, וויטץ אונד הומאר, הערויסגעגעבען פאן ם. ג. סאַפהיר אונד אד. גלאַססברעננער, ארבעה כרכים, וינא 1859; „ראָזינקעס מיט מאנדלעך״, אוים דער פאלקסליטעראטור דער אָסטיודען, געזאממעלט פאן ד״ר עמנואל אָלשוואַנגער, בּזֶל 1920; „רבי לאַך אונד זיינע געשיכטען״ מאת ם. נועל, ברלין; „שעלמע אונד נאַרען מיט יידישען קאַפפען״ פאן היינריך לאָעווע, ברלין 5680—1920; „שפריכוואֶרטער אונד רעדענסארטען דייטש־יידישער פארציים״ פאן אברהם טענדלוי, פראנקפורט־מאין 1860 (בסוף הספר החשוב הזה יש בדיחות נאות אחדות). — С. Х. Бейлинъ, „Анекдоты
о еврейскомъ безправіи" נדפסו תחלה ב„ייבר. סטארינא״ של דובנוב לשנת 1909; Юмористическій
музей, מוסקבה 1915.

חוץ מזה נשתמשתי גם בחומר, שמצאתי בעתונים יודיים שונים.

א. דרויאנוב.

ירושלים, יו״ד כסלו תרפ״ב.

מָבוֹא[1]

„בדיחה מביאה לידי חרות".
ז'ן פאול.

ספרותנו מְלֵאָה צווים ואזהרות, המבקשים להרחיק את האדם מן הצחוק והליצנות. „ארבעה דברים צוה רבנו הקדוש את בנו: אל תדור בשכנציב, דליצני הוו" ... „רבי עקיבא אומר: שחוק וקלות־ראש מרגילין את האדם לערוה". „ארבע כתות אין מקבלין פני־שכינה: כת לצים" ... „אסור לאדם, שימלא שחוק פיו בעולם הזה". „מאי דכתיב: אם ללצים הוא יליץ? — בא ליטמא פותחין לו". „כל ליצנותא אסירא" ... „כל המתלוצץ גורם כליה לעולם ... יסורין באין עליו ... נופל בגיהנם". כך וכיוצא בזה לִמְּדוּ הקדמונים. באו תלמידיהם ותלמידי־תלמידיהם וְחִזקו את דבריהם. „והזהר מן הליצנות, שהיא שניה לעבירה ומעברת את המורא ומרגלת את האדם לידי עבירה" („ספר היראה"). „כל המתלוצץ פורק ממנו עול מלכות־שמים" („מנורת המאור"). „כללו של דבר: מי שמתלוצץ, ואפילו בקל שבקלים, גורם כל הרעות שבעולם" („ראשית חכמה"). „השני הוא קשה מאד והוא — השחוק והלצון, כי מי שטובע בם כמי שטובע בים הגדול" („מסלת ישרים"). וכל הצוויים והאזהרות הללו והדומים להם יצאו לבטלה: סוף־סוף אין לך שטוף בהלצה כיהודי. כל המבקש הלצה חריפה — באוצרנו שלנו הוא מוצא אותה. אף נמצא מומחה אחד, שהחליט בפשיטות ואמר: „ההלצה היהודית היא היסוד וגם גולת־הכותרת של ההלצה כֻּלָּהּ"[2].

אמנם אנו זוכרים עדיין טפוסים של יהודים „יראים ושלמים", שבאמת היו נזהרים מן הליצנות, ואם בעל־כרחם תקפם צחוק כבשו אותו בכל כחם. אבל גם הללו בשעתם לא היו בלתי אם יוצאים מן הכלל. סתם אדם מישראל בחזקת „שכנציבי" הוא: אין כמותו מצוי אצל ההלצה. וצריך להוסיף: לא רק אצל ההלצה המנוססה. זה שנים רבות אני מטפל בכנוסה של הלצתנו. עד כמה שיש לי האפשרות לכך, אני נותן את דעתי להשוות את ההלצות שלנו לאלו של עמים אחרים, ואני רואה: אם אמנם בכמה דברים עולה ההלצה שלנו על זו של אחרים, לגבי נימוס יש שהיא פחותה משל אחרים. יש שאפילו האוזן הרגילה בכך נכוית מן ההלצה שלנו[3].

1) מבוא זה כבר נדפס ב„רְשֻׁמוֹת" כרך ב'. עכשו עשיתי בו שנויים ותקונים אחדים.
2) אלכס' מושקובסקי בהקדמה לקובצו „דיע יידישע קיסטע".
3) עי' לדוגמא: „יודענדייטשע ערצאהלונגען אויס זידרוססלאנד" בכרך IX של „אַנטרָאפאפיטעיאַ", יאהרביכער פאלקלאריסטישע ערהעבונגען אונד פארשונגען צור ענטוויקקלונגס געשיכטע דער געשלעכטליכען מאָראל (ליפציג 1912). — על כרך זה הוטל בשעתו חרם מטעם בית־הדין הממלכי בברלין ואחד הגורמים לפסק־דין זה היו ההלצות היהודיות האמורות.

אין דבר בעולם, שההלצה היהודית לא תפגע בו. בְּכָל אדם מישראל מתלוצץ — וזהי המדה לא רק לְ„מַרְכִּי חבר", לְ„אפרים גְרֵידִינְגֶער" לְ„הירשל אֶסטרפולר" וחבריהם, כי־אם גם לרבים מן הקדמונים, שֶׁהִרְבּוּ כל־כך לגנות את הלצון והצחוק. „כי זנתה אמם — וכי שרה אמנו זונה היתה? אמר ליה: כבת כן אמה, כאמה כבתה, כדור כן הנביא, כמובח כהניו. „כהנא אמר: כגנתא כן גננא" (ירושלמי סנהדרין). „מנא הא מִילתא דאמרי אינשי: שיתין תכלי מטייה לככא, דקל חבריה שמע ולא אכל?... אנא אמינא מהכא: ויבִאֶהָ יצחק האהלה שרה אמו, ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה... וכתיב בתריה: ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה". ורש"י מפרש להדיא: נתקנא (אברהם) ביצחק" (בבא קמא צב). „וארא בפתאים—אלו השבטים... אבינה בבנים נער—זה יוסף" (בראשית רבה פכ"ו, פ"א). „אנכי אלהי אביך — הדא הוא דכתיב: פתי יאמין לכל דבר" (שמ"ר פ"ג, פ"א). „מאי דכתיב וישכב (יעקב) עמה בלילה הוא? — מלמד שהקדוש־ברוך־הוא („הוא"!) סייע באותו מעשה" (נדה לא[1]). ואם הקדמונים כך, לא כל־שכן שהמתלוצצים המאוחרים לבם גס בכל דבר ובכל דמות, ואפילו בחשובים שבחשובים ובגדולים שבגדולים, ואין הם נמנעים מלהשתמש בכל האמצעים, שנראים להם יפים להלצה ועקיצה.

הנה כן, למשל, איני יודע שום הלצה אחרת, חוץ מזו שלנו, המרבה כל־כך להשתמש בנוסחאות של פסוקים, הלכות, אגדות, תְּפִלות ובכל מיני דברי־חכמים, כדי לסרסם, לעשות להם פָּרודיות ולתרגמם שלא כצורתם לשם התול והלצה ואף לשם התול והלצה, היוצאים מגדר הנימוס. ואל תאמרו, שבכלל רגיל היהודי לְתַבֵּל את שיחתו בקטעי־פסוקים ובשברי־הלכה ואגדה ושוב אין הוא מבדיל בין קודש לחול: בשעה שההלצה משתמשת בְּ„טֶקסטים" כאלה לצרכה הרי יש לפנינו טכניקה הלצית מיוחדה במינה: מתחלה היא מעלה את הפסוק, את המדרש או את התפלה, כשהם לעצמם, דוקא למדרגתם הראשונה, כלומר לקדושתם, ואחר־כך היא חוזרת ועושה אותם מדרס לעצם כונתה — לְהִתּוּל, שהיא כורכת בו. באופן אחר הלא יחסר לו להתול עוקצו העיקרי. וההלצה היהודית אינה חוששת אפילו רגע אחד לחלול־הקודש, אלא היא עושה מקראות שלמים שבתורה מדרס לדברים שבצנעה (שאלו חניכי־הישיבות ויגידוכם![2]) ומשתמשת בְּ„הויות דאביי ורבא" לפלפולים של הבל דופי, לא רק מגוחכים, כי־אם גם גסים;[3]) את התפלה „אנקת מסלדיך" הנאמרת מתוך

---

1) עי' עוד דוגמאות רבות כאלה בספרו של נ. ש. ליבוביץ „השמע יצחק", ביחוד במבוא וגם במאמרו של י. ח. טביוב „החדוד במדרש־הכתובים", „התקופה" ספר שני (מוסקבה, תרע"ח).

2) וצריך להודות: חניכי־הישיבות יש להם על מי שיסמכו. „תניא, רבי נתן אומר: בעון נדרים מתה אשתו של אדם, שנא' אם אין לך לשלם, למה יקח משכבך מתחתך" (שבת לב). — "נואף אשה חסר־לב — אמר ריש־לקיש: זה הלומד תורה לפרקים". ורש"י מוסיף ומפרש: „ואינו לומד תדיר תדיר, כמי שאין לו אשה בועל פעמים זו, פעמים זו" (סנהדרין צט), ואותו ריש־לקיש הוא גם בעל המאמר המובא לעיל: „אם ללצים הוא יליץ — בא ליטמא פותחין לו"... (נפלא הדבר: תיכף אחרי דרשתו של ריש־לקיש על הכתוב „נואף אשה" באה דרשה אחרת: „והנפש, אשר תעשה ביד רמה — זה מנשה בן חזקיה, שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי"...) „לא ישא אדם מעוברת חבירו ומינקת חבירו, ואם נשא — עליו הכתוב אומר: אל תסג גבול עולם, אשר גבלו ראשונים, ובשדה־יתומים אל תבוא" ירושלמי סוטה פ"ד). ועוד ועוד חדודים כאלה.

3) עי' לדוגמא „חכמות וולוזיניות" בְּ„רשמות" כרך א' עמ' 389 (ועי' גם להלן בקובצי הפרק „מפולפלים ומחודדים"). ולחנם נמצא מי שקטרג על הכונסים דברים כאלה: אף „חכמי וולחין" ודומיהם יש להם על מי שיסמכו, אף הם „דרך כבושה" מצאו לפניהם. „ואמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון צדוקי היה, שנא' ויקרא

דבקות עצומה בו ביום, שישראל מתחטאים לפני אביהם שבשמים וּמִתְוַדִּים „על חטא שחטאנו לפניך בלצון" — תפלה זו היא מפרשת במובן מקרא קצר ידוע שבשיר השירים „וְאִמְרוּ לאלהים" היא מתרגמת — „דברו אל העצים ואל האבנים" („שריי צו דער וואַנד!"). ואת הפירושים והתרגומים האלה, שיש בהם חרוף וגדוף גמורים כלפי מעלה, תשמעו אפילו מפיו של יהודי, שמימיו לא שתה כוס מים בלא ברכה...

אין זאת, כי־אם יש סבות וגורמים מיוחדים, המוקיקים את היהודי להיות שטוף בהלצה. מה הם אפוא הסבות והגורמים הללו?

אבל עד שנעמוד עליהם אנו צריכים לעמוד תחלה על עצם אָפְיָהּ וטיבה של הבדיחה היהודית ולראות אם ובמה היא נבדלת מחבירתה, הבדיחה האירופאית. ובכונה אני מטעים ואומר „הבדיחה האירופאית" משום שבדבר הבדיחה המזרחית לא עלתה בידי למצוא ידיעות מספיקות. —

ה' אלהים אל האדם ויאמר לו אַיֶּכָּה — אן נטה לבך? רבי יצחק אמר: מושך בערלתו היה, כתיב הכא והמה כאדם עברו ברית וכתיב התם את בריתי הפר; רב נחמן אמר: כופר בעיקר היה, כתיב הכא עברו בריתי וכתיב התם ויאמר על אשר עזבו ברית ה'" (סנהדרין לח). — „ואמר אביטול ספרא משמיה דרב פפא: פרעה, שהיה בימי משה, הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה זרת, לקיים מה שנא' ושפל אנשים יקים עלה" (מועד קטן יח). ועוד ועוד דרשות כאלה. — ההנחה הידועה „גר שנתגייר כקטן שנולד דמי" הולידה פלפולים משונים. רבי שלמה קלוגר שואל בספרו „מי נדה": „למה לא נימא שגיורת בתוליה חוזרין?" בא מפולפל אחר ומוסיף גִימא ושואל: „למה לא נֵימא, שאפילו גיורת זקנה נשאת דוקא ליום הרביעי כדינה של בתולה?" בא מפולפל שלישי ומוסיף עוד נִימא ושואל „למה לא נֵימא, שצואה של גר דינה — לענין תפלה כנגדה — כזו של תינוק?"... אפילו אדם גדול כבעל השל"ה מקשה קושיא „עצומה": „מנין ומאין לגרים נשמה? בשלמא לזרע ישראל באים מצד זווג אב ואֵם, אבל בגרים קשה". והוא מתרץ תירוץ „נפלא": „מכל ביאה וביאה, כשהיא בקדושה, יצא ממנה פעולה לטובה, דאף שאין אשתו מתעברת מכל־מקום מעורר למעלה ומשפיע נשמה... ואלו הנשמות, שנשפעים מכח ביאת הצדיקים, מתפשטות ובאות להם" (לגרים) (של"ה דפוס זיטומיר תרמ"ז חלק א' עמ' קנ"ד). כלום לא „חכמות וולחיניות" הם הפלפולים הללו ודומיהם? וכלום לא „חכמה וולחינית" היא התמיהה הידועה של מפולפל אחר (כמדומני, רבי עקיבא איגר): „האיך אדם רשאי לבוא על אשתו מעוברת? והא קיימא לן: עובר ירך אמו, ואם־כן יש לחשוש, שמא בת הוא העובר, ונמצא הוא בא על בתו?" — וכל אותו המקצוע הידוע של „דרוש על־דרך הפלפול" (עי' „פרשת דרכים" לר' יהודה רוזאניס, „תפארת גרשוני" לר' גרשון אשכנזי, „בית דוד" לר' דוד טֶביל ממינסק וכדומה.) — כל המקצוע הזה מה הוא אם לא „חכמות וולוזיניות"? —

ובכלל: אם יש לכל אדם לראות את עצמו איסטניס „ולכוף אליה לתוך אזנו", כדי שלא „לנבל" אותה, הרי אין רשות זו נתונה לפולקלוריסט: אזנו שלו חיבת להיות פתוחה לכל מה שיוצא מפי העם. „דין הניין לי ודין לא הניין לי" — אינה מדה לפולקלוריסט כלל. — דוגמא של פולקלוריסט, היודע לעשות את חובתו באמונה, אני מוצא במשה בן־גרשון, שכתב את רשימותיו במחצית הראשונה של המאה השש־עשרה. (עי' „בייטראֶגע צור יידישען זאגען־ אונד שפרוכקונדע אים מיטעלאלטער" בכרך התשיעי של „יאַהרביכער פיר יידישע געשיכטע אונד ליטעראטור" לד"ר נ. בריל, פרנקפורט־מאין 1889). לו היה חשוב כל מה שמצא שגור בפי העם בימיו — גם אגדת שלמה המלך ומלכת־שבא, גם שבחי גן־עדן וענויי גיהנום וחבוט־הקבר, גם „מעשה מלך המשיח", גם נסיונות, „שנסה חכם אחד את תלמידיו", גם „מעשה באלכסנדרוס מוקדון, שכבש כל העולם", גם מעשה בן־סירא, שנצח את נבוכדנצר בחכמתו, גם מעשה צדקתם של רבי יהודה החסיד ורבי שמואל החסיד וחסידים אחרים, גם מאורעותיו „וחדושיו של רבינו גרשום המוהל", גם כל מיני סְמָנים ונוטריקון וגימטריאות, אבל גם שירים על „מלחמת היין והמים" וגם חדודים וחידות ובדיחות. ומהיותו נאמן לחובתו לא חשש לרשום גם בדיחות וחידות כאלה: „שמעתי: בת רבינו תם היתה עומדת בשפת הנהר בחורף והיתה כובסת כלים שלה, שקורין בל"א ווייסגרעט ומחמת הקרירות היו רגליה אדומות, וראה בחור אחד ושאל לה: ‚מפני מה רגליך אדומות?', השיבה: ‚שלהבת של תחת'. אמר לה: ‚מותר להדליק הנר?', השיבה לו: ‚אין מדליקין בשפופרת של ביצה'". — „שתי אחיות הן, אחת בתולה ואחת בעולה, ונח מצא חן בעיניהן וישכב ביניהן". (פירוש: „נח" נתון בין שתי ממי"ן, אחת סתומה ואחת פתוחה — „מנחם".) ומוטב, שלא נחשוש גם אנו בשעתנו למה שלא חשש משה בן־גרשון בשעתו.

א.

הַבְּדִיחָה הָאֵירוֹפִּאִית וְהַבְּדִיחָה הַיְּהוּדִית.

I.

הטכניקה של הבדיחה האירופאית טכניקה לשונית היא ביסודה: מדרש־אותיות והברות ומדרש־מלים. „מדרש־אותיות והברות“ אני קורא לסוג אותן הבדיחות, שהונח עליהן השם „קלמבור“ („Calembour“ „Kalauer“). סוג זה ידוע ומפורסם באירופה זה ימים רבים. ביחוד מרבים להשתמש בו הצרפתים, שלשונם עשירה במלים, הדומות זו לזו באופן הברתן, אף־על־פי ששונות הן זו מזו ביושר־כתיבתן ולפיכך נבדלות הן זו מזו גם בהוראתן. למשל: בשנה השביעית לרבולוציה הצרפתית הגדולה, ערב שובו של נפוליאון ממצרים, נתפרסמה בפאריז קאריקאטורה, שציירה את חברי הדירקטוריון בדמות כּוֹסֶלֶת, חַסָּא ועכבר. בצרפתית נקראים שלשת הדברים האלה: „lancette, laitue, rat“ אבל כל מי שעמד על סודן של שלש המלים הללו קרא אותן לא כצורתן האורתוגרפית, כי־אם לפי הברתן הפוֹנֶטית: „l'an sept les tuera“ („השנה השביעית תמיתם“).

או דוגמא מפורסמת אחרת: אחרי כבוש סֶדַן על־ידי הפרוסים התלוצצו הצרפתים בנפוליאון השלישי ואמרו עליו: „Il a perdu Se — dan (= ses dents)“ „המשמעות האחת של מימרא זו היא: „אבדה לו סֶדָן“ והמשמעות השניה — „אבדו לו שִׁנָּיו, כלומר תש כחו ובטל מוראו[1] —

דַיָּה הסתכלות קלה, כדי להבין את ענינם של שני הקלמבורים שלפנינו. כל אחד מהם יש בו מסירת שתי מודעות כאחת — זו לפנים מזו. האחת מספרת לנו כהויתו דבר מפֹרָש, שאינו טעון שום העלמה והַסְתֵּר. השניה, לְהֶפֶך, באה להשמיענו דבר, שיש בו נדנוד של „סוד“ ולפיכך לא נִתַּן להאמר מְפֹרָש. שתי המודעות האלה מדברות אפוא על שני ענינים שונים, הנפרדים זה מזה. והנה באה חריפות הלשון, — כלומר: שווי הצלצול של הברות ידועות, — וכורכת שתיהן זו בזו ומתוך כך אנו נמצאים לְמֵדים כלאחר־יד את הסתום מן הַמְפֹרָש. איש לא גלה את „הסוד“, איש לא חטא לו, אלא „שמאֵליו“ נתגלה...

להלן נצטרך עוד לשוב לעיון זה ונראה, שבדברים המעטים האלה כבר נגענו בעיקר ענינה של הבדיחה. ואולם לעת־עתה אנו צריכים לחזור אל הטכניקה של הבדיחה, שעליה אנו דנים.

הקלמבור הוא הנמוך והשפל שבכל סוגי הבדיחה. תדע, שגם הילדים משתמשים בצרופי־הברות, הדומות זו לזו בצלצולן, ולפרקים יוצרים גם הם קלמבורים גמורים. ובאמת: הקלמבור משמש יסוד — או, לכל־הפחות, סיוע — לשעשועי־הילדים ההם, שגם ה„סתום“ שבהם רשאי להיות מְפֹרָש למפרע: חידות, רֶבּוּסים וכדומה. ובכלל רבים הם הקלמבורים, שאין בהם לא טעם ולא ריח, ומכל־שכן חריפות. והדבר מובן. צרופי צלצולים והברות אינם אלא גלוייו החיצונים של הדיבור ולא על־ידם יכולה הלשון לעלות למדרגה גבוהה. הלשון מגיעה למדרגתה העליונה רק על־ידי צרופי

1) דוגמאות יפות של קלמבורים בלשונות שונות עי': רודאלף קליינפאול, „שפראכע אהנע ווארטע“ (ליפציג 1888) עמ' 400 ואילך; קונא פישער, „איבער דען וויטץ“ (הידלברג 1889) עמ' 74 ואילך; ווילהעלם רוללמאנן, „וויטץ אונד הומאר“ (ברלין 1910) עמ' 59 ואילך.

משמעויות, שהן הן גלויו הפנימים של הדיבור. ולפיכך גם בדיחה, המשתמשת בטכניקה של מדרש־מלים, מגעת למדרגה הרבה יותר גבוהה מן הבדיחה, המשתמשת ב„מדרש־אותיות והברות".

הנה דוגמאות אחדות.

כשהגיע נפוליאון השלישי למלכות היתה ראשית מעשיו להחרים את הנכסים של בית־האורליאנים. נפרעה ממנו הבדיחה הצרפתית ואמרה: „C'est le premier vol de l'aigle". פירוש: זאת היא הטיסה הראשונה של הנשר". אבל המלה „vol" יש לה בצרפתית גם מובן אחר: „שוד", וממילא יש לה למימרא זו גם משמעות אחרת: „זה הוא השוד הראשון של הטורף (הנשר)". —

אל הפרופ' קֶסְטְנֶר בגֶטינגן בא סטודנט גְדָל־זָקָן והציג את עצמו לפניו בשם „קאַרל קריעג". נסתכל בו הפרופיסור הליצן ואמר: „עֶי, זאָ האבע איך די עהרע דען דרייסיגיעהריגען קריעג צו זעהעך". ואף כאן לפנינו שתי משמעויות כרוכות זו בזו: „מתכבד אנכי לראות את מלחמת „שלשים השָנִים" — „מתכבד אנכי לראות את קריג בן השלשים" („קריעג" — מלחמה בגרמנית).

לרבי אלעזר רוקח, הרב באמשטרדם, באו ראשי־העדה לשאל את פיו, אם ה„נאמן" של הקהלה, שכבר שמש ב„נאמנות" שנה אחת, ישאר במשמרתו גם לשנה הבאה. ומשום שהרב חולה היה אותו יום נכנסה אליו אשתו לחדרו, כדי להרצות לפניו שאלתם של ראשי־העדה. לאחר שעה קלה שבה הרבנית ותשובה בפיה: „אמר רבי אלעזר: תברא, מי ששנה זו לא שנה זו". —

ולסוף גם דוגמא אחת ידית. יהודי רחב־מצח ולְבֶן־שֵׂער יושב בבית־מִחְיָה ואוכל אכילה גסה. מסתכל בו אחד מן המסובים ואומר לחברו: „ידע אתה, יהודי זקן זה למה הוא דומה בעיני? — לליל־חורף יפה: אויסגעשטערנט, אויסגעשנייט און פָרעסט — אז די ציין קנאַקען". —

גם בארבע הדוגמאות האלה אנו מוצאים מה שכבר מצאנו בשני הקלמבורים, שקדמו להן: משמעות לפנים ממשמעות, אחת גלויה ואחת גנוזה, אלא שמתוך הגלויה אנו עומדים גם על הגנוזה. הצרפתי האורליאניסט אינו אומר, שנפוליאון חמסן הוא, הפרופיסור קֶסְטְנֶר אינו אומר, שהסטודנט העומד לפניו כבר זקן הוא יותר מִדַי, כי יראה ברכה בלמודיו, ילתא האמשטרדמית אינה מעידה על ה„נאמן", שאין עטרתו הולמתו, והאורח אשר בבית־המזון אינו מגלה את קלונו של הָאַכְלָן שוקן וזולל וסובא הוא. ואף־על־פי־כן הכל נאמר, הכל ברור ומפורש. מה גרם אפוא, שהכל נאמר ונתפרש אף־על־פי שבאמת לא נאמר ולא נתפרש? — החריפות הלשונית, כלומר: שווי המשמעות של מלים ידועות, כשם שבקלמבורים הקודמים גרם לכך שווי הצלצול של הברות ידועות.

סִמָן מובהק אחד יש לכל הבדיחות, שיסודן הוא הטכניקה הלשונית: מצומדות ומשועבדות הן בהכרח אל הלשון ההיא, שבה נוצרו. נסו נא לתרגמן ללשון אחרת ולא ישאר מהן כלום.

והנה ארבע דוגמאות אחרות. ומראש אני מבקש סליחה מאת הקורא על שאני מרבה בדוגמאות. אין אני מִתְכַּוֵן כאן לְסַפֵּר בדיחות לְשֵׁם: הרי קובצי לפני הקורא וגם בו ימצא אותן הבדיחות המובאות בזה. אלא שזקוק אני לְבָרֵר את גוף הענין, שבו אנו עומדים, ואין לך יפה לברור והסברה מן הדוגמא.

כָּלֵב ליץ נכנס לבית־מזון יהודי לסעוד. הביאו לו דגים. שהה כָּלֵב שֶׁהִיָּה קלה, הרכין ראשו כלפי הפינכא והתחיל ללחוש על הדגים. לחש ופסק, לחש ופסק. כל המסובים תמהו. נגש בעל־הבית לכָּלֵב ואמר: „רבי קרוב, מה אתה לוחש?" — „איני לוחש, — ענה כָּלֵב, — אלא עם הדגים אני סָח. נתתי להם שלום. החזירו לי שלום. אמרתי להם: הֲטוב ויפה לכם בעולמכם? אמרו לי: הן, טוב ויפה לנו בעולמנו — בחמאה אנו טובלים. אמרתי להם: מהיכן אתם באים לכאן? אמרו לי: מנהר הַדְּוִינָה אנו באים לכאן. אמרתי להם: מה חדשות נשמעות במקומותיכם, בַּדְּוִינָה שלכם? אמרו לי: חדשות אין אנו יודעים, יְשָׁנוֹת אנו יודעים — זה שבועים עָלֵינוּ מִשָּׁם". —

זקן וזקנה, שלפני ימים אחדים נתנו את בת־זקוניהם לאיש, יושבים ומספרים זה עם זו על חייהם מכאן ולהבא. „יודעת אַתְּ מה שבלבי?" — אומר הזקן לזקנה: — זקנים שכמונו חיבים כבר להזָּכֵר ביום־המיתה. אם אחד משנינו ימות, חלילה, — אעלה אנכי תיכף לארץ־ישראל"...

יהודי קבע לו דירה בכפר ופתח לו שם חנות. עברו ירחים אחדים. אביו כותב לו מכתב ושואל לו על מַצַּב־פרנסתו. הבן משיב תשובה קצרה: „ברוך הַשֵּׁם! בכפרנו דנים כבר על בנין צֶרְקוֹב".[1]) עברו עוד ירחים אחדים. האב שואל שוב על מצב־הפרנסה והבן משיב שוב תשובה קצרה: „הַשֵּׁם ירחם! בכפרנו דנים כבר על בנין בית־מדרש". —

קֶטַע ממכתבו של יהודי לאחיו: „... ומה שאתה שואלני על בני, הלומד באקדמיה לאמנות: מה יהיה סופו? — איני יודע להשיב. רק אחת אני יודע: עד שהוא צָר צפור הוא מספיק לאכול שור"...

כלום אין אנו מוצאים גם בארבע הדוגמאות האלה מה שכבר מצאנו בדוגמאות הקודמות: כונה לפנים מכונה, גָלוי לפנים מִכִּסּוּי? הן לא נצדק אם נאמר, שֶׁכָּלֵב ליץ מגלה את קלונו של בעל בית־המזון, כי דגים סרוחים הוא מאכיל למסוביו, שהזקן מודה לפני אשתו הזקנה, כי הוא מתפלל בלבו, שהיא תמות תחלה, כשם שלא נצדק אם נאמר, שהחנוני הכפרי מודיע, כי הוא שָׂמֵחַ על כל גוי ומצטער על כל יהודי שמתוסף בכפרו, או שאותו יהודי הכותב את מכתבו לאחיו, פוסק את דינה של האמנות, שֶׁכֻּלָּהּ הבל־הבלים. ובאותה שעה עצמה עדים אנחנו, שכל הדברים האלה נאמרו — אף־על־פי שלא נאמרו. ואולם אם הפעם נשאל: האיך אירע להם לדברים מכוסים אלו, כי נאמרו אף־על־פי שלא נאמרו, לא נוכל להשיב: על־ידי טכניקה לשונית. נסו ותרגמו את ארבע ההלצות הללו לכל לשון שתרצו והיו גם בתרגומן את אשר הן: טעמן לא יפגם וחריפותן לא תפוג. ובאמת: שתים הראשונות, שגם הן כשתים האחרונות, בדיחות יהודיות הן, כבר נתאורחו גם בלשונות אחרות, ולא עוד, אלא שגם אנכי, בהביאי את הדוגמאות האלה, מלשונות אחרות (מיודית וגרמנית) שאלתי אותן. הרי, שכאן לפנינו שְׁנִיּוּת־של־משמעות מיוחדה במינה, שְׁנִיּוּת העומדת מחוץ לגדרה של טכניקה לשונית. ואם לאותה הַשְּׁנִיּוּת הקודמת קראנו „מדרש־אותיות והברות" ו„מדרש־מלים", כלומר: „מדרש־לשון", כמדומה, שרשאים אנחנו לקרוא לשניות זו, שאינה תלויה בלשון, — „מדרש־

1) „צרקוב" — בית־תפלה לרוסים.

מחשבה". להלן אולי יעלה בידינו למצוא את יסודותיה גם של טכניקה זו. אבל לפי שעה נשתמש ב„מדרש־לשון" ו„מדרש־מחשבה", כדי להבדיל בין שני מיני הבדיחה, שעמדנו עליהם.

וזהו אמנם ההבדל היסודי שבין הבדיחה האירופאית והבדיחה היהודית: הבדיחה האירופאית הטפוסית זקוקה לנרתיקה של טכניקה לשונית והבדיחה היהודית הטפוסית אינה זקוקה לנרתיקה של טכניקה לשונית. זאת אומרת: הבדיחה האירופאית „מדרש־לשון" היא מצד טפוסה[1]) והבדיחה היהודית „מדרש־מחשבה" היא מצד טפוסה.

II.

ורואה אני צורך להוסיף הערות אחדות להנחה זו.

בכונה הטעמתי ואמרתי, שאני מדבר רק על הבדיחה „הטפוסית". כֻּלָּנוּ יודעים, שטפוס גמור ומחלט אין בעולם. אין לך כלל, שלא נאמר בו חוץ. אבל לעומת זה יודעים אנחנו, שבכל דבר שבעולם יש קוים וסִמָּנים מיוחדים, פחות או יותר מובהקים, הנוטים כלפי עצמיות ידועה, ומתוכם — אם אנו מספיקים להסתכל בהם כראוי — אנו תופסים את טפוסיותם של הדברים. ורק במובן זה אמרתי, שהבדיחה האירופאית זקוקה לנרתיקה של טכניקה לשונית וחבירתה היהודית אינה זקוקה לנרתיקה של טכניקה זו. יכולנו להביא הרבה דוגמאות של בדיחות אירופאיות, שאין בהן משום טכניקה לשונית ואפשר לתרגמן לכל לשון שבעולם, וכנגדן — דוגמאות רבות של בדיחות יהודיות, העומדות על הטכניקה הלשונית, ולפיכך מצומדות הן אל הלשון (העברית, היודית או אחרת), שבה נוצרו[2]), ובשום אופן אי־אפשר לתרגמן ללשון אחרת. אלא שהראשונות אינן קובעות את טפוסה של הבדיחה האירופאית כשם שהאחרונות אינן קובעות את טפוסה של הבדיחה היהודית. את טפוסה של הבדיחה האירופאית קובעות רק אותן הבדיחות, שיש בהן „מדרש־לשון", ואת טפוסה של הבדיחה היהודית — רק הבדיחות ההן, שיש בהן „מדרש־מחשבה" גרידא. ובואו וראו: אפילו ליכטנבֶּרג, שעמנואל קַאנט מעיד עליו, כי כל בדיחה שלו מקפלת תחתיה פרובלימה שלימה, הִרבה להשתמש במדרש־הברות ואותיות ומכל־שכן במדרש־מלים[3]). ולא עוד, אלא שבשמוש זה רגיל היה גם קַאנט בכבודו ובעצמו[4]).

חִזוק מיוחד להנחתי אני מוצא בספרו של זיגמונד פְרֵיד: „דער וויטץ אונד זיינע בעציעהונג צום אונבעוואוסטען" (1905). אין כל ספק, שמחבר זה ירד לעמקה של הבדיחה וגלה בה דברים

---

1) ואין כל פלא, שאפילו חוקר עמוק כְּקְרֶפֶּלִין טעה לחשוב, ש„ענינה של הבדיחה הוא האחוי והקשור, עַל־פי רוב בעזרת שתוף לשוני, של שני ציורי־מחשבה, שמאיזה צד יש נגוד ביניהם". עינו, שראתה שזו היא המדה לגבי הבדיחה האירופאית, הטעתו לראות מדה זו בבדיחה בכלל. אלמלי ידע את הבדיחה היהודית לא היה בא לכלל טעות זו.

2) דוגמאות של בדיחות יהודיות קדומות, המצומדות ללשון הדבור, עי' ברשימותיו של משה בן־גרשון הנזכרות למעלה.

3) עי' „געארג כריסטאף ליכטענבערג'ס געדאנקען אונד מאקסימען", לייפציג 1871.

4) עי' ד. מינדען, „דער הומאר קאנט'ס אים פערקעהר אונד אין זיינען שריפטען", דרזדן 1892. (למשל: „וואס איזט פיר איין אונטערשיעד צווישען איינעם פאסטאר אונד איינעם ארצט? — דער פאסטאר בויט דען אקקער גאטטעס אונד דער ארצט — דען גאטטעסאקקער", וכדומה.)

הרבה, שלא נתגלו למחברים אחרים שקדמוהו. והנה כל־זמן שהוא עומד (בפרק השני מספרו) בגבולות הטכניקה הלשונית של הבדיחה אין הוא מביא לכל אחת־עשרה הצורות הטכניות, אשר מצא, אפילו בדיחה אחת יהודית לדוגמא, וסכיון שהוא מגיע בהרצאתו לברור הצורות ההן, שאינן תלויות בטכניקה הלשונית, הוא מתחיל תיכף להשתמש בדוגמאות של בדיחות יהודיות. ואם אמנם פְּרֵיד גופו לא עמד על אותו ההבדל היסודי, אשר מצאנו אנחנו בין הבדיחה האירופאית וחברתה היהודית, אין מכאן ראיה שלא הרגיש בו, אלא שאינו מְעֻנְיָנוֹ: ענינו היא הבדיחה בכללותה בתור גלוי נפשי של האדם ולא הבדיחה של עם זה או אחר בתור גלוי נפשי של העם.

ולסוף עוד הערה אחת בנוגע להבדיחה האירופאית. הנה אמרתי, שיש גם הרבה בדיחות אירופאיות, העומדות מחוץ לגדרה של הטכניקה הלשונית. עובדא זו אינה טעונה עדות וראיה. אבל צריך לשים לב, שאין אנו יודעים, מה רבו הבדיחות, שנוצרו במֹחם של יהודים ואגב יוצריהן נישבו לבין הגוים ושם נתאזרחו. ואמנם עצמיותה של הבדיחה היהודית, שאינה זקוקה לנרתיקה של טכניקה לשונית, היא הנותנת לה את היכולת להתאזרח בכל לשון. ולכשתרצו: התאזרחותה של הבדיחה היהודית בלשונות הגויים דומה במדה מרובה להתאזרחותו של היהודי גופו בקרב הגויים. שאלו לכל מי שבקי במקצוע זה ויגדכם, כי לעתים לא־רחוקות הוא נתקל בבדיחות אירופאיות: גרמניות, צרפתיות וכו׳, ועיניו הבוחנות מכירה בהן תיכף, כי „דם יהודי נוזל בעורקיהן״. אמנם לפעמים יש גם שבדיחה אירופאית תסופר בתור יהודית, אבל מקרים כאלה מצויים פחות ממה שמצוי ההֶפך, כי „רבים אשר אתנו מאשר אִתָּם״.

ופונה אני למחצית השניה של הנחתי: „הבדיחה היהודית הטפוסית אינה זקוקה לנרתיקה של טכניקה לשונית״. יודע אני, שהנחה זו היא ההפך ממה שהחליטו כל אלה המעטים, שטפלו עד עתה בבדיחה שלנו (כמדומני, שהד״ר א. קוראַלניק הוא היחידי, אשר הרגיש, כי הבדיחה היהודית „אינה בדיחת־מלים, אלא דַּרְגָּא ידועה במעלות־הרוח״.)[1] אבל כל מה שאני מוסיף להתבונן בבדיחה העממית שלנו, כלומר בזו שנוצרת בביתנו וברחובנו יום־יום, אני מוסיף לראות, שהללו אשר נדמה להם, שבדיחת־מלים היא ביסודה, או שלכל־הפחות היא נוטה להיות בדיחת־מלים בעיקרה — עינם הטעתם. למשל: הד״ר הינריך לֶוֶה מביא במאמרו היפה „וואָס זיך דאָס יידישע פאָלק ערצאֶהלט״ ארבע דוגמאות, שעל־פיהן הוא מבקש להוכיח, שהבדיחה שלנו נוטה בעיקרה להיות בדיחת־מלים. ואם נסתכל בדוגמאות האלה נראה: אחת מהן סתם פטפוט של שטות היא ואין בה משום בדיחה ולא כלום; השניה בדיחה גרמנית גמורה היא ואינה ענין ליהודים, ואין כל פלא, שבדיחה גרמנית משתמשת דוקא במדרש־מלים: כך נאה לה לפי עצם טבעה; השלישית ניתנה להתרגם לכל לשון בלי שום הפסד צורה ותוכן, וממילא אי־אפשר ליחסה לסוגה של בדיחת־מלים; רק הרביעית בלבד יש בה קלמבור (אמנם בלתי־מוצלח) וגם הוא — חציו יהודי וחציו גרמני. ואולם לוּ גם תהיינה כל ארבע הדוגמאות של הד״ר לֶוֶה בדיחות־מלים יהודיות אין בשום אופן

1) עי׳ מאמרו „פאָם יידישען וויטץ״ („איללוסטרירטער יידישער פאמיליענקאלענדער״ לשנת תרס״ט עמ׳ 46—40).

להוכיח על פיהן, שהבדיחה היהודית בכלל נוטה להיות בדיחת־מלים. אוצר־הבדיחה שלנו גדול הוא כל־כך, עד שאפילו ארבע פעמים ארבע אינן מוכיחות כלום. ואף אנכי לא על הדוגמאות המעטות, אשר הבאתי לעיל, אני סומך, אלא אני סומך על מאות הבדיחות היהודיות, הרשומות בפנקסי ואשר רֻבָּן הגדול נכנסו לספרי, הַנִּתָּן עכשיו לקוראים. את כֻּלָּן רשמתי בשעתן ככתבן וכלשונן, ואחר־כך, כשנגשתי לעִבּוּדָן העברי, הוברר לי, שלכל־היותר לא נִתְּנוּ להתרגם כערך חמש למאה. כלום אין זה ראיה ברורה, שהבדיחה העממית שלנו מצד מפוסה אינה בדיחת־מלים ואינה זקוקה לנרתיקה של טכניקה לשונית? —

השאלה היא אפוא: מה גרם למחברים המעטים, שכתבו על הבדיחה שלנו, כי גלו בה פנים שלא כהלכה וטעו למצוא בה מה שבאמת אין בה — נטיה יסודית כלפי בדיחת־המלים? — כמדומני, שאפשר לעמוד על סבתה של טעות זו.

כידוע, אנו מוצאים כבר במקרא הרבה סְמָנים מובהקים של „מדרש־הלשון".[1]) ההלכה והאגדה של התלמוד מלאות וגדושות „מדרש־לשון" ובמובן ידוע רשאים אנחנו לאמר, שהתלמוד כֻּלּוֹ הוא צרופים וצרופי־צרופים של מדרש אותיות ומלים. מדרש זה הוא היסוד של ספרות הקבלה (והחסידות). הספרות הרבנית — המשכו של התלמוד — מרבה אף היא להשתמש בו לא רק לעניני הלכה ואגדה, כי־אם גם לשם מליצה וחדוד (עי' ההקדמות וההסכמות שבספרי־הרבנים). משתמשת בו גם ספרותנו המחקרית וכל־שכן — המוסרית. ואין צורך לאמר, שבספרותנו הפיוטית והשירית — ולא רק הישָׁנה, כי־אם גם החדשה (עי' יל"ג, אברמוביץ וכו')—מְלֵאָה חריפות מופלגה של „מדרש־לשון" המגיעה לפעמים עד כדי בדיחה ממש. קצרו של דבר: כל מקצעות ספרותנו העברית מראשית ימיה ועד עתה מלאים על כל גדותיהם „מדרש־לשון". ומה פלא יש בדבר, אם המחברים, שטפלו בבדיחה היהודית דרשו — מפרש או, לכל־הפחות, בלבם — „מה מצינו": מה מצינו כל מקצעות היצירה הספרותית שלנו בכל הדורות נוטים במדה גדושה ל„מדרש־לשון" אף היצירה הבדיחית שלנו כך. כשראו, שבאמת יש בדיחות יהודיות מסוגו של „מדרש־לשון",[2]) מצאו בזה חִזּוּק גמור להנחתם.

---

1) עי' עד. קאֶניג, „סטיליסטיק, רהעטאריק, פאעטיק אין בעצוג אויף דיע ביבלישע ליטעראטור", לייפציג 1900 עמ' 285 ואילך.

2) אגב אורחא: חלק גדול — ואולי רוב — הבדיחות שלנו מסוג זה הן: א) בדיחות של עם־הארצות; ב) בדיחות, המיוסדות על פסוקים ודברי־חכמים; ג) חדודי־תורה ממינה של בדיחה. ומובן, שכל אלו כמעט שאי־אפשר להם בלי מדרש־לשון, וביחוד בלי מדרש הלשון העברית. אם „למדן" עם־הארץ מביא „ראיה מן התורה", שכל גוי יש לו בנים הרבה, שנאמר: „עשב מזריע זרע". הרי כל עיקרה של בדיחה זו הוא ה„דרש" של „עשב" — „עשו". (השוה לזה „טוביה החולב" של שלום-עליכם.) או הבדיחה הידועה: „ויקח קרח בן יצהר" — יצהר זה מה היה, זכר או נקבה? אם זכר היה, מה ראה קרח ליקח לו זכר לאשה, ואם נקבה היה, למה נאמר בו „בן"? אלא לעולם יצהר נקבה היתה ו„בן" האמור כאן פירושו „זקן", כמו „ואברהם בן תשעים ותשע שנה". כלומר: יצהר נקבה זקנה היתה. וזהו מה שהקשו במדרש: „וקרח שפקח היה, מה ראה לשטות זו" — ליקח דוקא זקנה ולא ילדה? כל הבדיחה הזאת מתחלתה ועד סופה „מדרש-לשון" היא. כיוצא בזה: אותו תלמיד מחודד, שבא להקביל פני רבו בשבת פרשה „בא", ועל שאלת הרב, למה מהר לבוא ולא חכה עד השבת הבאה, פרשה „בשלח", שהיא שבת-שירה, הוא משיב: „מצוה בא יותר מבשלוחו", הרי גם הוא את המלים „בא" ו„שליח" הוא דורש, וכאלה רבות הן.

ועוד דבר אחד הטעה, כפי הנראה, את בעלי ה„מה־מצינו״. כידוע, רגילים היהודים, המשתמשים בלשונות הגויים, להכנים לתוך דבורם וכתבם מלים ובטויים, המיוחדים ל ה ם, וביחוד מלים ובטויים עבריים, וכל שרבוב מלה ובטוי, הזרים לגמרי לרוחה של אותה לשון, שלתוכה הם משתרבבים, יש בה מיסודן של קריצת־העין המעושה, של הָרְמִיזָה וְהָעֲוָיָה — אחיותיה של הבדיחה. מטעם זה עושות עלינו לשונות־הסתרים, כגון של הגנבים, של ה„כלי־זמרים״ וכדומה, מֵעֵין רושם של ליצנות. דוגמא לזה אנו מוצאים גם בשירים העממיים ה י ש נ י ם שלנו. השירים, שתכנם הם ענינים, הנאמרים מתוך כובד־ראש, למשל עניני־אהבה, כתובים בדיאלקט גרמני כמעט צח וטהור. אפילו שירי אמונה ודת כמעט שאינם משתמשים במלים ובטויים עבריים. ואלו שירי־ההלצה של אותם הדורות מרבים כבר לשרבב מלים ובטויים כאלה לתוך הדיאלקט הגרמני.[1]) אפשר אפוא, שהמחברים, אשר לא נתנו את לבם להסתכל כראוי במה שלפניהם, טעו לראות גם כאן „מדרש־לשון״ וחזרו וטעו ודרשו אותו סמוכים לבדיחה שלנו.

בין כך ובין כך: כל האומר, שהבדיחה שלנו בדיחת־מלים היא ביסודה, אינו אלא טועה. ההפך הוא האמת. הבדיחה שלנו עומדת בְּרֻבָּהּ הגדול מחוץ לגדרה של טכניקה לשונית. ואולם, אם כך הוא הדבר, הלא באמת נתמה: למה נשתנתה הבדיחה שלנו מכל יתר יצירותינו הספרותיות, שֶׁכֻּלָּן רדופות אחרי „מדרש־לשון״ וזו אינה רדופה אחריו? אבל עד שאנו באים להשיב על שאלה זו עלינו לשים לב לסִמָּן חשוב אחר, הַמְלַוֶּה את בדיחתנו.

כבר רמזתי למעלה, שאין אני מדבר כאן אלא על בדיחתנו, הנוצרת יום־יום בביתנו וברחובנו. פירוש: הבדיחה היהודית ה ע מ מ י ת. ואני אומר: העממיות היא סִמָּנָה המובהק השני של בדיחתנו. (אם ועד כמה גם סמן זה מ ב ד י ל בין הבדיחה היהודית וחברתה האירופאית — איני יודע להכריע). רובא דרובא „אסופיות״ הן בדיחותינו. עוברות הן מפה לפה, ממקום למקום, ואין איש יודע, מי אביהן, רוחו של מי יצוקה בהן. דוגמת פתגמי־עם, אגדות־עם, אמונות־עם, שגם להם אין אבות. אמנם יש לנו גם ליצנים ידועים ומפורסמים שהגיעו למדרגת „אבות״, ולהם מיחסים בדיחות מרובות. למשל: בליטא וזמוט — מָרְדְּכֵי חבד, שעיה׳קי פֵּיפֶר, כָּלֶב לֵיץ, אַבֶּלִי גרינוואלד;[2]) בדרום־רוסיה — הירשל אָסְטְרָפולר (או אָסְטְרוֹפּולר), שמריל שניטקֶבֶר, לֵיבֶּנְיוּ גוטסזוֹנדר; במערב אירופה — אפרים גְרֵידִינְגֶר, „המגיד מֶרֶיְיצֶה״ (מפורסם ביחוד באונגריה), יְשַׁיָּע בחור, אַבֶּלִי דְשַׁדְלִי (בפוזנא) ועוד ועוד. יש גם גדולי ישראל, שנעשו „אבות״ לבדיחה: רבי יונתן אֵיבשיץ, רבי־רבי הֶשיל (מקראקוי), רבי ברוך־מרדכי ליפשיץ משדליץ,[3]) רבי אַיְזִיל חריף־שפירא (מסלונים) וכדומה. מבין סופרי ישראל נעשה אַיְזִיק־מאיר דיק „אב״ לבדיחה. אבל דוקא „אבהות״ זו מעידה על עממיותה של בדיחתנו. כלום באמת בדיחה זו מָרְדְּכֵי חבד אביה והאחרת שעיה׳קי פֵּיפֶר הולידה? לא הוא ולא

---

1) עי׳ אלעזר שולמאן, „שפת יהודית-אשכנזית וספרותה״, ריגא, תרע״ג, חלק השירים.

2) בעָרְתִי (דרויא פלך ווילנה) ובדווינסק פלך וויטבסק שמעתי הרבה בדיחות משמם של „כלב ליץ״ ו„אבלי גרינוואלד״; במקומות אחרים לא שמעתי את שמם של שני הליצנים האלה.

3) פעָמים שמעתי מזכירים את רבי ברוך-מרדכי על שמה של ב ו ב ר ו י ס ק. אפשר, ששמש רב גם בשדליץ וגם בבוברויסק.

מקצתו. בליטא מיחסים רוב הבדיחות, שיש בהן „מדרש־לשון", לשעיה'קי פֵּיפֶר, ורוב הבדיחות, שיש בהן משום גבול־פה, לאַבֶּלי גרינוואַלד, ובדרום־רוסיה מיחסים אותן הבדיחות עצמן — את הראשונות לליבניו גוטסוָונדר ואת האחרונות לשמריל שניטקבר. רוב הבדיחות אשר בקובצם של דסואר־ווינשה „דער ידישע הומאריסט" מסופרות משמו של „המגיד מרייצה", ובליטא תשמעו אותן הבדיחות עצמן מסופרות משמו של מָרְדְּכַי חבר, של „המגיד הָעִוֵּר" ואחרים. — „אבהותם" של רוב ליצנינו המפורסמים יש לה אפוא רק מובן אחד: הללו משמשים טפוסים של ליצנים עממיים, שבהם תולה את עצמה בדיחתנו העממית. בהם נִתְלוּ הרבה בדיחות, שנוצרו ביטיהם על־ידי אחרים, ולא עוד, אלא שבהם נִתְלוּ גם בדיחות רבות, שעצם יצירתן לא חלה כלל ביטיהם. ומובן, שהבדיחות הנוצרות עכשו, ביטינו, תמצאנה להן גם הן טפוסים עממיים כאלה, כדי לְהִתָּלוֹת בהם.

ונפלא הדבר, טפוס עממי זה של ליצן יהודי — על־פי רוב ליץ־קבצן — הַגָּדֵל מתוך הקרקע שלנו וקשור בטבורו אל הקרקע שלנו, יותר משמצא לו דמות ודיוקן ספרותיים בלשונות שלנו מצא אותם בלשונות שאינן שלנו: הנה, למשל, חַיְקֶל־פַּיְקֶל של בוגרוב, הנה סֶנדר גלאַטֶין של פראנצוז והנה די־קוסטא ואיציקל יענקֶלֶס של זאנגביל. בוגרוב כתב רוסית, פראנצוז—גרמנית, זאנגביל — אנגלית, ובכל־זאת מצא איש־איש מהם את היכולת לתת דמות ודיוקן לליצן היהודי לכל פרטיו ודקדוקיו, — גם לַעֲנִיָּתוֹ, גם למדברו וגם לחדודו ובדיחתו. האם אין לפנינו שוב עדות מפורשת לאמתות הנחתנו, שמצד טפוסה אין הבדיחה היהודית משועבדה לשום טכניקה לשונית? אבל באותה שעה גופה אנו חוזרים גם אל תמיהתנו: מה גרם לה לבדיחה שלנו, שנבדלה בזה לא רק מחברתה האירופאית, כי־אם גם מכל יתר היצירות הספרותיות ש ל נ ו?

דומה, שהסִמן השני, אשר מצאנו בבדיחה שלנו — העממיות שלה — הוא שיעזר לנו גם למצוא תשובה לשאלה זו.

מ ד ר ש ־ ל ש ו ן מצד המובן הפסיכולוגי אינו בְּרֻבּוֹ אלא אחד מן הגלויים החיצונים של ח ב ת ־ לשון. — כלים שונים נִתְּנוּ לו לאדם, כדי להכיר על ידם את עצמו ודרך עצמו — את אשר מחוץ לעצמו. אבל רובם של הכלים האלה נִתְּנוּ לא רק לאדם, כי אם גם לַחַי, ובכל־זאת אין החי מגיע אלא עד כדי ת פ י ס ת עצמו ולא עד כדי ה כ ר ת עצמו. עמד האדם ו„תקן" לו הוא גופו כלי מיוחד, שעל־ידו הוא מבקש להעלות את הויתו מתהום אַלְמוּתָהּ של תפיסה נרידא ולהשמיעה לאזניו שמיעה של הכרה. כלי זה הוא — הלשון. אחת היא, אם הצליח או שלא הצליח בתקון כֶּלְיוֹ זה — אם באמת הלשון משמיעה אותו לעצמו, או שהיא גופה חוזרת ונעשית „חציצה" בינו ובין עצמו: סוף־סוף אין לו לאדם כלי חשוב ויקר כַּלָּשׁוֹן, משום שעל־כל־פנים נדמה לו, שהיא משמיעה אותו לעצמו. ומכאן חבתו המיוחדה לה וטפולו המרובה בה. ביתר דיוק: ה ח ב ה המיוחדה ללשון היא שגורמת את ה ט פ ו ל המרובה בה. צורך יש לו לאדם לחטט ולנקר בלשונו: בה ומתוכה הוא מבקש העלאה של הכרה לשברירי תפיסותיו, צמצומים של הַשְׁמָעַת עצמותו לעצמו. וזהו, כאמור, מובנו הפסיכולוגי של „מדרש־לשון", המלוה את האדם בכל מדרגות תרבותו ומתעלה עמו יחד ממדרגה למדרגה. במדרגתו התחתונה פותח המדרש בָּאֶפֶּקְטִים הקלושים, שהוא יוצר מתוך

חטוט ונקור באותיות והברות, דוגמת התינוקות, הנהנים הנאה מרובה בשעה שהברות דומות זו לזו בצלצולן נופלות לתוך פיהם, וממדרגה למדרגה מתעלה המדרש ומגיע עד כדי חריצות וחריפות המבהיקות בְּיָפְיָן ולפעמים גם בכחן וגבורתן. בפיו של העם, המחטט בלשונו, נוצרות היצירות האלה, וכשנוצרו הרי הן נזרקות אל תוך כורה של הלשון, ומשם הן חוזרות מזוקקות ומצוחצחות— וְשָׁבוֹת אל העם.

ומכאן אנו נמצאים לְמֵדים, שרק שטחיות היא להקיש מיצירותינו בגבולות הלשון העברית על יצירותינו בלשונות אחרות (וגם הלשונות היהודיות בכלל). עד לפני ימי דור אחד או שנים שִׁמְשָׁה ליהודי רק הלשון העברית בלבד כלי, ולוּ גם פָּגוּם, כדי להשמיע על ידו את עצמו לעצמו. „מי יודע", — אומר ביאליק, — „אולי באמת הדבור שמבראשית נזרק לא מבין שְׁנַיִם, בין אדם לחברו, בתור כלי־שרת חברותי, מעין דבור שלא לשמו, אלא דוקא מפי האדם, היושב יחידי, בין אדם לעצמו, בתור צורך נפשי, מעין דבור לשמו גרידא, בחינת בתוכי ישתומם רוחי ועם לבבי אשיחה".[1] ודבור שכזה, „דבור לשמו", שיש בו צורך נפשי לְמַדֵּבֵּר, כדי שהוא גופו „ישמיע את עצמו לאוזניו", היה לו ליהודי בכל הדורות רק „הדבור" העברי. ולפיכך מָלאו כל מקצעות ספרותנו העברית בכל הדורות מדרש־לשון. מן „ותקרא את שמו ראובן, כי אמרה: כי ראה ה' בעניי" של לאה ועד „זו מְפָרֵד לפרדס אותה הפכנו והיא לסרפד לנו נהפכת" של יל"ג, מן „כסף ישיב לבעליו והמת" של הברייתא ועד „אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה ותתן לי פוזמקאות" של אברמוביץ, מן הגימטריאות והנוטריקון של בעלי־התלמוד ועד אלו של בעל־הטורים ומגדיל בעל־גימטריא וכו' וכו', — חוט אחד של חטוט ונקור באותיות ומלים, של חריצות וחריפות לשוניות נמשך והולך מדור לדור, משום שחוט אחד של חבה מיוחדת ללשון זו, ש„דִבּוּרָהּ" משמיע לאדם היהודי את עצמו, נמשך והולך מדור לדור. מה־שאין־כן כל יתר ה„דבורים" — כלומר: הלשונות — ואפילו אלו שלנו. הם לא היו לנו מעולם „דבורים לשמם": אותה הבחינה של „בתוכי ישתומם רוחי ועם לבבי אשיחה" חסרה להם מעצם תחלתם. ולפיכך לא שלט בהם מדרש־הלשון.

ואל נא יטעה הקורא לחשוב, כי בדברי אלה אני עושה „כַּוָּנִים" לריב־הלשונות שלנו. ריב זה אין ענינו לכאן כלל. לא על ריב־הלשונות שלנו בינן לבין עצמן, אלא על יחסו של העם ללשונותיו אנו דנים, ואין איש מאתנו יכול להעלים את עינו מן האמת, שחבתו של העם היתה נתונה רק ללשון העברית, משום שרק היא שמשה לו לשון לנפשו וללבו ורק מתוכה היה מקשיב ומאזין לְהֶמְיַת־עצמותו. יש אומרים: הלשון היהודית, שבה נִתְּנוּ „תחינות" לאמותינו, שקויה גם היא דמעותיה ופרפורי־נשמתה של מחצית העם כֻּלּוֹ. ודאי יש מקצת אמת בהנחה זו. אבל עדיין אין אנו יודעים, אם לא את הדבור העברי שב„תחינה" היודית השְׁקוּ אמותינו את דמעתן היותר רותחת. — אחרים אומרים: בספריהם של החסידים (הבעש"טנים) הראשונים כבר אנו מוצאים את הדבור היודי, ומתוך כך נתעלה למדרגת דבור הלב והנפש. קורטוב של אמת יש, כמובן, גם בזה. אבל, ראשית, אם באמת־המדה של ההיסטוריה הישראלית הארוכה נמוד את החסידות, הלא גם

1) „גלוי וכסוי בלשון" („כנסת", אודיסה תרע"ז עמ' 253).

השפעתה של זו רק תמול באה לנו, ועל זה אמנם אנחנו דנים, שעד „יום אתמול" היתה העברית הלשון היחידה, שבה השמיע היהודי את עצמו לאזניו. ושנית, דוקא הספרות החסידית מעידה, מה היה יחסו של העם ללשונותיו. החסידים הראשונים, שבדרך כלל לא היו לא גדולי־תורה ולא בעלי־לשון, לא יכלו, כמובן, למצוא בלשון העברית לבוש־בטוי למחשבותיהם והרהוריהם החדשים די ספוקם, ובשעת הדחק הוכרחו להשתמש גם בלבוש־בטוי יודיים. ואולם באותה שעה גופה זהירים היו לשמור על הצורה המקפת של לשונם, שתשאר עברית כשהיתה: חושם הבריא הגיד להם, שבאופן אחר תסתלק הנשמה מדבורם ויחדל מהיות „דבור לשמו".

הבריחה היהודית עצמה נותנת לנו אילוסטרציה נאמנה בדבר יחסו של העם ללשונותיו היודיות.— אַיְזיק־מאיר דיק היה, כידוע, אחד מן הראשונים, שכתבו יודית. פעם אחת שאלו לו חבריו המשכילים, מפני מה אין הוא נותן את לבו לחבר ספר־דקדוק ללשון זו? „אספר לכם מעשה שהיה",—השיב דיק. — „לפני ימים אחדים, ערב־שבת עם חשכה, עברתי ברחוב־היהודים ושמעתי אשה מתקוטטת עם בתה על עסקי קוגיל של שבת. „חיה־קי, צעקה האשה, תפח עצמותיך. הנחתי לך על הכירה קוגיל טוב ויפה ויצאתי לשוק — און דו האסט מיר דעם קוגיל צופּאַצקעט און צוהאַצקעט, צר פּראַצקעט און צוקאַצקעט". דעו לכם אפוא, רבותי: לשון, שאפשר בה לפצק ולהצק, לקצק ולפרצק, אינה זקוקה לדקדוק"...[1]) איני יודע, אם הדברים האלה באמת דיק אמרם, או שאחרים שמו אותם בפיו. אבל אם דברים כאלה אפשר היה לשים בפיו של אחד מראשוני בוניה של הלשון היודית, הרי אנו יודעים, מה היה היחס אליה. ולשון או לשונות, שכך מתיחסים אליהן יוצריהן ובעליהן, מה ענינן למדרש־לשון ואמנות־לשון?[2]) —

זהו, לפי הנראה לי, פתרון הדבר, שעד ימי הדור האחרון לא היתה הבריחה העממית שלנו כפופה לטכניקה לשונית. ובכונה אני מְדַיֵּק ואומר: „עד ימי הדור האחרון". משנשתנה היחס ללשון היודית, השגורה בפינו, ואף לה נודעה חבה מיוחדה מצד חלק ידוע מן העם, התחילה

---

1) עי' מאמרו של הד"ר י. ל. קאנטור על דיק, שנדפס, אם לא יטעני זכרוני, בחוברת הראשונה של המאסף „דאס לעבען" הפטרבורגי (מיסודו של ה„פריינד").

2) י. ח. טביוב במאמרו החשוב „המלים והפתגמים שלנו" (נדפס ב„כנסת") מחליט בפשיטות, ש„בז'רגון יש הרבה חדודי־מלים, הרבה קלמבורים (בלי מספר!)". אף טעם הוא נותן לזה: „מפני שהז'רגון הוא עיר פרוצה אין חומה, ולכן הוא מסוגל ביותר לחדודי־מלים ולשבושי־מלים, לפארודיות, לסרוסי־דבורים ולכל מיני קלמבורים והמצאות" (עיי"ש עמ' 208/09). אין ספק, שיחסו המעוקל של טביוב ללשון היודית גרם לו להוציא גם משפט מעוקל. דוקא לשון, ש„עיר פרוצה אין חומה היא", אינה מסוגלת ביותר ל„חדודי מלים, להמצאות" וכו'. אלו הואיל טביוב לזכור, שאין כל־לשונות הצרפתית והעברית עשירות ב„חדודי־מלים והמצאות" (בנוגע ללשון העברית עי', למשל, פיליטוניו היפים והמחודדים של טביוב עצמו („אחד מכותבי סאטירות"), שנדפסו בסוף המאה שעברה ב„המליץ") — היה מודה, שההפך מדבריו הוא האמת. ואמנם, כשם שהבדיחה היודית ממעטת להשתמש בטכניקה לשונית, כך ממעטים להשתמש בה גם המשל והפתגם היודיים. הנה, לדוגמא, מאה הפתגמים הראשונים בספרו של י. פירוזניקוב „אידישע שפריכווערטער" (ווילנה תרס"ח) ולעומתם מאה הפתגמים הראשונים בספרו של י. אילוסטרוב „Жизнь Русскаго народа въ его пословицахъ и поговоркахъ." (מוסקבה 1915): בשעה שבמאת הפתגמים הרוסיים יש רק שלשים, שאפשר לתרגמם ללשון אחרת בלי הפסד צורתם הלשונית המיוחדה, הרי במאת הפתגמים היודיים יש לכל־הפחות שבעים, המסוגלים לכך. (בכונה נשתמשתי להשואה זו לא בספרו של ברנשטין, אלא בספרו של פירוזניקוב, משום שגם בו מסודרים הפתגמים כבספרו של אילוסטרוב — לא על־פי אלף־בית, אלא לפי הענינים.)

גם הבדיחה העממית היהודית לובשת צורה של קלמבורים ובדיחת מלים. הסתכלו בבדיחות החדשות, המתפרסמות בעתונים וב„לוחות" היודיים בשנים האחרונות, ותראו שכך הוא.

ולסוף עוד הערה אחת קטנה, שיש בה סמך לעיוננו. בדורות האחרונים התחלנו להשתמש גם בלשונות הגויים ולהתדבק בהן וכבר יש לנו קבוצים שלמים, שאין להם עוד שום לשון אחרת חוץ מזו של הארץ, שבה נולדו. ואמנם גם הבדיחה, הנוצרת בקרב קבוצינו אלה, לובשת יותר ויותר צורה של בדיחת־מלים. ואף דבר זה, אוסיף דרך אגב, גרם להם למחברים, שכתבו על הבדיחה היהודית, לטעות ולחשוב שבדיחת־מלים היא זו ביסודה. —

III.

הנה כן, סִמנה המובהק של הבדיחה היהודית הוא — „מדרש־מחשבה". ואולם מהו פירושו של „מדרש־מחשבה"?

רבים הם המחברים, אשר כתבו על ענינה של הבדיחה (לא היהודית, אלא הבדיחה בכלל) ואיש־איש מהם מבקש למצוא „פורמולה" ידועה, שתשמש הגדרה לכל סוגי הבדיחה מצד הטכניקה שלה הפנימית. וכשאנו מסתכלים בכל הפורמולות המרובות האלה אין אנו מוצאים בְּכֻלָּן אפילו אחת, שבאמת תכנים אל תחת כנפיה את כל הסוגים. מחוץ לתחומה של כל אחת מהן בולטים פרקי־איברים, ולפעמים גם גופים שלמים, שצר להם המקום בתוך תחומה. — מובן מאליו, כי אין אני מתבּרך בלבבי לאמר, שבידי צלח למצוא את אשר בקשו גדולים וטובים ממני ולא מצאו. ואם אני מרשה לעצמי להציע הגדרה, הנראית לי יסודית, הרי אני צריך להקדים ולאמר: ראשית, שהגדרה זו לא שלי היא, אלא היא זווג תמציותיהן של הגדרות שונות, הידועות לי מפי מחברים שונים; ושנית, שגם הגדרה זו אינה ראויה, כי יִקָּרֵא לה הגדרה מקפת לכל דבריה, אלא שבכל אופן היא מניחה את הדעת, לפי הנראה לי, יותר מן האחרות.

כָּלֵב ליץ שתה קַהְוָה בבית־קהוה יהודי. לאחר ששתה נגש אל הַקֻּפָּה על־מנת לשלם. אמר לו בעל־הבית: „רבי כלב, הקהוה שלי מהי בעיניך?" — „הקהוה שלך", — השיב כלב, — „יש לה מעלה גדולה, אבל גם חסרון גדול. המעלה שלה היא, שאין בה עולשים, וחסרונה הוא — שקהוה אין בה".

ושוב אנו מוצאים גם בבדיחה יפה זו את אשר כבר מצאנו לעיל בבדיחות אחרות: „גלוי לפנים מִכִּסוי". כָּלֵב אינו מגלה את סוד אפסותה של הקהוה; אדרבה, דומה כאילו הוא מכסה עליו ומסתירו, אלא שדוקא מתוך כך הסוד נִבְעָה ומתגלה מאליו, „כלאחר יד". ואולם ננסה נא לְחַלֵּק בדיחה זו לחלקיה, שמא יעזור לנו החִלוק למצוא עוד דבר, שעד עתה לא הרגשנו בו. בנוהג שבעולם, קהוה יהודית יש בה עולשים ויש בה קהוה וּמִבֵּין שניהם מצטרף במחשבתנו הציור הרגיל „קהוה". אף־על־פי־כן, קהוה, שֶׁכֻּלָּהּ עולשים וקהוה אין בה כלל, גם־כן קהוה שמה, קל־וחומר קהוה, שֶׁכֻּלָּהּ קהוה ואין בה עולשים כלל, ודאי קהוה שמה. ובכן: העדר עולשים כשהוא לעצמו אינו מבטל את הציור הרגיל „קהוה", כשם שאת הציור הזה אינו מבטל העדר קהוה כשהוא לעצמו. בא כָּלֵב ועושה גדולה מזו: הוא אומר לְפַנּוֹת במחשבתנו מקום לציור, שעל־פי

האמת אינו ולא כלום ואי־אפשר לו שיצוייר כלל, — „קהוה", שאין בה לא עולשים ולא קהוה. כיוצא בזה, החדוד המפורסם של ליכטנברג, שכבר נעשה „מטבע עוברת": „משל למה הדבר דומה? לסכין נטול־להב, שהַנִּצָב חסר בו". הציור הרגיל „סכין" מצטרף במחשבתנו מִבַּיִן להב ונצב. ובכל־זאת, עלינו מקובל הציור „סכין" אף אם נִטַּל הנצב, כשם שהוא מקובל עלינו אף אם נִטַּל הלהב. בא ליכטנברג ואומר לפנות במחשבתנו מקום ל„סכין" אף אם נִטְּלוּ גם הלהב וגם הנצב.

מהי אפוא הטכניקה הפנימית של בדיחות אלו? — צרופי־מחשבה, שלכאורה מוקפים הם חוט של הכרח ידוע — הגיוני, פסיכולוגי או ציורי — וכשאנו מגיעים לסופו של החוט נמצא, שהוא גופו אינו ולא כלום, רק דמות חוט הוא ולא חוט ממש, וממילא נמצאים גם הצרופים הכרוכים בו פורחים באויר. או במלים אחרות: המתלוצץ מיחס לאפשרות מדומה של משמעות ממשות של משמעות, אף־על־פי שהוא יודע, שממשות זו מופרכת מעיקרא וממילא גם האפשרות המדומה אינה ולא כלום.

אני חוזר ואומר: אין אני רואה יכולת להכנים גם אל תחת כנפיה של הגדרה זו את כל אוצרותיה המרובים של הבדיחה, אבל אני רואה, שכנפיה נוגעות לכל־הפחות ברוב הבדיחות, הבאות לידי, ו„באין ברירה" אנו מוכרחים להסתפק במועט — ב„נגיעה" בלבד. והרי דוגמאות אחדות מאוצר הבדיחה שלנו, כדי לראות עד היכן מגיעה „נגיעה" זו.

א) אִירוֹנְיָה (אחד מסוגי הבדיחה, המצויים אצלנו רק במדה מועטה). — „כך הוא, כנראה, גורלנו מעולם. גם את אלהינו לקחו להם עמים רבים ואותנו יחרפו כל היום לאמר: איה אלהיכם?"...[1]) בעל־הדברים מעמיד את פניו כאילו הוא מוצא איזה ממשות במשמעותה של ההנחה („לקחו להם את אלהינו"), ומתוך־כך לובש החרוף („איה אלהיכם?") צורת עֹוֶל של כפית־טובה. אבל באותה שעה גופה הן גם הוא (בעל הדברים) וגם אנחנו יודעים, שממשות זו אינה ולא כלום, ש„הקיחה" לא קיחה היא ו„האלהים" לא אלהינו הוא, וממילא הכל פורח באויר ואין כאן אלא בריחה בעלמא.

ב) סַרְקַסְמוּס (אחד מסוגי הבדיחה, היותר מצויים אצלנו). — „אשתי חולה", — הסיח יהודי את צערו לפני חברו. — „חולה מְסֻכֶּנֶת היא. חוששני, שנרעלה". — „היכי תמצי נרעלה?" — תמה חברו. — „אתמול אירעה לה תקלה", — השיב הראשון: — „נשכה את לשונה". — אנו רואים תיכף את האפשרות המדומה, שאותו יהודי מבקש ליחס לה ממשות ציורית: דומה כאילו באמת יש במחשבתו מקום לַצִּיּוּר „אשה־נחש", „אשה־כלב שוטה", שלשונה — חֲמַת מלא ארס.

ג) הִתּוּל. — בחור נשא בתולה. אחר החתונה הוברר לו, שמקחו היה מקח־טעות. אמר לאשתו: „אם אָמַרְתְּ שיש לך אַלְפַּיִם רובל ובאמת אין לך אלא אלף — מוחלני לך: כלום היה לך לגנוב משל אחרים ולהכנים לי? ואם אמרת, שבת עשרים וחמש אַתְּ, והוברר, שכבר עברו עליך יותר משלשים — הרי גם זה מחול לך: אין אדם נולד דוקא בשעה שהוא רוצה. אבל בקשה אחת יש לי אֵלַיִךְ: מעכשיו אל תזקיני עוד". — כלום יש קורטוב של משמעות במה שיאמר אדם לחברו: „חֲיֵה ובכל־זאת לא תזקין", או במה שיאמר לו: „אל תחיה, כדי שלא תזקין"? ואלו בבקשתו של אותו בעל יש מעין דמות של משמעות זו וגם מעין דמות של משמעות זו.

1) אחד־העם, „על פרשת דרכים" ב' (תרס"ד) עמ' 122.

ד) מְפֻשׁוּת. — שלחו את בְּנִי הטפש לקנות תרנגולת. הלך והביא כד מלא מים. אמרו לו: „בְּנִי טפש, מה ראית להביא מים במקום תרנגולת?״ — השיב בְּנִי: „יצאתי לשוק לקנות תרנגולת. שִׁבְּחָה לי המוכרת את תרנגולותיה שֶׁכֻּלָּן שׁוּמָן. אמרתי: שמע־מינה, שומן יפה מתרנגולת; מוטב, שאקנה שומן. יצאתי לאיטליז לקנות שומן. שבח לי הטבח את שומנו, שֶׁבָּהִיר הוא כַּשֶּׁמֶן. אמרתי: שמע־מינה, שמן יפה משומן; מוטב, שאקנה שמן. יצאתי לחנות לקנות שמן. שבח לי החנוני את שַׁמְנוֹ, שצלול הוא כמים. אמרתי: שמע־מינה, מים יפים משמן. והרי — כד מלא מים״. — כמדומה שאין שום צורך בבאורים, כדי לעמוד על ה„לא־כלום״ שבכל המשמעות של בְּנִי.

והנה עוד שלש דוגמאות, שאף הן אינן טעונות שום באור, כדי שֶׁיִּגָּלֶה ה„לא־כלום״ שבמשמעויותיהן.

ה) בַּטְלָנוּת. — רבי יוסף לוקש, הרב הַדְּרַזְנָאִי, היה רגיל בפרפראות של ביצים לכבוד סעודה שניה של שבת. פעם אחת קמצה אשתו ולא הכינה פרפרת זו. אמר לה רבי יוסף: „רבנית, מה ראית לשנות ממנהגי?״ — „מִשֶּׁכָּלוּ ימות־החמה״, — השיבה הרבנית — „והגיעו ימות־החורף פסקו התרנגלות מלהטיל ביצים. בתחלה היתה ביצה נקנית בפרוטה; עכשו מחירה שלש פרוטות״. צהבו פניו של רבי יוסף ואמר: „ברוך הנותן לתרנגולת בינה; בשכר פרוטה אין היא מטלת ביצה ובשכר שלש פרוטות היא מטלת ביצה.״ —

ו) תְּמִימוּת. — לרבי אַבֶּלֶי פוסבולֶר, הרב בווילנה, נכנסה אשה מפוחמה: „רבי, שאלה יש לי לשאל — מה עלי להכין היום לסעודה?״ — „לכי לביתך, — השיב הרב, — ועשי אטריות.״ — לאחר שיצאה אמר הרב לתלמידיו: „רואה אני, שתמימה זו משרתת היא. כשפנתה לבעלת־הבית ושאלה, מה תכין לסעודה היום, גערה בה זו ואמרה: ,לכי ושאלי את הרב דמתא׳ — והרי באה אלי.״ —

ז) עַם־הָאֲרָצוּת. — משה יאַג הביא ראיה לאִסור הלנת־מתים מן התורה, שנאמר: „תצא רוחו — ישוב לאדמתו ביום ההוא״.

וכאן אנו מרגישים בהבדל שבין סוגי־הבדיחה האחרים לאלו של טפשות ובטלנות, תמימות ועם־הארצות. בכל סוגי־הבדיחה יש כוונה להתלוצץ. כל המתלוצץ „סוּד״ הוא: יודע הוא ומכיר את ה„לא־כלום״ שבמשמעות דבריו, הגיונו ומעשיו — ולא איכפת לו. אדרבה: דומה, כאילו הוא עצמו מטעים ומרמז: „כלום אין אתם מרגישים בלא־כלום שלפניכם?״ לא כן בדיחה של טפשות, בטלנות, תמימות או של עם־הארצות: בה אין שום כוונה להתלוצץ. הטפש, הבטלן, התמים, ועם־הארץ, שבמובן ידוע בקיטנם הוא, „שוגגים״ הם: האפשרות המדומה שבמשמעות דבריהם, הגיונם ומעשיהם משמשת להם ממשות וּפַשְׁטוּת גמורה. ואולם אנחנו, שאין בנו לא אותה טפשות ובטלנות ולא אותה תמימות ועם־הארצות, אין אנו יכולים גם להודות בממשות ופשטות אלו, ובהכרח הוזרים דבריהם, הגיונם ומעשיהם ונעשים בנו — בדיחה. ולכשנעַיֵּן נראה, שאם אמנם הבדל יש כאן, לא הבדל עניני הוא, אלא רק הבדל פורמלי.

ח) בְּדִיחַת־מִלִּים. — עכשיו אנו יודעים ביתר דיוק גם את ענינה של זו. כל עיקרה אינה אלא אפשרות מדומה של משמעות, המיוחסת (אם בכונה תחלה: לשם בדיחה, או שלא בכונה: מחוסר־ידיעה) למלים ולצרופי־מלים ידועים, אף־על־פי שמשמעות זו אין בהם, ואותה האפשרות המדומה

באמת אינה ולא כלום. למשל, ה„קדושא רבא" הידוע: „יום הששי ויְכֻלו השמים — מספרים — כבודו מלא עולם, משרתיו שואלים זה לזה — איה שרה אשתך, ויאמר — הנה בל ידעתי אבטח ולא אפחד, כי עזי וזמרת יה ה' — ויהי בימי אחשורוש" וכו' וכו'.[1]

איני יכול, כמובן, לפרוש כל סוגי־הבדיחה, כי יארכו הדברים מאד. לפיכך אביא רק עוד דוגמא אחת, כדי להגיע לסוף עיוננו זה.

ט) פִּלְפּוּל. — בני־ישיבה יושבים ודנים: אדם מהיכן הוא גָדֵל — אם מלמטה או מלמעלה, אם מרגליו או מראשו? נענה האחד ואמר: „לפני שנתים קנה לי אבי מכנסים. אותה שעה, כשהייתי לובשם, היו נגררים לי על־גבי הקרקע, ואלו עכשו, כשאני לובשם, אין הם מגיעים לי אפילו לקרסולי. שמע־מינה: אדם גדל מלמטה." — נענה השני ואמר: „אין הדין עמך. אתמול יצאתי לשוק ונתקלתי בגונדה של חַיָלים. נסתכלתי בהם וראיתי: מלמטה רגליהם שוות, ומלמעלה — זה נמוך וזה מגודל, שמע־מינה: אדם מלמעלה הוא גָדֵל." — אין אני יודע אפשרות מדומה של משמעות, שאינה ולא כלום, יותר בהירה ו„מוצלחה" מזו. —

וכל מה שאני מוסיף להסתכל בדוגמא האחרונה הזאת אני מוסיף לראות, שיש בה כדי ללמד על הכלל כֻּלו. לא רק זו בדיחה של פלפול היא, אלא כל בדיחה יסודה הטכני הפנימי הוא — הפלפול שבה. ובאמת: הפלפול מהו אם לא חוש הגיוני, שרק דמות הגיון הוא ולא הגיון ממש, ולפיכך אפשר לתלות בו רפרופי־ציורים, דקדוקי־מחשבות והבהובי־אמתיות מדומות, הנראים כאילו יש בהם משמעות של ממש. לא לחנם נאמר על גבורי־הפלפול שבכל הדורות ובכל העמים, שהם „תולים הררים בשערה" ו„מעיילים פיל בקופא דמחטא".[2] הנה, למשל, ר"י בן תדאי דן קל־וחומר: „מה אשתי, שאני מותר בה, אני אסור בבתה, אשת־איש, שאני אסור בה, אינו דין, שאהיה אסור בבתה" (מס' דרך־ארץ פ"א). מה שֵׁם אנו קוראים לקל־וחומר זה? — פלפול. ומה שֵׁם היינו קוראים לקל־וחומר מהופך: „מה אשת־איש, שאני אסור בה, אני מותר בבתה, אשתי שאני מותר בה, אינו דין שאהיה מותר בבתה?" — בדיחה. ובאמת, הבדיחה שלנו יודעת קל־וחומרים כאלה. רבי משה חפץ, הרב במשאַוְוס, שמפני קנטרנותו בקשה עירתו להפטר ממנו והוא עצמו בקש להתמנות רב בפינסק, דן קל־וחומר: „מה משאַוְוס, שאינה רוצה שאשמש בה רב, רוצה היא שאשמש רב בפינסק, פינסק, שרוצה היא שאשמש רב במשאַוְוס, אינו דין שהיא רוצה שאשמש רב בפינסק." אף מאיר־יוזי גנב

1) עי' נוסח אחר של ה„קידוש" ב„רשומות" כרך א' עמ' 382, ויש עוד נוסחות אחרים (לי ידוע גם נוסח אחד יודי, הדומה מצד הטכניקה שלו לנוסחות העבריים.) ועוד אעיר, שבטכניקה זו כבר נשתמש מוליֶר, כדי להבליט את דמותו המגוחכה של סְגַנְרֶל חַדְרָנו של דון-זואן (עי' „דון זואן" V. ב'.)

2) עי' החלטתו של קאַנט, ש„הדיאלקטיקה של הקדמונים — כלומר: של היונים — לא היתה אלא הגיון של דמיון" („קריטיק דער רייגען פערנונפט" הוצ' הארטנשטין, III, עמ' 28). — ונפלא הדבר: הלומדים שלנו, בעלי ההגיון הבריא, רגילים לקרוא (בנעימה של זלזול) למפולפל בעל „מח מחודד" — „אוויטציגער קאָפּף".— אבי המנות, שתורתו היתה אומנותו, היה אומר על המפולפלים, כי הם עושים את התורה „חוכא ואיטלולא". ומי יודע, אם לא מתוך השפקה כזו נמצא מי שהוסיף במס' דרך-ארץ לגבי ר"י בן תדאי: „ונדהו רבן גמליאל." (ועי' ד"ר אריה שוואַרץ, „מדת קל-וחומר בספרות התלמודית", (קראקוי תרס"ה, עמוד 153.) הלומדים שלנו העמקנים האמתים, רגילים להבדיל בין „פלפול", שענינו—הטחת כותל בכותל, ל„חִלּוּק", שענינו — אַנַלִיזָה יפה ודקה של הסוגיא לפי הנחותיה היסודיות ותולדותיהן.

דן קל־וחומר: „מה כיסי, שחברי אסור בו, אני מותר בו, כיסו של חברי, שחברי מותר בו, אינו דין שאני מותר בו." וליצן מחודד אחר דן קל־וחומר גם הוא: „מה חומץ, שאינו מתוק, חָמִיץ הוא, דבש, שהוא מתוק, אינו דין שֶׁחָמִיץ הוא." — אמנם אנו צריכים להבדיל בין המתפלפל והמתלוצץ דוגמת מה שאנו מבדילים בין התמים והמתלוצץ: המתפלפל יש שאינו מִתְכַּוֵן כלל לשם פלפול וחדוד; אדרבה, לפעמים נראה לו בתמימותו, שאין בפלפולו בלתי אם „עומק הפשט", ואלו המתלוצץ מתכון לבדיחה מעיקרא ויודע הוא, שאין בדבריו ו„בהגיונו" אלא „עקום הפשט". אבל הלא כבר ראינו, שהבדל זה לא הבדל עניני הוא, כי־אם הבדל פורמלי בלבד. מצד עצם הענין אחת היא, אם גם המפלפל גופו יודע ומכיר, שיסוד פלפולו היא מֻקְנָעוּת ידועה של טכניקה, או שרק אנחנו מרגישים בכך.

כללו של דבר: בדקו כראוי בכל בדיחה, הבאה לידכם, ותראו, שיסודה הפנימי הוא הפלפול שבה. ומובן מאליו, שבמדה שיטעט בבדיחה יסוד זה בה במדה תמעט חריפותה, ולהיפך — במדה שיגדל בה יסוד זה תגדל בה חריפותה. וזהו אמנם אחד מסודות חריפותה של הבדיחה היהודית: אם יש בעולם בדיחה, שידעה ויודעת להכנים אל תוך גבולותיה את כל להטיו המפליאים של הפלפול, הרי הבדיחה שלנו היא זו. — כבר הזכרתי לעיל שויגמונד פרֵיד הוא הראשון במחברים, המשתמש לצורך עיוניו בדוגמאות, הלקוחות מאוצרה של הבדיחה היהודית, והוא אמנם גם הראשון, לפי הידוע לי, המדגיש וטטעים, ש„הסופיזמוס" הוא אחד מיסודי הטכניקה של הבדיחה בכלל.[1]) כשאני לעצמי ברי לי, שהפלפול הַמְפֹרָש, אשר הרגיש פרֵיד בבדיחה שלנו, הוא שגרם לו, כי תפסה עינו מה שלא תפסה עינם של המחברים שקדמו לו. ואלמלי הוסיף להתבונן עוד יותר במה שנתגלה לו מתוך הסתכלותו בבדיחה היהודית, היתה מבהירה לו האמת, ש„הסופיזמוס" (לפי טעמנו אנו מוטב שנאמר: „הפלפול") לא רק אחד מיסודותיה, אלא יסודה העיקרי של הבדיחה הוא. ומתוך כך היה מתברר גם לו, שבהכרח חריפה הבדיחה היהודית ביותר, משום שאין כמותה עשירה ביסוד זה.

ואולם חריפותה היתרה של הבדיחה היהודית יש לה גם שתי סבות אחרות.

הבדיחה האירופאית בְּרֻבָּהּ בדיחה גרידא היא. הבדיחה היהודית, - או, ביתר דיוק, חלק גדול ממנה, — אניקדוטה (כלומר: ספור פִּיקַנְטִי קצר) ובדיחה היא כאחת. והדבר מובן. הבדיחה האירופאית, העומדת בעיקרה על הטכניקה החיצונית, הלשונית, תחומה צר ומוגבל: המימרא הליצנית כשהיא לעצמה ולא יותר. מכיון שנוצרת המימרא הרי בה כבר נִתְּנָה הבדיחה כֻּלָּהּ. לא כן הבדיחה היהודית. הואיל והטכניקה שלה טכניקה פנימית, מחשבית, היא בעיקרה, הדין נותן, שלעצם הבדיחה תקדם סיטואציה ידועה, המכשרת את לידתה של המחשבה הליצנית. באופן כזה הרי הבדיחה גופה, כלומר העוקץ הַמְסַיֵּם, אינו אלא משיחה אחרונה של ציור שלם. בדיחה כזו גִרְיָהּ תקיף ביותר, כי על־כן יש בה התאמצות יתרה, ובעוד הַגֵרוּי לוהט ועולה פוגע בו העוקץ הַמַּשְׁלִים והוא נח ושוקע פתאום. הגרוי הזה ושקיעתו הפתאומית המה שמוסיפים לבדיחה היהודית טעם חריף מיוחד.

שתי בדיחות כאלה לדוגמא.

---

1) עי' ספרו הנזכר, עמ' 46 ואילך.

בכל ערב שבת היה רבי יוסף לוקש נכנס למרחץ, כנהוג, ואשתו הרבנית היתה מתקינה לו חָלוק נקי לכבוד־שבת. ונוהגת היתה הרבנית לשמור את הַלְּבָנִים לאחר כבוס כשהם מקופלים שלא כדרכם — צִדָּם החיצוני הפוך כלפי פנים — כדי להזהר מן הלכלוך. ומצַוָּה היתה הרבנית על רבי יוסף, כי יתן את דעתו להפוך את החלוק עובר ללבישה. ותמיד היה רבי יוסף שוכח את מצותה של הרבנית, ובערב־שבת, בערב־שבת היה שב מן המרחץ כשהוא לבוש חלוקו שלא כדרכו — הצד הפנימי מבחוץ. ראתה הרבנית, שכל הזכרותיה וקנתוריה יוצאים לבטלה, נמלכה והפכה בעצמה את החלוק קודם מרחץ ומסרה אותו לרבי יוסף מקופל כדרכו. מעשה שטן, דוקא אותו ערב־שבת נזכר רבי יוסף במצות הרבנית, שחָלוק טעון הִפּוּך. עמד והפך חזר לביתו — כשהוא לבוש חלוקו שלא כדרכו: הצד הפנימי מבחוץ. כשראתה אותו הרבנית בכך מיד התחילה מחרפת ומגדפת: „בטלן, שוטה, לא־יוצלח, הן חלוק הפוך נתתי לך מלכתחילה!" חטט רבי יוסף בחטמו ואמר: „רבנית, אל תתרעמי; מן השמים מעכבים: אַתּ הָפַכְתְּ את החלוק, אף אני הפכתי אותו ואף־על־פי־כן אינו הפוך". —

יהודי עבדקן ישב ולמד בלילה לאור הנר: „עבדקן — סכסן". מפרש רש"י. „מי שזקנו עבה — שוטה הוא".[1]) נסתכל בזקנו ודן עם נפשו: „מה תקנה יש לו? לגזוז — אסור, להשאיר את הזקן כמו שהוא — הרי הוא מעיד עליו". פשפש ומצא תקנה: גזז שני טפחים זקן ואת הַשְּׁאָר הגיש לנר הדולק. נתלהבה האש, שרפה את הזקן כֻּלּוֹ וחרכה את פניו של העבדקן. עמד „הנשרף" וכתב בגמרא מן הצד: — „בדוק ומנוסה". —

ולסוף: הסבה השלישית של חריפות בדיחתנו. הבדיחה שלנו הלצה היא בעיקרה ולא בדיחה. להלן נראה, שגם הבדיחה וגם ההלצה באות לְהָקֵל את המשא הַיָּתֵר, הרובץ על רוחו ודעתו של האדם, לשובב את נפשו הנהלאה, להוציאו — ולוּ גם לשעה קלה בלבד — מעולמו, המעיק עליו בכל כובד סלעיו ובלהות מצוקיו, לְהָמֵם את כֻּלָּם בְּעַסִיסָהּ של בת־צחוק אחת. ובכל־זאת, הבדל יסודי נבדלת הבדיחה מן ההלצה, הוא ההבדל שבין ההוטור לַסַּטִירָה. הבדיחה שֶׁלָּנָּה — או ביתר דיוק: סלחנית — היא לפי עצם טבעה: יותר משיש בה מן הפגיעה המכאיבה יש בה מן הַלְּטִיפָה המרגיעה. אחרת לגמרי היא ההלצה. היא יודעת רק להתקלס, ללעוג, לְגַנּוֹת, לגלות עֶרְוַת־הכל—לְהִלָּחֵם בַּכֹּל, למרוד בַּכֹּל. ההלצה לוחמת קְשַׁת־לב היא לפי עצם טבעה, ולפיכך שקודה היא תמיד ללטוש את חִצֶּיהָ, למשוח אותם ברעל, כדי שלא תהיה פגיעתם פגיעה בְּטֵלָה. וזו ולא אחרת היא הבדיחה העצמית שלנו: מִשַּׁלְוַת־הבדיחה אין בה כמעט כלום; כֻּלָּהּ — מלחמה, כֻּלָּהּ — מרידה . . .

אבל כאן אנו יוצאים מגבולותיה העצמיים של הבדיחה ונכנסים לתוך גבולותיו הכלליים של המגוחך. —

---

1) סנהדרין ק:

ב.

הַמְּגֻחָךְ וְהַבְּדִיחָה.

I.

המגוחך מהו? מדוע נראים לנו דברים והופעות אלו או אחרים מגוחכים? אותה התסיסה הפנימית, הבוקעת ועולה מתוכנו בדמות צחוק, — מה פירושה? —

אין לך דבר קשה מלהשיב תשובה מספקת על השאלות האלה. „הגדולים שבחוקרים מימות אריסטו ואילך נדקקו לחידה קטנה זו, בקשו פתרון לה, ועד עתה נשארה סתומה כשהיתה, עד עתה עדיין היא עומדת במרדה כנגד המחשבה הפילוסופית ואינה נכנעת לה", — כך כותב אחד מגדולי הפילוסופים שבימינו, הנרי ברגסון, שאף הוא עצמו מבקש פתרון לפרובלימה של הצחוק[1].

ידיעה פחות או יותר שלימה אנו יודעים את הגלויים הגופניים, המְלַוִּים את הצחוק: את הפתיחות והסתימות של הקנה והריאה, את פרכוסי־הסרעפת[2]) שבין החזה והכרס, את הסבוב הנמהר של הדם, את זעזועי־הַפָּנִים וכו'. אבל הצחוק עצמו מהו — אין אנו יודעים. או מוטב שנאמר: יודעים אנחנו את ענינו של הגחוך ואין אנו יודעים את ענינו של המגוחך. ואם אנו נכנסים לגבולותיה של פרובלימה סבוכה זו, הרי אנו מוכרחים להסתפק למפרע במועט מן המועט — באותן ההשערות, העלולות לפתוח לנו לכל־הפחות פתח כל־שהוא לפתרונה. ויסלח נא הקורא, אם במה שיבוא להלן ימצא דברים, הנראים כאילו אין להם יחס ישר לענינה של הבדיחה: כל המבקש דרך בהכרח הוא נוטה גם לצדי־דרכים...

כמעט כל מה שנאמר עד עתה בפרובלימה של המגוחך והצחוק אפשר לְכַיֵּל ולהכנים לתוך גדרן של שתי השקפות יסודיות.

ההשקפה האחת אומרת, שאותה התסיסה הפנימית שלנו, המתגלית בדמות צחוק, היא בטויו של רגש מיוחד, המבהיק בנפשו של אדם כשהוא רואה את עצמו והנה הוא נעשה פעם אחת מרומם ונשא מעל זולתו, בעוד שלפני רגע היה אותו הזולת שָׁקוּל כנגדו או גם מרומם ונשא עליו. הגחוך הוא אפוא בטוי לרגש ההתנשאות של האני על הזולת ומגוחך הוא—הזולת, שקומתו נכפפה פתאם בפני האני. „פרץ־צחוק הוא המשכם של חֵרוּק־הַשִּׁנַּיִם וְצְוָחַת־החדוה של השבט או ההמון, אשר התגבר על האויב ונצח אותו... רגש־ההתנשאות הזה מתגלה גם בתרועת־הצחוק, הפורצת מתוך גרונה של האמבוהא, המקפת את האויב המנוצח ורואָה אותו בנֶוְלוּתו ועצמת יסוריו כשהוא חוגר את כל כחו, כדי לְשַׁבֵּר את נחושתיו"...[3]) שמשון הגבור, הנורא על כל סביביו ופתאם סר כחו מעליו והוא אסור בנחושתים וטוחן בבית־האסורים, הוא — המגוחך, הוא המעורר צחוק בלב סרני־פלשתים, שנעשים מרוממים ונשאים עליו.

---

1) „הצחוק בחיים ובסצֶינה" (תרגום רוסי), פט"ב 1900, עמ' 5.

2) צווערכפעלל. — Грудобрюшная преграда „במשכן היה הפרוכת מבדיל בין הקודש ובין קדשי־הקדשים, ובגוף — סרעפת הגוף מבדלת בין הלב ובין הבטן" (מד׳ ש תדשא).

3) L. Noiré, „אורשפרונג דער שפראכע", 1877, עמ' 327.

ברם, אין אנו זקוקים דוקא לתמונות מבהילות ובלתי־מצויות כאלה, כי תעידנה על מדת־האמת שיש בהשקפה זו: היא מבהירה לנו גם מתוך הופעות מצויות, שאנו דשים בהן כל שעה. חברי, המטַיל עמי, מָעַד ומשתטח מלוא־קומתו על הקרקע. עלוב זה אפשר שנשברה לו יד או רגל, אפשר שנתפקקו חוליותיו, ואני — צחוק מחַלחל לי בגרוני ובכל קְרָבָי. למה? — משום שאותו רגע אני רואה את עצמי מרומם ונשא על חברי, שעוד לפני רגע היה שוה אלי... כל מקום שיש כנופיא של צעירים וצעירות שם תרועת־צחוק. בחור ובתולה, המסובבים זה את זו וזו את זה — בת־צחוק פורחת להם רגע רגע על שפתותיהם. מה טעם? — כל רגע ורגע יש כאן כבוש, כלומר התרוממות והתנשאות של האיש לגבי האשה ושל האשה לגבי האיש. ואמנם בואו והסתכלו בצעיר ההוא, שכל עמלו עלה בתהו וכל מחשבות־כבושיו יצאו לבטלה, ותראו: ענוה ולא בת־צחוק כרוכה לו על פניו העגומים. ואם יש אשר גם הוא יצהל ויצחק, הרי זה משום שאותה שעה אנוס הוא לראות את עצמו כאילו מרומם ונשא הוא גם מעל כל הכבושים האלה. וכשתעבור שעת־אונס זו והוא יסתר בפנתו הבודדה ויתיחד עם עלבונו — יכבוש את פניו בכר־מטתו ולא עוד צחוק וצהלה, כי־אם מרי ואנקה יחלחלו לו בכל קני־נפשו...

ההשקפה השניה אומרת, שאותה התסיסה הפנימית שלנו, המתגלית בדמות צחוק, היא בטויה של הכרת נגוד וסתירה, המבריקה לנו פתאם בנפשנו. הנחתך הוא אפוא בטוי להכרת ה„הן" וה„לאו" כאחת ומגוחך הוא — כל דבר, שב„הן" שבו יש גם מסדת ה„לאו" וב„לאו" — גם מסדת ה„הן". „הקוף מגוחך, משום שהוא נדמה לנו כאדם, אם כי איננו אדם; ומגוחך הוא ביותר כשהוא לבוש בגדי־אדם, משום שאותה שעה נבלטת גם הסתירה ביותר."[1] מגוחך האליל — אלהים לא־אלהים: „פה להם ולא ידברו, עינים להם ולא יראו". מגוחך הילד, החובש את כובע אביו לראשו, מגוחכה הילדה, המרכיבה את משקפי־זְקֵנָתָהּ על אפה, מגוחכה הצפרדע, המתנפחת בכל כחה ואומרת להיות גדולה ובעלת־בשר כשור, מגוחך כל צבוע וכל מתחפש וכל מי שאינו מה שהוא...

ומרובים המודים בהשקפה השניה מן המודים בהשקפה הראשונה... ואולם החוקרים שבימינו נוטים לחשוב, שכשם שההשקפה הראשונה אין ספק בה לבאר כל עניני המגוחך כך גם השניה אינה מספיקה לכך, ולפיכך יש צורך לְקַיֵּם את שתיהן גם יחד, אלא שיש להבדיל ביניהן הבדל זה: ההשקפה הראשונה מדברת על הגלוי הראשוני, האינסטינקטיבי, והשניה מדברת על אותו גלוי עצמו, שכבר עבר במשך הרבה תקופות וזמנים דרך כמה וכמה גלגולים שניים, שלישיים, ועלה למדרגת הכרה אִינטֶלֶקטוּאלית, אף־על־פי שעדיין לא נטשטשו בה טשטוש גמור גם הסימנים הקודמים, הראשוניים.[2]

זקוקים אנו אפוא להסתכל במהלכם ועקוליהם של הגלגולים האלה.

„אין מגוחך במה שמחוץ לגבולו של האנושיי. הַפֵּיְזָאז' אפשר לו שיהיה יפה, מקסים, מְפאר, לא־נאה או מאוס, אבל אי־אפשר לו שיהיה מגוחך. החי יש אשר לפעמים יעורר צחוק

1) ת. ריבו, „פסיכולוגיה של הָרְגשות" (תרגום רוסי), פט"ב 1898, עמ' 380.

2) עי' ריבו שם 381; קארל גראָאָס, „דיע שפיעלע דער מענשען", וִינה 1899, עמ' 295, וגם מחברים אחרים.

בקרבנו אבל רק משום שאותה שעה אנו תופסים בו מצב וְעָוָיָה, המיוחדים לאדם... קצת מן הפילוסופים הגדירו את האדם בתור חי, המסוגל לצחוק. רשאים היו להגדירו גם בתור חי, המסוגל לעורר צחוק". — מסופקני, אם כל דברי ברגסון אלה[1]) צדקו יחדו. באמת, עדיין לא הוכרע כלל וכלל, אם רק האדם בלבד מסוגל לצחוק. דארווין כבר מצא גלויי־גחוך אצל הקוף[2]), ובועידה של חוקרי־הטבע, שהיתה בְקלן בשנת 1908, דִגֵם אחד מהם, בראַנֶדֶס, הרבה פוטוגרפיות, שמתוכן אפשר היה לראות גלויי־גחוך מְפֹרָשִׁים המתגלים בפניו של השימפַנְזֶה בשעת הנאה וקורת־רוח[3]). יש מוצאים גלויי־גחוך גם אצל הכלב. ומי יודע, אם לא גם בצהילת הסוס יש מיסודו של הצחוק? ואמנם הלשון רגילה להמשיל את הצחוק בקול רם ל„סוס צוהל".[4]) ואם כך הוא הדבר, שמא יש לו גם לחי מֵעֵין רגש המגוחך האינסטינקטיבי? הן אי־אפשר לנו לראות את מלכות־החיים כאילו קרועים קרעים נִתְּנָה. אדרבה, אנו מוכרחים לראות את כֻּלָּהּ בדמות שלשלת אחת ארוכה, שמכל חוליה וחוליה שבה מותנָה גם אותה שלמטה ממנה וגם זו שלמעלה ממנה. זאת אומרת: כשם שגלויים גופניים ידועים משמשים באדם — בחוליה העליונה של השלשלת — סמנים למצבים נפשיים ידועים, כך הם משמשים גם בחי סמנים לאותם המצבים הנפשיים עצמם או, לכל־הפחות, להתחלות ראשוניות של אותם המצבים הנפשיים. אם אנו רואים את הכלב מרטט ונוהם מתוך שינה, הרי זה סימן, שיש בו באותה שעה מאותו המצב הנפשי, שאנו קוראים לו „חלום", אף־על־פי שאין אנו יודעים ואין אנו יכולים לדעת, עד כמה מגיעה מדת הבהירות של חלומותיו. כיוצא בזה: הואיל ואנו רואים גלויי־גחוך אצל החי, שוב אין אנו רשאים להחליט, שאין הוא מסוגל לאותו המצב הנפשי, שאנו קוראים לו „רגש המגוחך". — זו ועוד אחרת. אי־אפשר לאמר בודאות גמורה, שהחי מעורר צחוק בקרבנו רק משום „שאנו תופסים בו מצב ועויה, המיוחדים לאדם". שמא יש כאן השפעה של גומלים? אין אנו יודעים, אם מגוחך התרנגול, הכרוך אחרי התרנגולת, רק משום שהוא דומה לגבר, הכרוך אחרי הנשים, ולא להפך, כשם שאין אנו יודעים, אם מגוחכה העז, שסלסולי „מה" נתזים מגרונה, רק משום שהיא דומָה לחזן, שכח גרונו נפסד, ולא להפך. בכל אופן, הלשון רגילה להמשיל את החי לאדם כשם שהיא רגילה להמשיל את האדם לחי.

ואף־על־פי־כן, רעיונו העיקרי של ברגסון — שביסוד שיטת־הצחוק שלו מונחת ההשקפה השניה מן המבוארות לעיל — במקומו עומד. אף אם נניח, שרגש המגוחך הראשוני, הבא מתוך ההרגשה האינסטינקטיבית של התנשאות האני ויתרונו על הזולת, יש לו גם לחי, הנה הכרת המגוחך השניית, הבאה מתוך התפיסה האינטלקטואלית של הנגוד והסתירה, מיוחדת רק לאדם בלבד, שהרי זהו בכלל היתרון, אשר נִתַּן לאדם על החי — להעלות את הרגשות האינסטינקטיביים למדרגת הכרות אינטלקטואליות. כל הבריאה כֻּלָּהּ מלאה צלילים וקולות. מתרשמת מהם גם נפשו של החי. כפי הנראה, יש קולות וצלילים, המשפיעים אפילו על בריה

1) עי' ספרו הנזכר, עמ' 7.

2) צ. דארווין, „בטוין של ההתרגשיות הנפשיות" (תרגום רוסי), פט"ב 1896, עמ' 9-78.

3) עי' ספרו הנזכר של ווילהלם רולמן' „וויטץ אונד הומאר" עמ' 6-7.

4) השוה לזה: „סוסים מיוזנים... איש אל אשת רעהו יצהלו" (ירמיה ה, ח); „כי תשמחו, כי תעלזו... ותצהלו כאבירים" (שם נ, יא).

קטנה כנמלה. אבל לגבי החי אין רִשְׁמֵי הצלילים והקולות יוצאים מתחומה של התפיסה האינסטינקטיבית העמומה. ואולם האדם העלה את התפיסות האינסטינקטיביות הללו למדרגת הכרה אינטלקטואלית — למדרגת מוסיקה. מלכות־החיים ספוגה כֻּלָּהּ רטט קודח של תאוה אינסטינקטיבית. בא האדם והעלה רטט קודח זה למדרגת הכרה אינטלקטואלית — למדרגת אהבה. וכך אירע לו גם לרגש המגוחך האינסטינקטיבי, כי נתעלה בנפשו של האדם והיה להכרה אינטלקטואלית רבת הגונים והצורות, כמו שנראה עוד. — הנה כך הוא הדבר מצד הסגולה לצחוק. ומצד הסגולה לעורר צחוק, אמנם אפשר, שלאו דוקא האנושיי בלבד מסוגל להיות מגוחך: החיים כֻּלָּם מסוגלים לכך, ובכל־זאת תלה ותולה האדם את המגוחך רק בעצמו. מה טעם? — משום שכל רגע ורגע הוא תופס את הנגודים והסתירות, שהוא גופו מלא אותם, את העליות והירידות שלו, את ה„הן" שלו, ש„לאו" נעוץ בו, ואת ה„לאו" שלו, ש„הן" נבעה מתוכו, — משום שעל כל פסיעה ופסיעה הוא מכיר את יכלתו להיות יותר ממה שהוא, אבל גם פחות ממה שהוא, את סגלתו להרקיע שחקים אבל גם להכשל ולהטיח בקרקע.

ברית כרותה לאדם, שלא ידע קצב וגבול, מעצור וחסימה. רוחו צְמֵאָה תמיד רום ועלוי, קלות וחרות. או, אם בלשונה של המיתפיסיקה נדבר, נאמר: רוחו של האדם צמאה תמיד להיות „סבה" ולא „מסובב". הצמאון הזה גדול כל־כך, עד אשר יש שיראה האדם את העולם כֻּלּוֹ נתון בלבו בלבד מבלי לראות „את המעשה, אשר עשה האלהים מראש ועד סוף": הוא גופו אלהים. לפנים, בימי־קדם, ראה הגבור את עצמו כאלהים. אחר־כך נתן המלך את לבו כאלהים. עברו דורות ויהי הצדיק לאלהים. עברו עוד דורות וַיִּדַּמֶּה הָאָמָּן לאלהים. וזה כל האדם, כי על־כן צמא תצמא רוחו כל הימים להיות ראשית ולא אחרית, סבה ולא מסובב. אבל הצמאון הגדול הזה לא יְרֻוֶּה עד העולם. הרוח נתונה בתוך צבתו של גוף, והוא, הגוף, עפר מן האדמה הוא ולפיכך גם כבד־התנועה, שקוי־קפאון, עיף וכושל הוא תמיד. מיכני הוא כֻּלּוֹ מתחלתו ועד סופו. זאת אומרת: מסובב הוא תמיד ולא סבה. ואת מיכניותו הוא שופך גם על הרוח, התלויה בו, ואף היא נעשית מיכנית כמותו. ומכאן — המגוחך. מגוחכה כניעתה של הרוח בת־החורין, העולה למעלה, בפני שעבודו של הגוף, היורד למטה; מגוחכים החיים כֻּלָּם כל שעה שֶׁנִּגְבְּעָה ומתגלה מבעם המיכני: גמגומם, קפאונם וכשלונם. וכל מה שהסתירה והנגוד הללו נבלטים ביותר, בה במדה נבהרת יותר תפיסת המגוחך ובה במדה יצהל יותר הצחוק, שבו אנו מגיבים[1] על המגוחך.

חברי, הַמְטַיֵּל עמי, מָעַד ונשתטח מלא־קומתו על הקרקע — צחוק מחלחל לי בגרוני ובכל קְרָבַי. ודאי יש כאן שיור מֵרֶגֶשׁ המגוחך הראשוני: אותו רגע אני רואה את עצמי מרומם ונשא מעל חברי. אבל חוץ מזה יש כאן גם הכרת המגוחך השניית: אותו רגע אני תופס פתאם את קפאון־יכלתו, את מיכניותו של האדם. לכאורה הכל נִתַּן לו, כדי שכל ימיו תהיה קומתו זקופה,

1) „הגב" ו„תגובה" — פעל ושם מן „גוב" (שוב) בסורית. בהפעיל „הגב" מרבה להשתמש התלמוד הירושלמי במקום „השב" (במובן השג על דבר, סתור) שבלשון המשנה והברייתא. ראוי אפוא להניח פעל ושם אלו להוראת „רעאגירען", „רעאקטיאן". (קבלתי מביאליק).

עמידתו ישרה וכשלון לא יָדַע, והנה — שֻׁפכו אשוריו, נכפפה קומתו וְכֻלּוֹ כשלון. — ליצני הקרקסאות, המבקשים להצחיק את העם, מרבים להכשל וְלִפּוֹל; הקינומוטוגרף, בשעה שהוא מבקש לבדח את הבריות, הוא מַרְדִּיף שורה שלימה של אנשים זה אחרי זה, האחד מכשיל ומפיל את השני, השני את השלישי, עד שלסוף הם נעשים כֻּלָּם יחד פקעת אחת של ראשים, ידים ורגלים עולים ויורדים: כל מקום שיש כשלון לאדם, כל שעה שמתגלית מיכניותו יש הכרת המגוחך, והצחוק הריהו שְׁלוּחַת ההכרה הזאת. — חיוכנו — עתים מסותר, עתים מגולה — מלוה את דלדולו של הזקן, את דברנותו של כבד־הפה, את פרפוריו של החולה ב„מחלה הוויטית“, את עויותיו ותנועות־ידיו של הָאִלֵּם, את קפאון־פניו של החרש, את פזור־מחשבתו של המטורף: מתוך כֻּלָּם נתפסת לנו מיכניותו של האדם. — „לפני שנים מרובות“, — מספר הפרופיסור ליניֶנקו, — „שמענו אני וְלֵוו ניקולייביץ טולסטוי ועוד אחדים עמנו את הפונוגרף, שנודע אז בעולם. האילוזיה היתה שלימה כל־כך, עד שטולסטוי ועוד אחדים מחבורתנו — אף אם יפלא הדבר — צהלת צחוק תקפה אותם“. באמת אין בזה שום דבר־פלא כלל. אדם, ששמע ראשונה את הפונוגרף, אי־אפשר היה לו, שלא יתפוס את כל מיכניותה וקפאון־טבעה של הלשון, שֶׁנִּתְּנָה להסגר ולהגנז בארגז בטל ומבוטל זה, שמדתו זרת על זרת...

למעלה, בפרק ראשון, ראינו, כי מדרש האותיות, ההברות והמלים מצד אחד ומדרש המחשבות מצד שני הם היסודות הטכניים של הבדיחה. אין זאת, כי־אם יש גם במדרשות הללו תפיסת־המגוחך. תפיסה זו מהיכן היא באה?

יצירות רוחו של האדם — מחשבותיו, רגשותיו ורצונותיו — אין מספר להן, לצורותיהן ולגְוָנֵיהן. אבל כֻּלָּן חוזרות ושבות אל תהום הָאַלְמוּת, אל האין, אם בטוי אין להן, אם אין האדם משמיע אותן לאזניו. לבטוי זה, להעלאת כל יצירות־רוחנו מתהום הָאַלְמוּת, יש לנו רק צנור אחד, יחיד ומיוחד — הלשון. והיא, הלשון, כמה אטומה וקהה היא, מה מעט כחה ומה דלה יכלתה לדלות את הנוצר בעמקי־רוחנו! יותר משהיא דולה בשיאובה היא דולחת בְּנִקְוּשָׁה. מה יכולה הלשון לתפוס? שואל ניצשה ומשיב כמתיאש: „הוי, רק דברים, אשר לְהִבּוֹל כבר יבקשו... הוי, רק צפרים, אשר ככה כבר עיפו, עד כי השג תשיגם ידנו — כל אשר לעוף ולחיות לא יוכל עוד“... יצירות־רוחנו אינן נִשְׁנוֹת לעולם בצורתן ובצלמן: כל רגע ורגע הן לובשות צורות וגְוָנִים אחרים מאלו, שקדמו להם. „הן ברור כיום“ — כותב וו. דְּזֶמס — „שמצבי־הכרתנו אין להם לעולם זֶהוּת גמורה ומוחלטה. כל מחשבה ומחשבה על איזה עצם אוניקום היא באמת לאמתה ורק דמיון מיני יש לה עם מחשבותינו האחרות על אותו עצם“.[1]) ואם יש אשר יראה לנו, שהגות־רוחנו חוזרת ונשנית בדמותה ובצלמה, הרי זה רק משום שאין לה בטוי אחר אלא הדבור, ועלוב גמגמן זה צולע כל ימיו אחרי הצורה והגוון החדשים — צולע ואינו משיגם. המחשבה, הרגש והרצון קושטים למעלה; נספל להם הדבור הכושל והכורע ומכשיל ומכריע גם אותם. אין נתן לו לאדם ליצור לכל זיע חדש שלו גם דבור חדש שלו, שהרי אלמלי נִתַּן לאיש ואיש מאתנו כח־יצירה כזה לא היתה

1) „פסיכולוגיה“ (תרגום רוסי), פט״ב 1911, עמ׳ 129.

יכולה לְהִוָּלֵד לשון המשותפת לצבור שלם של בני־אדם, — ובעל־כרחו משתמש איש־איש מאתנו בדבור, שהוא מוצא מן המוכן, בדבור שאינו שלו. ובצר לו לאדם הוא מחטט ומנקר בדבור הישן, בזה שאינו שלו, ומבקש להתקין לו ממנו בטוי למחשבתו, לרגשו ולרצונו שלו... מכאן השמות הנרדפים שבכל לשון ומכאן, להפך, גם השתעבדותה של מלה אחת לכמה וכמה משמעיות שונות; מכאן ההברות השונות זו מזו בהוראתן ודומות זו לזו בצלצולן ומכאן — יסלח נא אלהי־השירה ל„מינות" זו — גם הוד־מלכותו החרוז בכבודו ובעצמו. יסוד אחד לְכֻלָּם: גמגום מיכניותה של הלשון וקפאון־יכלתה מֵתֵּת לנו את אשר אנו מבקשים מאתה — בטוי לזעזוע־נפשנו, להגות־רוחנו. אם אנו מבקשים למצוא דבר, שנגדו בתוכו, ש„ההן" וה„לאו" שבו כרוכים תמיד יחד, הרי הלשון היא. בדקו בעצמכם ותראו: הבטוי, היוצא מפיכם, הגות־רוחכם ולא־הגות־רוחכם הוא כאחד...

ומה פלא יש בדבר, אם התפיסה הראשונה, המבריקה בקרבנו מתוך כל כשלונותיה וגמגומיה אלה של הלשון, היא תפיסת המגוחך? אפילו הילד תופס — כמובן, על־פי דרכו — את גמגומה וקפאון־יכלתה של הלשון והרי הוא מצרף הברות ומלים, הדומות זו לזו בצלצולן, אף על־פי שאינן דומות זו לזו בהוראתן, או שלפי הבנתנו אנו אין להן שום הוראה כלל (הילד עצמו מְיַחֵד להן הוראה ידועה), — וצחוק מלא פיו. אבל מִתְּפִיסה יסודית זו ואילך מַתְחִילָה דרך ארוכה וַעֲנֻפָּה של גלגולים וגלגולי־גלגולים. ומגלגול לגלגול מביאה הדרך הזאת לידי חבת הלשון וההסתכלות בה, לידי שכלול הלשון והתעסקות אפשריותיה, — לידי אמנות־הלשון, שעליה כבר דברתי לעיל, בפרק ראשון. —

ואולם אם אמרנו, שגמגמנית וכושלנית היא הלשון לגבי יצירות־רוחו של האדם, הלא נודה, שגם אלו האחרונות כשהן לעצמן מדה זו יש בהן, כי על־כן גם הן משועבדות ל„חוק־הקפאון", שכחו מלא עולם. חוק־הקפאון, יסודה של המיכניקה, מהו? „מצבה של כל נקודה (מצב המנוחה או מצב התנועה הישרה מתוך מהירות ידועה) עלול להשתנות רק בכחה של נקודה אחרת, הפוגעת בה", זאת אומרת: כל תנועה, עד שהיא משמשת סבה מוכרחה היא להיות מסובבת תחלה. וכלום לא כך הן גם תנועות־רוחו של האדם? כלום אין אנו יודעים, שהנפש הנתונה בתוך צבתו של הגוף — יהיה מה שיהיה היחס הפנימי שביניהם ואשר את סתריו לא נדע עד העולם — נשתעבדה גם היא לחוק היסודי הזה של המיכניקה? שמא לא ממינו הוא אותו החוק הפסיכולוגי הידוע, שאנו קוראים לו זווג הציורים בכח הַמְּצְרֶנֶת, הדמיון וההפך?" — הנה, למשל, „נקודת" נפשו של המשורר בשעה זו יש לה מצב ידוע — „תנועה" ישרה אל אשר לפניה, לעניני ההוה, שהיא מובלעת כֻּלָּהּ בתוכם. בשעה זו אין לו למשורר דבר לא למה שהיה ולא למה שיהיה. ופתאם אֵי־מזה באה ופוגעת בו „נקודה" אחרת — יש רשרוש־אילן, הבהוב־אור, רפרוף־צל, שכמותם הצניעה לו ילדותו בלבו לפני ימים מרובים —

„וּבְבֹא הָרֶגַע הַנֶּאְדָּר וְהָיָה כְּנִיד עַפְעַף־הַנֶּצַח
„בְּהָצִיצוּ עָלַי פִּתְאֹם בְּעַד צֹהַר נִקְרַע בַּמָּרוֹם...
„וּמַרְאוֹת יַלְדוּתִי כֻּלָּם עַל צְבָא חֲלִיפוֹתָם יַחַד
„עִם כָּל יְקוּמָם סָבִיב יִנָּהֲרוּ דוּמָם דֶּרֶךְ נַפְשִׁי...
„הָרְחֹקוֹת תִּקְרַבְנָה פִּתְאֹם, יָקִיצוּ קוֹלוֹת נִרְדָּמוּ,
„וּגְנוּנִים וְרֵיחוֹת נִשְׁכָּחִים יָקוּמוּ שֵׁנִית לִתְחִיָּה"...

(ביאליק, „אחד־אחד ובאין רואה")

והוא הדין זווג בכח הדמיון („תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא־הכבוד") וגם זווג בכח ההפך (ע׳, לדוגמא, החלומות, שפתר בר־הדיא לאביי ורבא; ברכות נ״ו.): בְּכֻלָּם יש דחיפה ידועה, פגיעה ידועה ב„נקודת" הנפש, ובכח הפגיעה המיכנית הזאת מקבל הָאַפַּאַרַאט היצירתי שלנו תנועה, והרי הוא תולה בדרך הלוכו שורה שלימה של ציורים ומושגים בחוט אחד, אף־על־פי שלכאורה מובדלים ומופרשים הם זה מזה. וזהו עִקר הַמְכֻוָּן במה שהורו גדולי־הפסיכולוגיה, שזרם הַתְּצוּרוֹת והמחשבות שלנו משתנה מתוך תנאים מיכניים.[1]) אבל אם כך, הלא זקוקים אנו להודות, שזוהי גם הדרך ה„פלפולית" של הבדיחה, שבכח דחיפה ידועה היא קושרת „נימא בנימא, משיחה במשיחה" ו„תולה הררים בשערה", אף־על־פי שבאמת קשור ואִחוּי אין להם. ואם אמנם הבדל יש כאן, הרי זה הוא: הזווג הרגיל של המחשבות והתצורות גושר באמת גשרים בין תצורה לתצורה, בין מחשבה למחשבה, והנה הם נתפסים כֻּלָּם יחד בחינת „מִקְשָׁה אחת", ואלו בזווג „הפלפולי" של הבדיחה נתפסים גם ה„חללים", רגעי „הלא־כלום" שבהם, כמו שראינו למעלה, כלומר נתפסות מיכניותה וכשלנותה של הרוח היוצרת. ומכאן — המגוחך...

II.

הנה כן, יש לנו ידיעה כל־שהיא — בכל אופן לא יותר מידיעה כל־שהיא — בדבר ענינו של המגוחך: ראשיתו — תפיסת כשלנותו של הזולת לגבי האני וגלגלו — תפיסת כשלנותו של טבע האדם והחיים בכלל. והרי תמיהה עולה לנו בלבנו: תינח בתפיסה הראשונית, שיש בה רגש ההתנשאות של האני, דִין הוא שתהיה הנאת־הצחוק תגובתה, אבל התפיסה השניית — תפיסת כשלנותו וקפאון־עצמותו של טבע האדם והחיים כֻּלָּם — מה זכות יש לה לזו, שהנאת־הצחוק תהיה תגובתה? „מזמור לדוד — קינה לדוד מיבעי ליה? יתר על־כן: הן אנו יודעים, כי באמת לא רק למראה כשלונם ומפלתם של אחרים יצחק הארם, אלא לפעמים יצחק גם לכשלונו ומפלתו שלו.[2]) האומנם הנאה יש לו גם מהם?

אמנם כן, הנאה יש לו לאדם מכל כשלון שבעולם ואפילו מכשלונו שלו.

שתים הן הנשמות, המתרוצצות תמיד בלב כל אדם. האחת דרך ישרה לפניה — לְגַלּוֹת וּלְמַמֵּשׁ את כל מחשבותיה, רגשותיה ומאוייה. מה לי ולכל מה שֶׁקָּדַם לי ולכל מה שיבוא אחרַי? הבל־הבלים הם כל רגעי־ההויה שמבראשית ועד אחרית, אשר לי לעצמי, להויתי שלי, אין חלק ונחלה בהם. חשובים וממשיים הם רק הרגעים שמראשית ההויה שלי ועד אחריתה. כל אשר מחוץ להם בטל ומבוטל לםפרע, כי לא אני הוא. תאמרו: מה ערך יש להם לרגעי ההויה שלי המעטים כל־כך, מה הגיון יש לה להויה שלי, שעם ראשיתה נִתְּנָה גם אחריתה? חדלו לכם מן השאלות האלה. ערך והגיון שמחוצה לי למה הם? אני הוא הערך, אני הוא ההגיון.

---

1) עי׳ רזמס שם עמ׳ 216; וו. יֶרוּזַלֶם, „ספר-למוד לפסיכולוגיה" (תרגום רוסי), מוסקבה 1915, עמ׳ 105.

2) השוה לזה: „מאי עביד קודשא-בריך-הוא בההיא שעתא?... קא חייך ואמר: נצחוני בני, נצחוני בני!" (בבא מציעא נ״ט).

והנשמה השניה — מכסא־הכבוד של ההגיון חוצבה. והוא, ההגיון הקנוא ונוקם, רַחֵם לא יָדַע. כל רגע ורגע, על כל פסיעה ופסיעה הוא כובל את המחשבה, את הרגש, את המאויים, — את הכל הוא כובל. כל עיקרו אין הוא בא אלא כדי לעצור ולחסום. כל גַדלותו — שאין הוא מְזָרֵז אלא, אדרבה, שהוא מעכב גלויי האני וּמְטוּשָׁם. „יתוש קדמך" — ואני מוכרח לבטל או, לכל־הפחות, להתאים את מחשבותי, רגשותי ומאויי לאלו של רבבי־הרבבות „יתושים" שהיו לפני, ההוִים עמדי יחד ואשר יהיו אחרי. כֻּלָּנו מוכרחים לכך, משום שהפסיכיקה שלנו ספוגה כל צוויי התבונה והאמונה והמוסר, כל המנהגים והנמוסים, כל הצרכים והאפשריות, הכלולים במושג „תרבות", ואשר כֻּלָּם יחדו מצטרפים להיות הגיון אחד — הגיון האנושות, הגיון החיים התרבותיים.

שתי הנשמות, המתרוצצות תמיד בלבו של אדם, הן אפוא: האחת — כֻּלָּה שלו והשניה — משל האנושות הכללית. קדמונינו, שקראו לראשונה „יצר־הרע" ולשניה „יצר־טוב", ידעו גם הם, שהראשון בא לו לאדם „משעת יציאה" לאויר־העולם, מה שאין כן השני: הוא בא אל האדם משעת קבלת עולה של החברה האנושית („שלש־עשרה שנה גדול יצר־הרע מיצר־טוב"). זאת אומרת: „הטוב" מִשֶּׁל הכלל כֻּלּוֹ הוא, ואלו „הרע" הוא של כל אדם ואדם, המבקש לחיות את חייו רק מתוך עצמו בלבד. ויפה אמרו: כל־זמן, שאדם הולך לעשות רצון יצרו שלו, „כל אבריו נשמעים לו", וכיון שהוא מתבקש לעשות רצון יצרו שאינו שלו, אלא של הכלל כֻּלּוֹ, „התחילו אבריו מִתְעַנִים",[1]) שהרי ה„יצר־טוב" הוא סכום כל המעצורים והחסימות, החוצצים בין מאויי טבעו של האדם ובין מעשיו. אֲמִתּוֹ של האדם בסרחונו ולא בצדקתו. ואף־על־פי־כן אנו מוכרחים לְהִשָּׁמַע כל שעה דוקא ל„יצר־טוב" ולא ל„יצר־הרע", כלומר אנו מוכרחים לְהִנָּזֵר כל שעה מֵאֲמִתֵּנוּ ולהתכחש לה: אלמלי היינו נשמעים לַאֲמִתֵּנוּ, ליצרנו שלנו, היו רק בני־אדם מצויים בעולם, אבל לא אנושות. ה„יצר־טוב", ה„תרבות", או מוטב שנקרא לדברים בשמם הַמְפֹרָשׁ: השעבודים והעֳלִים, המעצורים והחסימות, המה שמצטרפים להיות מָנוֹף, המעביר את כל איש ואיש מאתנו ממסלולו של סתם בן־אדם למסלולה של אנושות.

ואי־אפשר גם לצייר, מה רבה האנרגיה הרוחנית, שאנו משקיעים בכל צוויי התבונה, האמונה והמוסר, בכל חוקי־החיים, אשר אנו משתעבדים להם ומקבלים את מרותם עלינו. די לנו לזכור את צאתנו מגיל־הילדות, אותו הפרק, שֶׁכֻּלּוֹ בָּרִי — כְּשֶׁהַכֹּל מותר וראוי וחֵרות גמורה נתונה לכל אֲמוּצִיּוֹת־רוחנו — ואת כניסתנו לגיל־השחרות, אותו הפרק של ראשית הַשֶּׁמָּא — כששאלות טרדניות מתחילות להתדפק על פתחי־לבנו: מותר או אסור, ראוי או לא־ראוי, מושכל או לא־מושכל, — די לנו להזכר בדרכנו הקשה והמסוכנה הזאת, כדי להבין בכמה אנרגיה רוחנית עולה לנו הברית, אשר אנו כורתים עם ה„יצר־טוב"... ואין כל פלא, שבכל דור ודור נמצאים מורדים, המבקשים לפרוק את כל העֳלִים ולבטל את כל השעבודים. לא לחנם בקש ניצשה להרוס את כל „המקדשים": נפשו אִוְּתָה לראות את החיים פנויים וּמְרֻוָחים בפני שליטם, „האדם העליון", אשר אליו התפלל. לא לחנם התנחם רב יוסף, ש„מצוות בטילות לעתיד לבוא": נפשו היתה ארוגה כֻּלָּהּ מעצורים וחסימות עד כי העיד על עצמו, ש„חייו אינם חיים"... ולא רק יחידי־סגולה, כי־אם גם כל אדם הרהורי מרד

1) עי' אבות דרבי נתן פט"ז.

תוססים לו כל היום — מדעתו ושלא מדעתו — בעמקי־לבו; אף הוא מבקש כל שעה לשבור מעל ידיו ורגליו את נחושתיהם של החוקים והצוויים והאזהרות ולהֵעשות שוב אדון לעצמו. ואין לו לאדם שעת הנאה וקורת־רוח כבשעת קיום הרהוריו אלה ופריקת עֻלָּיו, ולוּ גם תהיה השעה הזאת קצרה, לוּ גם תארך רק רגע אחד. הרגע ההוא רגע יפה ונהדר הוא של התחדשות האני והתנשאותו. כל כחותינו החיוניים מתנערים בנו פעם אחת. דומה, כאילו כֻּלָּם בהויתם ובשליטותם הם עומדים, אף טפה אחת לא נגרעה מהם, שלנו הם כֻּלָּם ואין לזר חלק ונחלה בהם. ואם נוסיף להשתמש במליצתם של הקדמונים נאמר: בשעת מרד, כש„היצר־טוב דומה למי שחבוש בבית־האסורים", הרי אנו נמצאים „מולכים על כל מאתים וארבעים ושמונה האברים שבנו". וכלום יש, כלום יכולה להיות הנאה וקורת־רוח יפה וגדולה מבשעת „מלוכה" כזו? —

והרהורי־המרד, הגנוזים בעמקי־לבנו, הרבה דרכים להם לְהִגָּלוֹת ולקבל צורה ודמות. אחת מהן היא תפיסת־כשלונם ומגומם של טבע האדם והחיים — תפיסת המגוחך שבהם. לו גם יהי, שאני עצמי הוא הכושל — מה בכך? הן אף אני אינני אלא סמָן ורמז לכל האדם ולכל החיים, אני והם חטיבה אחת אנחנו, מחומר אחד קורצנו ונשמה אחת תְּחַיֵּנוּ. ואם האדם והחיים כֻּלָּם כושלנים ונגמגמנים הם, אם מקרי המציאות הממשית שלהם מהפכים את הקערה על פיה ומכחישים ומזימים את האידיאה העליונה, הטבועה בהם, אם בכל רגע ורגע מתגלה, שהם עצמם אינם מה שהם, שהם כֻּלָּם אינם מספיקים להיות מה שהם צריכים להיות, — מה זכות יש להם, כי אנכי כשאני לעצמי אֲכַף ואשתעבד להם? אם הם עצמם משוללים שלימות וחסרים הגיון, מי זה ידין את דיני, שדוקא אני חיב בשלימות גמורה והגיון מוחלט? ממה נפשך: או שבכלל אין שלימות ואין הגיון, או שגם בחוסר־השלימות גופו יש מן השלימות ובחוסר־ההגיון עצמו יש מן ההגיון. —

כל צחוק, שבו אנו מגיבים על תפיסת־המגוחך, הנאה הוא אפוא לנו משום שיש בו פריקת־העֻלִּים והתרת־השעבודים, משום שהוא הנותן יד לכל הטמון וכפות בתוך קרקע־נשמתנו לבעוט ברבונו, לשבר את כבליו ולזקוף את קומתו — לְנַשֵּׂא ולרומם את „האני" שלנו על הכל. ומה נאמנו הדברים, אשר שם דוסטוייבסקי בפי אחד מגבוריו: „אם רוצים אתם להתבונן באדם ולהכיר את נשמתו, אל תתנו את דעתכם לדבר, האיך הוא שותק או האיך הוא סח או האיך הוא בוכה, אפילו לא האיך הוא מתרגש מתוך מחשבות אצילות; מוטב, שתסתכלו בו האיך הוא צוחק", שהרי בשעת צחוק הוא חוזר לעצם־עצמותו ובטלים המעצורים והחסימות שבינו לבין יצרו שלו, שכל הימים הם מבקשים רגע־כושר למרוד וּלְהִגָּלוֹת.[1]

---

1) ועי' עירובין ס"ה: „אמר ר' אילעאי: בג' דברים אדם ניכר . . . ואמרי ליה אף ב שחקו".

אגב אורחא: כאן אנו מוצאים נקודת־המגע שבין הצחוק והשחוק. לא לחנם יִחֵד העברי פעל אחד לשני הגלויים הנפשיים האלה („צחק" ו„שחק" היינו הך, וכבר הרגיש בזה מ. לצרוס בספרו „איבער דיע רייצע דעס שפיעלס", ברלין 1885, עמ' 19): יש יסוד אחד, המשותף לשניהם. כשאדם משחק זוקפים בו את קומתם אותם מיצריו, שעד עתה היו כפותים וגנוזים בתוך תוכיותו. — הילדים מפטמים במשחקיהם את יצריהם וממלאים אותה שעה כל תאות־לבם. כל ילד, המשתתף במשחק, רוצה להיות דוקא „האב" ולא „הבן", „הרב" ולא „התלמיד", „הגזלן" ולא „הנגזל" וכדומה. — לחם יאכל האדם למלא בטנו, כי תרעב, ושחק ישחק — למלא נפשו, כי תרעב. וזהו הסוד של „Panem et circenses". — וכמה מן ההסתכלות הנכונה יש בשיגרת־הלשון „דער וויין שפיעלט" לגבי יין, הנמצא במצב התסיסה: אותה שעה פולט היין את כל הטמון וגנוז בתוכו.

אבל המורד אי־אפשר לו, שיהיה יחידי במרדו, ותמיד הוא מבקש לו שותפים למרידה. ואמנם גם תפיסת־המגוחך מבקשת לה תמיד שותפים, צבור. הכל יודעים, כמה קשה לצחוק ביחידות. זו, היחידות, יפה לבכי, אבל לא לצחוק.[1] לצחוק כראוי, „בכל לב ונפש", אפשר רק בצבור וכל מה שיגדל הצבור בה במדה ירעם ויצהל השחוק. ובדקו בעצמכם ותראו, אם לא תמהים אתם נראים בעיניכם בשעה שיתקפכם על־פי מקרה צחוק־של־יחידות ואם לא תשוטטנה עיניכם לבקש את החסר לכם אותה שעה — אדם להערות אל תוכו את הצחוק, המתחלחל לכם בקרבכם. שאלו לצללים, התועים ב„שקי־האבן" של הַקאזֶמַטים, ויאמרו לכם, שיותר משאבדו שם הרהורים עליים ומחשבות רמות אבדו שם עולמות שלמים של צחוק, — אבדו בטרם נוצרו, — כי על־כן בַפִנות האלמות ההן אין שותפים לצחוק. וסִמָן מובהק יש בידיהם של הַצְרְבְּרִים הזעומים, הרובצים על פתחיהם של „שקי־האבן": אם צחוק נשמע מתוך אחד מהם חזקה על הקבור בתוכו, שכבר נפסלו לו חייו עד תומם ויצא מדעתו. ומי יודע, אם לא באמת מצוי צחוק־של־יחידות אצל השוטים והמשוגעים משום שהללו כבר אבדה להם היכולת להתיחד עם נפשם והם רואים את עצמם תמיד מוקפים צבור...

ושוב בתחומה של הבדיחה אנו עומדים.

הנה שתי דמויות ד מ י ו נ י ו ת. במציאות אי־אפשר שיהיה כמותן. האחת: אדם, שכל עולמו — הוא ויצרו שלו, אין עוד מלבדם, כל מאוייו, הנוצרים בקרבו, מעצור וחסימה אין להם, בשעת עצם יצירה הם מתקיימים. השניה — ההפך הגמור: אדם, ש„לבו חלל בקרבו", יצר שלו אין לו, המעצורים והחסימות נעשו לו עצם טבעו ומהותו, המצוה והמקובל הם הם שורש נשמתו.[2] שנים אלו הצחוק זר להם, שהרי גם הראשון גם השני אין לפניהם דבר, אשר יצטרכו למרוד בו ולפרוק — ולו רק לרגע אחד — את עולו ושעבודו. ולעומתם אנו יודעים גם את האיש, הזקוק ביותר לצחוק: אדם, שיצרו שלו חי בקרבו, הומה ותוסס בתוך נפשו, אבל כבלים הושמו עליו וגדרים נגדרו בפניו לבל יִגָלֶה וְיִוָדַע, אדם, שאין נִתָּן לו לחיות את חייו מתוכו וְלְמַצות את טבע־מהותו, אדם שצעקת עצמותו ורצונותיו חנוקה בקרבו, וכל שעה הוא מוכרח למרוד, לפרוק את העֻלים והשעבודים, לפרוץ את המעצורים והחסימות, כי צר לו בגבולם וחיים אין לו עמהם.

טיפוס שכזה ה ו א המיוחד להיות שֻתָּף בבדיחה, כי אין לך יפה ממנה, כדי לעשות את המרידה גופה מותרת.

III.

הנה אנו אומרים: האדם, שֶכְּפוּל־יְצָרִים הוא, מבקש תמיד להמריד את יצרו ש ל ו, המתיר לו את מאוייו, על יצרו שאינו שלו, האוסר עליו את מאוייו. אבל היצר האוסר הלא כחו גדול לאסור לא רק את מְטוּשָם של הבקשות והמאויים, כי־אם את עצם היותם. לא די, שמתאוה אני ללכת

1) השוה לזה את הפתגם העממי היהודי: „אַז מען לאַכט, זעהען אלע; אַז מען וויינט זעהט קיינער ניט" (ברנשטין, ערך „לאַכען" 3). ואולם פתגם זה יש לו גם מובן אחר — הכל מתקנאים באשרו של אדם ואין איש שם לב לאסונו.

2) מעין „בחינת האתהפכא" בלשונה של החסידות החבד"ית. עי' „תניא" להרב מליאדי פכ"ז וגם פרקים אחרים.

בעצת יצרי שלי וּלְמַמֵּש את נטיות־טבעי ואיני יכול, משום שאותו היצר האחר — הַדַּיָּן שבלבי — אוסר, ובעל־כרחי אני בולם את מאויי וכובשם: גם להִתְאַוּוֹת אין הוא נותן לי, עצם דרכי אל מאויי גדורה וחסומה בפני. ואף־על־פי־כן המאויים כשהם לעצמם ישנם, הם חיים וקיימים, אלא שהם מסתתרים בפנה נדחה וחשכה, קבורים הם מתחת לשטח התודעה, שם הם חיים את חייהם, שם הם בונים פלטין לעצמם ומולכים עליו, ואל השטח העליון, לזה של התודעה, לא יהינו לעלות, כי יראים הם את הדיין וזעום־העינים, אשר יארוב להם כל היום.

מה תקנה יש לי אפוא, כי אוכל למצוא את דרכי אל מאויי, לְיַחֵד את נפשי עליהם ומטילא גם לקיימם? — להכשיל את כחו של הדיין, לְסַמֵּא את עיניו, לְיַשְּׁנוֹ, — לפרוק לשעה את השגחתו מעלי.

והרבה שליחים יש לכך.

ראשית־כל החלום, שזיגמונד פְרֵיד, יוצרו של הפסיכולוגיה החדשה, הציץ אל תחת המסך, הפרוש עליו. מפיה של הפסיכולוגיה הישנה, שהעמידה את כל דבריה על הנסיון האובייקטיבי, על מאורעות הגוף בלבד, היינו שומעים תמיד, שכל המתרקם ונוצר בנפשנו מן הגרוי החיצוני הוא בא לנו. פירוש: כלי־החושים, הנפגעים על־ידי גרויים חיצונים, — יהיו מה שיהיו —, מוסרים אותם דרך העצבים למח; כאן נהפכים הגרויים ונעשים הרגשות ובכחו של המושכל מגיע כל אותו הפרוצס ותולדותיו למדרגת נסיון. זהו — הכל. מחוץ לגרויים החיצונים אין כלום. ובכן, גם החלום, עד כמה שהוא מותנה מתוך גרוי חיצוני — קרן־אור, הבוקעים דרך החלון ומרפרפים על פני הישֵׁן, שאון המגיע לאזניו, פרוצס־עכול שבתוך מעיו וכדומה — הרי הוא „מובן", והשאר, כל מה „שאינו מובן", — כל שפעת הציורים והדמויות וְהַגְּוָנִים השונים והמשונים, שהחלום ברוב כשפיו יוצר מתוך אותו גרוי עצמו, כלומר עיקר הַפֶּלֶא שבחלום, — שום ממש אין בו „ואינו ולא־כלום". אבל האומנם יש בעולם דבר, שאינו ולא כלום? או שמא אין אנו יודעים, שלפעמים — וביחוד במה שאינו מובן לנו — דוקא „הלא־כלום" הוא הכל? ואמנם עכשו, לאחר שבא פְרֵיד והבדיל בין הפסיכולוגיה של הנסיון האובייקטיבי, שבאמת אינה אלא המשכה של הפיסיולוגיה, שהרי יש לה עסק רק במאורעות־הגוף בלבד, ובין הפסיכולוגיה של הנסיון הסובייקטיבי, המבקשת לדעת את מאורעות־הנפש כשהם לעצמם, — עכשיו אנו יודעים כבר, שלגבי החלום ודאי אותו „הלא־כלום" הוא הכל. — מתחת לשטח־התודעה שלנו רוחשים שְׂרֵי מאויים אסורים, שפלטו לְשָׁם מאימת הדיין שבלבנו, המבקש לספותם. שם הם מסתתרים, חיים את חייהם וסטילים את ארסם, ארס של גולים ונדחים, אבל שם הם מחכים גם לשעת־גאולתם כי תבוא: יִכָּשֵׁל כחו של אותו עריץ, יסתמאו עיניו, תפגם שמירתו — אז יגיחו ממחבואם, יזקפו את קומתם והיו הם השליטים, ולו גם שליטים רק לשעה, לרגע. אחת מן השעות היפות לכך היא שעת־שינה. מכיון שהתודעה נעשית רפויה מחמת שינה והבחנתה נקהית, מיד מגיעה שעתם של מאויינו הסמירים, שבהקיץ לא ידענו גם את דבר היותם בתוכנו, להֵעָלוֹת מפנות־גלותם ולמלוך. „על משכבנו בלילות נבקש את שאהבה נפשנו".[1]) עד שעת שכיבה וחלום אין אנו יודעים

---

1) ומה עמקה משמעות אנחתה של הנערה היהודית התמימה, המבקשת על משכבה בלילות את שאהבה נפשה:

גם מה אנו מבקשים, ובחלום לא רק נבקש, כי־אם נמצא את שאהבה נפשנו. כל חלום — מלמד פרֵיד — ספוק־מאויים הוא״. „אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי־לבו״ — מן ההרהורים, הגנוזים בסתר הלב. „וואָס איינער וואָלט גערן געהעט (געהאַט), דאס חלומ׳ט זיך איהם אין בעט״.[1] — „רְעָה את אֶחיו בצאן״ היה יוסף בדזקוניו של יעקב, אבל בסתרי־לבו קננו מאויי־גֵאות — להיות ראש לאֶחיו — והוא לא ידע, עד שבאו חלומותיו וגלו לו לעצמו את אשר אִוְּתָה נפשו, אף נתנו לו את מאוייו: „והנה תְסֻבֶּינָה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי״.[2] — עלם רב־רגש ונְדַל־תום הוא ארקַדי מַקרוביץ דולגורוקי וכראות פני־אלהים יראה תמיד את קַטֶרינא ניקולייבנא אחמאקובא. — פתאם יחלום והנה את גופה ובשרה תתן לו פדיון „הכתב״, אשר בידו עליה, ומעתה הוא יודע, אשה זו מה היא לו . . . ודוסטוייבסקי יוצרו שם את הדברים הנפלאים האלה בפיו: „נשבע אנכי, כי עד החלום הַמְגֻל הזה לא היה ברוחי דבר, הדומה אפילו במקצת למחשבת־קלון זאת. אף הרהור שלא־מרצון מעין זה לא היה . . . מהיכן בא אפוא הדבר ערוך ומתוקן בַּכֹּל? אין־זאת, כי־אם הכל זה כבר נוצר ורבץ בלבי הזונה, רבץ במאויי. אבל בהקיץ עדיין הִתְבַּיֵּש הלב והרוח עוד טרם הֵבִין לְצַיֵּר

„איך עס אונד טרינק און שלאָף ביי נאַכט,
„נאָר מיין האַרץ איז מיר פארטראכט״. . .
(י. ל. כהן, „יודישע פאלקסליעדער״, ניו־יורק 1912, חלק א׳ עמ׳ 8.)

1) איג. בערנשטיין, „יודישע שפריכווערטער און רעדענסאַרטען״, ווארשה תרס״ח, ערך „האָבען״ 5. ועי׳ שם גם ערך „זינדיגען״: „אין שלאָף זינדיגט ניט דער מענש, נאָר זיינע חלומות״.

2) הואיל והמאויים שמתחת לשכח־התודעה רק נדחים הם ולא אובדים הרי מובן מאליו, שאינם בגדר „כמות בטילה״. אדרכה, הם הקובעים את אופיו ודמותו הנפשית של אדם, הם המשפיעים על מצב־רוחו והלך־נפשו (על יסוד זה בנה פרֵיד את שיטתו החדשה בתורת הַעֲברות) והם המכריחים אותו גם למעשים ידועים, המוּהנים מתוכם, אלא שאותם המעשים, כדי שלא יֻוַּדַע מקורם האמתי, טעונים הסבר והיתר מצד ההגיון ה„בריא״ והמקובל. וזהו, כפי הנראה, הדבר, שיוסף, אשר במעמקי־נפשו תעו מחשבות־גֵאות לא־מודעות, בקש שלא־מדעתו להבאיש את אֶחיו בעיני אביו („הביא את דבתם רעה אל אביהם״), כדי שאליו תִּסּוֹב הבכורה. כאן אנו רואים שוב מה שכבר עמדתי עליו במקום אחר — שהמספר העברי הקדום „מתרחק ככל האפשר מן ההסברה והבאור החצונים ובוחר להרצות עצם פרוצס־המעשה באופן כזה, שיהיה המניע הפנימי מובן ונתפס מתוכו״. ויפה דקדקו בעלי־האגדה: „ויבא יוסף את דבתם רעה — מה אמר? . . . חשודים הן בניך על אבר מן החי . . . תולין הן עיניהם בבנות־הארץ . . . מזלזלין הן בבני־השפחות וקורין להם עבדים״ (בראשית רבה פ״ד, כ״ז). זאת אומרת: נמצאו לו ליוסף בשביל מעשהו הרע גם ההסבר וההיתר, המבוקשים מצד ה„יצר־טוב״.

כדי שלא ליתן מקום לטעות בדברי: לא מן השם הוא ליחס להקדמונים השקפות וידיעות, שהעיון והחקירה הגיעו אליהן רק במשך דורות מרובים וביגיעה רבה. הקדמונים ודאי לא ידעו ולא יכלו לדעת את אשר אנחנו יודעים היום. אבל לעומת זה אין אנו רשאים לזלזל בכשרונם של הקדמונים להסתכל בגופם של דברים ומעשים כשהם לעצמם ולראותם לפרקים ראיה בהירה, אף־על־פי שרק לעתים רחוקות מאד ידעו לעשות את הסתכלותם יסוד להבנה מקפת ישרה. (מטעם זה, אוסיף אגב אורחא, ראויות לתשומת־לב מיוחדת גם האמונות הזרות, האגדות המתמיהות וכדומה, משום שעל־פי רוב אפשר למצוא בהן אחרי העיון גרעין בריא ידוע של הסתכלות נכונה.) מנקודה זו רשאים אנו לאמר, שגם בדבריהם של קדמונינו על החלום נמצאים זהרורים של הסתכלות מעמקת. מלבד אותו המאמר היפה „אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי־לבו״ אנו נתקלים גם במאמרים חשובים אחרים, כגון: „כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע (ברכות נ״ה), שהרי כל מי שאינו רואה חלומות יש לחשוש לו, שכל־כך הוא מרבה לפטם את יצרו בהקיץ, עד שהלב אינו תובע עוד כלום ממנו בשעת־שינה. (וכאן יפה ביותר האסמכתא של הַקְּרָא: „ושבע ילין בל יפקד — רע: אל תקרי שָׂבֵעַ — שמאוייו שְׂבֵעִים — אלא שֶׁבַע״). „אדם מועד לעולם: בין ער, בין ישן״ (בבא קמא ב), משום שהוא חיב באחריות מאוייו להזיק, החיים בו תמיד. ועוד מאמרים אחרים.

מדעת אף את הדומה לכך. ובחלום צִיְּרָה הנפש עצמה את הכל והסדירה את אשר היה בלב"...[1]

החלום הוא אפוא מתנה טובה, אשר נתן אלהים לאדם, למען יוכל לָאוֹרֵב, היושב עמו בלבו, וימצא את דרכו הנסתרה לחמדות הגנוזות, אשר במעמקי־נפשו.

והאדם עצמו עושה לו גם סגולות אחרות להכשיל את הדיין ולהבריחו. אחת מהן הוא — השכרון. כֻּלָּנוּ יודעים את המצב הנפשי המרומם והמסובך, שאנו מגיעים אליו אחרי שתית כוס ראשונה ושניה, שכבר יש בהן כדי לְרַפּוֹת את כחה של התודעה ועדיין אין בהן כדי לסלקה לגמרי. אותה שעה נפרצים פתאום כל הגדרים, נגדעים פעם אחת כל המעצורים, כל העולם דומה לפניך כמישור והרי אתה שלך ונשמתך שלך: כֻּלְּךָ שלך, כֻּלְּךָ ברשותך. עד שאתה מבקש לחשוב, להתאוות, לעשות וכבר אתה חושב, מִתְאַוֶּה, עושה. אדון אתה לעצמך ואתה השליט על כל אוצרות רוחך. וכל זה למה? — משום שהיין הכשיל את הדיין הקפדן והשתיקהו. ויפה אומר הרוסי, שכידוע גבור הוא לשתות: "Вино съ разумомъ не ладятъ: хмель шумитъ, умъ молчитъ."[2] ואמנם בשביל־כך יָרֵא האדם את היין — ומתאוה לו, מגנה אותו — ועורך לַבַּקְבּוּס שֻׁלְחָנוֹ. היין נותן לנו את היכולת להיות את אשר הננו, לחשוף כל שפוני מהותנו ולהבהיק את כל אֲמִתּוֹ של אופיינו. "בג' דברים אדם ניכר: בכוסו"...; "נכנס יין יצא סוד" אמרו הקדמונים שלנו. "היין הוא האמת" אמר אפלטון (ב"משתה"). כך אמרו גם ברומי: "In vino veritas". "ואס בא אניכטערן אַף דער לונג, איז בא אשכור'ן אַף דער צונג" אומר פתגם יהודי. בא הגרמני ומפרש: "וואָ וויין איינגעהט, געהט שאַם אויס".[3] ואת האמת שבאופיינו ומהותנו אנו יראים — ואליה תשוקתנו. מפניה אנו בורחים ואותה אנו מבקשים ומוצאים — בכוס.[4]

ברם, יש גם דרך אחרת להכשיל את הדיין ולהסיר את עיניו מנגדנו: להערים עליו ולהטעותו, כדי לשבר את האוזן נאמר: על־ידי ההערמה אנו מעמידים פנים כאילו המאויים האסורים אינם, אף־על־פי שבאמת ישנם, כאילו אין אנו עושים את המעשה, שנאמר עליו "לאו", אף־על־פי שבאמת הוא נעשה. והרבה צורות יש לה להערמה, הכל לפי הענין, שעליו אנו באים להערים, אבל יסוד אחד לְכֻלָּן: ה"חציצה", אם אפשר לאמר כך, שאנו חוצצים בינינו ובין הדיין, כדי שעל־ידי כך נספיק לבלבלו ולהשתמט מפניו.

הרי דוגמאות אחדות להסברת ה"מיכניקה" הנפשית הזאת.

אנו יודעים כבר, שהדבור הוא הכלי, שעל־ידו מעלה האדם את כל תפיסותיו למדרגת הכרה. שורת־ההגיון נותנת אפוא, שגם הדיין יְכַוֵּן עיקר השגחתו ושמירתו אל הדבור. ואמנם הרבה יותר

---

1) "Подростокъ" חלק ג', פרק ה', V. -- ההטעמה שלי.

2) עי' עמ' 427 מספרו של אילוסטרוב, הנזכר לעיל.

3) עי' ד"ר פראַנץ מעטצנער: "דייטשעס שפריכוואָרטערבוך", לייפציג, עמ' 531.

4) לנו היהודים יש רק חג אחד של הוללות והתגלות ה"יצרים הרעים" — יצרי השנאה והנקמה — המובלעים בתהומו של הלב: פורים. (ומי יודע, אם אמנם לא בשביל־כך "ימי־הפורים לא יעברו" אפילו כשיבטלו כל יתר המועדות.) והוא גם החג היחידי לנו, ש"חיב אדם לבסומי בו"...

יחטא האדם במעשה מאשר יחטא בדבור. למעשה שַׁקָּר יְשַׁקֵּר, גנוב יגנוב, וּלְיַחֵד את הדבור על שקרו ועל גניבתו אין הוא יכול אפילו בינו לבין עצמו. והדבר מובן: הן על־ידי הדבור היה משמיע את עצם החטא לעצמו. „אמר רב כהנא: חציף עלי מאן דמפרש חטאיה". רק בשעת הרהור־תשובה, כשנדמה לו שגוף החטא נעקר מתוכו, יכול האדם לְיַחֵד את הדבור – לְהִתְוַדּוֹת – על חטאו ולאמר: „שקרתי", „גנבתי". — ומשום שֶׁעֲרוּתוֹ של הדיין דקה וחדה היא ביותר לגבי הדבור, לפיכך מצוי כאן ביותר גם „הַחֲצוּץ" בינו ובינינו על־ידי הערמה – על־ידי דבור, שלא עליו נתיחדה ההכרה בנוגע לאותו מושג. במקום „שֶׁקֶר" אומר השקרן „שְׁטָה" ובמקום „גנב" אומר הגנב „לָקַח" „יָבֵם". זאת אומרת: נמצאת דרך לגלות את הדבר ולהעלימו כאחת, לאמרו מבלי לאמרו. — מכאן לשונות־הסתרים של הגנבים, המתכונים להסתיר את מעשיהם לא רק מאחרים, אלא עוד יותר מעצמם. מכאן לשונו המיוחדה של הרופא, המעקם בשעת שיחתו עם החולה כמה וכמה אותיות ומלים, „כדי שלא להוציא דבר מגונה מתוך פיו", ואף־על־פי־כן הוא מדבר דוקא על ענינים, שאין לך מגונים מהם. מכאן לשון הסַּאלונים המנוהצה, המדברת דוקא על כל דבר טמא ומכוער, שאסור לספר עליו, אלא שהיא מערמת עליו ואינה קוראת לו בשמו הַמְּפֹרָשׁ. מכאן כל „לשון נקיה" שבעולם, כגון זו של אבותינו ואמותינו התמימים: „בית־מושבו" של אדם „מחילה" הוא (או גם „באלף־מחילות"); „החזיר", שאין כמותו טמא, „דבר אחר" (או „בעל־ארבע־רגלים") הוא, ומשום שסוף־סוף גם הבטוי „דבר אחר" נעשה שגור ועליו גופו נתיחדה ההכרה, התחילו האיסטניסים הקיצונים אומרים „דלית־אלף";[1]) אף היהודי, הפרוץ במאכלות אסורות, אינו אלא „נהנה משחיטתו של איבַן" ואוכל „בשר־קוויטש": עדיין הוא זקוק „לחצוץ" בינו ובין הדיין שבלבו, האוסר עליו את „הטריפות" ואת „החזיר"; אשה אין לה „ליל־טבילה", אלא „למר־טית", וגבר מישראל אף הוא אינו יורד „לטבול במקוה", שהרי טבילה זו מעידה על טומאתו, אלא „הוא יוצא המיטה" („ער געהט אין וואַסער") וכו' וכו'.[2]) ומכאן גם כל יתר מיני ההערמות, השגורות בכל לשון, כגון השמוש בנקודות, בקוים ובנוטריקון לְמָה שאסור לאמר מְפֹרָשׁ, דברים הנאמרים בלחש ולא בקול רם, דברים שנאמרים ולא מְתֻרְגָּמִים, כנויים ורמזים לשמות קדושים, שאסור להגות אותם באותיותיהם, וכדומה. כל אלו יסוד אחד להם: ה„חציצה" שבהם, החוצצת בינינו ובין הדיין ומכשלת את כחו. הדברים אמנם נאמרים והכל יודעים לְמָה הם מכוונים, אבל באותה שעה גופה אין הם נאמרים, ולפיכך אפשר ומותר לאמרם: שמירתו ושלטונו של הדיין מסולקים. —

כיוצא בזה: המעשה, שחסימה רבוצה עליו, נעשה דרך הערמה, והרי דומה, כאילו אין הוא נעשה. זהו, למשל, כל סודה של הַמּוֹדָה. האשה מבקשת תמיד לגרות את האיש ולהבהיק עליו את תפארת גופה. אבל דוקא תפארת זו ב„בל יראה" היא ולפיכך מערמת האשה ומזמנת לה נוסחות שונים

1) דוגמאות של בטויים, שמתחלה, כל־זמן שהיו חדשים, שמשו „חציצה", ואחר־כך, כשעליהם עצמם נתיחדה ההכרה, נעשו אסורים גם הם עי' פריטץ מויטנער, „בייטראֶגע צו איינער קריטיק דער שפראַכע" חלק א' (מהדורא שניה) עמ' 59.

2) ועי' מה שכתב בעל „מגן־אברהם" (אורח־חיים סוף סי' קנ"ו). שנהגו לקרוא למסכתא „ביצה" — „ביעא" מפני הטעם, ש„אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו". בעל „תפארת־ישראל" (עי' בפירושו סוף „ביצה"), שלא ירד לעמקו של דבר, הרבה בפלפול של חנם.

של תלבושת, כדי שהגלוי המבוקש יבוא מתוך הסתר. דומה כאילו היא אומרת: „אסור להסתכל, בחור תן עיניך ז״ — רבי זלמן מוולוזין, תלמידו המובהק של הגר״א (כך מסופר עליו ב„עלית אליהו״ לרבי הֶשיל לֶוין), היה נזהר כל־כך מהנאות־הגוף, עד שמימיו לא בקש מאשתו, כי תערוך את השולחן לסעודה, אלא מכיון שהיה מתחיל ללמד הלכות „נטילת־ידים״ ו„ברכות־הנהנין״ ידעו בני־הבית, כי רעב הוא. פירוש: „אני מבקש לאכול ולהנות את הגוף, ואף־על־פי־כן אין אני מבקש״ — ואין צורך לאמר, שגם בעניני־המעשה כל מה שירבו העכובים והגדרים, האזהרות והאסורים, בה במדה ירבו כנגדם גם פלפולי־ההערמה, כדי לסלק את שלטונו ושמירתו של הדיין. מכאן למשל, „היתר נדרים, הפורחין באויר״,[1] „הלכות־שבת — כל דיני „העירוב״, „השנוי״, „הכלאחר־יד״, „הטלטול־אגב״ וכו׳ — התלויין כהררים בשערה״, פלפולי ה„כאן נמצא כאן היה״ ויתר ההערמות לגבי חמץ בפסח, שלכאורה „איסורו במשהו״, וכדומה.[2]) ומכאן גם ההערמות המתמיהות שבחוקים ובמשפטים של כל העמים בכל הזמנים והדורות.[3]) אף לכל אלו יסוד ושורש אחד: לבלבל את הדיין, להפקיע את שלטונו, „לחצוץ״ בינו ובינינו עד כדי שהמבוקש, שלכאורה נאמר עליו „לאו,״ יֵעשה אפשר ומותר. —

עכשו נְסַכֵּם את כל האמור עד עתה ונראה, כי „מגלגול לגלגול״ עד עצם עצמותה של הבדיחה הגענו.

ביסודה של תפיסת המגוחך מונח רגש אינסטינקטיבי („התנשאות האני״) ומתוכו עלתה עד כדי הכרה אינטלקטואלית, שגם היא עלתה עִלוי אחרי עִלוי. — ההכרה האינטלקטואלית של תפיסת המגוחך היא הכרת הכשלָנות, היצוקה בכל חלל החיים וגלויהם, ומתוך כך נעשתה מרידה — ולוּ גם מרידה רק לשעה — בכל הָרִבּוֹנים, הכופתים את האדם תחתיהם, מרידה בחוקי־החיים, בהגיון־המצוה, בתביעות־האסור והמקובל. — ההנאה של הכרת המגוחך, המתגלית בדמות צחוק, הנאת המרידה היא, ההנאה של פריקת העולים והשעבודים, המעצורים והחסימות; זאת אומרת: התנשאות „האני״ על הכל. — דין הוא אפוא, שכל המוקף ביותר עולים ושעבודים, מעצורים וחסימות, הוא שיהיה

1) פלפול מחודד של היתר־נדרים „פורח באויר״ עי׳ בדרמה הלירית של ראבינדראנאת־טאגורי „נסיך ההיכל האפל״. (הספר איננו לפני ואני מוסר את עיקר־הדברים כפי שהוא שמור בזכרוני.) מעשה בנזיר, שעג מסביב לו עוגה בת 39 צעדים, בה חי את חייו ומתחומה לא יצא עד יומו האחרון, אף צוה, כי לא יוציאוהו מתוכה גם לאחר מותו. וכשמת וצר היה המקום לקבור את הנזיר בתוך גבולם של 39 צעדים, ולעבור על מצות־המת לא הָהִין איש, התיר ראש־הנזירים להפוך סדר המִסְפָּרים ולהוסיף על העוגה עד כדי היות לה — 93 צעדים.

2) דברים, המתאימים כמעט בדיוק לעיוננו זה, אני מוצא בספרו של אדולף פראנק „הקבלה״ (תרגום עברי), ווילנה תרס״ט, עמ׳ 25: „זהו שלטון בלתי־מוגבל (של הדת והמסורה), המראה השפעתו בכל יום ובכל רגע, והיהודי מוכרח לעשות כנגדו ה ע ר מ ו ת, אם לא יחפוץ להתקומם לו״. צריך אני רק להוסיף, שלפי מה שנתבאר לנו הרי ההערמה גופה „התקוממות״ היא.

3) כשמת מ. אנטוקולסקי בהַמבורג אשר בגרמניה הוצרך תלמידו וידידו הַפַּסָל הידוע א. גינצבורג לטפל בהעברת גופתו לפטרבורג לקבורה. והנה בא קומיסר בית־דין לתבוע מאת האלמנה בשם רופאו של המנוח מותר שכר־טרחא. כדי שלא לצער את האלמנה נכנס גינצבורג לסוכה, ששם חכה הקומיסר, ובקש לשלם לו את הממון, שתובע הרופא שלא כדין, ובלבד שלא יעכב את הלוית המת לבית־הנתיבות. אבל הקומיסר נמנע לקחת את הממון כשהוא נמצא ב ס ו כ ה, משום שלפי הדין הגרמני צריך להִפָּרע מן הנתבע דוקא ב ב י ת ו. וכדי לצאת מן המבוכה, מבלי להפריע מנוחת האלמנה, שנמצאת בבית, נכנס הקומיסר עם גינצבורג לאכסדרה של הבית ואמר לו: „כ א ן אתה יכול לשלם לי: האכסדרה מקורה היא ויש לה דין בית״. (עי׳ רשימותיו של א גינצבורג. המצורפות לקובץ־המכתבים של אנטוקולסקי; פט״ב 1905, עמ׳ XLIII).

גם זקוק ביותר להנאת־הצחוק — למרידה ולשחרור שבהכרת־המגוחך. — הדיין שבלבנו עינו פקוחה כל היום על בקשותינו למרוד, כי לא תְוָדַענה, והן תועות גולות ונדחות עד בוא שעתן להגאל ולהִוָדַע — כשתִּפַּג יכלתו של הדיין וקולו ישתתק. — לשם כך נתן אלהים לאדם את החלום, והאדם עצמו מצא לו גם דרכים אחרות לבלבל את הדיין ולהכשיל את שמירתו; שתים מן הדרכים הללו הן — השכרון, וההערמה.

והיפה שבהערמות היא — הבדיחה. דבר זה כבר נתברר לנו בראשית מחקרנו. שָׁם ראינו שיסודה הטכני של הבדיחה הוא — שְׁנִיּוּת־המשמעות, גִלּוּי מתוך כִּסּוּי והסתר, מְפֹרָשׁ הַלָּמֵד מן הסתום. (ומצד זה אמנם יש נקודת־מגע בין הבדיחה וְהַמָּשָׁל — פּאַבעל — והבדותא וכדומה מן הדברים, הנאמרים אגב הסתר.) אבל לא זו בלבד: מתוך ההערמה של הבדיחה מתגלה גם עצם מהותו של המגוחך, שהרי, כמו שראינו, אותה הטכניקה גופה של גלוי מתוך כסוי שבבדיחה אם מתוך טבע כשלנותה של לשון־האדם או מתוך טבע כשלנותה של מחשבת־האדם היא באה. ואם כך, כלום יש לנו דרך טובה לפריקת העולים והשעבודים מן הבדיחה? הן היא הממרידה אותנו — מַתְפִּיסָה לנו את המגוחך — והיא גם המערמת על הדיין ומכשירה לנו את היכולת למרוד. אם בכל הערמה יש רק פטורים וזמניים לדיין, הרי בהערמה של הבדיחה יש חוץ מזה גם התרסה כלפי הדיין, לאמר: „הואיל והכל כשלון ואף אתה בכלל, מי שם אותך לנגיד ומצַוֶּה ואותי — למינגד ומצֻוֶּה?"[1]) ... והרבה מן האמת הפסיכולוגית יש במה שכתב רבי משה־חיים לוצאטו על הליצן, ש„הוא כשכור או שוטה... אשר אינם מקבלים הנהגה... ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ... מפני כח הלצון, ההורס כל עניני המוסר והיראה" (מסלת ישרים" ה').

יפה ראה לוצאטו: אין כח מורד וממריד יותר גדול מזה של ההלצה. כל קודש, שההלצה פוגעת בו, נעשה חולין, או, ביתר דיוק, כל קודש, שההלצה פוגעת בו, חוליו וחולי־חוליו נעשים חשופים ומגולים מאליהם. הנה כן, למשל, היפוליט מֶן דק ומצא, שערב הרבולוציה הצרפתית הגדולה נתרבו בצרפת הבדיחות כלפי שלטונו של לודביג הששה־עשר וסדרי החברה שביטיו. באמת, חוק כללי הוא זה. בשעת כל רֶבולוציה מתרבות הבדיחות שבעל־פה ושבכתב (הזורנלים הסאטיריים), הַמְכֻוָּנוֹת כלפי סדרי השררה והחברה, שבהם באה הרבולוציה להלחם. והדבר מובן. עד שהרבולוציה מספיקה להוריד את המשטר הַקַּיָם וכח שלטונו מגדולתם היא זקוקה לחלל תחלה את קדושתם שהיא היא סוד מוראם. ואין יפה לכך מן הבדיחה. הרבה יותר ממה שעושים כל מיני הוכחות הגיוניות, כרוזים ודברי אש ולהבה עושה בדיחה אחת חריפה: היא המגלה את מסתרי השלטון הַמָּט לנפול, היא החושפת את חולי־חוליו, והרי הוא נעשה מותר לַכֹּל: מתחללת הקדושה — בְּטֵלָה היראה, ויד כל אדם נעשית גסה בו — למשמש בו וגם לִידוֹת בו אבן. לאחר שיפול ואימתו

1) לשם שלימות העיון אני רואה צורך להעיר, שלא רק ההלצה הנלחמת, כי־אם גם אחותה הבדיחה הַשְּׁלֵוָה מורדת היא ביסודה, שהרי על־כל־פנים יש בטבעה הפלפולי מרידה כלפי הגיון־המחשבה. וכפי הנראה, זוהי סבת הדבר, שרוב העמקנים, הרגילים לשעבד את מחשבתם למַצויים הגיוניים, כרוכים אחרי הבדיחה ומחבבים את הספרות והעתונות ההומוריסטית: הבדיחה משחררת אותם לשעה מן השעבוד הקשה של ההגיון וההתאמצות למצות את עומק־דינו. (השוה לזה: „רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן"; שבת, ל'.) ולהלן יבוא עוד הדבור על ההבדל שבין הלצה לבדיחה.

כליל תחלוף תסתלק גם הבדיחה ממנו: אין עוד צורך למרוד בו. ומכאן, שגם הרבולוציה עצמה, מכיון שנעשתה מטרה לבדיחה, הרי זה סימן מובהק לה, שימיה לא יִמָּשְׁכוּ עוד: כבר נבעים מצפוניה ונחשפים גם תולי־תוליה שלה — כבר מרד רוח־האדם גם בה.

אמנם יפה ראה לוצאטו ונפשו ירעה לו מאד על מה שראה, ולפיכך הוא מזהיר וּמְאַיֵּם ככל יתר בעלי־המוסר: „נכונו ללצים שפטים" וכו' וכו'. אבל שוא כל האזהרות והאיומים. אדרבה: כל מה שירבו ויגדלו האזהרות והאיומים ירבה ויגדל גם ההכרח הפנימי לצחוק ולהתלוצץ, כדי למרוד גם בהם עצמם ולפרוק את עולם. ואם בראשית דברינו בקשנו לדעת את הגורם הפנימי, המזקיק את היהודי להיות שטוף בהלצה, דומה, שעכשיו אנו יודעים את הגורם הזה: הצוויים והאזהרות, המעצורים והחסימות, המקיפים את היהודי מכל ארבע רוחותיו ושולטים עליו בכל רגעי־חייו. אין זקוק לצחוק ובדיחה כיהודי, משום שאין כמותו מעונה, אשר אין נִתָּן לו לחיות את חייו וְלִמְצוֹת את מבע מהותו מתוכו; משום שאין כמותו נזיר־חיים, שזועקת עצמותו חנוקה בקרבו כל היום, כי „מבצר ברזל וחומת־נחושת בנו עליה", — אחת היא אם הדת או שלטונות אחרים, או זו ואלו גם יחד, בנו ובונים אותה, — וכל שעה הוא מוכרח למרוד, לפרוק מעליו את השעבודים והעולים וּלְפַתֵּחַ חרצובות ה„אני" שלו הגולה והנרדת, התוסס והומה בקרבו ומבקש את ספוקו.

דומה, שֶׁעַתָּה אנו יודעים גם למה מעלף היהודי את החריפות שבבדיחותיו שברי־פסוקים, קטעי־הלכות, אגדות, תְּפִלוֹת וכו'. לא משום שהללו כבר נעשו לו חולין גמורים מרוב שמוש בהם. אלמלי כך, מה טעם יש לבחר דוקא בהם, כדי לעשותם מדרס לבדיחה? — לְהֶפֶךְ: משום שכל מיני טֶקסטים קדושה יתירה עדיין נודעת להם מן היהודי וכל ימיו הם רבוצים עליו ואימתם עליו, — דוקא בשביל־כך הוא מוכרח למרוד גם בהם ולפרוק מעליו גם את שעבודם שלהם; דוקא משום שהוא יָרֵא לנגוע בהם הוא מוכרח לנגוע בהם... תדע, שלעינינו מתמעטת והולכת יצירת הבדיחות מסוג זה, ולא רק מפני עם־הארצות, שפשתה בקרבנו, אלא גם מפני שאימתו של ה„טקסט" הולכת ושוקעת, הולכת ומסתלקת מעלינו. —

ג.

מֵאוֹצַר הַבְּדִיחָה הַיְּהוּדִית.

I.

„אין דבר בעולם, שהבדיחה היהודית לא תפגע בו. בְּכָל אדם מישראל מתלוצץ" — משום שהבדיחה נותנת לו את היכולת לכפור ולמרוד רגע אחד בַּכֹּל, לגמוע גמיעה גסה מִכּוֹסָהּ היפה והמשכרת של הַחֵרוּת וּלְנַשֵּׂא ולרומם אותו רגע את „האני הפשוט" שלו על הכל. — עד היכן המרידה מגיעה יֵרָאֶה לנו קומץ קטן של בדיחות טפוסיות יהודיות, שודאי ידועות הן — רֻבָּן או גם כֻּלָּן — לכל המצוי אצל הבדיחה היהודית, ודוקא משום שהן ידועות ומפורסמות יפות הן לשמש דוגמאות בולטות לטיבה של בדיחתנו העממית[1].

1) את כל הבדיחות, שאני מביא כאן לשם דוגמא, ימצא הקורא להלן גם בגוף הקובץ, אלא שהן מסודרות שם באופן אחר.

אין לו ליהודי שעבוד קשה משעבודו של ה„גוי", ואין כל פלא, שהתֵּימה „בין ישראל לעמים" היא אחת מן היותר חביבות לבדיחה שלנו. אלמלי אפשר היה לאסוף—וגם לפרסם—כל הבדיחות היהודיות, שנוצרו בגבולותיה של תימה זו, ודאי היו מצטרפות לספר שלם. וכמה זריזה היא בדיחתנו להפרע מן ה„גוי" ולהמריד את היהודי עליו!...

„שם" ו„יפת" בעגלה. בקָבנו של „יפת" אינו פוסק מלגנות וּלְחָרֵף את בני־בניו של „שם". היהודי מקשיב פעור־פה ושותק. פתאם פונה אליו המחרף וקורא: „יהודי, למה פערת את פיך? הלבלעני אתה אומר?" — „חלילה!" — משיב לו היהודי. — „החזיר אסור לנו מן התורה". —

גוי עומד לפני נבלת־כלב, המוטלת בשוק, ומחרף את היהודים: „אין מנוס ואין מפלט מן היהודים הארורים. אפילו את נבלותיהם הם זורקים לשוק". — „טועה אתה", — נענה יהודי, העובר עליו. — „הלא גוי הוא. הסתכל וראה, כלום מהול הוא?" —

„הגידה נא לי בלי משא־פנים" — אמר פעם אחת מאיר־בֶּר לסַפיר, ההומוריסטן הידוע: — „האופירות שלי מה הן בעיניך?" — „כולן חביבות עלי" — השיב ספיר — „אבל ההוּגֶנוֹטים היא המשמחת שבכולך". — „המשמחת?" — תמה הקומפוזיטור. — „כן, המשמחת" — החזיר לו ההומוריסטן. — „באופירה זו הורגים הגויים איש את חברו והיהודי מחבר את המוזיקה לכך".

אופיצר גבה־קומה ורב־בשר מתעלל ברוכל יהודי, העומד לפניו בהכנעה: „הֶרשקא, מדוע אתה קטן וכחוש כל־כך?" — חָיֵך הרוכל והשיב: „משום שרק אב אחד היה לי". —

מָרְדְּכַי (מרדכי) חבר ישב על ספסל בגן־העיר סמוך לגוי. הגוי נכנס עמו בדברים, מראה לו על הגידולים השונים שבגן ואומר: „הרוסים נמשלו לאלון, הָאֵלָה דומתם של הגרמנים היא, החבצלת סמל יפה היא לפולנים... והללו — מוסיף הגוי ומרמז כלפי הברקנים שבצדי הגדר — ישראל הם". — תדע, שכך הוא", נענה מרכי: — כולם יפים לצורך ידוע, חוץ מן הברקנים". —

II.

וכמה יודעת בדיחתנו להפרע גם מאותה יראה, שזה כאלפים שנה היא רודפת את היהודי ומבקשת להטיל את שעבודה עליו.

הכהן מֶלֶר שאל את משה בקמנחם: למה יאמין באלהים ולא יאמין בבן־האלהים? הן בנוהג שבעולם נאמן בנו של עשיר אגב אביו. — „במה דברים אמורים?" — השיב לו בקמנחם. — „בבן עשיר, שאביו לא יחיה עד העולם". —

ביתו של גוי, הסמוך לביתו של יהודי. בלילה נפלה דליקה באותה שכונה ונשרפו שני הבתים. הגוי והיהודי יצאו נקיים מכל נכסיהם. למחר פגשו הנשרפים זה בזה: הגוי פניו עצובות והיהודי — פניו כתמול שלשום. תמה הגוי ואמר ליהודי: „ראה, אני בוכה, ואתה — כאילו לא אירע לך כלום". — „כך נאה לך וכך נאה לי — השיב לו היהודי. — לך נשרפו גם אלהיך, ואני — אלהי חי וקים." —

שאלו למרכי חבר: „איזהו הגדול שבחגי הגויים?״—„פורים״—השיב מרכי. — „פורים?״ תמהו הכל.—„הן, פורים״—הסביר מרכי—„אלמלי נִצַּח המן ונהרגו כל היהודים, היינו אנחנו חסרים רק יהודים, ואלו הגוים היו חסרים — אלוה״. —

שני שכנים בכפר ושניהם ידידים זה לזה: יהודי וגוי. לימים כרת הגוי עץ ביער, עשה אותו לאלהיו והעמידו סמוך לביתו. ומכאן ואילך כל שעה, שהיהודי עובר על בית שכנו, הגוי מרעים לו פנים. אמר לו היהודי: „מה עָוֶל מצאת בי, כי פתאם נהפך לבך עלי לשנוא אותי?״ — „את אלהי אתה מבזה״ — השיב לו הגוי. — „יום־יום אתה עובר עליו ואת כובעך אין אתה מסיר מעל ראשך״. — „חביבי״ — החזיר לו היהודי — „הלא אני זוכרו כשעדיין היה עץ״. —

יהודי כפרי הביא שתי חביות קשואים כבושים לעיר למכירה. כשנפתחו החביות הוברר, שהקשואים הבאישו, והכפרי הוזקק להשליכם לתוך הנהר. עגום־לב ומצטער על הפסדו שב בעל־הקשואים לכפרו. בדרך — והנה צלב לפניו. נסתכל היהודי בענות־פניו של הצלוב ואמר: „הגידה נא, שמא גם אתה היה לך עסק בקשואים באושים?״ —

III.

ויותר משבדיחתנו מטרידה את היהודי על שעבודיו ומשעבדיו מבחוץ היא מטרידה אותו על שעבודיו ומשעבדיו מבפנים.

היהודי אינו לא חנוני ולא סוחר ולא קבלן, אלא הוא משועבד לחנותו, לסחורתו ולקבלנותו; אין הוא קם משנתו לְשֵׁם יומו, כדי לחיות את חייו, אלא הוא קם משנתו לְשֵׁם עסקיו — כדי להיות חנוני, סוחר או קבלן; לא הוא השולט על עסקיו, אלא הם השולטים עליו. ולפיכך אין גם מתלוצץ בעסקיו כיהודי.

שאלו לליצן: „שמא אתה יודע, למה נתן רבי יהודה סימנים במכות? מה הִרְוִיחַ בזה?״ — השיב הליצן: „אמנם, אני יודע. רבי יהודה הרויח מה שכל יהודי מרויח — מכות. צאו וחשבו: „דצ״ך״ — דם, צפרדע, כנים; „עד״ש״ — ערוב, דבר, שחין; „באח״ב״ — ברד, ארבה, חושך, בכורות. הרי „שֶׁמֶכֶּת״, האמורה בבכורות, הִרְוִיחַ. —

מעשה בספינה, טעונה יין, ששטה בים ועמד עליה תנין לבלוע אותה. נטל רב־החובלים חבית־יין והטילה לתוך פיו של התנין — ולא נתקררה דעתו; הטיל אל תוך פיו גוי מן הנוסעים בספינה — ולא נתקררה דעתו; חזר והטיל אל תוך פיו יהודי מן הנוסעים בספינה — ונתקררה דעתו ופנה והלך לו. לימים ניצוד אותו תנין. העלוהו הַצַּיָּדִים ליבשה, פלחו את בטנו וימצאו — יהודי עומד ומוזג יין לגוי. —

יהודי מוכר־תבואה נכנס למסדרון ובקש לעלות לקונטורה שבקומה השניה. פתאם — ערדלים יורדים מלמעלה וטופחים לו בפניו, אחרי הערדלים — אדרת וכובע טסים באויר ודמות־אדם צונחת ונחבטת בקרקע. „אוי, מה זה?״ — נבהל העולה ונרתע לאחוריו. — „אֶה״, — נענה הנופל, שהכיר את בקאומנותו. — „היום אין הקונטורה קונה שעורים״. —

מצאו למלמד, שירד מעירתו לכרך הסמך ליריד הגדול. אמרו לו: „רבי משה, מה ענינך ליריד?״ — „מי יודע?״ — השיב המלמד. — „אולי תִמָצא לי עגלה של־חנם לחזור.״ —

„לפרשת השבוע אתה שואל? — העבודה, שאיני יודע להשיב. רבות הן פרשיותי. החיים מלמדים לי פרשת „כי תצא למלחמה״, האשה — פרשת „תולדות״, הנדוניא — פרשת „וילך״, העסקים — פרשת „נצבים״, שטרי־החובות — פרשת „ויגש״, בא הַדַיָן ומלמדני — פרשת „וישב״.

IV.

וכמה ארס של מרידה יש לבדיחתנו כשהיא מגיעה לאותו פרק של „גבר וביתו״.

„למה נִתְנוּ לְמִטַת־מתים שני כלונסאות ולחופת־חתנים ארבעה?״ — „משום שבמטה מציאים לקבורה אחד ובחופה — שנים״. —

„מדוע אין אַתּ בוכיה?״ — הוכיחה אם את בתה הכלה קודם החופה. — „דמעות סימן יפה לכלה״. — „על מה אבכה אנכי?״ — השיבה הבת. — „יבכה הוא, שאני נישאת לו״. —

„מנין לבלק, שחשוך־אשה היה?״ — „שהוצרך לשכור את בלעם, כי יקלל״. —

שמערל שניסְקֶר היה אומר: „כל ימי כשבאתי ל„ונתתי נגע־צרעת בבית״ היה לבי מהסס: נגע בבית כיצד? מכיון שנשאתי את שֶנדיל אשתי אמרתי: משה אמת ותורתו אמת״.

כשמתה אשתו הראשונה של ישעיה׳קי פֵּיְפֶר נשא את אחותה. לאחר שגם זו מתה נשא את האחות השלישית. אמרו לו: „ישעיה, מה ראית, שרק אחיות אתה נושא?״ — נענה ישעיה׳קי ואמר: „מאוסה עלי משפחה זו ומבקש אני להביא עליה כליה״. —

V.

אין צורך לאמר שבדיחתנו יודעת להמריד את היהודי על אחיו העשיר והתקיף.

שאלו לליצן: „מפני מה עני אסור בכל הלאוים האמורים בתורה, ועשיר מֻתָּר בְּכֻלָּם?״ — השיב הליצן: „שניהם מזלם גרם להם. בשעה ששבר משה את הלוחות, שסנפירינון היו מהר כל העם אשר במחנה ללקוט את השברים. העשירים, שהשעה משחקת להם תדיר, זכו בשברים גדולים: „תגנב״, „תנאף״, „תחמד״, אבל העניים, שמחוסרי־הצלחה הם תמיד, מצאו את הרסיסים הקטנים: „לא״, „לא״, „לא״. —

אורח עני סעד אצל עשיר. ישב בעל־הבית ונסתכל בכלי־הכסף, הסדורים על השלחן, ופניו צהבו מהנאה. נסתכל בהם העני ואף פניו שלו צהבו מהנאה. אמר לו בעל־הבית: „בשלמא אני נהנה — הכלים שלי הם. אתה למה נהנה?״ — „אתה מסתכל בהם ונהנה״ — השיב האורח — „אף אני מסתכל בהם ונהנה״. — „אני יכול להצניעם לכשארצה״ — אמר בעל הבית — „אתה אינך יכול להצניעם״. — „אם תצניעם״ — השיב האורח — „הרי גם אני וגם אתה לא נהנה מהם״. — „אני״ — חזר ואמר בעל־הבית — „רשאי למכרם; אתה אינך רשאי למכרם״. — „אם תמכרם״ — חזר ואמר האורח — „הרי רק אני בלבד אהנה״. —

עשיר נתקל בעני. פשט העני את ידו והעשיר נתן רובל שלם לתוכה. לאחר שעה נכנס העשיר לבית־מזון ומצא אותו עני יושב ואוכל מַאיוֹנֶזָה של דגים. זעף העשיר ואמר לו: „וכי לכך אדם עומד בשוק ופושט את ידו לכל עובר?" — זעף גם העני והחזיר לו: „הגידה נא: עד שלא היה רובל בידי אי־אפשר היה לי לאכול מאיונזה; עכשו, שיש לי רובל, איני רשאי לאכול מאיונזה? אם־כן, מתי אֹכַל אנכי מאיונזה?" —

רבי אַיזיל חריף בא לעשיר קמצן לבקש מאתו נדבה לצרכי־הצבור. אמר לו העשיר: „רבי, למה טרחת טרחה של חנם? כלום אי־אתה יודע, שבן־נח אני?" — השיב לו רבי אַיזיל: „יודע אני, שבן־נח אתה, ואף־על־פי־כן תמה אני עליך: הן שלשה בנים היו לו לנח, למה זה בחרת אתה להיות דוקא חם?" —

ווילנה רגוזה כֻּלָּהּ. לפני ימים אחדים נאספו ראשי־העדה והחליטו להוריד מכסאו את יודיל הפרנס התקיף, שֶׁקֻּפָּה של שרצים תלויה לו מלפניו. עכשו נודע, שיודיל אכל קורצא והרשות לא תתן למַנות פרנס אחר במקומו. שוב נאספו החשובים והחליטו להודיע למורד, כי אם לא יִכָּנַע בפני הקהל ינודה. שמע יודיל את הדברים, שמסר לו שליחם של החשובים בשם כל הקהל, הכה באגרופו על השלחן וקרא: „תשק לי ווילנה כֻּלָּהּ במה שאחרי מַקְהֵלוֹת!" . . . ובלילה, אחרי חצות, קול דופק על דלתו של התקיף: „פתחו!" — „מי שָׁם?" — „אני — מרדכי (חבר); דבר לי אל רבי יודיל". — „רבי מרדכי, ה' עמך, וכי עכשיו שעת־שיחה היא?" — „דבר נחוץ, צורך הצבור, שאין לדחותו!" — קם התקיף, נתעטף ויצא: „מרדכי, מה בפיך?" — „רבי יהודה" — אמר מָרְדְּכַי: — — „שניפישוק, הסמוכה לווילנה, שלחתני אליך לשאול, אם גם היא בכלל ווילנה ובכלל גזירה, או לא?" —

VI.

בדיחתנו נפרעת גם מ„כלי־הקודש" שלנו.

שנים באו לרבי יוסף לוקש לדין: ספינה שכרו בשותפות והטעינו אותה חטים, ולסוף נמצא בדק בספינה ונתלחלחו מקצת מן החטים; זה אומר: החטים שלך נתלחלחו, וזה אומר: לא, כי החטים שלך נתלחלחו. עַיֵּן רבי יוסף בפרק „המוכר את הספינה" ולא עלתה בידו לעמוד על ענינה של ספינה. פנה לבעלי־הדין ואמר להם: „לא נָהִיר לי . . . צאו והביאו את הספינה לכאן"—.

„מתנגד" נכנס אצל „צדיק" וראה — פינכא מלאה סופגניות שְׁמֵנות, מהבילות, עומדת לפניו. כשהרגיש בו הצדיק, נטל את הַמְּמַלְחָה מעל השלחן והריק כל מה שבתוכה לתוך הסופגניות. תמה המתנגד. לחש לו הגבאי: „כך הוא עושה תמיד, כדי שלא תהיה לו הנאה מן הסופגניות". לאחר שנפטר המתנגד ויצא נתקל באשתו של הצדיק: אשה יפה, בריאה ומקושטה. פנה המתנגד להגבאי ולחש לו: „כמה מלח הוא מטיל לתוך זו?" —

מנין למגיד, שתחלה ידרוש ואחר־כך יחזור על הפתחים לבקש נדבה? — שנאמר: „יהמו ככלב" ואחר־כך „ויסובבו עיר".

חזן ירד לפני התיבה לתפלת „גשם". עד שֶׁסִּיֵּם את תפלתו התחילו גשמים יורדים. לאחר התפלה נגש החזן אל הגבאי ואמר לו: „התפאר נא עלי, שֶׁמָּן השמים נענו לי". — „מה פלא יש בדבר?" — החזיר לו הגבאי. — „כבר היה מעשה ובני־אדם שכמותך הביאו גם מבול על העולם". —

מלמד מַקְרִיא לתלמידיו: „כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ, מפרש רש"י: אפילו חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן". — „רבי", — קופץ תלמיד אחד ושואל: — „מה פירושו של נזקקין לשאינן מינן?" — „למשל", — מסביר המלמד בקצרה, — „פשפש הנושא פיל". —

VII.

להביא דוגמאות לכל התֵּימוֹת, שבדיחתנו מצויה אצלן, איני יכול, כי יארכו הדברים מאד. מוכרח אני אפוא להסתפק רק בתימות המעטות, שנגעתי בהן. אבל רואה אני, שאי־אפשר לי לנהוג סלסול בעצמי ולפסוח על התימה של „דברים שבצנעא": תימה זו אין כמותה עשירה באוצר הבדיחה של כל העמים והלשונות וגם — ואולי אצדק אם אֹמַר: וביחוד — באוצר הבדיחה שלנו. — ממה שנתברר לנו על ענינה של הבדיחה בכלל אנו נמצאים למדים גם סבת עשירותה המיוחדה של תימה זו. המאויים, הנכנסים לגדר „דברים שבצנעא", הם היותר תקיפים ורתחנים, הממלאים את חלל־הלב. רעבונם לוהט כל שעה בנפשו של אדם, ולפיכך גם המעצורים והחסימות מצד חוקר החיים ומצד צוויי הדת והמוסר — וממילא גם ההשגחה מצד הַדַּיָּן שבלב — עולים בנוגע אליהם עד כדי קפדנות קיצונית. סתם „תאוה" וסתם „עבירה" נעשו מיוחדות לתאוה ידועה ולעבירה ידועה. וכיון שכך, דין הוא, שדוקא המאויים הנדחים הללו יַרְבּוּ לבקש ולמצוא את ספוקם בחלום ובשכרון, בכל מיני הערמות ובמעולה שבהן — בבדיחה, — המספקיעם את שעבודו של הַדַּיָּן ומכשילים את כח־שמירתו. — לנו היהודים היתה הַדִּבְּרָה הששית („השביעית") להר־ההר של צווים ואזהרות, צמצומים וְהַרְחָקוֹת. טבעי הוא אפוא הדבר, שגם הבדיחה שלנו תצא בשבעים ושבעה דרכים להניס את הַדַּיָּן ולשחרר את המאויים הנדחים, ומטעם זה גופו יש אשר בדיחתנו מגיעה כאן עד לידי חריפות, שהאוזן נכוית ממנה. בלשונה המיוחדת לה היא מגלה את הטמון לפני ולפנים בסתרי־הלב. אבל כדי שלא להכאיב את הָאֹזֶן אני בוחר הפעם דוקא דוגמאות, שכל המצוי אצל בדיחתנו במקצוע זה יכיר בהן תיכף, שהן מן הקלושות וְהַחִוְּרוֹת ביותר[1].

תפסו יהודי, שנכשל ב„עבירה", והביאוהו אל הרב. „חיב אתה להתענות הַפְסָקוֹת", — גזר עליו הרב. -- „רבי", — סרב החוטא, „איני יכול, חולה אני". — „אם־כן, הרבה בתפלות ובתחנונים, שמא יסלח לך המקום". — „רבי, איני יכול, אין שעתי פנויה לכך". — „הרבה בצדקה, גדולה צדקה שממרקת הכל". — „רבי, איני יכול, בני־ביתי מרובים ופרנסתי מועטה". — אלא במה אתה רוצה, רשע? — כעס הרב. — „רבי", — השיב החוטא, — „ב ה אני רוצה".

1) בדיחות יהודיות ממקצוע זה יש בידי במספר רב. אבל רק מעטות מהן אפשר היה להכניס ל„ספר הבדיחה והחדוד", משום שֶׁבְּרֻבָּן הגדול אינן בנות־פרסום בשביל קובץ שכזה. אולם צריך להודות: מצד ענינן הפולקלורי יש להן ערך מיוחד.

תפסו „בעל־עבירה" והביאוהו אל הרב. צעק הרב: „רשע, בַּעֲוֹנְךָ ילדים נקיים מתים!" — לאחר שנפטר החוטא מן הרב והלך לו הקיפוהו ילדי־הרחוב, רצו אחריו וקראו: „מופקר! מופקר!" — הפנה „בעל־העבירה" את ראשו אליהם וגער בהם: „ילדים, אם אתם מסתלקים מפני תיכף — מוטב, ואם לאו — הרי אני חוזר והולך לְשָׁם ומיד אתם נמצאים כֻּלְּכֶם פגרים־מתים". —

ראו לְאַבְלֵי גרינוואלד, שהוא הולך ל„תשליך" וגויה עמו. אמרו לו: „אבלי, גויה זו למה לך?" — „עבירה אחת יש לי", — השיב אבלי, — „שאני והיא שותפים בה". —

שאלו לליצן: „מה טעם אסרו את היחוד עם הפנויה?" — „משום כבוד הבריות", — השיב הליצן: — „כדי שלא לביש את מי שאין לו". —

ממדרשו של ליצן: „לא תבשל גדי בחלב־אמו נכתב בתורה שלש פעמים — אחד לאיסור בשול, אחד לאסור אכילה ואחד לאסור הנאה. לא תנאף נכתב בתורה רק שתי פעמים. שמע־מינה: לבשל אסור, לאכול גם־כן אסור, אבל ליהנות — מותר".

VIII.

ולסוף פורצת הבדיחה שלנו את כל הגדרים, הורסת את כל המעצורים והחסימות, פורקת את כל השעבודים והעולים ונעשית מרידה לא רק בתורה ובמצוה ובמסורת, אלא גם מרידה — כלפי מעלה.

רב מפורסם כתב לבנו, שיצא לתרבות רעה: „בני, בקשה אחת יש לי אליך: אל תגע לכל־הפחות בצלם־האלהים שעל פניך — את זקנך שמור!" — גלח הבן את זקנו, שלחה לאביו וכתב לו: „אבא, אני איני יכול לשמרה, שמא תִשְׁמְרֶנָּה אתה?" —

„קצה נפשי ביהודים ובמנהגיהם", — אמר אפיקורס לחברו. — „מכאן ואילך איני נזקק להם". — „ולכשתמות", — אָיֵם עליו חברו, — „תהא מוטל כנבלה ואפילו קבורת־חמור לא יקברוך". — „אל תדאג", — החזיר הראשון. — „קבור יקברוני: על הָעִפּוּשׁ אני סומך". —

כשחלה רבם של האפיקורסים את חליו, אשר מת בו, בקש, כי יבוא הרב אליו: לְהִתְוַדּוֹת ולחזור בתשובה הוא רוצה. אמרו לו תלמידיו: „רבינו, הרי אתה עושה את תורתך וכפירתך פלסתר!" — אמר להם: „אדרבא, בני. מכאן ראיה, שאף מה שאמרו: ‚רשעים אפילו על פתחה של גיהנום אינם חוזרים בתשובה' אין בו ממש". —

הלצה ווילנאית מספרת: מצאו לו לאד"ם הכהן, שהוא יוצא בשבת וּמַטֶּה בידו. אמרו לו, „רבי אברהם־בֶּר, את האלהים אין אתה יָרֵא?" — נענה הזקן ואמר: „הוא הדבר, שאת האלהים אני יָרֵא". —

בדיחה קובנאית מספרת: אברהם מאפו, הד"ר שפירא[1]) ואלכסנדר פּוֹרט[2]) התערבו: מי מהם יגדיל לְשַׁקֵּר. אמר מאפו: „משיח יבוא". שפירא אמר: „מתים יקומו". נענה פורט ואמר: „הסו: אלהים שומע". נמנו וגמרו: פורט הגדיל. —

1) „ד"ר טבריאל שרף" ב„חטאת נעורים" של ליליינבלום.

2) „אסף הכהן" שם.

IX.

ארבעים דוגמאות לגבי אוצר־הבדיחה שלנו „ספה מן הים" הן. ברחובנו מתהלכות בדיחות לאלפים. הללו נובלות והללו נוצצות. אין מאורע גדול או קטן בחיינו, שעקבותיו לא יִוָּדעו תיכף בבדיחה שלנו. אין פורענות בישראל, גדולה או קטנה, שבדיחתנו לא תמהר להטביע את חותמה המיוחד עליה. ובכל־זאת נראה לי, שגם הדוגמאות המעטות, אשר הבאתי, יש בהן כדי להבליט את אופיה היסודי של בדיחתנו, שעליו רמזתי למעלה, בסוף הפרק הראשון: „כֻּלָּהּ — הלצה, כֻּלָּה — מלחמה, כֻּלָּהּ — מרידה וּמִשְׁלַוַת הבדיחה אין בה כמעט כלום", או מוטב שהייתי אומר: מִפִּיוּסָהּ של הבדיחה אין בה כמעט כלום".

הנה ראינו: הכרת המגוחך מַקְנה חֵרוּת לאדם, פוטרת את „האני הפשוט" שלו מִזִּיקַת שעבודו של העולם, הכופתו תחתיו. ואולם אם תמימים נהיה עם לבנו הלא נשאל: שמא פטורים אלה אינם אלא אילוזיה בלבד? הן לא בתחלתם של „מעשי בראשית" נוצר האדם, כי־אם בסופם. וזאת אומרת: כל שעה שהוא מרגיש הוית עצמו הוא מרגיש בתוך עצם הויתו שלו גם הוית העולם, שקדמה לו. כשם שכל מאוייו, מחשבותיו ורגשותיו מִשֶּׁל נשמתו שלו הם, כך הם גם מִשֶּׁל נשמת העולם. אני פשוט אין לו לאדם. מה תקוה יש לו אפוא, כי יבקש חֵרוּת, כלומר: בטול הַזִּיקוֹת שבין העולם ובינו? לכל היותר יכול הוא לבקש פיוס בין העולם ובינו — לא עצם בטולן של הַזִּיקוֹת, כי־אם בטול תכונתן השעבודית. וזהו אמנם ההבדל שבין שתי המדרגות של הכרת המגוחך, המתגלית לנו יום־יום: הסאטירה וההומור. משה לַצָּרוּס תוחם בין הסאטירה וההומור תחומים רחוקים כל־כך, עד שהוא נוטה לחשוב, כי אין כמעט שום קִרְבָה טבעית בין שניהם[1]. ואף־על־פי שפסיכולוג חכם היה לצרוס וגם חוקרים חשובים אחרים מסכימים לדעתו[2], מכל־מקום אין הלכה כמותו. לא הבדל מקור יש בין הסאטירה וההומור, אלא רק הבדל מדרגה. שניהם יסוד אחד להם — אותה רציצה שבין האדם והעולם ובקשתו לְנַשֵּׂא את האני שלו על הזולת, על העולם. ולפיכך, כל זמן שאני רואה את העולם כופר בי וברשותי ו„כופה עלי הר כגיגית", הרי כל ישותי, כל עַצְמוֹתִי מורדת בו: „שלי אני כֻּלִּי ולא שלך". וזהי זעקת מֶרְיָהּ של הסאטירה. אבל בו ברגע שאני רואה את העולם מודה בי וברשותי, הרי גם אני מִתְפַּיֵּס ועושה שלום לו: „שלי ושלך אני, כשם שגם אתה שלך ושלי". וזהו מֶתֶק פיוסו של ההומור. שניהם, גם הסאטירה וגם ההומור, מרידה הם מצד האדם כלפי שלטונו המוחלט של העולם; אלא שבשעה שההומור מודה לכל־הפחות בשלטונו היחוסי של העולם, הנה הסאטירה — כופרת בַּכֹּל וְכֻלָּהּ מרד ומרי. יש אשר יראה האדם את אלהים ואנשים, עולם ומלואו מכריעים אותו תחתיהם ומבקשים את כל עַצְמוּתוֹ לספותה. אז יחגור את כל כחו, מתהום נפשו יעלה את כל רטטי האני שלו, המבקש רְוָחָה ושחרור, והיו לסאטירה נוקמת לארם ומרי, אשר רַחֵם לא יֵדעוּ. ויש אשר מֵבִין קרע־נפשו תזהיר גם לו תכלת השמים ואף לו יאירו אלהים ואנשים פנים — וּמָתְקוּ ארסו וּמֶרְיוֹ והיו להומור בפיו.

---

1) ע' מחקרו „דער הומאר אלס פסיכאלאגישעס פהאֶנאמען" בחלק א' מספרו „דאס לעבען דער זעעלע", ברלין 1856.

2) עי', למשל, ד"ר עוואלד העקקער, „דיא פילאזאפיע אונד פסיכאלאגיע דעס לאכענס אונד דעס קאמישען". ברלין 1873.

ועל גבולם של הסאטירה וההומור עומדות גם ההלצה והבדיחה. או ביתר דיוק: ההלצה היא ראשית יצירה של הסאטירה, והבדיחה — ראשית יצירה של ההומור היא. הֲיִפָּלֵא אפוא, כי לעמת זַ'ן פָּאוֹל, מַרְק טְוֵין, דְזֶרוֹם־דְזֶרוֹם, שצחוקם פיוסם, יעמדו הֵינֶה, בֶּרְנֶה, אברמוביץ, שצחוקם רעלם וארסם? היפלא אפוא, כי הבדיחה היהודית ארם ורעל תטופנה שפתותיה? ומי יודע, אם לא יום יבוא על פי הבדיחה שלנו שפוט ישפטו, מה רב „החומר המפוצץ", שבמשך דורי־דורות טמנו אלהים ואנשים בנפשו של עם זה, עד כי היה לעם המרד והמרי, אשר דרך הפיוס לא ידע, ומיד נפשו הַפַּרְעָלָה יקח את כוס החמה הזאת להשקות אותה כל הגוים — ושתו, והתגועשו והתהוללו . . .



סֵפֶר הַבְּדִיחָה וְהַחִדּוּד

סֵפֶר רִאשׁוֹן

I.

קַבְּלָנִים, סוֹחֲרִים, חֶנְוָנִים, תַּגְּרָנִים.

1. שאלו לליצן:

— שמא אתה יודע, למה נתן רבי יהודה סִמָּנִים במכות? מה הִרְוִיחַ בזה?

השיב הליצן:

— אמנם אני יודע, רבי יהודה הִרְוִיחַ מה שֶׁכָּל יהודי מרויח — סְפֵּקוֹת. צאו וחשבו: „דצ״ך — דם, צפרדע, כנים; „עד״ש — ערוב, דבר, שחין; „באח״ב" — ברד, ארבה, חשך, בכורות. הרי, שֶׁ„סְפֵּק ת", האמורה בבכורות, הרויח.

2. — לא את הנדוניא שלי בלבד הפסדתי באותו עסק ביש, — מספר קבלן מפורסם עם המלמד שבביתו על עסקו הראשון, — אלא גם את ממונם של אחרים קברתי בבור זה.

— ומה היתה תקנתך? — שואל המלמד.

— עשיתי מה שכל הקבלנים עושים. בקשתי ומצאתי לי עסק אחר, גדול מן הראשון. ראשית־כל לקחתי דמי־קדימה, כנהוג. מחצית נתתי לבעלי־החובות ומחצית הנחתי בידי לעסק ולפרנסת־הבית...

— ועסק זה הוא שהעשיר אותך? — מפסיקו המלמד.

— לא הוא ולא מקצתו!... בעסק זה הפסדתי עוד יותר מבראשון.

— ומה עשית?

— עשיתי מה שכל הקבלנים עושים. בקשתי ומצאתי לי עסק אחר, גדול גם מן השני. ראשית־כל לקחתי דמי־קדימה, כנהוג. מחצית נתתי לבעלי־החובות ומחצית הנחתי בידי לעסק ולפרנסת־הבית...

— ועסק זה? — מפסיקו המלמד שוב.

— עסק זה — הפסדו ברי לטפרע...

— אם־כן, — נאנח המלמד, — מה יהיה סופו של דבר?

— סופו של דבר? — מְחַיֵּךְ הקבלן. — תנוח דעתך... סוף אדם למות.



3. שני סוחרים מספרים זה עם זה. אחד תוהה על קנקנו של השני:

— מה מצב עסקיו?

— ברוך השם! — פוטרו השני. — כבשנה הבאה...

— כבשנה הבאה? — תמה הראשון. — מה משמע?

— קִימָא לָן, — מסביר השני: — עסקי ישראל הולכים ולוקים משנה לשנה. ואלו עֲסָקַי שלי לקו הַשָּׁנָה כאלו כבר עמדתי בשנה הבאה.



4. שני סוחרים נשתתפו בעסק אחד והפסידו את כל ממונם. התחילו מריבים זה עם זה ובאו אל הרב לדין. עִיֵּן הרב בחשבונותיהם ואמר להם:

— הנה אתם בעיני כאותם החכמים, שנחלקו בחשבון, כמה לקו הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם: זה אומר עשר, זה אומר חמשים וזה אומר מאתים וחמשים. אבל בדבר אחד הודו כֻּלָּם, שסופו של החשבון — מַכּוֹת...



5. מְשִׂיחָתָן של בריות:
— למצב עֲסָקַי אתה שואל? לא טובים ולא גרועים הם מעסקיהם של כל ישראל: נמשלו לספירת־הָעֹמֶר...
— פָּרוּש?
— ספירת־העמר כל מה שאתה מרבה לספור היא פוחתת והולכת, ולספור בקול — אָסוּר...



6. אלמנתו של הרב יש לה חזקת חכירה על מַס־הנרות בעירתה, וכל שעה שהיא נתבעת לְשַׁלֵּם לקהלה דמי־החכירה היא מסרבת וקובלת:
— העסק אינו מכניס לה כלום; אדרבה, כל מה שיש לה היא מפסידה בו.
אמר לה ה„נאמן" של הקהלה:
— אם־כן, רבנית, מה לך ולצרה זו?
נסתכלה בו הרבנית ותמהה:
— יהודי פִּקֵּחַ שכמותך ישאל שאלה כזו!... ומהיכן אתפרנס?



7. שאלו ליהודי בקי בהויות־העולם:
— איזוהי פרנסה טובה, שֶׁיָּבוֹר לו אדם?
— יֵלֵךְ וְיֵעָשֶׂה אופה, — השיב הַלָּה, — ויהיה לחם מצוי תדיר בביתו.
— ומה יעשה אם קמח לא יהיה לו לאפיה?
— שאלה של שטות היא זו, החזיר הנשאל. — אותה שעה הרי איננו עוד בכלל אופה.



8. בחור בן־עשירים, בובוז, שכבר ננעלו בפניו כל הדלתות, לא ראה דרך אחרת לפניו אלא לישא בת־עשירים וּלְהֵעָשׂוֹת סוחר. שמח האב הזקן: סוף־סוף חזר בן־זקוניו למוטב.
לא היו ימים מרובים אחרי החתונה והבן שב לדפוק על קֻפָּתוֹ של האב. תמה הזקן:
— משטה אתה בי? כסף אתה מבקש? הנדוניא, שהכניסה לך אשתך, היכן היא?
— אין עוד אפילו פרוטה.
— משלשים אלף?!
— כן...

— היכי תמצי? נאמר: חמשה אלפים יצאו לפרעון חובות, חמשה אלפים לדירה, לכלים, עוד חמשה אלפים לָמה שאיני יודע ואיני רוצה לדעת. והנותר?

— אבא, — זקף הבן את קומתו, — ובמסחר לא עסקתי כלל?...



9. יהודי מוכר־תבואה נכנס למסדרון ובקש לעלות לקונטורה שבקומה השניה. פתאום — ערדלים יורדים מלמעלה וטופחים לו בפניו, ואחרי הערדלים — אדרת וכובע טסים באויר ודמות־אדם צונחת ונחבטת בקרקע.

— אוי, מה זה? — נבהל העולה ונרתע לאחוריו.

— אֶה, — נענה הנופל, שהכיר את בן־אומנותו. — היום אין הקונטורה קונה שְׂעוֹרים...



10. שני יהודים בני עירה אחת באו לניז'ני [1]) לימי היריד הגדול לבקש פרנסה. עבר יום, יומים, שבוע — אין כלום. ובערב, בערב הם מסיחים איש לחברו מרת־נפשם: הפרוטה האחרונה הולכת וכלה מן הכיס ותקוה אין...

ובאחד הימים, בצהרים, בשעת כֹּבֶד מקח־וממכר, פגש האחד את חברו כשהוא נִשָׂא בכרכרה ומאיץ בָּרַכָּב, כי ימהר.

— בר־מזל! — הרהר הַלָּה בלבו ונאנח אנחה של קנאה.

ולערב, כשנזדמנו שוב לפונדקם, פתח „בר־המזל" ראשון בקינה:

— עוד יום עבר לבטלה, היריד מִסְתַּיֵּם ותקוה אין...

העמיד בו חברו עינים תמהות:

— אם־כן, להיכן זה מהרת כל־כך בכרכרה?

— לא עליך, ידידי, — נאנח הראשון. — קיבתי לקויה... בשוק אחזוני צירים וחבלים במחילה... מה יכולתי אפוא עשה?... להלוך רַגְלִי לפונדקנו?...



11. מצאו למלמד, שירד מעירתו לכרך הסמוך ליריד הגדול. אמרו לו:

— רבי משה, מה ענינך ליריד?

— מי יודע? — החזיר המלמד. — אולי תִּמָּצֵא לי עֶגְלָה של חנם לחזור?



---

1) ניז'ני — עיר רוסית, מפורסמת בירידה הגדול.

12. סיטוני מוכר־בגדים נתיעץ עם סוכנו, האיך לְהִפָּטֵר משלשים החֲלצות שנשארו לו מֵעוֹנַת־הקיץ.

— בכמה אתה מבקש לְסָכְרָן? — שאל הסוכן.

— לי עולה כל חֲלצה בחמשה רובלים, — השיב הסיטוני. — מוכן אני להפסיד רובל בכל אחת מהן ובלבד שאִפָּטֵר מִכֻּלָּן.

— אם־כן, — יעץ הסוכן, — הרי מה שנעשה. נשלח אותן לפרובינציה הַנִּדָּחָה, למעולים שבלקוחותינו, חמש חמש חֲלצות לאיש, ובמכתבינו נאמר: „אנו מתכבדים לשלוח למעלתו ארבע חֲלצות מובחרות שבמובחרות, חמשה רובלים החֲלצה. יודע ומכיר אני את אחינו, בני אברהם, יצחק ויעקב: ימצאו חמש חֲלצות במקום ארבע — יאכלו ענוים וישבעו, אף־על־פי שכבר עבר זמנן. ואנחנו את ממוננו נקבל: עשרים רובל מאת כל איש — הרי ארבעה רובלים החֲלצה.

— יפה דרשת! — הסכים הסיטוני.

עברו שבועות אחדים. הסיטוני נזכר במעשה החֲלצות ושאל לסוכן, אם כבר נתקבל הכסף מחירן. נתכרכמו פניו של הסוכן.

— מה אירע? — תמה הסיטוני.

— אוי, רמאים הם אחינו, בני אברהם, יצחק ויעקב, — גנח הסוכן. — איש איש מלקוחותינו היפים החזיר ארבע חֲלצות ותקע בצדן: „כבר עבר זמנן".



13. יהודי נכנס לחנות לקנות סודר, מתנה לאשתו, בחר סודר נאה ושאל:

— מה מחירו?

— חמשה ועשרים רובל, — השיב החנוני.

— „הואיל והוא אומר חמשה ועשרים", — הרהר הקונה, — „שמע מינה, שֶׁכַּוָּנָתוֹ לאמר עשרים. באמת, מחירו של סודר זה חמשה־עשר. הרי שצריך להפחית חמשה ולהציע לו — חמשה"...



14. סיטוני מוכר־בגדים קרא למשולחו ואמר לו:

— קניה יפה נזדמנה לי — חמש מאות איצטלות־קיץ. הסחורה יפה וטובה, אלא שכאן לא נספיק למכור יותר ממאה. את המותר צריך למכור במדינה. המחיר — עשרה רובלים. בכל אופן לא פחות מתשעה — וזהו המחיר האחרון.

בו ביום יצא המשולח לדרך. למחר באה מלגרמה ממנו: „אפשר למכור מאה. מציעים שמונה." החזיר לו הסיטוני מלגרמה: „מְכוֹר". למחרתים — מלגרמה שניה מאת המשולח: „אפשר למכור מאתים. מציעים שבעה". הסיטוני מטלגרף: „מְכוֹר". מלגרמה שלישית מאת המשולח: „אפשר למכור הכל בבת־אחת. מציעים ששה". הסיטוני משיב: „מְכוֹר".

עברו ימים אחדים. באה טלגרמה מְסֻפָּרוֹ של הסיטוני: „המשולח שלך חלה מחלה מסוכנה".
מִהֵר הסיטוני לְשָׁם ומצא את המשולח — גוסס. נחן אליו הסיטוני ואמר לו:
— אם יש לך בקשה אלי, מוכן אני לעשותה. עשרים שנה עבדתני באמונה...
התחזק הגוסס ואמר לאדונו:
— רק בקשה אחת יש לי אליך... שמא תגלה לי רז זה — בכמה עלו לך האצטלות?



15. קֶטַע ממכתבו של חנוני קרתני לסיטוני שבכרך:
— „...האָרִיג, ששלח לי כבודו, יפה הוא לי. המחיר, רובל הָאַמָּה, יפה גם הוא. אלא שֶׁאִם יבואו לכבודו קונים מעירתי יואיל נא לאמר להם רובל ועשרים הָאַמָּה, כדי שלא אהיה מוכרח לְשַׁקֵּר..."



16. טרדן הוא הירשל הרוכל: רגע אחד הוא מסתלק מחבורת הסוחרים, הסועדים בבית־המזון, ומיד הוא חוזר ושב:
— שמא יש להארונים צֹרֶךְ בממפחות נאות, בצוארונים מהודרים, בארנקות מובחרות?
— הבה, — אומר אחד מן הַמְסֻבִּים לחבריו. — אנקום את נקמתי מטרדן זה... רבי יהודי, כְּתֵפוֹת יש לך?
— יֵשׁ, יֵשׁ, — מדרח הירשל. — יפות, חזקות... משי מהור... הרי...
— מה מחירן?
— שני רובלים... רק שני רובלים.
— תֵּן את הכתפות והרי שני הרובלים.
הירשל נותן את הכתפות, נוטל את הכסף, מְגָרֵד את פדחתו והולך לו בפנים עגומים.
— כך נאה לו, — אומר בעל־הכתפות לחבריו. — עכשו יקלל את יומו — למה לא בקש שלשה רובלים.



17. הירשל שרוי בצער: כבר עבר ראש־השנה לנויים ובמרכֻּלתו עדיין יש לו שלשה „לוחות" חדשים...
פתאם, והנה אחד מלקוחותיו התדירים לקראתו — האופיצר סְטֶפִּינְסְקִי.
— הרי „לוח" בשביל מעלתו, — מֵרִים הירשל את כובעו, — עם כל ההדורים.
— אֲחֹרַת, הירשל, — נענה סטפינסקי, — כבר יש לי חמשה „לוחות".
— מה בכך? — מְשַׁדֵּל הירשל. — מקום שנכנסו חמשה יִכָּנֵס ששי... עם כל ההדורים ורק חצי־רובל.

— אוי, הירשל, פרחן אתה... מוטב... לֵךְ ואמור לגברת, כי תקח „לוח" ותשלם. וּסְפֵּנך — שכחתי את הארנקי שלי על השלחן, סמוך לחלון.

וכשהירשל פונה ללכת סטפינסקי מחזירו:

— הירשל, הנה מצאתי חצי־רובל בכיסי... תֵּן את ה„לוח".

הירשל נותן את ה„לוח", נוטל את הכסף, מסתלק והולך — לביתו של סטפינסקי.

— „לוח" הבאתי... עם כל ההדורים... רק חצי רובל מחירו.

— שוב „לוח"? — תמהה מרת סטפינסקה. — מה אתה סח, הירשל? הרי „לוחות" על כל הקירות.

— איני יודע, — מְתַמֵּם הירשל. — מעלתו צִוָּה. הארנקי שלו, אמר, מונחת על השלחן, סמוך לחלון.

האשה מביטה אל השלחן: אמת — הנה הארנקי... לקחה „לוח" ושלמה.

עוד „לוח" אחד נשאר להירשל. עבר יום, יומים — אין קונה... אתרוגים אחרי סֻכּוֹת... שמא יִכָּנֵס אל הַקְּלוּבּ?... לא, מוטב שלא יִכָּנֵס... בשעה זו סטפינסקי מצוי שם כל יום.

עד שהוא נמלך בדעתו, אם לְהִכָּנֵס או לא, שַׁמָּשׁ־הקלוב נחפז אליו:

— הירשל, סטפינסקי קורא לך... תֵּכֶף, אמר, תבוא...

— סטפינסקי? מה צֹרֶךְ יש לו בי?

— כלום אני יודע?... הוא יושב ומספר עם האופיצרים, על „לוח" הוא מספר והם צוחקים. כיון שראה אותך דרך החלון, עמד וצוה לקרוא לך.

אַה, „לוח"? — אורים פניו של הירשל. —עכשיו אני יודע. „לוח" לראש־השנה פָּקַד עלי להביא ועדיין לא הבאתי. הסחורה כָּלְּהָ חצי־רובל מחירה ואני — העליה במעלות קשה לי. כבר זָקֵן הירשל... יודע אתה, רחימאי? שַׁלֵּם נא לי אתה את חצי־הרובל ותחזור ותגבה אותו מִסְּטֶפִּינְסְקִי... הרי ה„לוח", תנהו לו...



18. הירשל הביא לְ„פְּרִיצָה" אבקה בדוקה ומנוסה לפרעושים. שָׁלְּמָה ה„פריצה" ואמרה לו:

— הירשל, האיך משתמשים באבקה זו?

— פשוט, השיב הירשל. — אם אַתְּ צָדָה פרעוש — הלעיטהו תֵּכֶף מן האבקה וימות.

— שוטה אתה, הירשל... כיון שהפרעוש בידי — האבקה למה לי. הרי אני יכולה לדרסו.

— אם דוקא בדריסה אַתְּ רוצה, — מסכים הירשל, הרי גם זו מֻתֶּרֶת...





19. עם אשמורת־הַבֹּקֶר גָעור מוזג משנתו ודן לפני אשתו:

— תָּם אני ולא אֵדַע, העניות מהיכן היא לנו? וכי בשעה שֶׁעֵשָׂו בא לקנות לוג יין־דנן אין אני מוזג לו מחצה מים ומחצה יין? או שמא אין אני רושם לו על חשבונו שני לוגים במקום אחד?

— חָכָם! — נענתה האשה. — אותו לוג, שאתה מוסיף על החשבון, הלא יין טהור הוא כֻּלּוֹ.



20. מעשה בספינה, טעונה יין, ששטה בים ועמד עליה תנין לבלוע אותה. נטל רב־החובלים חבית יין והטילה לתוך פיו של התנין — ולא נתקררה דעתו; הטיל לתוך פיו גוי מן הנוסעים בספינה — ולא נתקררה דעתו; חזר והטיל לתוך פיו יהודי מן הנוסעים בספינה — ונתקררה דעתו ופנה והלך לו.

לימים נצוד אותו תנין. העלוהו הַצַּיָּדִים ליבשה, פלחו את בטנו ומצאו — יהודי עומד ומוזג יין לגוי.



21. קודם פטירתו קרא ייני לבניו ואמר להם:

— בָּנַי, הוו זהירים, שלא תרחו עסק־היין מפני עסקים אחרים. דעו לכם, שאין כמותו מחזיק ברכה. יותר מארבעים שנה מצוי הייתי אצלו ובדקתי ומצאתי, שהכל יפה לעשית יין — אפילו ענבים...



22. שני יהודים: אחד — סוכן לחברה של אחריות־החיים ומקרי־אסון, השני — סתם יהודי. הראשון מפתה את השני לאחריות:

— הגע בעצמך! אסון קרה לך, חלילה, ושברת את רגלך — שני אלפים אתה משתלם. יד נשברה לך, חס ושלום, — שלשה אלפים אתה נוטל. ואם, לא יעלה ולא יבוא, יד וגם רגל נשברו לך — הלואי וזכו כל ישראל לכך...



23. חבורה של יהודים בספינה שְׁבַיִּם. נטפל להם מֵסית אחד והתחיל משבח לפניהם את אלהיו. לגלגו עליו היהודים. כעס המסית ופרש. עמד אחד מן החבורה, גָּלוּת, סוכן לחברה של אחריות־החיים, ופרש גם הוא עמו. נאנח הזקן שבחבורה ואמר:

— כך דרכו של יצר־הרע: מתחלה הוא מסית לסתם־עברה ולסוף הוא מסית גם לשמד.

עברה שעה קלה והגלוח שב אל החבורה.

— נו, מה? — שאלה אותו החבורה.

— מה? — החזיר הלָה. — ירבו כמותו בגוים... עד שעלתה בידו לפתות אותי לשמד עלתה בידי לפתות אותו לאחריות.



24. הגרף סווידינסקי בא מאחֻזתו לעיר וצוה לקרוא אליו למלונו את היהודי „שֶׁלֶד", את בֶּרֶקָה.

— בֶּרֶקָה, — אמר לו סווידינסקי, — הגברת פקדה עליך למצוא בשבילה „פּוּקְס"[1]) יפה. הֲתִמְצָא?

— פשיטא... וכמה יאמר האדון הגרף לְשַׁלֵּם בעד פוקס יפה, הַנָּאֶה לגברת?

— עשרים רובל.

— עשרים רובל? תמה בֶּרִיל. — וכי בעשרים רובל אפשר למצוא פוקס, הַנָּאֶה לגברת?

— אלא כמה?

— לכל הפחות שלשים...

— מסכים... שלשים. אבל הודה, בֶּרקה, והבא. נחפז אני לשוב לביתי.

ובֶּריל ממקומו לא ימוש. מְגָרֵד הוא את ערפו ועומד.

— בֶּרקה! — מתרגז סווידינסקי. — למה זה תעמד. הלא אמרתי: שלשים...

— יסלח נא האדון הגרף, — מגמגם בֶּריל. — מה זה פּוּקס?



25. יהודי קרתני בא לכרך. בדרך הלוכו בשוקים וברחובות הגיע עד לאוניברסיטה ועמד להסתכל בבית הגדול הזה. ומשום שאותה שעה „הקיצו מוזעיר" תקע את ידו אל תחת חלוקו והתחיל מהגרד. מתגרד ומסתכל בבית שלפניו. פתאם יצא אליו משרת האוניברסיטה ואמר לו:

— רצונך, שֶׁתִּכָּנֵס? האדון הפרופיסור קורא לך. דבר יש לו אליך.

מתחלה נרתע היהודי לאחוריו: מה לו ולפרופיסור? בריא וְשָׁלֵם הוא, ברוך הַשֵּׁם. אחר כך חזר ונמלך: מה איכפת לו? אדרבה: יראה פרופיסור שבכרך וישוב לביתו ויספר, שנזדמן לו לראות אדם גדול כזה.

נכנס.

1) „פוקס" — מין כלב ביתי.

יצא אליו פרופיסור זקן ואמר לו:

— שמא תתן לי לבדוק את חלוקך? בטיפוס־הבחרות אני עוסק עכשו, והרי אני זקוק לאותן החיות הקטנות, שמהן מחלה זו נזונית.

מתחלה נרתע היהודי לאחוריו: דומה, שזקן מטורף הוא זה. אחר־כך חזר ונמלך: מה איכפת לו? אדרבה, יתן לפרופיסור לעשות בו מה שלבו חפץ וישוב לביתו ויספר, שנזדמן לו לראות פרופיסור מטורף כזה.

הסכים.

עמד הפרופיסור ובדק — ומצא. ומרוב שמחה, שמציאה יפה כזו מצא, הוציא מכיסו ונתן ליהודי — שטר־ממון של עשרים וחמשה רובל.

בו ביום שלח היהודי מלגרמה לאשתו:

— „בואי תֵכף עם הילדים לכאן. פרנסה יפה מצאתי.״

שִׂמְחָה גדולה שָׂמְחָה האשה. וכדי שלא לְבַיֵּש את בעלה בכרך הגדול הלכה עם הילדים למרחץ, חפפה את ראשה ואת ראשיהם, לָבְשָׁה והלבישה את הילדים מלבושי־שבת — ובאה לבעלה. כיון שראה הַלָּה את אורחיו מבהיקים במהרתם נפלו פניו ואמר לאשתו:

— שוטה, עכרתיני.

וספר לה כל מה שאירע לו עם הפרופיסור. נחמה אותו האשה ואמרה לו:

— לחנם אתה מצטער, בעלי. נֵשֵׁב ימים אחדים במלון יהודי ושוב נזכה, אם ירצה השם לאותה סחורה יפה.

— נחמתיני, — אמר הבעל ועשה כעצתה. סר עם אורחיו למלון יהודי וחכה ליום הַמְקֻוֶּה...

עברו ימים אחדים ובא בעל־המלון לבקש שכרו. דחה אותו הקרתני ואמר לו:

— לֵךְ ושוב מחר...

למחר חזר ובא בעל־המלון. אמר לו הקרתני:

— מחרתים תקבל שכרך מְשֻׁלָּם.

וכששוב בא בעל־המלון אמר לו הקרתני:

— כמה אני חיב לך?

עשה בעל־המלון חשבון והשיב:

— שמונה־עשר רובל.

— מוטב, — החזיר הקרתני, פתח את כֻּתָּנְתּוֹ של בדזוקוניו, פשפש ומצא, נתן לבעל־המלון ואמר:

— הרי חמשה ועשרים רובל לפניך, טְרַח וְהָבֵא את העודף...



26. חנוני קרתני בא לכרך ונכנס לחנות „כָּל־בָּהּ״. משנכנס — קפא במקומו מתמהון. נגש אליו בעל־החנות ושאל אותו:

— על מה אתה תמה? אם על הסחורה המרובה או על הקונים המרובים?
— לא על זה ולא על זה, אלא הרי על מה שאני תמה, — החזיר לו הקרתני: — ומה אני, שאין לי בחנותי אפילו אחד מאלף ממה שבחנותך, חובותי עָצמו משערות ראשי, אתה, שיש לך חנות כזו, כמה אתה חיב לאחרים!



27. יהודי בא לסוחר מפורסם לִטּוֹל עצה מפיו:
— נס נעשה לו וזכה בחמשה ועשרים אלף. מה עסק יעשה בממונו?
הרהר הסוחר ואמר לו:
— עד שאשיב לך על שאלתך הגידה נא לי תחלה, במה נפשך: אם שתנעם לך אכילתך, או שתנעם לך שנתך?...



28. שאלו לסוחר יהודי על פרשת השבוע. הרהר הסוחר והשיב:
— העבודה, שאיני יודע. מרובות הן פרשיותי. החיים מלמדים לי פרשת „כי תצא למלחמה", האשה — פרשת „תולדות", הנדוניא — פרשת „וילך", העסקים — פרשת „נצבים", שטרי החובות — פרשת „ויגש", בא הַדַּיָּן ומלמדני — פרשת „וישב"...



II.

שַׁמְטָנִים וְכַפְּרָנִים.

29. מאימתי חל שֵׁם הבעל על אשתו?

— משעת נשואים.

ומאימתי חל שֵׁם האשה על בעלה?

— משעת שְׁמְטָה.

30. — למה ארכה תפלתך כל־כך? — שאל קבלן מפורסם את בעל־האכסניא שלו ביום ראשון של ראש־השנה. — שמא בבית־הכנסת הגדול יש לכם „מחזור" אחר מזה שיש לנו ב„מנין" הקטן?

— לא „מחזור" אחר יש לנו, — השיב בעל־האכסניא, — אלא חזן אחר יש לנו. החזן שלכם קולו נשמע לעכברים, במחילה, והחזן שלנו קולו כקול הארי. כשירד אל התיבה וזעק „הנני העני" נשמע הדבור בשני רחובות.

— מה רבותא היא זו? — לגלג עליו הקבלן. — הרי אני איני חזן, ואין קולי כקול הארי, ואף־על־פי־כן כשאפתח אני, אם ירצה השם, את פי ב„הנני העני" ישמע הדבור בשני פלכים...



31. מנהג־קדמונים יש בקצת־עירות: אדם מישראל שֶׁשָּׁטַם קנאים קושרים עֵז לפני שער־ביתו והיא נוגחת בקרניה ימין ושמאל וְצוֹוַחַת "מֶה־מֶה־מֶה"... והרי זה סִמָּן לבריות: פלוני בן פלוני שמט.

ויהי היום ואחד מחשובי העירה נֵעוֹר משנתו בהשכמת־הַבֹּקֶר שלא בעתו: צְוָחַת "מֶה" עלתה באזניו. ירד החשוב מעל מטתו ופתח את חלונו והנה — עֵז קשורה לפני שער ביתו, נוגחת וצוחת, ואנשים ונשים וטף סובבים אותה.

לבש החשוב כעס גדול וצעק:

— לֵצִים! מה לָעֵז זו בביתי? וכי שמטה אני קורא?

ותוך כדי דבור נמלך והוסיף:

— מֵילָא, בדיעבד, הואיל וכבר היא קשורה וְצוֹוַחַת — תהא קשורה ותהא צוֹוַחַת...



32. בקרונה של רכבת נצטרפו הנוסעים לשיחה בצבור. מענין לענין הודיע אחד מן החבורה, כי יודע־מחשבות הוא.

— שמא אין אתם מאמינים? — התפאר לפני החבורה. — יתערב נא איש מכם עמי. יַשְׁלִישׁ הוא חמשים רובל ואף אני אשליש סכום זה כנגדם. אם אמצא מה שבלבו והיה הכסף לי, ואם לאו — לו יהיה הכסף.

הרי חמשים רובל, — נענה לו אחד מן החבורה. — עכשיו הגידה נא, על מה אני חושב, בשעה זו.

נעץ בו „הרואה" את עיניו ואמר:

— על שְׁמַטָּה אתה חושב. הלא כך?

הרהר המתערב ואמר:

— אף־על־פי שלא כך, מכל־מקום יהיה הכסף לך — שכר עצה טובה.



33. לפני מותו קרא סוחר זקן לבניו ואמר להם:

— בָּנַי, הרבה הנהגות ישָׁרות וטובות רוצה אני ללמדכם, אלא שאין השעה מספקת. לפיכך אמסור לכם רק כלל גדול אחד... אם בעלי־חובותיכם ישמטו — יהיה פיכם שותק ופניכם שוחקות. דבר זה מאשה חכמה אנו למדים. אשה חכמה, שאבדה לה תרנגולת, אין היא מרעישה עולמות, אלא היא נכנסת לחצר הסמוכה ונוטלת תרנגולת מִשֶׁל שכֶנתה. מעמידה היא את שכנתה על חזקתה, שגם היא חֲכָמָה ואף היא תעשה כמותה: תִּכָּנֵס לחצר הסמוכה ותטול תרנגולת מִשֶׁל שכנתה שלה. ואם כך הן עושות, אשה לשכנתה, אשה לשכנתה, נמצא, שבסוף העולם עומדת אשה וקובלת, שהיא חֲסֵרָה תרנגולת. מה בכך? תהא חֲסֵרָה ותהא קובלת... מה שאין כן, אם הראשונה מפשית היא ומסיחה את צערה ברבים, הרי ראשית־כל סוגרות השכנות את חצרותיהן בפניה ונמצאת — היא חסרה תרנגולת.



34. סוחר זקן חלה, וכשהרגיש, שמלאך המות עומד למראשותיו, קרא לבנו ופרש לו רשימה ארוכה של בעלי־חובות, שעדיין לא פרעו לו את חובותיהם. לאחר שְׁתַּיִם אמר לו הבן:

— אבא, רצונך שתפרוש גם מה שאתה חיב לאחרים?

— הנח, בני, — החזיר החולה. מה שאני חיב לאחרים יפרטו הם כשתגיע שעתם שלהם.



35. סוחר מְטַיֵּל ברחבה שלפני הַבּוּרְסָה עם חתנו, אשר לקח לבתו, ומתנכו בעניני ממונות.

— הרואה אתה, בני, אותו גִבֵּחַ, ההולך לקראתנו?... עשרה אלפים אני חיב לו.

לאחר רגעים מעטים:

— לאותו זקן אשמאי, המאפיל בידו על עיניו, אני חיב חמשה־עשר אלף.

ושוב:

— תן עיניך בננס זה, שכרסו בין שִׁנָּיו... לו אני חיב קרוב לעשרים אלף.

— אבא, תמה החתן, — למה אתה מספר רק על מה שאתה חיב? מוטב, שתספר על מה שיש לך.

— היינו הך, בני, — החזיר החותן. — מה שאני חיב לאחרים זהו מה שיש לי.



36. שני חנונים, המצליחים בעסקיהם, מספרים זה עם זה על סוד הצלחתם.
— אני, — אומר האחד, — כלל גדול יש לי: איני מקיף לשום אדם, ואפילו אם „מר בר רב אַשִׁי" הוא, אלא פעם אחת, לפי שֶׁכָּל הנוטל הקפה ראשונה חזקה עליו שישלם. נמצא, שאני שָׁלֵם במטוני כל יָמַי.
— ואני, נענה השני, — גם כן כלל זה יש לי, שהקפה ראשונה נותנים לכל אדם על סמך אותה חזקה, שודאי יְשַׁלֵּם. והרי אני נוטל תדיר הקפה ראשונה היום כאן ומחר במקום אחר— ואיני „מְשַׁלֵּם".

37. חנוני לאריג קנה סחורה בְּלוֹדְז[1]) וכשחתם על השטר גחן לקרקע, פשפש ומצא גרגרי־חול אחדים וזרקם על החתימה. לגלג עליו המוכר:
— בִּקכפר אתה, במחילה, הרי מַסְפֵּג לפניך...
— אף־על־פי־כן, — השיב החנוני, — מצוה לכסות. אמרי אינשי: כל שֶׁהַחֹל מכסהו, הלב שוכחו.
[נוסח אחר:
לאחר שחתם על השטר התחיל החנוני בוכה. תמה המוכר:
— על מה אתה בוכה?
— לבי אומר לי — החזיר לו החנוני — שלא אראך עוד...]

38. חנוני קנה אריג בלודז. לאחר שחתם על השטר אמר אל המוכר:
— לקוחך אני כל הימים. ראוי אני למתנה יפה מצדך.
נטל המוכר מטפחת־מֶשי מעל הַדַּפָּה שלפניו ונתן לו. החזיר החנוני את המטפחת ואמר:
— נדבה היא זו ולא מתנה.
— נעניתי לך, — אמר המוכר. — הרי לך מתנה יפה, — ונתן לו את שטרו.
— יודע אתה? — נמלך החנוני ואמר: — מוטב, שתתן לי את המטפחת...

39. — כמה גדולים מעשה הטכניקה בימינו! — ספר יהודי עם חברו. — בְּמַנְשֶׁסְטֶר המציאו עכשו מכונה נפלאה. מטילים לתוכה גיזי־צמר כמו שהם, לא סרוקים ולא כבוסים, והיא מוציאה מאליה אָרִיג, שכבר נגמרה מלאכתו.

1) לודז — עיר פולנית גדולה, מפורסמה בבתי־חרשתה לתעשית אריג.

— מילתא זוטרתי, — נענה השני, — לגבי המכונה, שהמציאו עכשו בלודז. מטילים לתוכה גיזי־צמר כמו שהם, לא סרוקים ולא כבוסים, והיא מוציאה מאליה — שטר, שכבר עבר זמנו.



40. אב ובנו קונים סחורה במטרופולין. האב נושא ונותן עם המוכר על כל פרוטה וממצה את המחיר האחרון. לחש לו הבן:

— אבא, למה אתה מִתַּגֵּר כל־כך? הן אני ואתה יודעים, שאין דעתך לפרוע את השטר.

רמז האב כלפי המוכר ולחש גם הוא:

— עליו אני חס... אדם הגון הוא ואיני רוצה לגרום לו הפסד מרובה...



41. סוחר שמט כספם של אלמנות ויתומים וברח לארץ־ישראל. קראו עליו:

— „ומפני חטאינו גלינו · לארצנו".



42. מהימן גדול היה רבי יחיאל ודלתותיהם של כל הַבַּנְקִים היו פתוחות לפניו. נוטל היה בבנק זה ונותן לבנק שני, נוטל בבנק השני ונותן לראשון, נוטל ונותן, נוטל ונותן.

כך עשה כמה וכמה שנים רצופות. לסוף — שמט. נכנסו אליו ראשי הַבַּנְקִים ואמרו לו:

— רבי יחיאל, הֲיִתָּכֵן? אדם חשוב שכמותך?

כעס רבי יחיאל כעס גדול והחזיר להם:

— רבותי, מה אני בעיניכם? שַׁמָּשׁ או מְשָׁרֵת, שאהיה רָץ כל היום מִבַּנְק אחד לשני, נוטל מזה ונותן לזה? אם רצונכם בכך, לכו וטלו בעצמכם זה מזה. אני די לי במה שטרחתי עד עתה.



43. „גביר" שמט. לא שלם גם לטבח, שהעמיד בשר לשלחנו. פעמים ושלש בא הטבח לתבוע את ממונו וה„גביר" גם הבט לא הביט אליו. לסוף התחיל הטבח צועק:

— וכי ממוני שלי לאו ממון שמו? תשובה אני דורש... לכל הפחות, מקרא קצר שבשיר־השירים...

— שוטה שבעולם! תשובה יפה זו אני שומר בשביל גדולים ממך.



44. סוחר שמט. בא אליו אחד מבעלי־החובות והתחיל טוען לפניו:
— האיך לא ייסרך לבך? חוץ מן הממון, שיש לי בידך, אין לי כלום. עכשיו אני זקוק לפשוט יד לבריות ולבקש נדבה.
אמר לו השמטן:
— אל תירא. לפרעון החוב שלך יש לי מקור נאמן. רואה אתה את הגדר הדחויה, שלפני חצרי? כאן עובר הָעֵדֶר פעמים בכל יום תמיד. בַּבֹּקֶר, כשהוא יוצא לשדה, ובערב, כשהוא שב מן השדה. וכל שעה שהרחֵלות עוברות כאן פקעות־צמר נתלשות מעל גופן וְנִתָּלוֹת בחדקי הגדר. אותו צמר לך הוא כֻּלּוֹ וממנו תשתלם.
שמע בעל־החוב וגחך. אמר לו השמטן:
— אל תצחק, ידידי. „לא תעמד על דם רעך" כתיב. תינח אתה, שממונך כבר מובטח לך. יתר בעלי־החובות — מה תקנה יש לָהם?



45. סוחר שמט ורבים חללים הפיל. כשבאו בעלי־החובות לתבוע את ממונם נחבא השמטן חדר לפנים מחדר ואל התובעים יצאה אשתו, אשה בריאה ובעלת־בשר. כשראו אותה בעלי־החובות התחילו מפסיקים זה את זה ופורטים את חובותיהם. אמרה להם האשה:
— יהודים, לחנם אתם טורחים. מִכְרוּ את בעלי לעבד ואותי לשפחה — ממון אין.
היה שם ליצן אחד, קם ואמר:
— כל ימי, כשהגעתי לְמַה שמסופר בגמרא: „מעשה באחד, שמתה עליו אשתו והניחה בן לינק ונעשה לו נס ונפתחו לו שני דדין כשני דדי־אשה והניק את בנו"[1] — הייתי תמה: מה ראה הקדוש־ברוך־הוא לשנות סדרי־בראשית? מוטב, שהיה נותן ממון לאותו איש, כדי לשכור מינקת לבנו. עכשו נתרצה לי קושיא חמורה זו. מנהגו של עולם כך: דדים — הרי, ממון — אף לא פרוטה אחת.



46. סוחר שמט. בא אליו אחד מבעלי־החובות והתחיל טוען לפניו:
— הלא תבוש וְתִכָּלֵם לשמט גם את ממוני שלי. כלום רבית לקחתי ממך? „גמילות־חסד" הוא ממוני בידך.
— נשוק לי בטבורי! — החזיר לו השמטן.
כעס בעל־החוב והתחיל צועק ומחרף. אמר לו השמטן:
— מה תצעק? שמא אין רצונך אלא שדוקא באותו מקום תִּשַּׁק לי? מוטב. קום ועמוד בַּשּׁוּרָה: שָׁם כבר מחכים רבים שֶׁקְּדָמוּ לך:



1) שבת נ"ג.

47. סוחר שמט ובא אחד מבעלי־החובות לתבוע את חובו „בקולות וברקים". אמר לו השמטן:

— נשוק לי באותו מקום!

נתמרמר בעל־החוב וצעק בכל כחו:

— חצוף, „גמילות־חסד" נתתי לך!

— תנוח דעתך, — החזיר לו השמטן. — לְשֵׁם כך טרח הקדוש־ברוך־הוא וחלק אותו מקום לשנים: אחד למלוים ברבית ואחד — לגומלי־חסדים.



48. מָרְדְּכַי חבר היה אומר:

— יפה אמרו חכמים: „איזהו עשיר? כל שיש לו בית־הכסא סמוך לשלחנו".[1] אף־על־פי שאין בעשירות זו כדי להשיא בת, יש בה כדי לסלק בעל־חוב...



49. יהודי פגע בשוק את מַכָּרוֹ בן־עירו.

— שלום עליכם!

— עליכם שלום!

— מה חדשות נעשו בעירנו?

— אין כל חדש. הכל כשהיה... ברם, לפני ימים מעטים יִלֵּל הַכֶּלֶב השחור של דודך כל הלילה...

— הַכֶּלֶב השחור יִלֵּל? למה יִלֵּל?

— משום שנחרך זנבו בשעה שנשרף הבית...

— אוי! הבית היפה הזה נשרף?... למה נשרף?

— משום שהשוטרים, שבאו לתפוס את בעל־הבית, לא נזהרו באש...

— אוי! דודי נתפס?... למה נתפס?

— משום שהרבה ממון שמט...

— אוי! שוב שמט?... כל ימיו הוא משמט.

— הלא אמרתי לך: אין כל חדש. הכל כשהיה...



50. בחצות־לילה נשמע פתאום בביתו של גרינברג הסיטוני קולו של הַטֶּלֶפוֹן. גרינברג קפץ מעל מטתו וחרד אל הטלפון:

---

1) שבת כ"ה:



— מי שם?

— מר גרינברג?

— אני... מה אירע?

— כלום לא אירע... אני הוא, שמואל דַנציג... שטר יש לך עלי, מחר זמנו...

— ובכן?

— להוי ידוע לך, מר גרינברג, שאין בידי לפרוע...

— טְפוּ!... על כך אתה מעוררני משנתי בחצות־לילה? כלום יצאת מדעתך?

— אל נא באפך, מר גרינברג... כל הלילה נדדה שנתי... השטר, ימח שמו, לא נתן לי מנוחה... לסוף נמלכתי עם לבי ואמרתי: מר גרינברג ודאי ישן כל הלילה. אעירהו ואבשר לו את הבשורה... עכשו לא יתן השטר, ימח שמו, מנוחה לו, ואני — אישן.



51. סיטוני נתקל בלקוחו, שהעביר זמן שטרו ולא פרע. כדי להכנס עמו בדברים מענין לענין פותח הסיטוני ואומר:

— שלום!...

— אתה אומר כך, — מפסיקו בעל־החוב, — ואני אומר לך: גם לי אין איש פורע אפילו פרוטה...



52. המניות של החברה לתעשית שמן התחילו קופצות ויורדות למטה — ממאתים למאה ושמונים, ממאה ושמונים למאה וחמשים. לסוף נִתְנַנְּנוּ וירדו עד מאה ועשרים.

בו ביום נכנס יהודי סרסור לשער ביתה של החברה, כדי לְהִסָּתֵר מן הגשם. הבריחו השוער:

— הלאה, דודי! כאן אין עומדים...

— חצוף! — ירק הסרסר — אפילו בשעת מאה ועשרים?...



53. שנים עומדים לפני הרב לדין.

— רבי, — טוען התובע, — חמש מאות יש לי בידו.

— רבי, — נענה הנתבע, — השעה דחוקה לי. בחודש זה אין בידי לפרוע.

— אבל, — מתלהב התובע, — אבל כך אמרת גם בחודש שעבר.

— וכלום, — משיב הנתבע, — כלום לא עמדתי בדבורי?



54. אחד תבע מחברו מאתים רובל. הַלָּה כפר. הלכו לדין ופסק הרב, שהנתבע חיב שבועה. הנתבע נשבע ונפטר. כשיצאו בעלי־הדין מבית הרב אמר התובע לנתבע:

— אין אלהים בלבך! בשביל מאתים „קַרְבּוֹנִים" נשבעת שבועת שוא.

— ואתה, — החזיר לו הנתבע, — כלום יש אלהים בלבך? בשביל מאתים „קַרְבּוֹנִים" הבאת את חברך לידי שבועת־שוא.



55. בשמחת תורה ראו לְגַלוּת, שהוא מרקד לפני התורה בכל כחו. אמרו לו:

— עַבַרְיָן שכמותך מרקד לפני התורה?!

— אין אתם יודעים, — החזיר הגלות, — כמה אני מחזיק טובה לה. רוב עשרי הֵימֶנָּה. היה מעשה: לויתי וכפרתי. וכשנתבעתי לדין, פסק הרב, שעל־פי דין תורה חיב אני שבועה. נשבעתי — ונפטרתי.



56.— הַלְוֵה נא לי חמשים רובל, — פנה יהודי לחברו.

— תמה אני, שאתה פונה אלי, השיב הַלָּה. — אין אני מכירך כלל.

— כמה תמוהים הם הבריות! — נענה הראשון. — כאן אין איש מַלְוֶה לי פרוטה משום שאין מכירין אותי, ובעירי אין איש מלוה לי פרוטה משום — שמכירים אותי...



III.

אוּמָּנִים, עוֹבְדִים, פּוֹעֲלִים, שְׂכִירִים, מְשָׁרְתִים.

57. הרוצה לְאַבֵּד מעותיו ישכור פועלים וְאַל יֵשֵׁב עמהם;
הרוצה לְאַבֵּד שנותיו ישכור פועלים — וְיֵשֵׁב עמהם.



א.

58. חַיָּט הביא „קאפוטה" חדשה להרב. לבש הרב את ה„קאפוטה" ואמר להחיט:
— דומה אני, שלא לפי הַמִּדָּה תפרת אותה; הרי היא נגררת לי על גבי הקרקע.
— הֶפֶך הדברים, רבי, — החזיר לו החיט: — ה„קאפוטה" דוקא לפי הַמִּדָּה היא, אלא שהרבי יהיה לא לפי הַמִּדָּה הוא.



59. בעל־בית חשוב הזמין בגדי־חתונה לבנו.
— הזהר נא, חביבי, במלאכתך, — אמר אבי־החתן לחיט, — שאם אתה עושה אותה שלא כהוגן אתה גורם לבני, שישחקו עליו הבריות.
— אל תירא, — השיב לו החיט. — זה לי שלשים שנה אני עוסק, ברוך השם, במלאכתי ועדיין לא אירע לי, שהבריות ישחקו עליה. אדרבה, הכל בוכים עליה...



60. אב מסר את בנו לחיט ללמדו חַיָּטוּת ושכר־למוד קצב לו עשרים רובל. לא היו ימים מועטים והחיט בא לבקש מחצית שכר־הלמד. אמר לו אבי־הבן:
— תמה אני. וכי בזמן קצר כזה כבר הספיק בני ללמד מחצית המלאכה?
— חייך שֶׁכֵּן, — השיב החיט. — קַיְמָא לן: חיט צריך שֶׁיֵּדַע שני דברים — לשתות ולתפור. לשתות כבר למד בנך על דרך ההפלגה, ולתפור, חוששני, שלא ילמד עד העולם.



61.— מפני מה לא בלו שמלותיהם ונעליהם של ישראל במדבר?[1]
— לפי שחס המקום על בניו, שלא יהיו זקוקים לחיטים וסנדלרים.



62. שני יהודים נזדמנו לקרון אחד.
— מה מעשיך? — שאל האחד את השני.
— על זיעתי אני חי, — השיב השני. לְקַיֵּם מה שנאמר: „בזיעת אפך תאכל לחם". חַיָּט אני... ואתה מה?

---

1) דברים כ"ט ד'.

— אני?... אני איני משגיח במצוה זו של „בזיעת אפך". מוטב, שיזיעו אחרים...

כעס הראשון:

— כך דרכם של „בורדוקים"[1]... יזיעו אחרים, והם — כל ימיהם חגים.

— בורזוק? — גחך השני. — מה עניני לבורזוק? בַּלָּן אני...



63. יהודי נכנס אצל שָׁעָן וקנה שעון־כיס. למחר חזר ובא הקונה:

— השעון אינו מהלך.

נטל הַשָּׁעָן את הַשָּׁעוֹן והסיטו בידו אילך ואילך והחזירו לקונה:

— הרי הוא מהלך.

למחרתים שוב בא הקונה:

— השעון אינו מהלך.

נטל השען את השעון, הסיטו בידו אילך ואילך והחזירו לקונה:

— הרי הוא מהלך.

אמר לו הקונה:

— דומה, שטועה אתה. שעון אני מבקש לקנות ולא אתרוג ולולב.



64. בעל־בית נכנס אצל שָׁעָן וְכֻלּוֹ רוגזה:

— לא־יוצלח שכמותך אסור במלאכה! — צעק בעל־הבית — עד שלא תקנת את שעוני היה מהלך, לכל הפחות, לסרוגין. עכשו, שתקנת אותו, אינו מהלך כלל. רק לקלקל אתה יודע...

— לקלקל? — הפסיקו הַשָּׁעָן. — תיבש ימיני אם נגעתי בו אפילו באצבע קלה...



65. אַיְזִיק העגלון רגיל היה לְלַמֵּד לנוסעיו „הלכת־נסיעה":

— כשהעגלה תעלה בהר — מוטב, שתעלו אחריה רַגְלִים: משום צער בעלי־חיים; כשהעגלה תרד מן ההר — מוטב, שתרדו אחריה רַגְלִים: משום סכנה; כשהעגלה תלך במישור — מוטב, שתלכו אחריה רַגְלִים: משום שמישור יפה לטיול.

אמרו לו הנוסעים: ואימתי נֵשֵׁב בעגלה?

החזיר להם אַיְזִיק: כשנעמוד לִרְעוֹת...



1) „בורזוק" — נוסח רוסי, סרוס של גנאי לבורגני.

66. לא עָרים ולא ישנים פוסעים סוסיו של אַיְזיק. וכשקצרה נפשם של היושבים בעגלה אמרו לו:
— אַיְזיק, כבר מחשיך היום. שמא תְזָרֵז את סוסיך?
— אין צֹרֶךְ, — נענה אַיְזיק. — יודע אני נפש סוסַי. כשהם רוצים, הרי הם עוברים עשרים פרסא בפסיעה אחת.
— אלא מה? — תמהו היושבים בעגלה.
— אלא מה? — החזיר להם אַיְזיק. — מימיהם עדיין לא אירע להם שירצו.



67. אַיְזיק היה אומר:
— שלשה סוסים יש לי ושלשתם למדנים. האחד קים לו — „יָהֵרג ואל יעבור; השני פוסק — „שומע הרי הוא כעונה"; והשלישי סובר — „שֵׁב ואל תעשה עדיף".



68. הוא היה אומר:
— שלשה סוסים יש לי וְכֻלָּם צדיקים, חסידים וענָוים. צדיקים — שֶׁכֵּן הם יושבים בתענית משבת לשבת; חסידים — שאינם מסתכלים באשה[1]; ענָוים — מעולם לא קפצו בראש, אלא כל ימיהם הם יוצאים אחרונים ונכנסים אחרונים.



69. פעם אחת קרה אסון לְאַיְזיק: עגלתו מלאה היתה נוסעים ופתאום — חֲרָק! פקע אופן. הרדו הנוסעים ואמרו:
— אַיְזיק, מה תהא עלינו?
— אל תיראו, — השיב אַיְזיק. — מקל־וחומר נסע. מה דיופנא[2], שרק שני אופנים לה, יפה היא לנסיעה, העגלה שלי, ששלשה אופנים לה, לא כל־שכן שהיא יפה לנסיעה.
לא היו רגעים מעטים — חרק! — פקע האופן השני.
— איזיק, מה תהא עלינו? — שאלו הנוסעים.
— אל תיראו, — השיב איזיק. — מקל־וחומר נסע. מה „לִיסְפֶּד"[3], שרק אופן אחד גדול לו והשני קטן, יפה הוא לנסיעה, העגלה שלי, ששני אופנים גדולים לה, לא כל־שכן שהיא יפה לנסיעה.
ושוב חרק! — פקע האופן השלישי.

---

1) כלומר: סוסים.
2) דיופנא — עגלה בת שני אופנים.
3) וֶלוֹסִיפֶּד.

— איזיק, מה תהא עלינו? — שאלו הנוסעים.

— אל תיראו, — השיב איזיק. — מקל־וחומר נסע. מה שַׁלְגִית,[1] שאין לה אפילו אופן אחד, יפה היא לנסיעה, העגלה שלי, שיש לה אופן, לא כל־שכן שהיא יפה לנסיעה.

חריק־חרק! — פקע האופן הרביעי והעגלה ישבה על הקרקע.

— איזיק, מה תהא עלינו? — שאלו הנוסעים.

— אל תיראו, — השיב איזיק. — מקל־וחומר נסע. מה כדור מעופף, שבאויר הוא טס, יפה הוא לנסיעה, העגלה שלי, שעל הקרקע היא עומדת, לא כל־שכן שאין כמותה יפה לנסיעה...



70. מְוִדּוּיוֹ של עגלון:

— גלוי וידוע לפני, שסוסי נהום־כרסו לא שָׁוֶה. אף־על־פי־כן אני חיב בכבודו. סוף־סוף, הרי אני יושב בעגלה והוא מושך אותי. מה הייתי עושה לזקן זה, אלו היה הוא עולה לעגלה ומְצַוֶּה עלי למשוך אותו?



71. עגלון בקש להרגיל את סוסו, שיהא עושה ואינו אוכל. מתחלה הדירו מן האכילה קמעה־קמעה: מֵאֵיפָה שבולת־שועל לחצי־איפה, מִמחצית לרבע, מֵרֶבַע לקומץ. אחר־כך גזר עליו תענית גמורה, מתחלה יום אחד בשבוע, ולסוף — שנים, שלשה ימים בשבוע. משהגיע לכך טפח לסוסו טפיחה של חבה ואמר:

— חביב אתה עלי, סוסי! מעכשיו פטור אני ממזונותיך, וכל מה שאתה טורח אין אתה טורח אלא בשבילי ובשביל ביתי.

פתאם כרע הסוס, פשט את רגליו ומת. טפח העגלון לסוסו טפיחה של רוגזה ואמר:

— קובלני עליך, סוסי! עכשו, שכבר הורגלת לחיות בלי מזון, — פתאום מַתָּ!



72. ראו לעגלון, שהוא מכה את סוסו עד שְׁפָךְ־דָּם. אמרו לו:

— אכזר! שמא לא סוס אתה מכה, אלא אדם, שנשמתו נתגלגלה לתוך סוסך?

השיב העגלון:

— אנא לא חילק ידענא ולא בילק ידענא. הואיל וקבל על עצמו להיות סוס — ימשוך את העגלה.



1) שלגית — עגלת חרף.

73. סוחר שכר עגלון ליום הראשון, כדי לנסוע לעירה הסמוכה. עברו חמשה ימים והעגלון לא בא. פתאום, ביום הששי, בא — שוטו מתחת לשֶחיו, כנפי גליטתו תחובות לו בחגורו והוא מוכן ומזומן לנסיעה. אמר לו הסוחר:

— לא ליום הראשון שכרתיך?

— היא הנותנת, — השיב העגלון — אם אמרת, שאבוא ליום הראשון, נמצאתי למד, כי לא ליום השני, אלא ליום השלישי נתכונת; צריך הייתי אפוא לבוא לא ביום הרביעי, אלא ביום החמישי. ומה בכך, שבאתי ביום הששי? — הרי אני וסוסי לפניך!



74. סוחר שכר עגלון להוביל סחורה לכרך, ותנאי קודם למעשה התנה עם העגלון, שאם לא יספיק להביא את הסחורה למועד הקבוע, הפסיד את שכרו.

והימים ימי חֶשְוָן. התחילו גשמים מרובים יורדים ונתקלקלו הדרכים והעגלון אֵחַר מן המועד. הלכו הסוחר והעגלון אל הרב. זה אומר: הבה את סחורתי, וזה אומר: תן את שכרי תחלה.

שמע הרב את הטענות וְזִכָּה את הסוחר וְחִיֵּב את העגלון. אמר לו העגלון:

— רבי, שני שבועות תמימים עבדתי עבודת־פרך. עכשו אני יוצא וידי על ראשי.

השיב לו הרב:

— מה אעשה לך וכך הוא דינה של תורה.

הרהר העגלון ושאל:

— רבי, אימתי נִתְּנָה התורה?

— בסיון נִתְּנָה, — השיב הרב.

— אם־כן, רבי, — החזיר לו העגלון, — איני נשמע לך. בסיון הדרכים יבשות ומתוקנות. אלו נִתְּנָה התורה בְּחֶשְוָן, כשהדרכים מקולקלות, היתה קובעת הלכה כמותי.



75. רבי אַיְזִיל חריף (שפירא) היה אומר:

— למה נקראו עגלונים בעל־עגלות? — ללמדך, שאם אתה נופל בידי עגלון, נִתַּן עליך עול „גָלות": כשאתה מבקש לנסוע — הוא אינו זז ממקומו; כשאתה מבקש לנוח — הוא מבריחך לנסוע.



ב.

76. סוחר עשיר סנט במוכירו, כי אֵחַר לבוא אל הקונטורה.

— שינה תקפה עלי, — התנצל המזכיר.

— תירוצים כאלה אינם מספיקים לי, — רגז הסוחר. — אני קם בחמש ולא בעשר.

— כך נאה לך, — החזיר לו המזכיר, — שֶׁכֵּן תֵּכֶף משעת קימה אתה יודע, שסוחר עשיר אתה, ואלו אני — די לי, אם מֶעֶשֶׂר ואילך אדע, כי מזכירך אני.



77. בעצם היום נתקל בנקאי בגזברו בשוק. העמיד בו עינים זעומות ושאל:

— מה לך כאן?

— לגזוז את שערותי יצאתי, — השיב הגזבר.

— אבל בשעת העבודה! רגז הבנקאי.

— אבל הן גם גְּדֵלוֹת לי בשעת העבודה, — החזיר הגזבר.



78. בנקאי התוכח עם מנהל־ספריו בדבר הלכה בוכהלטרית. זה אומר: כך צריך לרשום את האופרציה, וזה אומר: לא, כי כך צריך לרשום אותה.

— תמה אני — נתרגש הבנקאי, — אם אני דעתי מטורפת עלי, או שאתה דעתך מטורפת עליך?

— סלקא דעתך, — החזיר לו הַלָּה, — שמנהל־ספרים מטורף תעמיד לך?...



79. משה בן־מנחם שִׁמֵּשׁ מנהל־ספרים לסוחר עשיר, שלא ידע לכבד את „שכירו" זה כראוי לו. פעם אחת אמר לבן־מנחם אחד ממקורביו:

— ראה אתה אומר: „ישרים דרכי ה'", והוא נתן לאדם גם כאדונך עושר רב ולחכם גדול שכמותך לא נתן כלום.

— היא הנותנת, — החזיר לו בן־מנחם. — דוקא מכאן ראיה, כי „ישרים דרכי ה'"! לוּ לא נתן עושר לאדם גם כאדוני, מהיכן היה הַלָּה חי? ואלו אני — מה צֹרֶךְ יש לי בעושר? חכמתי עומדת לי.

(אף־על־פי שבדיחה יפה זו מיוחסת לבן־מנחם ספק גדול הוא, אם באמת הוא אביה. בֶּרנהארד, שבביתו עבד בן־מנחם מתחלה עבודת מורה ואחר־כך עבודת מנהל־ספרים, ידע את ערכו של שכירו זה ונהג בו כבוד רב. עי' ד"ר מ. קיזרלינג: „מאָזעס מענדעלסזאהן", ליפציג 1862, עמ' 24 וגם עמ' 108.)



80. זה שלש שנים אני עובד אותך באמונה, — אמר שכיר לאדוניו. — עכשו אני מבקש הוספה על שכרי.

— כמה הוא שכרך עתה? — שאל הארון.

— מאה רובל לחודש.

— שמא אין סכום זה מספיק למחיתך?

— למחיתי? הן, — השיב השכיר. — אבל לא על הלחם לבדו יחיה האדם. פעמים יש צֹרֶך גם בתענוג...

— בתענוגים אתה רוצה? — הפסיקו הארון. — אם כן, מה צֹרֶך יש לך בהוספה? לֵךְ וצום שני ימים רצופים ותראה, כמה גדול יהיה תענוגך כשתשב לאכול ביום השלישי.



81. סוחר מעין בחשבון הוצאותיו של משולחו ומוצא כתוב:

„א' יוני. מלון — שלשה רובלים; אכילה ושתיה — חמשה רובלים; ,כי הם בשר ודם' — עשרה רובלים."

„ב' יוני. מלון — שלשה רובלים; אכילה ושתיה — חמשה רובלים; ,כי הם בשר ודם' — עשרה רובלים."

„ג' יוני. מלון — שלשה רובלים; אכילה ושתיה — חמשה רובלים; ,כי הם בשר ודם' — עשרה רובלים".

— בשר ודם? — נהם הסוחר. — מסכים. אבל לא ברזל ונחושת...



82. בערב, כשנסגר הַבַּנְק והמזכיר והגזבר יצאו לביתם, אמר הראשון לשני:

— זה לי יותר מעשרים שנה אני עובד את הכרסן שלנו. כל הימים נשאתי את עולו ושתקתי. אבל היום פקעה סוף־סוף סבלנותי, עמדתי וכתבתי לו מכתב והגדתי לו את כל אשר בלבי.

— מה כתבת לו?

— הכל כתבתי... כתבתי, שאין כמותו גס... כתבתי, שאין כמותו רשע עריץ... כתבתי, שֶׁכֻּלָּנוּ שונאים אותו... כל מה שתוסס לי בלבי משעה שאני עובד אותו כתבתי...

— פרא אדם! — זעק הגזבר. — על חייך אי אתה חס? מחר יגרש אותך!

— מחר יגרש אותי? תמה המזכיר. — מה ראית?

— ואתה מה דעתך? שינשק לך על ראשך כשיקבל את מכתבך?

— מה פֵּרוּש, כשיקבל את מכתבי? האיך יבוא המכתב לידו?
— הלא אתה אומר, כי מכתב כזה וכזה כתבת לו.
— הן, כתבתי... אבל כלום שלחתי?



83. סוחר בְּזִיף של חזירים פגש בשוק את המורה אשר לבניו. הַלָּה עבר עליו ולא ברכו בשלום. זעף הסוחר ואמר לו:
— וכי מדת דרך־ארץ היא, שלא לנהוג כבוד בזה שמספיק לך פרנסה?...
החזיר לו המורה: כלום אתה נוהג כבוד בזה שמספיק לך פרנסה?...



84.— מרננים עליך, — אמר סוחר לגזברו, — שאתה גונב מן הַקֻּפָּה שלי.
— ואתה מה רצונך? — החזיר לו הגזבר, — שאשמש גזבר לך ואגנוב מִקֻּפָּתָם של אחרים?



85. סוחר הרגיש בגזברו, שהוא מבריח ממון מן הַקֻּפָּה. עמד ופטרו. התחיל הגזבר טוען לפניו:
— זה עשרים שנה אני עובד אותך. עכשו אתה פוטרני. מה יאמרו הבריות, ואנה אני בא?
— אף אני חס עליך, — השיב לו הסוחר. — אבל מה אעשה? הלואי ויוסף לי ה' שנה על שנותי בשביל כל רובל, שדבק בידך מן הַקֻּפָּה...
— חלילה! — קפץ הגזבר והפסיקו. — חייך יִמָּאֲסוּ עליך...



86. שאלו לסוחר בר־אוריָן: על פגישת יעקב ועשו נאמר וישקהו ויבכו.[1] בשלמא יעקב בכה, שזקוק היה ליתן לעשו מנחה יפה. אבל עשו שלקח — למה בכה?
השיב הסוחר:
— אף עשו לא בכיה של חנם בכה. הרי נאמר מפורש, שלא על־ידי עצמו אלא על־ידי משולחו נתן יעקב את המנחה, והללו חזקה עליהם, שגנבו מחצה.



1) בראשית ל"ג ד'.

87. סוחר עשה משתה במלאת לו חמשים שנה. באו שכיריו והביאו לו אגרת־ברכה. נטל מהם חתך־הזובל את האגרת ואמר להם:

— רבותי, יקרה וחביבה עלי ברכתכם, ובשכרה אני נותן לכם במתנה גמורה — כל מה שגנבתם מִשֶּׁלִּי עד היום הזה.

88. — תמה אני עליך, — אמר יהודי לחברו. — יהודי מארץ־היהודים כמותך יעבוד את אדוניו עשרים שנה ולא ימצא שעת־הַכֹּשֶׁר לְהֵעָשׂוֹת אדון לעצמו!...

— מה אעשה, — החזיר הַלָּה, — ואף אדוני יהודי מארץ־היהודים הוא?...

89. סוחר־סוסים עשיר נוהג היה לְקַדֵּשׁ בשבת על כוס גדולה ולהוציא את כל בני־הבית בקדושו. פעם אחת, בשעת סעודה של שבת, אמר למשרת:

— צא ותן מספוא לסוסים.

המשרת יצא ותכף חזר. אמר לו בעל־הבית:

— מה זה מהרת כל־כך לחזור? כלום כבר הספקת לתת מספוא לכל הסוסים?

— לא, השיב המשרת. — עֹמֶס שָׁלֵם נתתי לסוס הגדול, כדי שיוציא גם את האחרים...

90. שמעתי עליך, שמצאת חתן לך וְאַתְּ עוזבת את ביתי, — אמרה אלמנתו של גבאי לְמְבַשֶּׁלֶת.

— הן, — השיבה הַמְּבַשֶּׁלֶת. — לחיים הַשַּׁמָּשׁ אני נִשֵּׂאת.

— לחיים השמש? — עקמה האלמנה את חטמה. — גם זה לך בַּעַל?

— דומה אני, — החזירה הַמְּבַשֶּׁלֶת, — שֶׁהַשַּׁמָּשׁ החי טוב מן הגבאי הַמֵּת.

91. מפני מה הַמִּצְרִים שחורים?

— משום שלקחו לעבודתם פועלים יהודים ונשחרו פניהם כשולי־קדרה.

IV.

עניים ועשירים, קבצנים וקמצנים.

92. המגיד מִדֻּבְּנָא היה אומר:

— כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאל. אני שקול כנגד כֻּלָּם: חכם מה הוא אומר? — „לא לחכמים לחם”; רשע מה הוא אומר? — „לֹוֶה רשע ולא ישלם”; תם מה הוא אומר? — „כי אם תֹּם הכסף”; ושאינו יודע לשאל? — כי פתי ישאיל לעני שכמותי?



93. — תמה אני, — אמר עשיר לחברו: רבים מתפרנסים ממנו, ואף־על־פי־כן הכל שונאים אותנו!

— אף מלאך־המות כך, — החזיר לו חברו:

— רבים מתפרנסים ממנו, ואף־על־פי־כן הכל שונאים אותו.

א.

94. שאלו לרבי ברוך־מרדכי (ליבשיץ) מִשֶׁדְלִיץ:

— מפני מה קוראים לעני שבעניים, שאין לו כלום, „עני בריא"?[1])

השיב רבי ברוך־מרדכי:

— שָׁנִינוּ: „כל ימי עני רעים — והאיכא שבתות וימים טובים? כדשמואל, דאמר שמואל: שנוּי וֶסת תחלת חולי־מֵעַיִם"[2]). פֵּרוּשׁ: הואיל ובשבת ויום־טוב אוכל העני סעודה שְׁמֵנָה, שאינו רגיל בה בימות־החול, קיבתו לוקה. במה דברים אמורים? בעני, שיש לו סעודה שְׁמֵנָה לכל־הפחות לשבת ויום־טוב, אבל עני שבעניים, שאף זו אין לו, הרי הוא בריא כל ימיו.

95. — בבקשה ממך, — אמר עני לאשתו: — עשי לי חביתה. רוצה אני לטעם טעם מאכל זה, שהעשירים רדופים אחריו כל־כך.

אמרה לו האשה:

— ביצים אין לנו.

— מה בכך? — החזיר לה הבעל. — אפשר בלי ביצים.

— חמאה אין לנו.

— חמאה לאו דוקא.

— מחבת אין לנו.

— גחלים יש לנו.

לקחה האשה קמח, טרפה במים, עשתה עיסה והניחה על־גבי הגחלים. נחרכה העיסה מלמטה ולא נאפתה מלמעלה. אכל העני, רקק ואמר:

— תמה אני: מה ראו העשירים, שרדופים הם כל־כך אחרי החביתה?

96. מפני מה עני אסור בְּזִבְדָּה?

— משום שיש גם קוּם בעולם...

1) „אגעזונטער אָרעמאַן."

2) כתובות קי.



97. אשה קבלה לפני בעלה:

— ששה כבר ילדה; עכשו, כמדומה, שוב מעוברת היא.

פִּיקֵחַ הבעל ואמר לה:

— צער של חנם אַתְּ מצטערת, אשתי. כתוב בתורה: כשנולד ליעקב אבינו הַבֵּן השביעי אמרה לֵאָה אִמֵּנוּ: „בא גד", ומפרש רש"י: „בא מזל טוב"[1].

נאנחה האשה:

— אשה אני ואיני יודעת מה שכתוב בתורה. אבל מה שנעשה בביתי אני יודעת: כל מה שמתרבים „המזלות" מתמעט הלחם...



98. מפני מה בניו של עני מרובים?

— משום שעני אין לו כלום חוץ מטים, והרי הוא רגיל ב„בורא נפשות"...



99. — רבי, — קבל חסיד עני לפני רבו, — מה אעשה ובני־ביתי מרובים ודירתי צרה?

הביט הרבי אליו ואמר לו:

— לֵךְ וְהַכְנֵס את עִזְּךָ לביתך!

תמה החסיד — ואת מצות הרבי קִיֵּם.

לאחר ימים מועטים חזר החסיד ובא אל הרבי:

— רבי, מקום אין לי בביתי להניח את ראשי.

נסתכל בו הרבי ואמר לו:

— לֵךְ כנוס את התרנגולים ואת התרנגלות לתוך ביתך!

כפף החסיד את ראשו — ואת מאמר הרבי עשה.

ושוב חזר ובא:

— רבי, כלה כחי... אין עוד בביתי מקום לשבת.

הפנה הרבי את ראשו אליו ואמר לו:

— לֵךְ וְגָרֵשׁ את הָעֵז ואת התרנגולים ואת התרנגלות מביתך!

ולמחר פרץ החסיד לחדרו של הרבי ופניו מלהיבים:

— רבי, החייתני... רָוַח לי...



1) בראשית ל, יא.

100. פַּרְתּוֹ של חסיד עני חָדְלָה את חֲלָבָהּ. עמד החסיד והלך לִטּוֹל עצה מרבו. אמר לו הרבי:
— איני רואה לך תקנה. מן השמים הראו לי, כי פגמת „בְּהֵא" העליון ולפיכך נמצא „הפרה" שלך חסרה „הֵא" ונעשתה „פַּר".

יצא החסיד מאת הרבי בפחי־נפש. היה שם מתנגד אחד, נטפל אל החסיד ואמר לו:
— אני יודע תקנה לך. לֵךְ לביתך וְתַקֵּן מה שפגמת בְּהֵא התחתון ויחזור הפר שלך להיות פרה.

(ביסודה של בדיחה יפה זו הונח „מדרש-מלים", שיש לו באור ואין לו תרגום. „הֵא התחתון" פֵּרושו — „הַיִי" (Heu) — חציר. כלומר: החסיד העני הרעיב את פרתו ולפיכך פסק חֲלָבָהּ.)

101. מלמד הלך לכפר, קנה עֵז והביאה לביתו. עבר יום, יומים — אין חָלָב לָעֵז. קנתרה אותו אשתו:
— בטלן! הלכת לקנות עֵז וקנית תַּיִשׁ.

בינתים פרצה מגפה בעזים ומתה גם עזו של המלמד. תלה המלמד את עיניו לשמים ונאנח:
— השופט צדק לא יעשה משפט!... לגבי חָלָב עשית את עִזִּי תַּיִשׁ, ולגבי מגפה עשית תַּיִשׁ שֶׁלִּי — עֵז...

102. חסיד עני עמד לפני רבו וקבל:
— נסתמו כל מעינות פרנסתו ובאו מים עד נפש.

נחמו הרבי:
— „בטחו בה' עדי־עד" כתיב.
— יפה אתה אומר, רבי, — החזיר לו החסיד. — אבל מה אעשה עד „עדי־עד"?

103. שאלו לעני:
— רוצה אתה, שיהיה לך ארמון כארמונו של המלך?
— חלילה! — השיב העני. — היכן אקח „מזוזות" לכל החדרים.

104. שאלו לבן־ישיבה:
— על מה אתה עתיד להתפלל בליל הושענא רבה, כשיִבָּקעו שערי־השמים?
— הרי על מה שאני עתיד להתפלל לפני המקום, — השיב הבחור: — שיתן לי שבעה בתים יפים. אשכירם לשבעה אנשים חשובים בתנאי, שכל אחד מהם יאכילני על שלחנו יום אחד בשבוע, ונמצא אני רואה את עולמי בחיי.

105. מלמד עני היה אומר:

— אלו נתן לי הקדוש ברוך־הוא עשרת אלפים רובל, מיד הייתי מפריש אלף אחד מעשר לעניים. אלא מה? הקדוש ברוך־הוא חושש, שמא לא אֲקַיֵם את נִדְרִי? אם־כן, יפריש בכבודו ובעצמו אלף אחד מלכתחלה ויתן לי רק תשעה אלפים.



106. אוּרִי העני הרעיב את נפשו כל היום, כדי שֶׁיִכָּנֵם רָעֵב לסעודת־נשואים של קרובו העשיר. כל אותו היום ישב בתענית וְחִכָּה לַשַּׁמָּשׁ, כי יזמינו אל הסעודה, — והשמש איננו. בא הערב — הַשַּׁמָּשׁ איננו. כפף אוּרִי את ראשו, מצא לחם וצנון, מִלֵּא את כרסו ועלה על משכבו.

פתאום — הַךְ! קול דופק בדלת:

— רבי אוּרִי, פְּתַח!

— הנה הַשַּׁמָּשׁ! — התנער אורי.

קפץ מעל משכבו, מִהֵר אל המטבח, נתן אצבע אל תוך גרונו, הקיא את הלחם ואת הצנון, כדי שיהיה שוב מוכן לסעודה, ופתח את הדלת.

נכנס שכנו ואמר לו:

— רצונך, אוּרִי, שֶׁתִּלְוֶה אלי לְקִדּוּשׁ־לְבָנָה?



107. עשיר השיא את בתו והזמין גם קרוב עני לַסְּעוּדָה. שמח העני, וכדי שיאכל את הסעודה לתיאבון פטר את עצמו אותו יום בפרוסת לחם וצנון. בשעת הסעודה אכל העני אכילה גסה ואכילתו לא נתברכה בתוך מֵעָיו: הֵקִיא את הכל — פתח בבשר ודגים וְסִיֵּם בלחם וצנון. הציץ עליו העשיר בעל־החתונה ואמר לו:

— חביבי, כל זמן שֶׁהֲקֵיאוֹתָ מִשֶּׁלִּי — נעניתי לך; עכשו, שאתה מֵקִיא מִשֶּׁלְּךָ, — מְרַח ושוב לביתך.



108. עני תלמיד־חכם נכנס אצל עשיר ומצאו כשהוא שותה תֵּה. מזג בעל־הבית כוס גם לאורח והגיש אליו את קופסת־הַסֻּכָּר.

— אל נא תטרח, — אמר האורח והוציא סֻכָּר מכיסו.

נתכרכמו פניו של בעל־הבית. אמר לו האורח:

— אוהב אני לְמַתֵּק את הַתֵּה בְּסֻכָּר מרובה. לפיכך איני שותה אלא בְּסֻכָּר שלי. ממנהגי איני משנה בשום מקום...

— רצונו של אדם זהו כבודו, — נענה לו בעל־הבית בשפה רפה.

שתה האורח אחת ושתים ושלש. וכשעמד לְהִפָּטֵר — נטל את קופסת־הַסֻּכָּר מעל השלחן והריק את כֻּלָּהּ לתוך כיסו.

העמיד בו בעל־הבית עינים תמהות. אמר לו האורח:

— מָה איני שותה אלא בבתיהם של אחרים, אבל רק בְּסֻכָּר שלי, משום שאני אוהב לְמַתֵּק את הַמַּטֶה בְּסֻכָּר מרובה. ממנהגי איני משנה בשום מקום...



ב.

109. רבי ברוך־מרדכי משדליץ היה אומר:

— עולם הפוך אני רואה: עשיר, שכל שעה יש לו ממון בעין, מוכרים לו הכל בהקפה, ועני, שכיסו ריק תמיד, אין מוכרים לו כלום אלא אם־כן ישלם דוקא במזומנים. אלו חָכמו בני־אדם היו מהפכים הסדר — לעשיר במזומנים ולעני בהקפה. תאמרו: הואיל ועני אין בידו לשלם את חובו, הרי כל המקיף לו מניח את מעותיו על קרן הצבי וְיֵעָנִי גם הוא. מה בכך? אדרבה, נוח לו שֶׁיֵּעָנִי ויחזור ויטול גם הוא הכל בהקפה.



110. שאלו לליצן:

— מפני מה עני אסור בכל הלאוים, האמורים בתורה, ועשיר "מֻתָּר" בְּכֻלָּם?

השיב הליצן:

— שניהם מזלם גרם להם. בשעה ששבר משה את הלוחות, שסנפירינון היו, מִהֵר כל העם אשר במחנה ללקוט את השברים. העשירים, שהשעה משחקת להם תדיר, זכו בשברים גדולים: „תגנב", „תנאף", „תחמד". אבל העניים, שחסרי־הצלחה הם בכל מקום, מצאו רק את הרסיסים הקטנים: „לא", „לא", „לא"...



111. אמרו ליהודי למרן ויחסן:

— אדם חשוב שכמותך מֵמִיךְ ומכניע את עצמו בפני פלוני, שֶׁבּוּר בן־בנו של בור הוא ואין לו בעולמו אלא ממונו בלבד!

השיב החשוב:

— מנהגו של עולם כך. אין חשוב במעשי־בראשית מן האדם ואין בריה שפלה מן הבהמה. ואף־על־פי־כן נגזר על האדם, שיהא מֵמִיךְ ומכניע את עצמו בפני הבהמה — כשהוא מבקש לַחֲלוֹב אותה...



112. מלמד, שהיה מצוי בביתו של עשיר, שמע פעם אחת את הבריות אומרים: „ממון מתדבק בממון"[1]. שמח בלבו ואמר:

— עכשו אני יודע סְגֻלָּה להתעשר.

נטל מטבע של כסף, נגש לְקֻפַּת־הברזל של העשיר והתחיל שורט ומחטט בְּמַטְבֵּעַ שבידו את דפנותיה ודלתה של הַקֻּפָּה, כדי שהממון שבתוכה ידבק במטבע שלו. שרט וחטט עד שפגע בסדק. נעקרה המטבע מידו ונפלה לתוך הַקֻּפָּה. נאנח המלמד:

— יפה אומרים הבריות: „ממון מתדבק בממון"...

113. המגיד מֶרֶיְצֶה בא לעשיר לבקש נדבה. לא נענה לו העשיר. אמר לו המגיד:

— תיתי לך, שעל ידך ראוי להתיר חָלָב של עכו"ם לישראל.

תמה העשיר:

— מה עניני לכך?

השיב לו המגיד:

— למה נאסר חָלָב של עכו"ם? גזרה, שמא יחלוב בהמה טמאה ויטכור את חֲלָבָהּ. והרי סמך ראיה, שבהמה טמאה אינה מודקקת לאדם, שיחלוב אותה.

114. שאלו ליהודי על מצבו.

— דומני, — השיב הנשאל, — שאני נעשה עשיר.

— מה פֵּרוּשׁ „דומה אתה"? הרי אתה יודע, אם יש לך ממון או שאין לך ממון.

— ממון עדיין אין לי, — החזיר הַלָּה. — אבל רואה אני, שכבר אני נעשה — חזיר[2]...

115. רבי אַיְזִיל חריף בא לעשיר קמצן לבקש נדבה לצרכי־הצבור. אמר לו העשיר:

— רבי, למה טרחת טרחה של־חנם? כלום אי אתה יודע, ש„בן נח" אני?

החזיר לו רבי איזיל:

— יודע אני, ש„בן נח" אתה, ואף־על־פי־כן תמה אני עליך. הלא שלשה בנים היו לו לנח, למה זה בחרת אתה להיות דוקא חָם?

1) „צו געלט קלעבט געלט".

2) „לית דעניא מכלבא ולית דעתיר — מחזירא". שבת קנה:

116. רבי יעקב המגיד מדובנא בא לעשיר קמצן לבקש נדבה לצרכי־הכלל. סרב העשיר ולא נתן לו. אמר לו רבי יעקב:

— דע לך, שמזומן אתה לחיי עולם־הבא.

תמה הקמצן:

— רבי, וכי בשביל שאני מסרב ליתן צדקה אני מזומן לחיי עולם־הבא?

— אספר לך מעשה שהיה, — השיב לו רבי יעקב. — קמצן אחד צוה לפני מותו לקבור את כל ממונו עמו בקברו. וכשבא לפני בית־דין של מעלה ושאלוהו, מפני מה לא קִיֵּם מצות צדקה בחייו, השיב, שכל ימיו חשש, שמא יִכָּשֵׁל בבני־אדם שאינם מהוגנים ויאַבֵּד את ממונו לבטלה. לפיכך הביא את כל ממונו אתו, כדי לחלקו בעולם־האמת, שאין בו רמאים. עִיֵּן בית־דין של מעלה בדינו ופסק: אם יִמָּצְאוּ עוד שנים, שעשו כמותו, הדין עמו. בדקו ולא מצאו אלא אחד — את קֹרַח, שגם הוא נקבר עם ממונו. והיה הדבר תלוי ועומד עד היום. עכשו אני רואה, שאתה עתיד להיות שלישי לחבורה...

117. עשיר שאל לרב:

— רבי, יש לי חֵלֶק בַּלִּוְיָתָן?

השיב לו הרב:

— לאו!

— ואתה, רבי, יש לך חלק בלויתן?

— הן!

— רבי, מה טעם לי אין חלק בלויתן ולך יש חלק בו?

הסביר לו הרב:

— כְּשֶׁתָּמוּת ישאלו עליך בבית־דין של מעלה: „מה הניח זה שָׁם״? וישיבו: „כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות הניח זה שָׁם״. ושוב ישאלו עליך: „מה הביא זה לכאן״? וישיבו: „קדחת[1] הביא זה לכאן״. ואנן קַיְמָא לן: „קדחה אסור בדגים״...[2]) ואלו כשאמות אנכי ישאלו עלי בבית־דין של מעלה: „מה הביא זה לכאן״? וישיבו: „כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות[3]) הביא זה לכאן״. ושוב ישאלו עלי: „מה הניח זה שם?״ וְיָשִׁיבוּ: „קדחת הניח זה שם״. ואנן קַיְמָא לן: מי שחלצתו קדחת — דגים יפים לו...

118. מעשה בעשיר קמצן, שמימיו לא נתן פרוטה לצדקה, וכשהגיעה שעתו לְהִפָּטֵר מן העולם שלח לקרוא את הרב על־מנת למסור את כל הונו לרשותו. אמר הרב לתלמידיו:

1) „קדחת״ שֵׁם נרדף בלשון־העם לעניות.
2) פתגם עממי.
3) כלומר: תורה ומצוות ומעשים טובים.

— כמה גדולים דברי חכמים, שאמרו: „והוה דן כל אדם לכף־זכות". סופו של קמצן זה מעיד על תחלתו. כל ימיו קִמֵּץ, כדי שקודם מותו יהא סִפֵּק בידו לעשות איזה דבר גדול. אם לא כן, למה הוא מבקש למסור את הונו לרשותי?

וכשבא אליו הרב אמר לו החולה:

— רבי, כל הוני אני מפקיד בידך. בבקשה ממך, שתהא זהיר בו כאדם הזהיר בְּשֶׁלּוֹ: אל תַּלְוֶה ממוני אלא לבטוחים וברבית הגונה. ככה תעשה, רבי, כל הימים. ולאחר מאה ועשרים שנה תְּצַוֶּה, שגם ממלא־מקומך יעשה כך. ואף הוא, כשתגיע שעתו, יצוה כך על ממלא־מקומו...

— ומה יהיה סופו של דבר? — תמה הרב.

— רבי! החזיר לו החולה. — שמא אין אתה מאמין, חלילה, בתחית־המתים? לעתיד לבוא, כשאקום מקברי, אמצא, אם ירצה הַשֵּׁם, מִליון שָׁלֵם.



119. עשיר קמצן חלה. בא הרופא, כתב רֶצֶפט ואמר:

— מרפואה זו תשתה כף לשעה, כף לשעה. אם תזיע — תבריא, ואם, חלילה, לא... הכל בידי שמים...

שתה החולה — ולא הזיע. ותהום כל העיר: פלוני העשיר — קרב קצו.

נמלכו פרנסי־הקהלה והלכו לבקר את החולה בחבורה. „מי יודע", — אמרו הפרנסים — „שמא בשעה זו יפשפש במעשיו ויעשה דבר לטובת הקהלה".

וכך היה: כשנכנסו אליו הפרנסים אמר להם החולה, כי יכתבו ויחתמו בפניו, שאחד מבתיו הוא מקדיש ל„תלמוד־תורה". מיד נטל הזקן שבפרנסים נְיָר והתחיל כותב. פתאם הרים החולה את ראשו ואמר:

— הַנַּח! אין צֹרֶךְ...

— מה אירע? — תמה הפרנס.

— אין צֹרֶךְ, — השיב החולה: — כמדומה, שאני מזיע.



120. עשיר קמצן מת. בנו עמד ליד מטתו ולא בכה. וכשבאו הקברנים והוציאו את המת לְלַוּתוֹ והשמשים התחילו מקשקשים בקופסאות פרץ הבן בבכי. אמרו לו הַמְלַוִּים:

— מה ראית לבכות רק עכשו?

השיב להם הבן:

— עתה ידעתי, שאבא מת. הרי קופסאות של צדקה מקשקשות והוא אינו בורח...



121. לעשיר קמצן באו גבאי־הקהלה לבקש נדבה ל„מעות־חטים". אמר להם הקמצן:

— אני פטור: אח עני יש לי...

למחר בא אותו אח לִטוֹל מן הַקֻּפָּה של „מעות־חטים". פרבו לו הגבאים ואמרו:

— אין אתה זקוק לכך — פלוני העשיר אחיך הוא.

— הן, — השיב העני, — אחי הוא, אבל אין הוא נותן לי אפילו פרוטה.

חזרו הגבאים אל העשיר ואמרו לו:

— למה רמיתנו? אמרת: אח עני יש לך. עכשו הוברר, שאין אתה נותן לו כלום.

השיב להם העשיר:

— כלום אמרתי, שאני נותן לאחי? לא אמרתי אלא שיש לי אח עני, ואם לאחי איני נותן, אתן לזרים?



122. עני נכנס אצל עשיר לבקש נדבה. פשט העשיר את ידו ונתן לו — שלום. אמר לו העני:

— לחנם אתה נותן לי שלום: בן עיר זו אני.

— אם בן־עירי אתה, — החזיר לו העשיר, — למה באת אלי? כל בני־עירי יודעים, שאין אני נותן צדקה.



123. באו לעשיר קמצן לבקש נדבה לבנין גדר לבית־הקברות.

— איני נותן לדברים, שאין בהם צֹרֶךְ, — השיב הקמצן. — המתים אינם יכולים לצאת מתוך הקברים, והחיים אינם רוצים להכנס לתוך הקברים. אם־כן, גדר למה?



124. המגיד מדובנא בא לעשיר תלמיד־חכם לבקש נדבה לפדיון־שבויים. כדי להכנס עם העשיר בדברים פתח המגיד בחדושי־תורה בהלכות צדקה. השיב לו גם העשיר חדושי־תורה באותו ענין. נמלך המגיד ופתח בדברי־אגדה בענין פדיון־שבויים. השיב לו גם המגיד דברי־אגדה בענין זה. אמר לו המגיד:

— אמשול לך משל, לְמָה הדבר דומה. לאחד שהלך לכרכי־הים וראה, שאין הַבְּצָלִים ידועים שם. הוציא מצקלונו מחרוזות של בצלים ונתן לאנשי־המקום. וכשראו הללו, כמה יפים בצלים לְתַבֵּל בהם את התבשיל, נתנו לו משקל כסף וזהב כנגדם. לימים שוב בא אותו אדם לְשָׁם וראה שאנשי־המקום אינם יודעים גם את הַשּׁוּם. הוציא מצקלונו אגודה של שומים ונתן להם. וכשראו אנשי־המקום, כמה יפים שומים לְלַפֵּת בהם את הַפַּת נתנו לו — משקל בצלים

כנגדם... אף אתה כך: בצלים אני נותן לך, שומים אתה מחזיר לי, שומים אני נותן לך, בצלים אתה מחזיר לי. ואני — לכסף וזהב אני זקוק כנגד הבצלים והשומים...



125. שני מְעַשִׂים נכנסו אצל עשיר לבקש נדבה לצרכי־העיר. הוציא העשיר סכום מועט מכיסו והניח לפניהם. נעלבו המְעַשִׂים ואמרו לו.
— סכום מועט כזה לא לפי כבודנו הוא... בנך נתן לנו הרבה יותר.
חִיֵּךְ העשיר ואמר להם:
— בני שֶׁאֲנִי. לו יש, ברוך־הַשֵּׁם, אב עשיר, ואלו אני — יתום אני.
[נוסח אחר:
חִיֵּךְ העשיר ואמר להם:
— בני שאני. בני יש לו על מי שיסמוך — על אביו הקמצן, ואלו אני — בן בזבזן יש לי...]



126. עני בא לקרוב עשיר לבקש נדבה. לא נענה לו העשיר. אמר לו העני:
— אל מי אפנה, אם לא אליך? „שֵׁנִי בשני" אתה לי.
— יודע אני, „שֶׁשֵּׁנִי בשני" אתה לי, — החזיר לו העשיר. — מיהו מטוני — „ראשון בראשון" הוא לי...



127. המגיד מֵרֵיְצֶה נכנס אצל עשיר לבקש נדבה. ראה את תמונתו של בעל־הבית תלויה על הקיר — ונפלו פניו. אמר לו בעל־הבית:
— מסתכל אני בך ורואה, שתמונתי לא יָשְׁרָה בעיניך. מה פגם מצאת בה?
השיב לו המגיד:
— מסתכל אני בתמונתך ורואה, שידיך כפותות על לבך ואין הן מגיעות עד הכיס...



128. שאלו את המגיד מֵרֵיְצֶה:
— שנה זו, שאנו עומדים בה, מעוברת היא או פשוטה?
— לא מעוברת ולא פשוטה, — השיב המגיד, — אלא שהיא חֲסֵרָה חודש שָׁלֵם.
תמהו השומעים:

— היכי תמצי, שתהא שנה חֲסֵרָה חודש?

החזיר להם המגיד:

— מעשה שהיה כך היה. יצאתי, כמנהגי, לחזור על העירות הסמוכות. באתי לעירה אחת ומצאתי, שאנשיה „כיס" יש להם, אבל „לב" אין להם — ונפטרתי מהם בלא־כלום. נכנסתי לעירה אחרת ומצאתי, שאנשיה „לב" יש להם, אבל „כִּיס" אין להם, ושוב נפטרתי גם מהם בלא־כלום. וסוף־סוף נמצאתי חסר חודש שלם — „כִּיס־לֵב" („כִּסְלֵו").



129. שאלו את רבי איזיל חריף:

— מפני מה זריזים העשירים ליתן נדבה לעני בעל־מום ואין הם זריזים ליתן נדבה לעני תלמיד־חכם?

השיב רבי איזיל:

— כדין הם עושים. כל עשיר יכול לחשוש, שמא יֵעָשֶׂה גם הוא עני בעל־מום, אבל אין הוא יכול לחשוש, שמא יֵעָשֶׂה עני תלמיד־חכם...



130. בליל סופת־שלג נשמע קול דופק בדלתו של מוכסן עשיר:

— פִּתְחוּ לי! קפוא אני מִקֹּר...

נעור המוכסן משנתו ואמר לאשתו:

— כמה נכמרו רחמי על אותו איש, העומד מאחורי הדלת.

אמרה לו המוכסנית:

— אם אתה מְרַחֵם עליו, קום פְּתַח לו.

— שְׁטֻיָּא! — גער בה המוכסן. — אם אכניסו לַבַּיִת וְיֵחַם לו, הרי יִפָּסְקוּ, חלילה, רַחֲמַי...



131. באחד מימי ניסן יצאה ה„גבירה" לשוק ונתקלה בִּלְוָיָה של גוי. נאנחה ה„גבירה" ואמרה:

— מה היה איכפת לו לקדוש ברוך־הוא, אם במקומו של גוי היה זוכה למות בניסן — יהודי ע נ י?

[בניסן אין אור הגיהנם שולט, כידוע].



132. עשיר רע־עין העביר פעם אחת על מדותיו והשאיל קדרה לעני. למחר החזיר לו העני את הקדרה וסַּף עמה. אמר לו העשיר:

— הַסַּף מהיכן?

השיב לו העני:

— מעוברת היתה קדרתך ובביתי ילדה סף.

שמח העשיר על הָרֶוַח ונטל גם את הסף.

שוב בא השכן העני אל העשיר ובקש, שישאיל לו קערה. השאיל לו. למחר החזיר לו העני את הקערה ושתי פינכות עמה. אמר לו העשיר:

— הפינכות מהיכן?

השיב לו העני:

— מעוברת היתה קערתך ובביתי ילדה תאומים — שתי פינכות.

שמח העשיר ונטל גם את הפינכות.

לימים שוב בא השכן העני אל העשיר:

— יהי רצון מלפניך, שתשאיל לי את אדרתך החדשה. את בתי אני משיא וגנאי הוא לי לצאת באדרתי המלואה.

נתן לו העשיר את האדרת בסבר פנים יפות ושמח בלבו למפרע: חזקה, שבביתו של זה תֵלֵד גם האדרת.

עברו ימים אחדים — אין העני מחזיר את האדרת. הלך העשיר אליו ואמר לו:

— האדרת שלי היכן?

השיב לו העני:

— אסון קרה לאדרתך: תֵּכֶף כשהבאתי אותה לביתי מתה.

התחיל העשיר צועק:

— שקרן, רמאי! שמא ראית מימך אדרת מתה?

החזיר לו העני:

— שמא ראית מימך קדרה וקערה יולדות?...



133. שַׁמָּשׁו של רבי סופר היה נוהג סלסול בעצמו על סמך זה, שהוא שַׁמָּשׁו של הרב וגם בך אחיו של עשיר ידוע בפרסבורג. גער בו רבי משה ואמר לו:

— אלו היית גדול בתורה כמותי וגדול בעושר כדודך – ניחא. עכשיו, שגדול אתה בתורה כדודך וגדול בעושר כמותי, — סלסול זה מִנַּיִן לך?



134. עשיר מפורסם נכנס אל רבי משה סופר לבקרו. בקש רבי משה לנהג בו כבוד ואמר לו:
— יישר כחך, שטרחת לבוא אלי.
— אין בכך כלום, — ענה העשיר: — מִתְכַּוֵּן הייתי לבקר את פלוני העשיר, הגר בשכונה זו, ודרך אגב נכנסתי גם אל כבודך...
כשעמד העשיר לְהִפָּטֵר קם רבי משה על־מנת לְלַוֹּתוֹ. אמר לו העשיר:
— רבי, למה אתה טורח?
— אין בכך כלום, — החזיר לו רבי משה: — מִתְכַּוֵּן אני לצאת לנקבים ודרך אגב אֲלַוֶּה אותך...
[פֿנדלוי מספר בדיחה מפורסמת זו באופן אחר קצת. עי׳ ספרו נו׳ 1014 עמ׳ 363.]



135. „רבי מכבד עשירים״ [1]. היכן מצאנו, שֶׁכִּבְּדָם?
— במשנתו מְפָרֵט רבי שלשה, שפגיעתם רעה: „חרש, שוטה וקטן — הם שחבלו באחרים פטורים, ואחרים שחבלו בהם חַיָּבִים״ [2]. וקשה: היה לו לחשוב ארבעה ולהוסיף גם עשיר, שאין כמותו פגיעתו רעה — הוא שחבל באחרים פטור ואחרים שחבלו בו חַיָּבִים. אלא שכאן כִּבֵּד רבי עשירים — ולא צרפם לחרש, שוטה וקטן...



136. „רבי מכבד עשירים... כדדרש רבא בר מרי: יֵשֵׁב עולם לפני אלהים חסד ואמת מַן ינצרוהו״ [3]. מאי משמע, שבעשירים מִשְׁתַּעֵי קְרָא?
— „חסד״ זה „נָגִיד״, העושה חסד עם הבריות; „אמת״ זה „מַגִּיד״, המדריך את הבריות בדרך אמת. ו„נגיד״ ו„מגיד״ מ״ם ונו״ן (מַן) נוצרים אותם: טול מֶ״ם מ„מגיד״ ונו״ן מ„נָגִיד״ — מה יִשָּׁאֵר בהם?...



137. שאלו את רבי־רבי הֶשִׁיל מקראקוי:
— אמרו: „כסף מטהר ממזרים״ [4]. היכי תמצי, שיהא כחו של כסף יפה לטהר מה שֶׁטִּמְּאָה התורה?
השיב רבי־רבי השיל:
— קַיְמָא לן: „מרחציף כולי האי, שמע־מינה ממזר הוא״. לפיכך, סתם חצוף בחזקת ממזר הוא. אבל אם עשיר הוא החצוף בְּטֵלָה חזקתו זו, שהרי „עשיר יענה עזות״ [5], ואפילו אם איננו

1) עירובין פו: 2) בבא קמא פז: 3) עירובין, שם.
4) קדושין עא. 5) משלי יח, כג.

סמור. וזהו: „כסף מטהר ממזרים": לגבי עשיר אנו רשאים לתלות את החוצפה לאו דוקא בממזרות, אלא — בעשירות.

138. „אדם עצב, אל תאנח, כי אחרי טרחא יבוא אתנח;
„אל תתהדר אדם גביר, כי אחרי דרגא יבוא תביר"...
[של"ה דפוס אמשטרדם תנ"ח, דף רמ"ג ע"א.]

139. פעם אחת הרהרו התלמידים אחרי מדותיו של הקדוש ברוך־הוא ואמרו להרב:
— רבי, למדתנו, שהאלהים עשה את האדם ישר. עכשו בוא וראה: עשרה קבים עושר ירדו לעולם, תשעה נטל רוטשילד ואחד — כל העולם כֻּלּוֹ. לזה אתה קורא ישר?
נער בהם הרב:
— שוטים שבעולם! אף אם תשעה קבים עושר נטל רוטשילד, כלום נפתחו לו גם תשעה פיות לאכילה ושתיה?

140. עשיר עמד ליד ביתו והורה לַכַּיָּרִים, האיך לְכַיֵּר את הבית. נגש אליו יהודי מן השוק וּמָחָה:
— לא כך, אלא כך צריך לְכַיֵּר.
רגז בעל־הבית:
— רבי יהודי, מה ענינך לכאן?
— ואתה, — שאל היהודי, — מה ענינך לכאן?
תמה בעל־הבית:
— אני?... הבית שלי הוא. לפני שני חדשים קניתיו.
החזיר לו היהודי:
— ומנין לך, שלאחר שני חדשים לא אקנהו אני?...

141. קרתני נכנס אצל סיטוני בכרך לקנות סחורה לשֵׁם עסק תלה בו הסיטוני עינים תמהות ואמר לו:
— כמה נפלאים הם היהודים שבערים הקטנות! אשתקד מחזיר היית על הפתחים וְהַשָּׁנָה נעשית סוחר!

החזיר לו תקרתני:

— חייך, שהרבה יותר נפלאים היהודים שבכרכים. הַשָּׁנָה סוחרים הם ולשנה הבאה הם מחזירים על הפתחים.



142. חסיד עשיר בא לרבי דָּוִד'ל מִלֶּלְוָא. נתיחד עמו רבי דוד בחדרו שעה ארוכה. לאחר שיצא העשיר נכנס ל„יחידות" חסיד אחר — עני. שהה עמו רבי דוד רגעים אחדים ופטרו. אמר לו החסיד העני:

— רבי, כלום משא־פנים יש, חלילה, לפניך?

— טפש! — גער בו רבי דוד. — אתה די לך שיחה קצרה, כדי לספר לי, שעני אתה, והוא — לשיחה של שעה שלמה היה זקוק עד שהוברר לי, שעני הוא כמותך...



143. שאלו את רבי ברוך־מרדכי משדליץ:

— במה זכה קֹרַח, שהכל יתקנאו בעשרו? הלא עשרו נקבר עמו, אם־כן מי יודע, שעשיר גדול היה?

— היא הנותנת, — השיב רבי ברוך־מרדכי: — בנוהג שבעולם, עשיר מישראל כל־זמן שהוא חי אומדים אותו ברבבי־רבבות, וכשהוא מת מתברר לבריות, שלא הניח אפילו מחצה ממה שאמדו אותו. מה שאין כן קֹרַח: הואיל ועשרו נקבר עמו ונסתר מעיני הבריות, הרי אנו רואים אותו כאלו עשיר גדול היה.



144. עשיר מפורסם טִיֵּל בשוק ולאזניו הגיעה שיחתם של שני מלמדים, שהלכו אחריו:

— יודע אתה, — סח מלמד אחד לחברו, — אותו גויץ, המהלך לפנינו, מי הוא? פלוני „האדיר" הוא.

— ובכמה אומדים אותו? — בקש לדעת המלמד השני.

— ממיליון ועד מיליון וחצי, — השיב הראשון, הַיַּדְעָן.

— אוי — וָהּ! — גנח השני מהתפעלות.

פתאם הפך העשיר את פניו כלפי המלמדים, פנה ל„ידען" שבהם ואמר:

— בבקשה ממך שתגיד לי, כמה הוא הסכום היותר גדול, שֶׁהָיָה לך מימיך?

מתחלה נבוך המלמד, אחר־כך גמגם ואמר:

— אשתי הראשונה, עליה השלום, הכניסה לי בשעתה מאתים רובל...

— וכמה הוא הסכום היותר גדול, שראית מימיך? — תוסיף העשיר לשאול.

— פעם אחת, — השיב המלמד, — נגמר שדוך על ידי ובמעמדי הושלשו שלשה אלפים.

— עכשו, — אמר לו העשיר, — צא ודון את דינו של מלמד שוטה שכמותך. מימיך לא היו לך יותר ממאתים קרבונים ומימיך לא ראית יותר משלשה אלפים, ואף־על־פי־כן חצי מיליון אתה מבליע בהעלם אחד ופוסק, שנוע זה יש לו ממיליון ועד מיליון וחצי.



145. עשיר אחד היה אומר:

— אפילו ברכותיו של יהודי קללות הן. מנין? מיצחק, שֶׁבֵּרַךְ את יעקב ואמר לו: הוה גביר „לאחיך"[1]. פֵּרוּשׁ: ממון ממש לא יהיה לך, אלא שאחיך „לגביר" יחשבוך וימררו כל יָמֶיךָ...



146. אורח עני סעד אצל בעל־בית עשיר. בשעת סעודה ישב בעל־הבית ונסתכל בכלי־הכסף, הסדורים על השלחן, ופניו צהבו מהנאה. נסתכל גם האורח העני בכלי־הכסף ואף פניו שלו צהבו מהנאה. אמר לו בעל־הבית:

— בשלמא אני נהנה — הכלים שלי הם. אתה למה נהנה?

— אתה מסתכל בהם ונהנה, — השיב האורח, — אף אני מסתכל בהם ונהנה.

— אני יכול להצניעם, — אמר לו בעל־הבית; — אתה אינך יכול להצניעם.

— אם תצניעם, — השיב האורח, — הרי גם אתה וגם אני לא נהנה מהם.

— אני, — חזר ואמר לו בעל־הבית, — יכול למכרם; אתה אינך יכול למכרם.

— אם תמכרם, — השיב האורח, — הרי רק אני בלבד אהנה...



147. מָרְדְּכַי חבר נגש לביתו של עשיר והתחיל מְזַמֵּן את עצמו לְמָה שמברכים אחריו „אשר יָצַר". ראהו העשיר בעל־הבית והתחיל צועק, שהבית שלו ואין רשות לשום איש להשתמש בו לדברים שכאלה. עשה מָרְדְּכַי מה שעשה ופתח בנגון:

— „ברשות מורנו הרב בעל־הבית"...



148. — רצונך, שתחיה עד העולם? אמר מָרְדְּכַי לאחד מעשירי־וִילְנָה. — עקור דירתך לבולטרימנץ[2]. תמה העשיר:

— כלום אין למלאך־המות שליטה בבולטרימנץ שלך?

1) בראשית כז, כט.

2) בולטרימנץ — עירה קטנה ועניה, סמוכה לוִילְנָה.

החזיר לו מָרְדְּכַי:
— קבלה היא בידי, שמששת ימי בראשית ועד עתה עדיין לא מת יהודי עשיר בבולטריסנץ...



149. עשיר ירא־שמים ולמדן הרבה כל ימיו לקנות ספרים ולעסוק בתורה. כשמת ובא מגיד־העיר לספוד לו בביתו קודם הוצאת הַמִּטָּה, הראה הספדן על המת, המוטל על הקרקע, וחזר והראה על ספריו המרובים וקרא:
— וַי, וַי להאי שופרא דבלי בארעא... „קַיָּם זה מה שכתוב בזה"...[1])
— בנו של הנפטר לא היה לא למדן ולא ירא־שמים. את ספרי אביו הוציא מן הבית ולזכרון צִוָּה לְצַיֵּר על הקיר דַּפָּה מלאה ספרים. כשמת ובא מגיד־העיר לספוד לו בביתו קודם הוצאת המטה, שוב הראה הספדן על המת, המוטל על הקרקע, וחזר והראה על הספרים, המצוירים על הקיר, וקרא:
— וַי, וַי להאי שופרא דבלי בארעא... „קַיָּם זה מה שכתוב בזה"...



150. עני בא לקרוב עשיר לבקש משרה. אמר לו העשיר:
— הנהלת־ספרים אתה יודע?
— לא, — השיב העני.
— לכתוב מכתבים אתה יודע?
— לא.
— אלא מה אתה יודע?
— לְיָעֵץ עצות טובות אני יודע.
— אם־כן, — אמר לו העשיר, — הֵא לך עשרה רובלים ועצה נא לי עצה טובה ראשונה — כיצד אוכל לְהִפָּטֵר ממך מיד?
[נוסח אחר:
— אם־כן, — אמר לו העשיר, — הֵא לך עשרה רובלים והשמיעני נא אחת מעצותיך הטובות.
נטל העני את הכסף ואמר:
— עצתי, שבשעה שאתה נגש אל הַכִּיּוֹר לרחוץ תזהר להוריד את ידיך למטה, שאם לא תזהר ותגביה אותן למעלה, חוששני, שיזובו לך המים אל תוך שרווליך].



1) בבא קמא יז:

151. עשיר מת ולווּ אותו לבית־עולמו. קרובי המת הלכו אחרי מטתו ובכו. נגרר אחריהם איש זר ובכה גם הוא. אמר לו אחד מן המְלַוִּים:

— על מה אתה בוכה? הן לא קרובו של המת אתה.

— הרי על זה אני בוכה, — השיב הזר.



152. שאלו את הירשל אסטרפולר:

— ברית־מילה בביתו של עשיר וּלְוָיָה של עשיר — איזו מהן חביבה עליך ביותר?

— ברית־מילה,—השיב הירשל.

— מה טעם?

— משום, — השיב הירשל, — שברית־מילה עתידה סוף כל סוף שֶׁתִּסְתַּיֵּם בִּלְוָיָה...



153. שבוע ושבועים ישב הירשל בביתו של אחד מקרוביו, אכל ושתה ולא נתן את דעתו לצאת. לסוף נמלך בעל־הבית עם אשתו ומצאו דרך טובה לְהִפָּטֵר מצרה זו: בשעת סעודה יריבו זה עם זו, הבעל יטען, שהתבשיל הָמְלַח יותר על המדה, והאשה תטען, להפך, שצריך להוסיף מלח, ומן־הסתם יסכים הירשל לצד אחד, או ימצא הצד השני אמתלא לְהֵעָלֵב ולגרשו מן הבית.

הגיעה שעת סעודה. המריבה הֻחְלָה — והירשל אוכל ושותק. פקעה סבלנותו של בעל־הבית ואמר לו:

— אתה, הירשל, מה דעתך — הדין עם מי?

נענה הירשל ואמר:

— וכי בשביל שני השבועות, שאני עתיד עדיין לשהות בביתך, אכנים את ראשי בינך לבין אשתך?



154. עני בא מעירתו הקטנה לכרך וקנה לו שביתה בביתו של קרוב עשיר. פעם אחת, בשעת סעודה, התחילה בעלת־הבית קובלת:

— היוקר מאמיר מיום ליום. לשעבר היתה סעודה עולה בחמשה רובלים, עכשו היא עולה בעשרה.

נאנח האורח:

— קשים מזונותיהם של יושבי־כרכים!... בעירתנו הקטנה סעודה עולה סך־הכל בחמשה זהובים.

נזדרזה בעלת־הבית ושאלה:

— אם־כן, למה זה אין אתה חוזר לעירתך?

חזר ונאנח האורח:

— שמא אַתְּ יודעת בעירתנו אדם, שחמשה זהובים יש לו?



155. עני בא לקרוב עשיר לבקש עזרה. וכשראה העשיר, שהאורח קבע לו דירה בביתו ואין דעתו לצאת, נתן לו את אשר בקש ואמר לו:

— ראה, אני עושה את בקשתך, אבל בתנאי, שתשוב מיד לביתך ומעתה לא תוסיף לבוא אלי אלא לְשִׂמְחָה.

— מוטב, — הסכים העני, נטל את הממון ויצא.

לא היו שעות מועטות — חזר ובא.

— למה שַׁבְתָּ? — תמה העשיר. — לא תנאי היה בינינו?

— היא הנותנת, — השיב העני. — מובטחני, ששמחה גדולה שמחת כשנפטרת ממני, והרי על שמחה זו באתי.



156. עני בא לקרוב עשיר מופלג לבקש עזרה — אַלְפַּיִם רובל לעסק. לא נענה לו העשיר.

— ראשית, — אמר העשיר, — סכום גדול הוא זה יותר מדי. ושנית, חזקה על לא־יוצלח שכמותך, שֶׁתֵּכֶף תפסיד את הממון כֻּלּוֹ עד פרוטה אחרונה. מוטב, שאקצוב לך תמיכה קבועה— מאתים רובל לשנה.

— אי אפשי, — השיב העני. — חוששים להצלחתו של עשיר. מוצלח שכמותך יָכֹל לָמוּת בשנה הראשונה...



157. כשמזגו כוס שניה ל„סדר" של פסח, פתח הבן ושאל:

— אבא, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? שבכל הלילות אתה נועל דלת בפני עני, הלילה הזה אתה מכריז: „כל דכפין ייתי וייכול"?

קם האב על רגליו והשיב:

— „עבדים היינו לפרעה במצרים" — מה פרעה גוזר ואינו מְקַיֵּם, אף אני אומר ואיני מְקַיֵּם.



158. חַיָּט אֶבֶל היה עובר יום־יום לפני התיבה. פעם אחת אמר לו הגבאי:

— גנאי הוא למקום ולבריות, שאתה עובר לפני התיבה לבוש קרעים. הלא חיט אתה ובידך לתקן את בגדך.

— אין לי פנאי לכך, — התנצל החיט. — כל היום אני זקוק לטפל בבגדיהם של אחרים.

אמר לו הגבאי:

— הֵא לך רובל שכר־מלאכה על־מנת שתתקן את בגדך שלך.

נטל החיט את הרובל ולמחר ירד אל התיבה — לבוש קרעים כשהיה. רגז הגבאי:

— לא נתתי לך שכר־מלאכה על־מנת שתתקן את בגדך?

החזיר לו החיט:

— כלום שוטה אני, שבשכר מועט כזה אתקן בגד שֶׁכֻּלּוֹ קרעים?

159. עירה נדונה באש. מן העירות הסמוכות נתקבלו בגדים ונדבות בשביל הנשרפים. בא גם יהודי, שביתו לא נשרף, לתבוע את חלקו. אמר לו המחלק:

— אתה מה ענינך לכאן? הן ביתך לא נשרף.

— הן, — השיב היהודי: — ביתי לא נשרף. אבל אי אתה יודע, כמה גדול היה פחדי בשעת השרפה.

160. גֵּר שנתגַּיֵּר בא לעירה. בני־העירה נהגו בו כבוד ונתנו לו נדבות בעין יפה. לסוף הוברר, שבנו של ישראל כשר הוא ומעולם לא היה גוי. הביאוהו אל הרב והתחיל הרב מחרפו, שרמאי הוא ומלסטם את הבריות. אמר לו „הַגֵּר":

— חייך, רבי, שאיני יודע, על מה אתה מחרפני. אלו רק אני הייתי ישראל ואבי היה גוי יפה הייתי בעיניך. מה איכפת לך אפוא, שגם אבי היה ישראל?

161. כשראה שמעיה הבטלן, שחג הפסח ממשמש ובא ובידו אין כלום לצרכי החג, עמד וכתב מכתב לקדוש ברוך־הוא:

— „אבינו מלכנו, רַחֵם נא ותן לעבדך שמעיה בן פַּיְבוּשׁ ממון לצרכי פסח".

כתב וזרק את המכתב לשמים. עשה הרוח את שליחותו והביא את המכתב—לידי רוטשילד.

שלח רוטשילד לקרוא את שמעיה ואמר לו:

— שמע אלהים לתפלתך וְשָׁלַח לך על ידי חמשים זהובים.

נטל שמעיה את הכסף והביא לאשתו. נאנחה האשה ואמרה:
— מי יודע, כמה הותיר רוטשילד בידו שכר־טרחה!



162. יהודים ישבו וספרו בצבור על עניים, ששחקה להם השעה ונעשו עשירים. לסוף הגיעו עד לרוטשילד:
— בנערותו היה מאיר־אנשיל חלפן עני, ובזקנותו השכימו מלכים ושרים לפתחו...
— מה לנו רוטשילד? — הפסיק אחד מן החבורה. — מוטב, שאספר לכם על מה שבעיני ראיתי. בחור עני ובתולה עניה היו בבית אבי—משרת ומשרתת. ליטים נשתדכו זה לזו. וכשהגיע יום־החתונה יצא החתן לחופה לבוש מעילו של אבא, והכלה—עטופה סודרה של אמא. משלהם לא היה להם כלום... עברו עשר שנים,—לא יותר. פעם אחת נזדמנתי לְוִילְנָה לרחוב־היהודים, והנה — אותו בחור ואותה בתולה של בית־אבא — מחזירים על הפתחים ב ע ש ר ה...



ג.

163. קבצן נכנס אצל בעל־הבית לבקש נדבה. לא נפנה בעל־הבית עליו. רגז הקבצן והתחיל תובע נדבה בקול רם. הִקְּהָ אותו בעל־הבית ואמר לו:
— רבי יהודי, מי שרוצה לקבל נדבה נוח לו שיבקש משיתבע...
— רבי בעל־הבית, — הפסיקו הקבצן, — זה שלשים שנים אני עוסק, ברוך־השם, באומנות זו ואין אני זקוק ל ך, שתלמדני הלכות קבצנות.
[נוסח אחר:
— רבי בעל־הבית, — הפסיקו הקבצן, — אם אתה בקי יותר ממני בהלכות קבצנות — לֵךְ וחזור א ת ה על הפתחים.]



164. ערב ראש־חודש בא קבצן לעשיר לקבל ממנו את נדבתו הקבועה — חמשה רובלים. יצא אליו משרתו של העשיר והוציא לו שלשה רובלים.
— שלשה ולא חמשה, — באר המשרת, — משום שבחודש זה הוצאותיו של בעל־הבית גדולות מכפי הרגיל: את בתו הוא מַשִּׂיא.

כעס הקבצן ואמר למשרת:

— לֵך ואמור לאדונך, שֶׁאִם את בתו הוא מַשִּׂיא, מִשֶּׁלּוֹ יתן לה ולא מִשֶּׁלִּי.



165. בליל־שבת אחרי תפלת־ערבית נגש בעל־בית לאורח קבצן, שעמד אצל הפתח, והזמינו לסעודה. כשיצאו מבית־הכנסת נטפל להם עוד אורח קבצן וגם הוא הלך עמהם. הציץ עליו בעל־הבית ושאל:

— הֲגַם אותך לסעודה הזמנתי?

— הנח לו, — נענה תחתיו הקבצן הראשון. — חתני הוא ואני חיב במזונותיו...



166. עני קבצן בא לעשיר לבקש נדבה. כעס העשיר והתחיל מחרף:

— רמאים אתם! את הבריות אתם מלסטמים! כל הנותן פרוטה לשכמותך כזורק אבן למרקולים!... אתמול מת ב„הקדש" אחד מבני־אומנותך, וכשבדקו אחריו בבגדיו מצאו בהם כסף וזהב ואבנים טובות...

נאנח העני ואמר:

— בוא וראה, כמה גרוע מזלם של בני־אומנותי! הרי מעשים בכל יום, שעניים עושים עצמם עשירים, דרים בדירות נאות ומשתמשים בכלים נאים, והכל מָחוּל להם. ואלו פעם אחת אירע, שֶׁעָשִׁיר עשה את עצמו עני—ושוב אין לכל העניים שבעולם כפרה.



167. עשיר נתקל בעני קבצן. פשט העני את ידו והעשיר נתן רובל שָׁלֵם לתוכה. לאחר שעה נכנס העשיר לבית־מחיה ומצא לאותו עני, שהוא יושב וסועד בְּמַאיוֹנֶזָה של דגים. זעף העשיר ואמר לו:

— וכי לכך אדם עומד בשוק ופושט את ידו לכל עובר?

זעף גם העני והשיב לו:

— הגידה נא: עד שלא היה רובל בידי אי־אפשר היה לי לאכול מאיונזה, עכשו, שיש לי רובל בידי, איני רשאי לאכול מאיונזה; אם־כן, אימתי אֹכַל אנכי מאיונזה?



168. ערב־שבת סמוך לַחֲשֵׁכָה בא עני קבצן לגבאי־הקהלה לִטּוֹל פַּיִם לשבת. אמר לו הגבאי:
— אֶחרת לבוא. כל בעלי־הבתים של הקהלה כבר יש להם אורחים לשבת. לא נשאר אלא אחד, הַזְּהָבִי שברחוב פלוני, שעדיין אין לו אורח לשבת. אבל זהבי זה קמצן הוא ועינו צרה באורחים.
— תנוח דעתך, — החזיר לו העני: — אורח שכמוני יכניס בעין יפה.
נטל העני לְבֵנָה, הצניעה מתחת לבגדו ובא לו אל הזהבי.
— מה בקשתך? — שאל אותו הזהבי.
— דבר־סתר לי אליך, — השיב העני.
עמד הזהבי ונכנס עמו חדר לפנים מחדר. הוציא העני את הַלְּבֵנָה מתחת לבגדו ואמר לו:
— שמעתי עליך, שאתה קונה גרוטאות של כסף וזהב... גרוטא של זהב כזו כמה היא יפה לך?
צהבו פניו של הזהבי ואמר לבעל־הַלְּבֵנָה:
— הרי כבר מחשיך היום ואין עוד השעה פנויה לעסק. מוטב, שתשבות בביתי, ובמוצאי־שבת נדבר את דברינו.
הסכים העני.
כל אותו יום־השבת שקוד היה הזהבי להתחבב על אורחו—האכילהו, השקהו ולא זזה ידו מתוך ידו. ובערב, לאחר „הבדלה", אמר לבעל־הַלְּבֵנָה:
— עכשו פנוי לבי לעסק. צא וְהָבֵא את הזהב.
זקף בו העני עינים תמהות ואמר:
— זהב? מהיכן יש לי זהב?
תמה גם הזהבי:
— הלא אמרת, שיש לך גרוטא של זהב כאותה לְבֵנָה.
— חלילה! — החזיר לו העני. — מִיָּמַי לא אמרתי. בקשתי רק לדעת: אלו היתה לי גרוטא של זהב כזו, כמה היתה יפה לך?



169. קבצן סעד אצל בעל־בית. מתחלה הגישו לשלחן קשואים חמוצים ואכל מהם הקבצן אכילה גסה. אחר־כך הביאו חָלָב, מִהֵר הקבצן ופשט את ידו גם אל החלב. אמר לו בעל־הבית:
— הִזָּהֵר! השותה חָלָב אחרי קשואים חמוצים אכילתו נעשית גבינה...
— אין בכך כלום! — השיב הקבצן. — אף גבינה אני אוכל...



170. קבצן נודע נטל פַּיִם של שבת לביתו של עשיר. בשעת סעודה ראהו בעל־הבית, שהוא אוכל כנגד שלשה, ואמר לו:



— תמה אני, שֶׁלְּגוּץ שכמותך נִתְּנָה קיבה קבלנית כזו.

השיב לו הקבצן:

— אַל תִּרְאֻנִי, שֶׁגּוּץ אני: כֻּלִּי — בֶּטֶן...

[נוסח אחר:

השיב לו הקבצן:

— לחנם אתה תמה. דוקא משום שגוץ אני קיבתי גדולה משל אחרים... בשעה שאדם עומד לבוא לעולם בא מלאך ותולה לפניו כמה וכמה קיבות, קצרות וארוכות, ואומר לו: „טול את שלך!" — גִּבֵּחַ ידו מגעת עד לקצרה, גוץ אין ידו מגעת אלא עד הארוכה, ונמצאת קיבתו של גוץ גדולה משל גִּבֵּחַ.]



171. קבצן נַוָּד בא לכפר עם חשכה, נכנס לפונדק ושאל לאכול. דחתה אותו הפונדקית הציקנית ואמרה:

— בעלי עדיין לא שב מן העיר, ובביתי אין כלום, לא לחם ולא תבשיל.

— הרי הבל עולה מן התנור? — תמה הקבצן.

— לְבָנִים צוֹאִים העמדתי בתנור לטהרם, — כחשה לו הפונדקית.

שתק הקבצן ועלה על התנור לישון. וכשראה שהפונדקית נסתלקה לחדר אחר חזר וירד ממשכבו ופתח את פי התנור ומצא—קדרה מְלֵאָה תבשיל חם. אכל התבשיל, פשט את תחתוניו, נתן אותם בקדרה, החזיר את הקדרה לתנור ושוב עלה על משכבו.

לאחר שעה בא הפונדקאי מן העיר. יצאה אליו האשה ואמרה לו:

— אל תַּשְׁמַע קולך... קבצן יָשֵׁן על התנור...

— לְחַיַּי! — הסכים הפונדקאי וישב אל השלחן לאכול. הפונדקית הוציאה את הקדרה מן התנור והפכה אותה לתוך הקערה ונתמלאה כל הקערה—תחתונים.

— ימח שמו של אותו ממזר! — צרחה האשה ורמזה כלפי הקבצן שעל התנור. — ודאי שלו הם.

רגז הפונדקאי ועלה על התנור, ספח ספיחה יפה לקבצן וקרא:

— רבי יהודי, תחתוניך בקדרתי מאי בעו?

שפשף הקבצן את עיניו והשיב:

— הרי אשתך אמרה, שֶׁלְּבָנִים העמידה בתנור לטהר אותם. נמלכתי והוספתי גם התחתונים שלי... חיך, שגם הם צריכים טהרה...



172. קבצן בא לכפר ונכנס לטוכסנית ושאל לאכול.

— אין אתי בבית כלום, — השיבה הטוכסנית.

שמע הקבצן את התשובה והתחיל פוסע פסיעות גסות מכותל לכותל ומדבר ועומות בינו לבין עצמו:

— הואיל וכך, הרי אני מוכרח לעשות מה שהיה אבי עושה...

כשראתה הפונדקית את זעמו של הקבצן ושמעה את דבריו נפל פחדו עליה. מיד נִתְפַּיְּסָה לו והאכילה אותו. לאחר שאכל ונח רָגְזוֹ אמרה לו האשה:

— שמא תגלה לי, מה היה אביך עושה?

השיב לה הקבצן:

— אבי, עליו השלום, עני קבצן היה גם הוא, וכשלא היה לו מה לאכול — היה הולך לישון רָעֵב...

(בבדיחה מפורסמת זו, ש„יהדותה" בולטת מתוכה, נשתמש אנטון צֶ'חוב, אלא שֶׁשִּׁנָּה את צורתה ונתן לה טעם רוסי. עי' „כל כתבי צֶ'חוב", הוצאת מַרְכְּס, פטרבורג, כרך כ"ב עמ' 92.)



173. קבצן נכנס אצל בעל־בית ובקש, שיתנו לו דבר־מה לאכול.

— אין כלום, — אמר לו בעל־הבית, — חוץ מֵאִטְרִיּוֹת צוננות.

— כשאין ברירה, — השיב הקבצן, — אדם יוצא ידי חובת קיבתו גם באטריות צוננות.

— אם־כן, — החזיר לו בעל־הבית, — סְרַח ושוב לערב: לעת־עתה חמות הן עדיין...



174. עני הזמין קבצן לסעודה. כשנכנסו שניהם לביתו של העני ואשתו של העני ראתה אותם התחילה מלגלגת:

— שְׁנֵי מֵתִים יוצאים במחול... דלפון מזמין אורחים לקדרה ריקה...

פנה העני לאורחו הקבצן ואמר לו:

— אל תשגיח בקולנית זו... עֲשֵׂה את שלך — פְּרוֹשׂ שַׂקְּךָ וּשְׁכַב...



175. עשיר עשה משתה לכבוד בנו, ששב מכרכי־הים מוכתר בכתר־חכמה. נדחק גם עני קבצן אל המשתה והושיבוהו בקצה השלחן.

בין תבשיל לתבשיל פתח הבן, חתן־המשתה, בדרשה:

— „לשעבר חשבו, שהארץ במקומה עומדת. בא קופרניקוס והוכית, שהארץ סובבת על צירה"...

— שקר! — קפץ הקבצן והפסיקו. — אלו כך, הרי היתה הפשטידא שבראש השלחן מגיעה גם אלי...



176. קבצן נכנס אצל עשיר. בקש העשיר להשתמט ממנו ואמר לו:

— עכשו טרוד אני בעניני־עסק ואין דעתי פנויה.

— אף אני, — אמר לו הקבצן, — על עניני־עסק באתי אליך.

— על עניני־עסק? — תמה העשיר. — וכי לא קבצן אתה?

— הן, — החזיר לו הקבצן. — הקבצנות עסקי שלי היא.



177. קבצן בא לעשיר לבקש נדבה להכנסת־כלה: את בתו היחידה הוא מכניס לחופה. תמה העשיר ואמר לו:

— היכי תמצי? הרי אשתקד בכית לפני, שֶׁבִּתְּךָ היחידה מתה קודם חופה.

— ואם מתה, מה בכך? — החזיר לו הקבצן. — כלום אתה יוֹרְשָׁהּ ולא אני יוֹרְשָׁהּ?



178. קבצן עמד לפני עשיר והתפלל על חברו, שבא עמו:

— אדם זה בנם של קדושים הוא ולמתנת בשר־ודם הוא צריך, לא עלינו...

נענה לו העשיר ושלשל נדבה הגונה לתוך ידו של הנצרך.

— ושכר־טרחה שלי? — שאל הקבצן הראשון.

— שכר־טרחה? — תמה העשיר.

— הן, — השיב הקבצן. — וכי לא אני הבאתי את האיש הזה אליך?



179. עני קבצן עמד לפני עשיר קרובו וטען:

— השעה דחוקה לי. יום יום החיים מִתְיַקְּרִים והולכים. אל מי אפנה, אם לא אליך? קרובי אתה..

— מוטב, מוטב, — השיב העשיר. — הרי עשרה רובלים...

נטל הקבצן את הכסף ואמר:

— עשרה רובלים בשביל הקרוב — יישר כח! אבל חוץ מזה הלא גם קבצן אני...



180. קבצן עמד לפני עשיר והזכיר לו ראשונות:

— בילדותם חברים היו, ב„חדר" אחד למדו...



כפר העשיר:

— איני מכירך...

הפנה הקבצן את שכמו ללכת ואמר:

— אין אתה מכירני? הרי זה סִמָּן מובהק, שמחר תמות...

נבהל העשיר והתחיל מְפַיֵּס את הקבצן:

— כלום את נדבתו הוא מונע ממנו? אדרבה... אבל מהו פֵּרוּשׁוֹ של הַסִּמָּן המובהק?

נטל הקבצן את הנדבה, שנתן לו העשיר, והסביר לו:

— סמן מובהק זה קבלה הוא בידי מרופא מומחה. אשתקד מוטל הייתי בבית־חולים. פעם אחת ראיתי את הרופא נפטר ממטתו של חולה ואומר לחובש, העומד על ידו: „הֲלֹא הכירני, הרי זה סִמָּן לו, שמחר ימות". וכך הוה — למחר מת...



181. עני נכנס אצל עשיר. קבלו העשיר בפנים זעומות ואמר לו:

— מה בקשתך, רבי יהודי?

— כלום אין אתה מכירני? — תמה העני.

— לא, איני מכירך.

— הלא שלמה המלמד אני... מפי למדת תורה בילדותך.

— ואפילו אם כך, — השיב העשיר גסות — כבר שכחתי את כל התורה שלמדתני.

הפנה המלמד העני את שכמו לצאת ואמר לתלמידו:

— עכשו מובן, שלא הכרתני. חכמינו אמרו: „דרך־ארץ קדמה לתורה"[1]. אם תורה כבר שכחת — דרך־ארץ לא כל־שכן.



182. עשיר (לקבצן פושט־יד): הלא תבוש וְתִכָּלֵם. אדם בריא כמותך אינו זקוק לנדבות. לֵךְ עֲבוֹד!

קבצן: כבר נסיתי לעבוד. אין ממש בעבודה. אדרבה...

עשיר: פֵּרוּשׁ?

קבצן: אחרי העבודה גָדַל רעבוני עוד יותר.



1) עי' ויקרא רבה פ"ט, פ"ג.

183. עשיר משדל לקבצן, העומד לפניו:
— עד שאתה מתבזה על הבריות ומבקש נדבה, נוח לך, שתתפרנס מן העבודה... לי יש צֹרֶךְ בפועלים. לפועלים גויים אני משלם רובל ליום. לך אשלם רובל ומחצה.
— אם נא מצאתי חן בעיניך, — נענה הקבצן, — מוטב, שתתן לי חצי־רובל ליום ולעבודתך תקח לך גוי.



184. עני עמד ברחוב ונתחכך בכתלו של בית. ראהו בעל־הבית ושאל אותו:
— למה אתה מתחכך כל־כך?
השיב לו העני:
— זה כמה לא החלפתי את כֻּתָּנְתִּי וגם למרחץ לא נכנסתי...
הכניסהו בעל־הבית לביתו ונתן לו כתונת נקיה וגם נדבה הגונה נתן לו.
למחר יצא בעל־הבית לרחוב וראה — שני עניים מתחככים בכותל ביתו. גער בהם והבריחם. אמרו לו העניים:
— במה נפלינו מאותו עני של אתמול? לא די שלא גרשת אותו, אלא שגם קבל שכר על הַחִכּוּךְ.
— שוטים אתם! — החזיר להם בעל־הבית. — אותו של אתמול יחידי היה והוזקק להתחכך בכותל. אתם, שְׁנַיִם אתם, כותל למה לכם? לכו וחככו זה את זה.



185. עני נכנס אצל עשיר לבקש נדבה. דחה אותו העשיר ולא נתן לו כלום. אמר לו העני:
— אם אתה נענה לי — מוטב...
— ואם לאו? — הפסיקו העשיר.
— אלך ואמסור למי ששלחני אליך, כי יטרח בכבודו ובעצמו לאדם קשה כמותך.
— מי הוא זה, ששלחך אלי? תמה העשיר.
— מי הוא זה, ששלחני אליך? — החזיר לו העני. — הַדַּלּוּת...



186. קבצן בקש להכנס אצל עשיר. הקדימו העשיר ונעל את הדלת בפניו. פנה הקבצן אל משרתו של העשיר ואמר לו:
— לֵךְ ואמור לאדוניך, שאם לא יפתח לי, סופו שיתחרט: את גיסי אשלח אליו...
שמע העשיר, פתח את הדלת ושאל:

— מי גיסך, אשר אירא אותו?

השיב לו הקבצן:

— את גיסי הכל יֵרְאים... שְתַּים בנות היו לחותני, את האחת לקחתי אני ואת השני לקח — מלאך־המות...



187. הירשל אסטרפולר נכנס אצל עשיר. אמר לו המשרת:

— „הגביר" ירד למכפלה התחתונה לְהִפָּתֵר מֵחוֹם־היום.

ירד גם הירשל למכפלה התחתונה ומצא את העשיר לָבוּש רק לְבָנִים וסרוח על דרגש.

— מה בקשתך? — שאל העשיר.

— נדבה... צרכי־שבת אני חסר.

— מוטב, — אמר לו העשיר. — הרי נדבה, ובשכר זה הגידה נא לי, הירשל, מה א נ י חסר?

לקח הירשל את הנדבה ואמר:

— מסתכל אני בך ורואה, שתכריכים אתה לָבוּש ובאדמה אתה קָבוּר, הרי, שאין אתה חסר — אלא שתאכלך רִמָּה...



188. מגיד בא לעשיר לבקש נדבה. אמר לו העשיר:

— מה שמך, רבי מגיד?

— אַבָּא שמי, — השיב המגיד.

הוציא העשיר מכיסו ארבעה רובלים כמנין „אבא" ונתן לו. נטל המגיד את הנדבה ונאנח.

— על מה אתה נאנח? — שאל אותו העשיר.

— על אבי אני נאנח, — השיב לו המגיד, — שֶקָּרָא לי „אבא" ולא קרא לי „אֲחַשְוֵרוֹש"...



189. ק ב צ ן: נדבה אני מבקש.

ע ש י ר: עד שאני נענה לך תנאי אני מַתְנֶה, שֶתְּנַחֵש ותאמר — אם אני עתיד ליתן לך נדבה, או לא. אם תְּכַוֵּן אל האמת — אתן, ואם לאו — לא אתן.

ק ב צ ן: נחשתי ומצאתי — שלא תתן.

ע ש י ר: עכשו פטור אני מליתן לך נדבה. מטה נפשך: אם כִּוַּנְתָּ אל האמת, הרי פיך ענה בי, כי לא אתן, ואם לא כִוַּנְתָּ אל האמת, הרי לא קִיַּמְתָּ את התנאי.

קבצן: איפכא מסתברא: עכשו אתה חיב ליתן לי נדבה. ממה נפשך: אם כִּוַּנְתִּי אל האמת, הרי קִיַּמְתִּי את התנאי, ונמצא שאתה חיב לְקַיֵּם את הבטחתך, ואם לא כִוַּנְתִּי אל האמת, הרי שקר ענה פי בך כשאמרתי, שלא תתן.

עשיר: רואה אני, שֶׁעָרוּם אתה כמוני, ואף־על־פי־כן הבדל יש ביני ובינך. אני — ערמתי עומדת לי להיות עשיר, ואתה — ערמתך עומדת לך להיות קבצן. אמור מעתה, שהלכה כמותי...

(יסודה של בדיחה מחודדה זו הוא הסופיסמוס העתיק הידוע של אֶבְּסְלָם ופרותגורס, אלא שהעוקץ שבסופה משלנו הוא.)

190. קבצן מן הנוסח החדש: שפמו עשוי כהלכה, עניבה יפה לו על חָזֵהוּ וצילינדר מְגֹהָץ בידו. לפני עשיר מוקיר מדע ואמנות הוא יושב וקובל על גורלו:

— כל יָמַי שָׂטָן כרוך אחרי לְשָׂטְּנֵנִי.

— מה מעשיך? — שואל העשיר.

— נַגָּן אָמָּן אני, — משיב הקבצן, — אלא שלכל מקום, שאני בא, מקדימני השטן תחלה...

— כְּלִיךָ מהו? — מבקש העשיר לדעת.

— אַבּוּב.

— אבוב? יפה בחרת. גם בני בחר לו כלי זה. היום קניתי לו אבוב יקר. שמא, תנגן לפני מה־שהוא?

— הרי אתה רואה, — נאנח הקבצן: — אף הפעם הקדימני השטן. מה היה בנך חסר, אלו קנית לו את האבוב — מחר?...

191. בקרונה של רַכֶּבֶת נטפל קבצן לחבורת־נוסעים:

— יהודים, אחודה נא לכם חידה, ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם איש־איש זהוב אחד קנס.

החבורה מסכימה.

— כיצד מְבַשְּׁלִים שני דגים בשלש קדרות והדגים ישארו שְׁלֵמִים כשהיו?

אין איש יודע להגיד ואיש־איש מן החבורה משלשל את זהובו לתוך ידו של הקבצן.

— עכשו, — אמר לו אחד מן החבורה, — הגידה נא אתה.

— אף אני איני יודע, — משיב הקבצן, — והרי גם הזהוב שלי...



192. שוטר תפס שני קבצנים, המטרידים את הבריות בשוק.

— היכן אתה דר? — שאל השוטר לאחד מהם.

— אין לי דירה, — השיב הקבצן.

— והיכן אתה דר? — שאל השוטר לקבצן השני.

— אצלו אני דר, — השיב הקבצן.



193. — להיכן אתה רָץ? — שאל קבצן את חברו.

— לביתי אני רץ, — השיב הַלָּה: — את קַבִּי שכחתי...



V.

רבנים, דַיָּנִים, מגידים, שוחטים, חזנים, שַמָּשִים, מלמדים, סופרי־סת"ם, מחברים.

194. אַיְזִיק־מאיר דיק פגש בשוק גוי תְּוֹר־פנים, עקום־גב ונפול־חזה. נטפל אליו אַיְזִיק־מאיר ושאל אותו:

— גוי, מה מלאכתך?

— רְשָתות אני אורג, — השיב הגוי.

נאנח אַיְזִיק־מאיר ואמר:

— חבל! אצלם הכל יורד לטמיון... אלו אחד משלנו הוא,ודאי זכה להיות — גדול בישראל...

195. רבי יוסף לוֹקְשׁ, הרב הַדְּרַזְ'נָאִי, היה רגיל בפרפרת של ביצים לכבוד סעודה שניה של שבת. פעם אחת, בימות־החורף, קמצה אשתו ולא הכינה פרפרת זו. אמר לה רבי יוסף.

— רבנית, מה ראית לשנות ממנהגי?

— מִשֶׁכָּלוּ ימות־החמה, — השיבה הרבנית, — והגיעו ימות־החורף פסקו התרנגולות להטיל ביצים. עד עכשו היתה ביצה נקנית בפרוטה; עכשו מחירה שלש פרוטות.

צהבו פניו של רבי יוסף ואמר:

— ברוך הנותן לתרנגולת בינה; בשכר פרוטה אין היא מטלת ביצה ובשכר שלש פרוטות היא מטלת ביצה...

(לרבי יוסף לוֹקְשׁ, הרב הדרז'נאי, מיחסים כמה וכמה דברי שטות ובטלנות. ויש מיחסים אותם הדברים עצמם ל„הרב הארהיובי". — דְּרַזְ'נְיָה — עירה פודולית. ארהיוב — עירה בסרבית.)



196. רבי יוסף היה מוכר יין לבעלי־הבתים לפסח. פעם אחת אירעה לו תקלה: היין נפחת מן החבית עד למחצה. תהה רבי יוסף:

— הַפְּחָת מהיכן?

גחנה הרבנית לקרקע ובדקה את החבית. ספקה את כפיה וצרחה:

— לא־יוצלח! הרי נקב בתחתית החבית.

נחך רבי יוסף ואמר:

— שַׁטְיָא! מה ענינו של הנקב לכאן? הנקב הוא מלמטה; ואלו היין נפחת מלמעלה.



197. כל ערב־שבת היה רבי יוסף נכנס למרחץ, כנהוג, והרבנית היתה מתקינה לו קודם מרחץ חלוק נקי לכבוד־שבת. ונהגת היתה הרבנית לשמור את הַלְּבָנִים לאחר כביסה כשהם מקופלים שלא כדרכם: צִדָּם החִיצוני כלפי פנים—כדי להזהר מן הלכלוך. ומזהרת היתה הרבנית את רבי יוסף, כי יתן את דעתו להפוך את החלוק עובר ללבישתו. ותמיד היה רבי יוסף שוכח את אזהרתה של הרבנית, ובערב־שבת, בערב־שבת היה שב מן המרחץ לביתו לבוש חלוקו שלא כדרכו — צדו הפנימי מבחוץ. ראתה הרבנית, שכל אזהרותיה וקנטוריה יוצאים לבטלה, נטלה והפכה בעצמה את החלוק קודם מרחץ ונתנה אותו לרבי יוסף מקופל כדרכו. מעשה־שטן, דוקא אותו ערב־שבת נזכר הרב באזהרתה של הרבנית, שחלוק טעון הִפּוּךְ. עמד והפך וחזר לביתו — לבוש חלוקו שלא כדרכו: צדו הפנימי מבחוץ. וכשראתה אותו הרבנית בכך, התחילה מחרפת ומגדפת:



— בטלן, שוטה, לא־יוצלח! לא חלוק הפוך מלכתחלה נתתי לך?

חטט רבי יוסף בחטמו, הרהר ואמר:

— רבנית, אל תצעקי. מן השמים מעכבים: אַתְּ הָפַכְתְּ, אף אני הפכתי, ואף־על־פי־כן אינו הפוך!



198. שנים באו לרבי יוסף לדין. לאחר שטען התובע אמר לו רבי יוסף:

— הדין עמך.

עמד הנתבע וטען גם הוא. חזר רבי יוסף ואמר לו:

— הדין עמך.

שחקו בעלי־הדין, עזבו את הרב והלכו להם. התחילה הרבנית מטחת דברים כלפי בעלה, ששוטה ובטלן הוא, ולפיכך היא וביתה רעבים. הרהר רבי יוסף ואמר לה:

— עכשו אני רואה, שהדין עמך...



199. שנים באו לרבי יוסף לדין: ספינה שכרו בשותפות והטעינו אותה חטים, ולסוף נמצא בֶדֶק בספינה ונתלחלחו מקצת מן החטים; זה אומר: החטים שלך נתלחלחו, וזה אומר: לא, כי החטים שלך נתלחלחו. עִיֵן רבי יוסף בפרק „המוכר את הספינה" ולא עלתה בידו לעמוד על ענינה של ספינה. פנה לבעלי־הדין ואמר להם:

— לא נָהִיר לי... צאו והביאו את הספינה לכאן...



200. מכאן ואילך פסקו בעלי־הבתים לבוא לרבי יוסף לדין. והיה רבי יוסף יושב ודואג כל היום:

— מאין יבוא עזרי?

פעם אחת נסתכל בחלון וראה שני יהודים מהלכים בשוק ומנענעים בידיהם כדרך בני־אדם, הַמְדַיְנִים זה עם זה. מִהֵר רבי יוסף ויצא אליהם ואמר להם:

— הִכָּנְסוּ לביתי ואדון ביניכם.

אמרו לו היהודים:

— רבי, טועה אתה. אין אנו אלא מסיחים. טענות ותביעות אין לנו איש על חברו.

אמר להם רבי יוסף:

— אם־כן, הִכָּנְסוּ לביתי ואכתוב לכם פְּסַק בית־דין, שאין לכם איש על חברו ולא כלום.



201. — רבי, — טען יהודי לפני רבי יוסף, — חיים אין לי עם אשתי ואני מוכרח לגרשה. כל מה שיש אתי בביתי היא מבריחה. שעון היה לי ואף אותו הבריחה.

— מנין אתה יודע, שהיא הבריחה? — שאל רבי יוסף. — שמא בְּכְשֵׁרָה אתה חושד?

— רבי, — השיב היהודי, — בדקו אותה, במחילת כבודך, ומצאו את השעון גנוז מתחת לחלוקה.

הרהר רבי יוסף ושאל:

— אותו שעון — שעון־כיס היה או שעון־קיר?



202. שאלו את רבי יוסף:

— רשאי אדם לישא אֲחוֹת־אלמנתו או לא?

הרהר רבי יוסף והשיב:

— מצד הדין רשאי הוא, אלא חוששני, שמא לא יוכל...



203. פעם אחת נסע רבי יוסף מעירו לעיר אחרת והגיע להר. הציץ רבי יוסף מתוך העגלה וראה אנשים כובשים כביש בָּהָר. תהה ושאל:

— כביש בהר למה?

הסביר לו בעל־העגלה:

— כדי להקל את הָעֲלִיָּה.

ונחה דעתו של רבי יוסף.

וכשהגיעה העגלה לראש־ההר והתחילה יורדת, ראה שוב אנשים כובשים כביש בהר גם מעבר מזה. תמה רבי יוסף ואמר:

— תינח מעלה־ההר, אבל כביש במורד־ההר למה?



204. וכשהגיע רבי יוסף למקום אשר נסע, העגלה עמדה, ירד והתחיל מבקש את סנדליו על הקרקע. אמר לו בעל־העגלה:

— רבי, היכן חלצת את נעליך?

השיב רבי יוסף:

— כאן חלצתי, סמוך להעגלה... קודם שעליתי לתוכה...



205. שנים באו לרב לדין. זה אמר: עורות של ברדלסי־חורף מכרת לי ואתה של ברדלסי־קיץ נתת לי, וזה אמר: לא, כי עורות של סתם ברדלסים מכרתי לך:
עיֵן הרב ואמר לתובע:
— מה איכפת לך? סוף־סוף אין אדם עשוי לתפור לו פַּרְוָה בקיץ. הַמְתֵּן עד החורף ויהיו לך עורות־חורף...

(ברדלס — אִילְכִּים — ברדלס, כשהוא נצוד בימות-החורף, עורו יפה וְשָׂעִיר, וכשהוא נצוד בימות-הקיץ עורו קֵרֵחַ.)



206. יהודי בא אל הרב שבעירו ושאל שְׁאֵלָה:
— תרנגולת יש לו, דגרה והולידה אפרוחים — מותר לשחוט את הָאֵם לכבוד יום־טוב, או לא?
— מותר, — פסק הרב.
— רבי, — לא נתקררה דעתו של היהודי, — צער בעלי־חיים דאוריתא... האפרוחים זקוקים עדיין לְאִמָּם.
הרהר הרב ואמר:
— עכשו אני רואה, שהדבר טעון עיון. שוב ובוא מחר, שמא בינתים יֵעָנֶר לי המקום.
למחר שוב בא היהודי ופניו עגומות:
— רבי, בלילה פרץ ברדלס לתוך הלול ודרס גם את התרנגולת וגם את האפרוחים.
צהבו פניו של הרב:
— הרי מה שאמרתי לך — שמא יֵעָנֶר לי המקום...



207. אשה באה אל הרב:
— רבי, שאלה יש לי לשאול: ה"יארמולקה" [1]) של בני נפלה לתוך תבשיל של בשר. מה דינו של התבשיל?
— סתם יארמולקה, — השיב הרב, — כשרה.
— רבי, היארמולקה היתה מלוכלכת באשפה.
— סתם אשפה — כשרה.
— רבי, גָרָב יש לו לבני בראשו, לא עליכם, ואני מטרחת אותו בחמאה. חוששתני, שמא דבקה חמאה גם ביארמולקה.
— חמאה? — קרא הרב. — התבשיל — טְרֵפָה...



1) יארמולקה — כפה קטנה שעל הראש מתחת לכובע.

208. שאלו ליהודי:
— מה מצבו של הרב בעירו?
— צדקה עשה הקדוש ברוך־הוא עם הרב שלנו, — השיב היהודי, — שנתן בו דעה להתענות כל יום שני וחמישי. אלמלא כך, היה גֹוֵעַ, חלילה, ברעב.



209. רבה של קהלה עניה זקוק היה מחמת עניות לחזור על הישובים הסמוכים ולקבל נדבות, אף סוס ועגלה היו לו לכך, אלא שֶׁמּוֹשְׁכוֹת הסוס נִתְמָהוּ מרוב שִׁמּוּשׁ, וישב ודאג:
— מהיכן יקח מושכות חדשות לסוס?
אמר לו ראש הקהלה:
— רבי, מושכות למה לך? לא אחת היא לך, אם לישוב זה יביאך סוסך או לישוב אחר?
— חוששני, — השיב לו הרב, — שמא יחזירני לביתי...



210. בישיבת וָלוֹזִ'ין היו אומרים:
— רצונך, שתהיה רב? תן דעתך, שֶׁתִּצְטַיֵּד למפרע: הרמב"ם לא יספיק לך ל„לחם־משנה", ואפילו אם „מגיד־משנה"[1] תהיה עדיין אתה זקוק גם ל„כסף־משנה"...[2]



211. רב שלח לקרוא את הפרנסים והודיע להם, שהוא עומד לעזוב את עירם ולצאת לוורמיזא.
— זכות גדולה נתגלגלה לו, — אמר הרב, — לְשַׁמֵּשׁ רב בעירו של רש"י.
נמלכו הפרנסים והחליטו להוסיף לו על שכרו — ונשאר הרב במקומו. היה שם ליצן אחד, שחק ואמר:
— בשביל „רש"י" בקש רבנו לעזוב אותנו ובשביל „תוספות" נשאר בתוכנו...



212. רב הודיע לפרנס שבעירו, שהוא מבקש הוספה על שכרו, כדי שיוכל לעסוק בתורה וברבנות מתוך הַרְוָחָה. אמר לו הפרנס:

1) לא רק רב בלבד, אלא גם דרשן.
2) ממון לְשַׁחֵד את הבריונים שבעיר, שעל־פיהם מְמֻנִּים רב.

— רבי, תמה אני, שאדם גדול כמותך מִתְאַוֶּה לתענוגי עולם־הזה כאחד מאתנו.

החזיר לו הרב:

— ואתה מה דעתך, שכל תענוגי העולם הזה נִתְּנוּ מלכתחלה רק לְבוּרִים ועמי הארצות?

(״הקאָנווערזאַטיאָנס־לעקסיקאָן״ של סֵפִיר וגִלְקְסֶנֶר מיחס תשובה זו לְדֶקַרְטִים (עי׳ שם ערך ״קרטזיוס״). וכבר היה מי שֶׁקְדָם גם לדקרטס ואמר: ״איש לא דן את דינה של החכמה לעוני.״ עי׳ סֶנֶקָה: ״על החיים המאושרים״ כד, ה.)



213. — רבי, — אמר בעל־בית לרב שבעירו, — תמה אני עליך, שאתה מחניף לעשירים.

— בדין אני עושה, — השיב הרב: — בְּפֵרוּשׁ אמרו: „מותר לש״ץ להחניף את הצבור.״

— רבי, — תמה בעל־הבית, — בש״ץ אמרו ולא במ״ץ.

החזיר לו הרב:

— בש״ץ אמרו, משום שסתם חזן שוטה הוא וזקוק הוא, שיאמרו לו; במ״ץ לא אמרו, משום שסמכו עליו, שֶׁיָּקִים מסברא.



214. שנים באו לרב לדין. עד שהתובע עמד וטען מצא הנתבע רגע־כושר ללחוש להרב, שֶׁמָּחָר יביא לו שני אוזים מפוטמים... שמע הרב את הטענות ואמר לבעלי־הדין:

— הלכה חמורה היא זו. שובו ובואו מחר. בינתים אעיֵן בדבר.

למחר, כשחזרו בעלי־הדין ובאו, מצא התובע רגע־כושר ללחוש להרב, שמחר יביא לו זוג תנגולי־הדו לפסח... שוב דחה הרב את פסק־הדין ואמר לבעלי־הדין:

— הלכה חמורה זו עדיין לא נִתְחַוְּרָה לי. בואו מחר...

הבין הנתבע, למה מְעַגֵּה הרב את הדין, ואמר לו:

— רבי, כל ימי, כשהגעתי לְמָה שנאמר במכת־בכורות „ולכל בני־ישראל לא יחרץ כלב לשונו״,[1] הייתי תמה: כלבי־מצרים, שודאי חריפים ומלומדים היו, מה ראו לשתוק דוקא בשעה שצרה גדולה כזו באה על בעליהם? עכשו נִתְיַשֵּׁב לי. קַיְמָא לן: „כלבים בוכים — מלאך־המות בא לעיר, כלבים שוחקים — אליהו הנביא בא לעיר״[2]). מכאן, שאותו לילה של מכת־בכורות לא יכלו כלבי־מצרים לא לבכות ולא לְשַׂחֵק: לבכות לא יכלו, לפי שאליהו בא לגאל את ישראל, ולשחק לא יכלו, משום שמלאך־המות בא להכות את הבכורות. מה עשו? — בעל־כרחם סתמו את פיהם ושתקו...



1) שמות יא, ז.

2) בבא קמא סב:

215. שנים באו לרב מקבל־שוחד לדין. שמע הרב את הטענות ואמר לבעלי־הדין:

— הדבר טעון עִיּוּן. בואו מחר...

הבין אחד מבעלי־הדין, למה מְעַנֶּה הרב את הדין, ואמר לו:

— רבי, תן לי רשות לְסַפֵּר לך מעשה שהיה... מעשה בכפרי, שערך את ה„סדר״ של פסח, וכשהגיע ל„רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא ורבי טרפון״ ראה, שאשתו מטיפה מִכּוֹסָהּ. אמר לה הבעל: „כאן אין מטיפים; הללו רבנים הם ולא מכות״. וכשהגיע ל„דם, צפרדע, כנים״ ראה, שאין אשתו מטיפה. אמר לה: „מפני מה אין אַתְּ מטיפה?״ השיבה האשה: „חוששתני, שמא גם אלו רבנים הם״. נאנח הבעל ואמר לה: „אם לשעבר היו רבנים, הרי עכשו — אינם אלא מכות״...



216. מעשה בְּדַיָּן מפורסם, ששמט את ההשלשות שנמצאו בידו וברח למדינת־הים. אמרו עליו:

— „בָּרַח דַּיַּן־אֱמֶת״...



217. מנין לרב, שגם הוא חיב ביראת־שמים?

— „שנאמר: את ה׳ אלהיך תירא — לרבות תלמידי־חכמים״...[1])



218. אשה באה אל ה„מ״ץ״ לשאל שְׁאֵלָה:

— על־פי טעות נתנה כף של חָלָב לתוך תבשיל של בשר.

קמט המ״ץ את מצחו ואמר לה:

— כף של חָלָב ותבשיל של חָלָב — כשר. הוא הדין כף של בשר ותבשיל של בשר — כשר. גדולה מזו: כף של חָלָב ותבשיל של בשר, אלא שלא נתנו את הכף לתוך התבשיל — גם־כן כשר. אבל הואיל וְהַכַּף שלך של חלב היא והתבשיל של בשר הוא ואת הַכַּף נָתַתְּ לתוך התבשיל — לְכִי לך אל ה„מורה־הוראה״ והוא יפסק לך הלכה חמורה זו.

(בעירות ליטא קוראים „מ״ץ״ לרבם של חסידים ו„מורה הוראה״ (או סתם „רב״) לרבם של מתנגדים. — המתנגדים, שבדיחה זו שלהם היא, חושבים את רבני־החסידים, את ה„מצי״ם״, כמעט לעמי־הארצות.)



1) פסחים כ״ב:

219. רב בא לעיר ובקש לעלות שם על כסא־הרבנות, שהיה פנוי אותה שעה. כדי להתחבב על ההמון היה מאריך בתפלה ומתנהג בחסידות. וכשהיו תלמידי־חכמים נכנסים אליו לשמוע חדושי־תורה מפיו, היה פוטרם בלא־כלום. אמר עליו ליצן אחד:

— זהו שאמרו חכמים: „אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות — יבקשו תורה מפיו[1], משום שיש לחשוש — שמא עם־הארץ הוא.



220. מפני מה נוהגים הרבנים לדרוש שתי שבתות בשנה — ב„שבת־שובה״ וב„שבת־הגדול״?

— ב„שבת־שובה״, כדי להודיע לבני־העיר, שיש להם „גוי״ מן המוכן לישא את עֲוֹן־כֻּלָּם; ב„שבת־הגדול״, כדי להודיע לבני־העיר, שיש להם „גוי״ מן המוכן למכור לו את חמצם.



221. הרב הזקן היה קטן־קומה, אבל גדול בתורה. אחרי מותו עלה על כסאו רב גבה־קומה, אבל לא גדול בתורה. וכשבא הרב החדש לבית־המדרש וישב אל השלחן, שעליו הגיד הזקן את שעורו, הוכרח להרכין את ראשו. קרא לַשַּׁמָּשׁ ואמר לו:

— שלחן זה נמוך הוא לי יותר מדי.

נאנח השמש והשיב:

— רבי, שמא כסא זה גבוה הוא לך יותר מדי?



222. — רבי, — אמר אחד מן הפרנסים להרב שבעירו,—כֻּלָּנו יודעים, שגדול אתה בתורה וביראת־שמים. אבל עמי־הארצות שבבית־הכנסת מביטים אחריך על שאתה מְסַיֵּם שמונה־עשרה ופוסע לאחוריך ראשון לַכֹּל.

— מה אעשה? — התנצל הרב. — יותר ממה שתקנו הקדמונים איני יודע, מה שתקנו אני מתפלל וּמְסַיֵּם קודם לאחרים.

— רבי, — אמר לו הפרנס, — מפני מראית־העין מוטב, שתשהה קצת במקומך לאחר גמר־תפלה, כדי שלא יעלה לך להיות ראשון...

— מה אעשה, — החזיר לו הרב, — וכך עולה לי גם לאחר שְׁהִיָּה?



1) מועד קטן י״ז:

223. הרואה אתה מה שכותבים עלי? — התפאר אברך מוסמך לפני חברו. — הרי מכתב... „הרב החר״ב״[1]) כותבים עלי.

נטל הַלָּה את המכתב וקרא:

— „אל כבוד הרב החיה וכל בהמה״...



224. שאלו את פרנסה של קהלה חשובה:

— מה ראיתם להעמיד לכם „רב מטעם״ כְּבַד־פֶּה?

נאנח הפרנס ואמר:

— משום שלא מצאנו — אִלֵּם...



225. ביום ראשון של ראש־השנה מרד פתאם השופר והתקיעות יצאו מרוסקות. לאחר התפלה התחילו הגבאים מטכסים עצה:

— מה לעשות לשופר, שלא יעמוד במרדו גם מחר?

— מקובלני, — אמר אחד מן הגבאים: — שופר שֶׁפָּרַד אומרים עליו „ויהי נועם״[2]).

— ואני, — אמר גבאי שני, — שמעתי מפי בקיאים: שופר שֶׁפָּרַד שׁוֹרים אותו בחומץ.

עמדו ונגשו אל „הרב מטעם״, הדוקטור למדיצינה[3]), כי יכריע בינידם. שמע הרב־הרופא ואמר:

— מוטב, שנערוב שתי הרפואות יחד: מָנָה אחת „ויהי נועם״, ומנה אחת חומץ...



226. המגיד מְרֵיְצָה נזדמן לקרון אחד עם שני רבנים מן החדשים, דוקטורים לפילוסופיה, וראה שהם מרבים שיחה עם אשה יפה ומסבירים פנים לה. אמר להם המגיד:

— עכשו אני רואה, שרבנים שכמותכם גדולים בְּצִדְקוּת אפילו מרבנו גרשום מאור־הגולה.

— הא כיצד? — תמהו הרבנים־הדוקטורים.

החזיר להם המגיד:

— לְפָנִים היה כל אדם מישראל רשאי לישא שתי נשים ויותר. בא רבנו גרשום והטיל חֵרם על הנושא שתים וגזר להסתפק באחת. עכשו אני רואה, שאתם מוסיפים עוד להחמיר עליכם, ושנים משלכם מסתפקים באחת...



---

1) ראשי תיבות: „החריף ובקי״.

2) שופר, שנעשה קולו צרוד, התוקע לוחש לתוכו „ויהי נועם״. עי׳ „מגן־אברהם״ סי׳ תקפ״ה.

3) הרבה קהלות קטנות ברוסיה, שלא היה סִפֵּק בידן לפרנס גם רופא וגם „רב מטעם״, היו ממנות את הרופא ל„רב״.



227. המגיד מֶרְיָצֶה היה אומר:
— שלשה דוקטורים הם: „סומך־נופלים״ — דוקטור לְנִכְפִּים; „רופא־חולים״ — דוקטור לכל מיני מחלות; „מתיר אסורים״ — רב דוקטור לפילוסופיה, המתיר כל הָאִסּוּרִים שבעולם.



228. כשמת הרב הזקן נצחו המשכילים שבעיר והעמידו במקומו רב נאור — דוקטור לפילוסופיה.
למחר נכנסה אליו אשה ותרנגולת שחוטה בידה.
— רבי, — אמרה האשה, — מחט מצאתי בקורקבן...
— לא רבי אני, — הפסיקה הרב, — אלא דוקטור אני...
מיד הפנתה האשה את שכמה ללכת. אמר לה הרב:
— להיכן אַתְּ?
השיבה לו האשה:
— אם דוקטור[1] אתה, מה תקנה יש ממך לתרנגולת, שכבר מתה?



229. אחרי הדרשה ב„היכלם״ של „מתקנים״ נגש יהודי פולני אל הרב־הדוקטור ואמר לו:
— יפה דרשת, אדוני הרב. אבל תמה אני על אדם גדול כמותך, שאתה מגלח את זקנך.
לגלג עליו הרב־הדוקטור והשיב לו:
— כביאתי לעולם בלי זקן כך אני מבקש גם לצאת מן העולם בלי זקן.
החזיר לו הפולני:
— אם־כן, שמא תתן לי רשות להפיל את שִׁנֶּיךָ, שהרי גם בלי שִׁנַּיִם באת לעולם.



230. מנין למגיד, שתחלה ידרוש ואחר־כך יחזיר על הפתחים לבקש נדבה?
— שנאמר: „יהמו ככלב״ ואחר־כך — „ויסובבו עיר״...[2]



1) סתם דוקטור בלשון העם — רופא.
2) תהלים נ״ט ז׳.

231. אמרו לו לרבי יעקב, המגיד מדובנא:
— מוכיחם של ישראל אתה ומבקש שכר!
השיב רבי יעקב:
— אף הקדוש ברוך־הוא כך — לא חנם הוא מוכיח...



232. מגיד עמד על הבימה ודרש, פתח בדברי־אגדה וְסִיֵּם בדברי־תוכחה — והצבור ישב והתנמנם. לאחר שֶׁיָּרַד ראה לזקן אחד, שעמד מאחורי הבימה ובכה. זחה דעתו של המגיד, נגש אל הזקן ואמר לו:
— תיתי לי, שדרשתי הביאה אותך לידי דמעות.
נאנח הזקן והחזיר לו:
— לא דרשתך שלך, אלא בני שלי הביא אותי לידי דמעות. אף הוא מבקש להיות מגיד. עכשו אני יודע, מה תהיה אחריתו...
[נוסח אחר:
נאנח הזקן והחזיר לו:
— לא דרשתך, אלא גניחותיך הביאו אותי לידי דמעות. עֵז היתה לי ומתה, קודם שֶׁמֵּתָה היתה גונחת כמותך. מכיון ששמעתי את גניחותיך שלך, נזכרתי בְּעִזִּי שלי.]



233. מגיד עמד על הבימה עטוף־טלית ודרש, ודרש... נשתעמם הצבור והתחיל נשמט אחד־אחד. לסוף לא נִשְׁתַּיֵּר מכל הקהל אלא הַשַּׁמָּשׁ בלבד. והמגיד עמד עטוף־טלית ודרש, ודרש...
עלה הַשַּׁמָּשׁ אליו על הבימה, הניח לפניו את המנעול על השלחן ואמר לו:
— רבי מגיד, כְּשֶׁתְּסַיֵּם תמחול לנעול את הדלת...



234. קִטְעֵי דרשות ומשלים של מגידים:
— „אדם דומה לְחַיָּט: מה חַיָּט חי שבעים שנה ולסוף הוא מת, אף כל אדם כך"...



235. — „נמשלו חייו של אדם לְכֻתָּנְתּוֹ של ילד — קצרים מבחוץ ומטונפים מבפנים"...

236. — „משל לבן סורר ומורה. כשהיה בן שש טִפֵּס על הַסֻּלָּם ונפל ונגדמה ידו. כשהיה בן תשע טִפֵּס על העץ ונפל ונקטעה רגלו. וּכְשֶׁגָּדַל והיה בן עשרים ולא עשה תשובה — באה המלכות ולקחה אותו לעבודת־הצבא"...

237. — „לְסֻסָתִי ברכבי פרעה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי. נמשלו ישראל לסוסים. סוס, המתנער מְרִבְצוֹ תיכף כשבעליו נגש אליו, — סוס שבסוסים הוא. סוס, שאינו מתנער מרבצו אלא אם־כן בעליו מכה אותו שלש פעמים, — סוס גרוע הוא. — סוס שאינו מתנער מרבצו אפילו כשבעליו מכה אותו מאה פעמים, — לאו סוס הוא כלל... אף ישראל כך. אדם מישראל, הנעור משנתו וקם לסליחות תיכף כְּשֶׁהַשַּׁמָּשׁ נגש לחלונו, — סוס שבסוסים הוא. אדם מישראל, שאינו נעור משנתו וקם לסליחות אלא אם־כן הַשַּׁמָּשׁ מכה על תריסו שלש פעמים, — סוס גרוע הוא. אדם מישראל, שאינו נעור משנתו ואינו קם לסליחות אפילו כְּשֶׁהַשַּׁמָּשׁ מכה על תריסו מאה פעמים, — לאו סוס הוא כלל"...

238. — „בואו וראו, אפיקורסים, שאפילו בהמות ועופות טובים מִכֶּם: תרנגול יש לו מסרק בראשו ואינו סורק את שערו בשבת; אתם אין לכם מסרק בראשכם וסורקים את שערכם בשבת... עֵז לא למדה „חומש" ואינה מגלחת את זְקָנָהּ; אתם למדתם „חומש" ומגלחים את זקנכם"...

239. — „אוי לעינים, שכך רואות: נשים יוצאות לשוק וראשן פרוע... כמה גדול החטא וכמה קשה העונש!... מעשה באשה שֶׁמֵּתָה וקברוה. למחר מצאו את קברה פתוח והיא מוטלת על הקרקע מבחוץ ופניה למטה. חזרו וקברוה. ולמחר שוב מצאו אותה מבחוץ ופניה למטה. היה שם חסיד אחד ואמר: כך נאה לה לחצופה זו שאין האדמה קוֹלַטְתָּהּ, משום שהיתה פורעת את ראשה בשוק... אף אתן, חצופות, כך תהיה אחריתכן. אבל אם תשובו מדרככן הרעה ותהיו זהירות לכסות את ראשכן — תקלוט האדמה את כֻּלְּכֶן"...

240. מגיד נכנס אצל בעל־בית לבקש נדבה. כדי להתחבב על בעל־הבית התחיל דורש לפניו בדברי־אגדה:

— פסוק ראשון שבתורה כֻּלּוֹ מוקשה. „בראשית" — „תחלה" היה לו לכתוב; „ברא" — מוטב, שהיה כתוב „יצר"; „אלהים" — מיותר, שהרי מי ברא אם לא אלהים?; „את" — לגמרי מיותר; „השמים" — הואיל ולהלן נאמר „רקיע" היה לו לאמר גם כאן „רקיע"; „ואת" — שוב מיותר; „הארץ" — מוטב, שהיה כותב „אדמה"...

— רבי מגיד, — הפסיקו בעל־הבית, — אף אני קושיא עצומה יש לי. התורה מעידה על משה רבנו, שלא קם כמהו, ואתה מבקש לעשותו עם־הארץ שוטה עד כדי שיתחיל את תורתו כך: „תחלה יצר רקיע אדמה"...



241. שוחט בא אצל רב לטול „קבלה". תהה הרב על קנקנו ושאל אותו:

— אוגרת[1]) מה פֵּרוּשָׁהּ?

— בתולה, שהגיעה לפרקה, — השיב השוחט.

— אם־כן, בוגרת מה פרושה?

— תְּאֵנָה צמוקה.

— וגרוגרת?

— ספק זכר, ספק נקבה.

— ואנדרוגינוס?

— מלך רשע.

— ואדריאנוס?

לא ידע השוחט להשיב.

אמר לו הרב:

— איני יכול ליתן לך „קבלה".

תמה השוחט:

— רבי, וכי בשביל שאיני יודע פֵּרוּשׁוֹ של אדריאנוס פסול אני לשחיטה?



242. מנין, שהחזנים שוטים הם?

— שנאמר: „אין חכמה ואין תבונה — לנגד ה'"...[2])



1) שתי פגימות הן בסכין: „אוגרת" ו„מסוכסכת". הראשונה פוסלת והשניה אינה פוסלת. עי' חולין י"ז.

2) משלי כ"א ל'.

243. שאלו את אברהם־בֶּר גוטלובר:

— חזנים מי תִקֵן?

השיב הזקן:

— שלמה תקנם, שֶׁכֵּן העיד עליו רחבעם בנו: „אבי יִסַר אתכם בַּשּׁוֹטִים"...[1]



244. שלשה באו אל הַפַּרְנָס שבעירם לבקש הוספה על שכרם — רב, שַׁמָּש וחזן. אמר להם הפרנס:

— פִּסְקוּ לי פסוקיכם ואדע, למי מִכֶּם אני צריך להוסיף תחלה.

אמר הרב:

— „רָחַשׁ לבי דבר טוב",[2] — רח״ש נוטריקון: רב, חזן, שַׁמָּשׁ — והרב בראש.

נענה הַשַׁמָּשׁ ואמר:

— „שֹׁחֵר טוב יבקש רצון",[3] — שח״ר נוטריקון: שַׁמָּשׁ, חזן, רב — וְהַשַׁמָּשׁ בראש.

הרהר החזן ואמר:

— „חרש, שוטה וקטן," — חר״ש נוטריקון: חזן, רב, שַׁמָּשׁ — והחזן בראש.

נענה אחריו הפרנס ואמר:

— היינו דאמרי אינשי: סתם חזן שוטה הוא...



245. מה טעם החזן מקדש על היין בליל־שבת, ובמוצאי־שבת לא הוא מבדיל על היין, אלא הַשַׁמָּשׁ?

— משום שאמרו: „אם אין דעה — הבדלה מנין?...[4]



246. אמרו לו ליוסי גוֹלְדֶה'ס:[5]

— קַיְמָא לן: כל החזנים שוטים הם. והרי אתה חזן ואין אתה שוטה?

השיב יוסי:

— לא קשיא: „אין מביאים ראיה מן השוטים"...[6]



1) מלכים א' י״ב, י״א. 2) תהלים מה, ב. 3) משלי יא, כז. 4) ירושלמי ברכות פ״ה.
5) חזן ידוע בְּוִישְׁבְּקָק, שהיה מפורסם גם ללץ. 6) שבת קד:

247. חזן ירד לפני התיבה לתפלת „גֶשֶׁם". עד שֶׁסִּיֵּם את תפלתו התחילו גשמים יורדים. לאחר התפלה נגש החזן אל הגבאי ואמר לו:

— התפאר נא עלי, שֶׁמִּן השמים נענו לי.

— מה פלא יש בדבר? — החזיר לו הגבאי. — כבר היה מעשה ואנשים שכמותך הביאו גם מבול לעולם...



248. גבאי נתן את דעתו על החזן שבעירו וראה, שאין הוא מתפלל תפלה בלחש. אמר לו:

— מה ראית, שאתה מזלזל בתפלה בלחש?

השיב לו החזן:

— כך דיני. חזן אין דרכו להתפלל חנם. תפלה בקול, שאני מקבל שכר עליה, אני מתפלל; רצונך, שאתפלל גם תפלה בלחש, — הַעֲלֵה נא לי שכר גם עליה.



249. רבי נפתלי צבי יהודה ברלין (ה„נצי"ב") מִוָּלוֹזִ'ין היה מקפיד, שהחזן יהיה גם שוחט, כדי שבעל־כרחו יהא זהיר במצוות.

— חזן, — היה „הנצי"ב" אומר, — דינו כדין שור נַגָּח: „אין לו תקנה אלא — סַכִּין"...



250. מנין לחזן, שהוא חיב להיות גם שוחט:

— שנאמר: „רוממות אֵל בגרונם וחרב פיפיות בידם"...[1])



251. בשעה שרבי שבתי כהן (הַ„שַּׁ"ךְ") היה פרנס בְּוִילְנָה בקש למנות לחזן־העיר את רבי משה רבקה"ש בעל „באר־הגולה". מָחוּ הפרנסים האחרים ואמרו לו:

— שמענו שרבי משה אין קולו נעים.

— מה בכך? — החזיר להם רבי שבתי. — כמה דברים נאמרו בש"ץ: שיהא למדן, יְרֵא־שמים, פרקו נאה וגם קולו נעים. ברבי משה יש כל המעלות האחרות, ולפיכך ראוי לְוַתֵּר לְגַבּוֹ על דבר אחד — על הקול הַנָּעִים.



1) תהלים קמט, ו.

252. עיקר כחו של החזן המפורסם ניסי (ניסן) הַבֶּלְזָאִי היה — לְחַבֵּר נגונים חדשים, וסומך היה על משורריו: הוא עצמו צרוד ומרוסק היה קולו. וחשוב גדול היה ניסי ב„חצרו" של דוד'ל הַטַּלְנָאִי. פעם אחת שאל רבי דוד את ניסי:

— ניסי, בכמה עולים לך משורריך?

— באלף ומאתים רובל לשנה, — השיב ניסי.

— קמצן אתה, ניסי, — חזר ואמר לו רבי דוד. — אלו הוצאת עוד שלש מאות רובל והעמדת גם חזן למשורריך, היתה תפלתך עושה גדולות ונפלאות...

253. גבאים נמנו וגמרו להעמיד חזן אחר במקום הזקן, שכבר נפסל קולו. אמר להם הזקן:

— חייכם, רבותי, שֶׁקּוֹלִי חזק כשהיה. והא ראיה: כשאני נושא את קולי וּמְסַיֵּם „הבוחר בעמו ישראל באהבה" מיד נבהל כל הקהל וצועק: „שמע ישראל!"...

254. חזן נודד בא לעיר עם משורריו ומכר כרטיסים „לשמוע אל הָרִנָּה ואל התפלה". וכשהגיעה שעת „הרנה והתפלה" הוברר, שֶׁצִּנָּה אחזה את החזן ואין קולו נשמע. רגזו בעלי־הכרטיסים והתחילו תובעים את ממונם. אמר להם החזן: „אונס רחמנא פטריה". לא נענו לו בעלי־הכרטיסים והלכו עמו אל הרב לדין. עִיֵּן הרב בדבר ואמר להחזן:

— אין אתה יכול לפטור את עצמך בטענת אונס... דין אונס מנערה המאורסה ילפינן. ואלו אותו מעשה של הנערה המאורסה הוא ההפך הגמור ממה שלפנינו: הנערה עצמה צעקה, אלא שמושיעים לא היו לה, ואתה — מושיעים[1] היו לך, אלא שאתה לא צעקת.

255. חזן נודד בא אל הפרופיסור פרידמאן, החזן הבודאפשטי המפורסם, ובקש מאתו, כי יתן לו אחד ממשורריו ללכת עמו לעירה סמוכה, שֶׁשָּׁם הוא עתיד להתפלל בשבת. אמר לו פרידמאן:

— השמיעני נא תחלה את קולך, למען ארע איזה משורר חסר לך.

הסכים החזן ושר לפניו פסוקים אחדים. שמע פרידמאן ואמר לו:

— חביבי, רואה אני, שלא משורר אתה חסר, אלא חזן אתה חסר, וחזן אין בידי ליתן לך.

1) מושיעים — משוררים; „העלפער" בלע"ז.

256. חזן עני בא לפרופיסור פרידמאן וקבל לפניו, שֶׁקּוֹלוֹ אבד לו והרי הוא זקוק לבריות. הוציא פרידמאן מכיסו זהוב ונתן לו. נתכרכמו פניו של החזן העני. אמר לו פרידמאן:

— שני זהובים היו לי בכיסי. את האחד הרי נתתי לך, ואת השני אני חושך — בשביל אותו עלוב, שימצא את אֲבֵדָתְךָ...

257. ניסן בלומנטל האודיסאי היה מקפיד, שלא יקרא לו אדם בפניו אלא בשמו או בשם־משפחתו. פעם אחת, כשנזדמן לביתו של שלמה זוּלְצֶר, קרא לו הַלָּה „מר חזן ראשי" („הערר אָבערקאַנטאָר"). נעלב בלומנטל ובקש מאת זולצר, כי יחוס על כבודו ולא יקרא לו מכאן ולהבא אלא בשמו. תמה זולצר ואמר לו:

— ממה נפשך: אם חזן אתה — מה עלבון הוא שֵׁם זה לך? ואם אתה רואה עלבון בְּשֵׁם זה — למה אתה משמש חזן?

השיב לו בלומנטל:

— אספר לך מעשה שהיה... בעירי, באודיסה, היה גַּנָּב מפורסם, שיצאו לו מוניטים בכל הסביבה. „נַתְּקֶי גנב" היה שמו. ונוקם ונוטר כנחש היה נַתְּקֶי לכל אדם, שקרא לו כך. פעם אחת אמרו לו: „אם אומנותך בזיון היא לך, למה זה אתה עוסק בה?" נאנח נַתְּקֶי והשיב: „יודע אני, שאומנותי חכמה ואמנות היא כאחת ואין לי, חלילה לְהִתְבַּיֵּשׁ בה. אבל מה אעשה וכל פוחח, התוקע ידו לכיס זר ומבריח מטפחת שוה פרוטה, אף הוא נוטל גדולה לעצמו ומבקש לְהִקָּרֵא גנב"...

258. הרב הישיש, גאונה וגאותה של העיר, חלה בַּעֲצִירוּת ונסתכן... ביום השלישי ראו ראשי העדה, שאין לחולה תשועה ברופאים, עמדו וגזרו תענית על הצבור. בַּבֹּקֶר אמרו בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות תהלים וסליחות, אחר־כך יצאו חשובי־העדה להשתטח על קברי־צדיקים, ובצהרים — היתה תשועה להרב...

מיד יצא הַשַּׁמָּשׁ לשוק והכריז:

— יהודים, הרב נושע... לכו וְאִכְלוּ...

259. רב חדש בא לעיר וראה, שֶׁהַשַּׁמָּשׁ הזקן טורח ועובד כל היום: בהשכמת־הַבֹּקֶר הוא מנקש על התריסים לתפלה, ביום הוא מביא מים לבית־המדרש ובערב הוא מסיק את התנורים בבית־המדרש. תמה הרב ושאל את הַשַּׁמָּשׁ:

— כמה אתה מקבל שכר?



— חמשה זהובים לשבוע, — השיב הַשַּׁמָּשׁ.

— ובשכר מועט כזה אתה מסתפק? — חזר ושאל הרב.

— רבי, — החזיר לו הַשַּׁמָּשׁ, — הַשָּׂכָר מועט, אבל הַכָּבוֹד מרובה...



260. שַׁמָּשׁ בא אל הגבאי לבקש הוספה על שכרו.

— עבודת־פרך אני עובד, — טען הַשַּׁמָּשׁ. — עשרים וחמש שעות ביום אני עובד.

— היכי תמצי? — אמר לו הגבאי. — דוק ותשכח, שאין במעת־לעת אלא עשרים וארבע שעות.

— מה בכך? — החזיר לו הַשַּׁמָּשׁ. — שְׁאַל לבחורים שבבית־המדרש ויגידו לך, אם לא שעה שְׁלֵמָה קודם נץ־החמה אני קם כל יום?...



261. בִּירְקֶנְהֵים, יהודי פרנקפורטי, נכנס ל„רֶסְטוֹרָן כָּשֵׁר" ומצא את „בעל־התענית" שלו [1] יושב ואוכל כאחד־האדם. לא שלט ברוחו וקרא?

— רמאי! כך אתה מתענה?

— תנוח דעתך, מר בירקנהים, — פִּיְּסוֹ „בעל־התענית": — אתה אינך מפסיד כלום. לשמך אני מתענה, אלא שגם מר וָולְף הזמין אצלי תענית לְהַיּוֹם וקפח את שכרי, ולפיכך אני אוכל, כדי שהוא לא יֵצֵא ידי חובתו.



262. חַיִּם ליטאי יצא לאמריקה ונעשה שם — רב. ליטים בא אליו אחיו וראה אותו מתנהג ברבנות — שתק ולא אמר כלום. למחר ראה, ש„הרב" הוזמן לפדיון־הבן וסידו פדו את הילד בחמשה סלעים. אמר לו:

— בשלמא רב — ניחא. „לא בשמים היא". ודאי עסקת בתורה והגעת לְמָה שהגעת. אבל כהן היכי תמצי? אבות־אבותינו לא היו כהנים.

— תנוח דעתך, אחי, — החזיר לו „הרב־הכהן": — כשם שהוא בכור, כך אני כהן...



1) יהודי־המערב זהירים, כידוע, „במצות יאהרצייט". המהדרים שבהם ממנים אותו יום „בעל־תענית", שפרנסתו בכך, לישב בתענית לשמם, ויש שכמה „הַיְּקִי־יאהרצייט" מזמינים אצל „בעל־התענית" את תעניותיהם ליום אחד.



263. מלמד מקריא לתלמידיו:

— „כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ", מפרש רש"י: „אפילו חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן"...[1])

— רבי, — קופץ תלמיד אחד ושואל: — מה פֵּרושו של „נזקקין לשאינן מינן"?

— למשל, — מסביר המלמד בקצרה: — פיל הנושא פשפש...



264. מלמד מקריא לתלמידיו בפרשת „שמיני":

— „ואת הַכּוֹס ואת הַשָּׁלָךְ ואת הַיַּנְשׁוּף"...

— רבי, — שואל אחד מן התלמידים, — מה זה יַנְשׁוּף?

— דג מטורף, — מפרש המלמד.

— רבי, — מקשה התלמיד, — מה לו לדג בתוך עופות?

— טפש! — כועס המלמד. — על מטורף אתה מקשה?...



265. כשהגיעו התלמידים לַכָּתוּב: „זכרנו את הדגה, אשר נאכל במצרים"[2]) הקשה אחד מהם:

— רבי, למה נאמר „אשר נאכל"? „אשר אכלנו" היה לו לכתוב?

— בַּלִּוְיָתָן, שאנו עתידים לאכול, הכתוב מדבר, — תירץ המלמד.

— רבי, אם־כן, למה נאמר „במצרים"? לא בגן־עדן אנו עתידים לאכול את הלויתן?

— שטיא! — גער המלמד בתלמיד. — שפיל לסופו דקרא: „במצרים חנם", כלומר לחנם נכתב כאן „מצרים".

— רבי, אם־כן, לא היה לו לכתוב לא „מצרים" ולא „חנם"?

— סתם מקשן עם־הארץ! — כָּעַס המלמד. — ספר־תורה, שחסרה בה אות אחת, פסולה, ספר־תורה, שתחסרנה בה שתי תיבות שלמות, לא כל־שכן!



266. מלמד בקש לחדד את תלמידיו ועל כל מסקנא, שהם הסיקו לפניו, היה שואל: „ודילמא איפכא?"

---

1) בראשית ו, יב.

2) במדבר יא, ה.

ויהי היום והתלמידים הגיעו לאותה הלכה ידועה, שאם היה הכל מוכן לסעודה „ומת אביו של חתן או אמה של הכלה, מכניסים את המת לחדר ואת החתן והכלה לחופה" [1]). זקף המלמד את אגודלו ושאל:

— ודילמא איפכא?...

267. ב„חדר", בשעת הפסקה.

— רבי, — שואל אחד מן התלמידים, — מפני מה משתכרים מן היין?

— הרי זה דבר פשוט, — מסביר המלמד: — שני יְצָרים יש לו לאדם — יצר טוב ויצר רע. כל זמן שהם שרויים במקומם, זה מימין וזה משמאל, ואין אחד פוגע בחברו, הרי שלום ושלוה. אבל מכיון שאדם ממלא כרסו יין והמקום נעשה צר לַיְצָרים, הם מתחילים לִגְוֹף ולדחוק זה את זה ונמצאת מהומה באה.

— רבי, — חוזר ושואל התלמיד, — הואיל וכך, מפני מה אין משתכרים מן המים, שגם הם ממלאים את הַכֶּרֶס?

— שוטה שבשוטים! — זועף המלמד. — הֲיִשָּׁמַע, הֲיֵרָאֶה, שישתכר אדם מן המים?

268. מלמד מספר עם תלמידיו על הויות העולם:

— סתם אדם לובש חלוק נקי כל ערב־שבת; סתם עשיר — כל יום ויום; רוטשילד — שלש פעמים ביום: ערב וָבֹקֶר וצהרים; והקיסר — שני חַיָּלים מזומנים לו יומם ולילה: אחד מלבישו חלוק נקי ואחד פושטו, אחד מלבישו ואחד פושטו.

סתם אדם שותה תֵּה ותתיכת־סֻכָּר לו בפיו; סתם עשיר — שלש חתיכות הוא מטיל לתוך הכוס ושותה; רוטשילד — שלש בפה ושלש בכוס; והקיסר — צוק של סֻכָּר מביאים לו, מְעָרִים את הַתֵּה לתוך פיו של הצוק והוא שותה מתוכו.

סתם אדם מח חמאה על גבי הגלוסקא ואוכל; סתם עשיר — מח מבפנים ומבחוץ ואוכל; רוטשילד — על כל בליעה ובליעה הוא מח ואוכל; והקיסר — שני שרים מזומנים לו בשעת אכילה ומערוכים בידיהם, אחד מח לו חמאה על גבי הגלוסקא מימין ואחד מח לו משמאל, והוא אוכל.

סתם אדם אוכל סופגניות כמו שהן; סתם עשיר — בחמאה רותחת הוא טובלן ואוכלן; רוטשילד — על כל בליעה ובליעה הוא טובל ואוכל; והקיסר — בֶּגֶד, שֶׁכֻּלּוֹ סופגניות מלבישים אותו, את הכיסים ממלאים לו חמאה רותחת והוא קורע סופגניות מבגדו, טובל בכיסו ואוכל, טובל בכיסו ואוכל.

1) כתובות ד.

269. אב מסר את בנו למלמד. למחר בא המלמד ודרש את שכר־הלמוד של כל „הזמן" למפרע. אמר לו האב:

— מה ראית?

— היה מעשה, — השיב המלמד, — ותלמיד אחד מת לי בתוך ה„זמן" והפסדתי את שכרי.

— ומה אעשה, — שאל האב, — אם אשלם לך את כל השכר למפרע ואתה תמות, חלילה, בתוך ה„זמן"?

— נמצא אני נשכר; — החזיר המלמד.



270. מה טעם מזמינים מלמד רק לחצי־שנה (ל„זמן") ולא לשנה שְׁלֵמָה?

— מסה נפשך: אם יעשה המלמד את מלאכתו באמונה, חזקה עליו, שודאי יִשָּׁחֵף בתוך ה„זמן" וימות ויהיה צָרִךְ להזמין מלמד אחר במקומו. אלא מה — לא יִשָּׁחֵף ולא ימות בתוך ה„זמן"? הרי זה סמן מובהק, שֶׁעָשָׂה את מלאכתו רמיה — ושוב צריך להזמין מלמד אחר במקומו.



271. שלש צעקות צועק מלמד ושלשתן מְסֻיָּמוֹת ב„אנכי":

בראשית „הזמן", כשהוא טרוד למצוא תלמידים, הוא צועק: „הבה לי בנים, ואם אין — מת אנכי".

באמצע ה„זמן", כשאבות התלמידים באים עליו בטרוניא, שבניהם העצלים אינם רואים ברכה בתלמודם, הוא צועק: „הֲתַחַת אלהים אנכי?"

ובסוף הזמן, כשאבות התלמידים מקפחים את שכרו, הוא צועק: „אם־כן, למה זה אנכי?"



272. מה בין חוטב־עצים למלמד?

— חוטב־עצים, עם כל גוי, שמתוסף לו, מלאכתו נעשית קלה יותר; מלמד, עם כל „גוי", שמתוסף לו, מלאכתו נעשית קשה יותר.



273. סופר סת"ם שִׁבַּח לפני חבורה של יהודים את תְּפִלָּיו, שאין כמותן מהודרות. נענה אחד מן החבורה ואמר לו:

— השבחים למה? הכל יודעים, שֶׁתְּפִלֶּיךָ מִשֶּׁל בהמה טהורה הן...



274. כשהגיעה שעתו של מחבר ה„לוח" לְהִפָּטֵר מן העולם קרא לבנו ואמר לו:

— בני, ממון ונכסים אין לי להורישם לך. בוא ואוריש לך את סוד ה„לוח", שהוא שקול כנגד ממון ונכסים. כלל זה יהיה בידך, בני: אל תְּנַבֵּא קרירות גדולה לתמוז והמימות גדולה לִשְׁבָט...



275. מחבר הביא לרבי משה בדמנחם את חבורו — פֵּרוּשׁ למגלת־איכה — ובקש מאתו, כי יְעַיֵּן בכתב־היד ויוסיף מה שימצא צֹרֶךְ להוסיף. עשה בדמנחם את בקשתו, עִיֵּן בכתב־היָד, החזירו לו ואמר:

— אתה כתבת פֵּרוּשׁ על „קינות". אני איני יכול להוסיף אלא — קינה על פֵּרוּשְׁךָ...



276. מחבר הביא לרבי יחזקאל־פַּיְבִיל, המגיד הוילנאי המפורסם, את חבורו — פֵּרוּשׁ לרש"י. עִיֵּן רבי יחזקאל־פַּיְבִיל בגוף החבור וגם בהסכמות, המשבחות את המחבר וקוראים לו „גאון", החזיר את כתב־היד למחבר ואמר לו:

— יפה מעידים עליך המסכימים: כל הגאונים לֹא ידעו את רש"י...[1]



277. מחבר בא לרבי אַבֶּלִי פּוֹסְבִילֶר, הרב הוילנאי, לבקש הסכמה לְפֵרוּשׁוֹ על ספר מִשְׁלֵי. עִיֵּן רבי אבלי בַּפֵּרוּשׁ ואמר למחבר:

— מוטב, שהיית כותב פֵּרוּשׁ לאיוב.

תמה המחבר:

— רבי, במה זכה דוקא איוב בעיניך?

— טעם יש לי בדבר, — החזיר לו רבי אַבֶּלִי: — איוב מלומד היה בצרות, ומה בכך, אם תִּוָּסֵף לו עוד צרה אחת? אבל שלמה, שכל ימיו ראה בטובה, — חס אני עליו...



1) רב האי, האחרון שבגאונים, מת קודם שנולד רש"י.

278. מחבר הביא לרבי גרשון מְשְׁקְלוֹב את חבורו, שקרא לו „חֵן טוֹב.״ דִפְדֵף רבי גרשון בספר ואמר למחבר:
— נאמן עלי שלמה, שאמר: „שֵׂכֶל טוב יתן חֵן״[1], אבל אם „חן טוב״ יתן שכל — מסופקני...



279. מחבר, שֶׁשְּׁמוֹ היה משה, הביא לרבי אַיְזִיל חריף את חבורו, שֶׁקָּרָא לו „ידי משה״. עַיֵן רבי אַיְזִיל בחבור ואמר למחבר:
— היה לך לקרוא לחבורך „פְּנֵי משה״.
תמה המחבר:
— למה דוקא „פני משה״?
החזיר לו רבי איזיל:
— משום שבפני משה לא יכל איש להביט...



280. מחבר בא לרבי אַיְזִיל לבקש הסכמה לחבורו. נענה לו רבי איזיל. לקח גליון, כתב את ההסכמה בראש הגליון, הניח רֶוַח גדול וחתם את שמו בסוף הגליון. אמר לו המחבר:
— רבי, רֶוַח גדול כזה למה?
השיב לו רבי אַיְזִיל:
— לְקַיֵם מה שנאמר: „מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק״...[2]



281. מחבר הביא לרבי אַיְזִיל את פֵּרוּשׁוֹ על התורה, שהדפיסו יחד עם הַפְּנִים. אמר לו רבי איזיל:
— תיתי לך: פֵּרוּשְׁך קרוב לאמת...



282. מחבר הביא לרבי אַיְזִיל את חבורו כדי לקבל הסכמה. עד שישבו רבי אַיְזִיל והמחבר והתפלפלו בדברי־תורה החשיך היום. וכשעמד המחבר לְהִפָּטֵר בקש מאת רבי אַיְזִיל, כי ישלח עמו את שַׁמָּשׁוֹ לְלַוּוֹתוֹ. אמר לו רבי אַיְזִיל:

---

1) משלי יג, טו.
2) שמות כג, ז.

— למה אטריח זקן זה חנם? שמא אתה חושש לָמָה שאמרו: „תלמיד־חכם אל יֵצֵא יחידי בלילה״ מפני המזיקים — קח את חבורך אתך ויראו המזיקים, שלאו בעל־דברים שלהם אתה...

283. שנים חברו יחדו פֵּרוּש למסכת בבא קמא והביאו את פֵּרוּשָׁם לרבי מרדכי מֶלְצֶר, הרב הַלִּידָאִי. עַיֵּן רבי מרדכי בַּפֵּרוּשׁ ואמר למחברים:

— להסכים איני יָכֹל. אבל שֵׁם נאה אני יודע לְפֵרוּשְׁכֶם. קראו לו: ״הַשּׁוֹר וְהַבּוֹר״...

284. מחבר בא לרב מפורסם לבקש הסכמה לְפֵרוּשׁוֹ על קהלת. עַיֵּן הרב בַּפֵּרוּשׁ ואמר למחבר:

— רואה אני, שכחך יפה ככחו של המלבי״ם, ואף־על־פי־כן איני יָכֹל להסכים.

— רבי, — תמה המחבר, — אם כמלבי״ם אני בעיניך, מפני מה אין אתה יָכֹל להסכים?

החזיר לו הרב:

— משום שאני מוצא גם קצת הבדל בינך ובין המלבי״ם. אחשורוש טפש שבטפשים היה, כידוע. בא המלבי״ם בְּפֵרוּשׁוֹ לאסתר ועשה אותו חכם מחוכם. שלמה חכם מחוכם היה, כידוע. באת אתה ועשית אותו — טפש שבטפשים.

285. מחבר הביא את ספרו לעשיר. אמר לו העשיר:

— נדבתי — הרי היא, אבל לקחת את ספרך איני יָכֹל: הנה ארון־הספרים שלי לפניך וכבר הוא מלא וגדוש ספרים עד אפס מקום.

— אף־על־פי־כן קחהו, — אמר לו המחבר. — תשימו בארון מתחת ויאכלו העכברים אותו וישבעו ולא יגעו ביתר הספרים.

החזיר לו העשיר:

— לכאורה, עצה טובה היא זו. אבל מה אעשה והעכברים שלי איסטניסים הם: כְּבר הורגלו בספרים הגונים...

286. ערב־פסח הביא מחבר את ספרו לעשיר. נטל העשיר את הספר ואמר למחבר:

— יישר כחך!

אמר לו המחבר:

— שמא אתה יודע, מפני מה אין אומרים „מזמור לתודה" בערב־פסח?

— איני יודע, — השיב העשיר. — שמא אתה יודע?

— הן, — החזיר לו המחבר. — אני יודע. בערב־פסח, ש„קרבנותיו" מרובים, אין יוצאים ידי חובה ב„תודה" בלבד...



287. בחור משכיל הביא חבור לאַיְזִיק־מאיר דיק. אמר לו אַיְזִיק־מאיר:

— בני, אם אתה רוצה להיות מחבר בישראל, הוה מוכן ומזומן לספרע, שעד ארבעים שנה תרעב ללחם ותחזיר בְּחִבּוּרֶיךָ על הפתחים.

— ומארבעים שנה ואילך? — שאל המשכיל.

— מארבעים שנה ואילך, החזיר לו אַיְזִיק־מאיר, — כבר תהיה רגיל בכך...



288. מנין למחבר, שהוא חיב להיות עני?

— שֶׁכֵּן הבחינה של „חִבּוּר" היא — „חִסּוּר"...



289. יום־טוב ליפמאן צונץ היה אומר:

— „סְפּוּד" בְּהִפּוּךְ האותיות — „דפוס"; „רְקוּד" בְּהִפּוּךְ האותיות — „דְרוּק"[1], וזה רֶמֶז, שֶׁרָמַז קהלת: „עת סְפוֹד ועת רְקוֹד" — הכותב עברית לעברים והוא זקוק ל„דפוס" — עת סְפּוֹד לו; הכותב לועזית ללועזים והוא זקוק ל„דְרוּק" — עת רְקוֹד לו...



290. יהודי קבל על חתנו לפני הרב שבעירו:

— רבי, חיים אין לי עם טפש זה. יום־יום הוא קם בטרם בוקר ויושב ולומד עד שעת תפלה. בתפלתו הוא מאריך עד חצות, ומיד הוא חוזר שוב ללמודו.

תמה הרב ואמר בשפה רפה:

— אדרבה... אף אני עושה כך...

---

1) דרוק - דרוקערייא — דפוס בגרמנית.

— רבי, — החזיר לו היהודי. — אין הנדון דומה לראיה כלל. אתה — פרנסתך היא זו. ואלו הוא, השוטה, אליבא דאמת הוא עושה כך...



291. שאלו את רבי ברוך־מרדכי ליבשיץ:

— מהיכן מיתינן לה, שסתם חזן שוטה הוא?

השיב רבי ברוך־מרדכי:

— מִפַּלְפּוּלָא מיתינן לה. קימא לן: העושה שליח פקח — חיב השליח; העושה שליח חרש, שוטה וקטן — חיב השולח. ולגבי חזן אמרו: שליח־צבור שטעה סימן רע לצבור. שמע־מינה, שחזן הוא אחד מן השלשה, ששולחיהם חיבים. והרי אנן סהדי שאינו לא חרש ולא קטן. אלא לאו, שוטה הוא...



292. ליצנים ישבו בחבורה ודנו:

— כמה אחוזים טפשים יש לישראל?

נענה אחד מן החבורה ואמר:

— כמה — איני יודע, אבל לא פחות מעשרה אחוזים, שהרי לכל מנין־עשרה יש חזן אחד...



VI.

חסידים ומתנגדים.

293. „צדיק" שאל את „חסידו":

— מה ראית לשנות ממנהג-חסידים ולא באת אלי ל„ימים נוראים"?

— רבי, — התנצל החסיד, — תכפו עלי עסקי ולא היה בידי לבוא.

— אוי! — נאנח הצדיק. — „ובכן תן פחדך" גם-כן ממון?

— אוי! — נאנח אחריו החסיד. — „ובכן צדיקים" גם-כן ממון...

294. שני חסידים ספרו זה עם זה על רַבֵּיהֶם. פתח האחד ואמר:

— בוא וראה, כמה גדול כחו של רבי. פעם אחת הוציא הקדוש ברוך־הוא חמה מנרתיקה ומחמת חום יבשו כל הנהרות. וכשהגיע ערב־שבת נכנסה הַצַּדֶּקֶת אליו שיחיה ואמרה לו:

— רבי, דגים לכבוד שבת אין. יבש הנהר...

מיד פשט את טליתו, חלץ את תְּפִלָּיו וירד אל הנהר. כשבא לְשָׁם עמד ואמר:

— גוזרני עליך, שֶׁתּוֹצִיא דגים!

לא עברה שעה קלה ומקרקע הנהר בא ועלה דג... אחריו באו ועלו שני דגים... חמשה דגים... חמשים דגים, מאה דגים... אלף־אלפי־אלפים ורבבי־רבבות דגים...

נענה החסיד השני ואמר:

— שלי גדול מִשֶּׁלְּךָ... מעשה וירדו גשמים והיו השמים מעוננים מראש חודש חשון ועד סוף זמן קדוש לבנה. וכשהגיעה השעה האחרונה שבאחרונות נכנס אליו שיחיה הגבאי ואמר לו:

— רבי, עַמְּךָ ישראל צריכים לְבָנָה!

מיד נהם כארי ויצא לשוק. כשבא לְשָׁם התיר את אבטנו מעל מתניו, נפנפו כלפי מעלה ואמר:

— גוזרני עליכם, שיהיו מְאוֹרוֹת ברקיע!

לא עברה שעה קלה ומתוך העננים באה ועלתה לְבָנָה... אחריה באו ועלו שתי לְבָנוֹת... חמש לבנות... חמשים לבנות, מאה לבנות... אלף־אלפי־אלפים ורבבי־רבבות לְבָנוֹת...



295. חסידים ישבו בחבורה וספרו על הנסים, שנעשו לרביהם.

— פעם אחת, — ספר אחד מן החבורה על הרבי שלו, — היה הוא שיחיה מהלך בדרך ומקורביו עמו. פתאם נתקדרו השמים בעבים, ויהי קולות וברקים ומטר סוחף נתך ארצה. אמרו לו המקורבים:

— רבי, מה תהא עלינו?

תלה עיניו לשמים, פרש את ידיו לימין ולשמאל ומיד נעשה נס: מימין ענן וערפל וגשמי־זעף, משמאל ענן וערפל וגשמי־זעף, וּבַתָּוֶךְ — חום ואור כְּלִבְנַת־הספיר.

נענה חסיד אחר ואמר:

— הרי זו מילתא זוטרתא לגבי הרבי שלי יחיה. מעשה ונסע הוא והגבאי עמו בערב־שבת לכפר לברית־מילה. וכשחזרו — החשיך פתאם היום. אמר לו הגבאי:

— רבי, מה תהא עלינו?

תלה עיניו לשמים, פרש את ידיו לימין ולשמאל ומיד נעשה נס: מימין שבת, משמאל שבת, וּבַתָּוֶךְ — חול...



296. חסיד ספר על רבו:

— כל היום הוא עוסק בתורה וכל הלילה הוא מְיַחֵד יִחוּדִים.

אמרו לו:

— ואימתי הוא יָשֵׁן?

השיב החסיד:

— שעה אחת קודם תפלה הוא יָשֵׁן.

חזרו ואמרו לו:

— שמא ראית אדם, שֶׁדַּיָּה לו שעה אחת שינה ליום?

לגלג אותו חסיד והשיב:

— שוטים שבעולם! הוא שֶׁיִּהְיֶה יָשֵׁן בשעה אחת יותר מִשֶּׁיְּשֵׁנִים אחרים כל הלילה.



297.—אתמול בשעת „שֻׁלְחָן", — ספר חסיד למתנגד, — גלה הרבי רזין דרזין בלמדי"ם שב„מצפצפים".

— חסיד עם־הארץ! — לגלג עליו המתנגד. — ב„מצפצפים" אין אפילו למ"ד אחת.

— מתנגד שוטה! — החזיר לו החסיד. — אותה שעה הוציא הרבי שיחיה את הלמדי"ם מ„וחלקלקות" וְתָקַע את כֻּלָּן ב„מצפצפים".



298. חסיד ישב וספר לפני חבורה:

— כל שעה שהרבי מבקש לראות את הנעשה בשמים, הוא עולה לאיגרא ומסתכל.

תמה אחד מן החבורה.

— אם עינו מגעת עד לשמים — עֲלִיָּה לאיגרא למה?

— טפש! — רגז החסיד. — אני מבקש לְקָרֵב את הענין אל השכל, ואתה דוקא נסים תבקש!...



299. חסיד ספר לפני חבורה על מופתיו של הרבי:

— פעם אחת היינו עומדים לפניו ברחמיסטרובקה ושותים בצמא את דבריו הקדושים. פתאם קפץ מעל הכסא, ספק את כפיו ונאנח אנחה איומה, מֵעֵין יללה רחמנא לצלן: „אֵש מן השמים, אֵש מן השמים"!... רעדה אחזה אותנו... אחר־כך חזר וצנח על הכסא ושוב נאנח: „לישטשין, לישטשין"!...

— ואותה שעה ממש היתה השְׂרֵפָה בלישמשין? — שאל אחד מן החבורה.
— לא, — השיב החסיד. — בלישמשין לא היתה שרפה כלל.
— אם כן, מה מופת הוא זה? — תמהה החבורה.
— לו יהי, שאין זה מופת, — החזיר החסיד. — אבל ההבטה — מרחמיסטרובקה ועד לישמשין!...



300. בחבורה של חסידים ספרו על מופתיהם של רַבִּיִּים. נענה אחד מן החבורה ואמר:
— באזנינו שמענו ובעינינו לא ראינו. מוטב, שאספר לכם על מה שאני ראיתי בעיני ממש... אשתקד היה מעשה. בעצם היום יצא אחד מאנ״ש[1]) מביתו, בריא ושלם כאחד־האדם, ופתאם מָעַד ונפל לארץ. רָצְנוּ והודענו להרבי. מיד הפסיק את תפלתו, יצא אל הנופל, הניח את ידו על ראשו ולחש לו: „מה לך? קום!"...
— ותיכף קם? — נתלהבה החבורה.
— לא... לא קם... כבר פרחה נשמתו.
— אם כן, מה מופת הוא זה? — רגנה החבורה.
— מופת? — גמגם המספר. — איני יודע... אבל את זה ראיתי בעיני ממש...



301. חסידים פנו לרבם הצעיר, כי יתפלל על הגשמים. התפלל ונענה. ומשהתחילו גשמים יורדים שוב לא פסקו. חזרו החסידים ופנו אל הרבי, כי יתפלל לעצור את הגשמים. התפלל ולא נענה. תמהו החסידים. הסביר להם הגבאי:
— צעיר הוא עדין... לפתוח כבר לָמַד, לסגור עדיין לא למד...



302. אשתו של שלמה החסיד כבר ילדה לו ארבע בנות ובן, „קדיש", אין לו. עלה שלמה אל הרבי, נתן „פדיון" כמנין „בן" ובקש, שהרבי יתפלל בשבילו על בנים זכרים. עשה הרבי את בקשתו ואמר לו:
— לֵךְ לשלום ואלהים יתן את שאלתך. מן השמים הראו לי: „לשלמה בן".
— ותהר אשתו של שלמה ותלד — שתי בנות...
עלה שלמה שנית אל הרבי, בכה לפניו ואמר לו:

1) „אנ״ש" — ראשי תיבות: מ„אנשי־שלומינו". שגרת־הלשון של חסידים.

— רבי, אותה רְאָיָה שראית היכן היא?

השיב לו הרבי:

— מִקְצָת לא דקדקתי... שני תגים קטנים היו כתובים מלמעלה ל„בך". פֵּרוּשׁ: „ב' נקבות"...



303. חסיד סוחר־יערות בא אל „צדיקו", נתן „פדיון" כמנין „שלג" ובקש, כי יתפלל הצדיק על השלגים, כדי שתהיינה הדרכים יפות להוציא את העצים מן היערות. נענה לו הצדיק.

לא היו ימים מועטים והסוחר שוב בא אל הצדיק:

— רבי, הרי גשם יורד ושלג אין...

החזיר לו הצדיק:

— ידי מסולקות. אני אמרתי לתקן ואתה קלקלת. כשנספרת ממני נתת גם לגבאי עשרה זהובים ונמצא, ש„פדיונך" עלה כמנין „גשם"...



304. אשתו של חסיד חלתה ונסתכנה. מִהֵר החסיד אל הצדיק שבעירו, כי יציל את החולה מִמָּוֶת. מיד נכנס הצדיק למקום שנכנס, שהה במקום ששהה, חזר ויצא אל החסיד ואמר לו:

— שוב לביתך בשלום. שָׂרִיתִי עם מלאך־המות וגזלתי את החרב מידו.

עד שהחסיד נספר לצאת פרצה בתו אל החדר:

— אבא, אמא מתה!...

נאנח הצדיק ואמר:

— אוי לו לאותו רשע! בידיו חנקה...



305. שלשה חסידים נזדמנו לפונדק אחד וישבו לספר בשבחם של רביהם.

— רבי יחיה, — אמר האחד, — זהיר בבשר וְחָלָב כל־כך, עד שֶׁצִוָּה להעמיד בביתו מבשלת אחת למאכלי־בשר ושניה למאכלי־חָלָב.

— ורבי יחיה, — אמר השני, — זהיר בבשר וחלב כל־כך, עד שהוא מפסיק בין אכילת בשר לאכילת חָלָב לא פחות מֵמעת־לעת.

— והרבי שלי יחיה, — נענה השלישי, — זהיר בבשר וחלב כל־כך, עד שבלמדו „הלכות בשר וחלב" הוא מפסיק בין „בשר" ל„חלב" לא פחות ממעת־לעת.

306. חסידים ישבו וספרו על צִדְקוֹת רַבֵּיהֶם.
— הרבי שלי, — סִפֵּר חסיד אחד, — כשהוא יוצא לדרך הוא לוקח עמו שוחט וחזן שלו.
— הרבי שלי, — אמר חסיד שני, — כשהוא יוצא לדרך הוא לוקח עמו ספר־תורה שלו.
— והרבי שלי, — נענה חסיד שלישי, — כשהוא יוצא לדרך הוא לוקח עמו — מִקְוֶה שלו...



307. חסיד התפאר לפני חברו:
— רבי אינו זקוק לתפלה.
— מה טעם? — שאל חברו.
— משום, — השיב הראשון, — שהוא כֻּלּוֹ צלותא.
נענה החסיד השני ואמר:
— רבי שלי אינו זקוק לִנְקִיּוּת.
— מה טעם? — שאל הראשון.
— משום, — השיב השני, — שהוא כֻּלּוֹ נְקִיּוּת...



308. — דוקא מופתים אתם מבקשים? — התלהב חסיד לפני חבורה של מתנגדים. — שָׁם מופתים נעשים כל רגע ורגע... פעם אחת זכיתי להתגנב לחדרו קודם „יְחִידוּת". איש לא ראה אותי. עמדתי בקרן־זוית אפלה ונסתכלתי... יחידי היה... ישב על כסאו וקנקן של זכוכית לפניו על השלחן... עמדתי ונסתכלתי ונזדעזעתי... מתחלה היה הוא שיהיה חִוֵּר והקנקן אדום. לא היתה שעה קלה ונעשה הקנקן חִוֵּר והוא שיהיה — אדום...



309. מקובלנו:
— הזקן, עליו השלום, היה זהיר כל ימיו לשתות דוקא מִסֵּפֶל ולא מִכּוֹס.
— מה טעם?
— קבלה היתה בידו מרבותיו, ויש אומרים — מאבותיו: קטן שֶׁבִּסְפָלִים גדול מגדולה שֶׁבְּכוֹסוֹת...



310. חסיד שִׁבַּח את רבו לפני מתנגד:
— הרבי שלי יושב בתענית יום־יום.
כפר המתנגד:

— בעיני ראיתי אוכל ושותה.

כעס החסיד:

— מתנגד שוטה! אפילו דבר פשוט כזה אין מֹחֲךָ משיג... בכונה הוא אוכל ושותה, כדי שלא ירגישו בו הבריות, שהוא יושב בתענית...



311. מתנגד נכנס אצל צדיק ומצא — פינכא מְלֵאָה סופגניות שְׁמֵנות, מהבילות, עומדת לפניו: כשהרגיש בו הצדיק נטל את הַמִּטְפַּחַת מעל השלחן והריק את כֻּלָּהּ לתוך הסופגניות. תמה המתנגד. לחש לו הגבאי:

— כך הוא עושה תמיד — כדי שלא תהיה לו הנאה מן הסופגניות.

לאחר שיצא המתנגד נתקל באשתו של הצדיק: אשה יפה, בריאה ומקושטה. פנה המתנגד אל הגבאי ולחש לו:

— כמה מלח הוא מטיל לתוך זו?...



312. חסיד נכנס על־פי טעות לחדר־משכבו של הרבי, נבהל ואמר:

— גדולים מעשי אלהינו! הנה מטתו שֶׁלּוֹ — מלאכים שעשעו עליה, והנה מטתה שֶׁלָּהּ — חזירים, רחמנא לצלן, הָלְכוּ בה...



313. מתנגד נכנס אצל צדיק וראה, שהוא מְעַוֶּה את פניו וּמְלַכְסֵן את עיניו כלפי מעלה. עשה גם המתנגד כך. זעף הצדיק ואמר לו:

— עֲוָיוֹת משונות אלו למה?

— אף אני שואל, — השיב לו המתנגד: — עֲוָיוֹת משונות אלו למה?

— אני, — אמר לו הצדיק, — מלאכים אני רואה.

— ואני, — החזיר לו המתנגד, — „אלופים"[1] אני רואה...



314. צדיק מפורסם והפמליה שלו עברו בהשכמת־הַבֹּקֶר דרך כפר. יצא המוכסן לקבל פני הצדיק ולבקש, כי יסור אל ביתו להתפלל שחרית, למען יְבוֹרַךְ הבית בגללו. אמר לו הגבאי:

1) „אלוף" — אַס. בשחוק הקוביא — דומה, שנתחלפו למתנגד „מלאכים" „במלכים".

— ומה „פדיוך" תתן?

— שלש פעמים ח"י, — השיב המוכסן. — השעה דחוקה לי...

— בשכר „פדיוך" מועט כזה, — החזיר לו הגבאי, — די לך, שהרבי יחיה יעשה בביתך „הכנות" לתפלה...

315. בנו של צדיק מפורסם יצא לתרבות רעה, נִתְוַדַּע לָרָשׁוּת ובשכר שתיקה, שלא יאכל קורצא, דרש ממון מאת החסידים. וכשנודע הדבר לצדיק התחיל מדבר אליו דברי־כבושים להחזירו מדרכו הרעה. הפסיקו הבן ואמר לו:

— אבא, טועה אתה. דרכי שלי טובה היא כזו שלך.

נתרגש הצדיק וצעק:

— רשע!

הֵקֵּה אותו הבן והחזיר לו:

— אבא, לחנם אתה כועס. דוק ותשכח, שֶׁיָּפֶה אמרתי. הלא ידוע לך, שרבותינו נחלקו בְּפֵרוּשׁ הכתוב: „וַיֵּאָבֵק איש עמו"[1], חד אמר: „כמלאך נדמה לו", וחד אמר: „כעכו"ם נדמה לו". ולכאורה קשה, פלוגתא רחוקה כזו, מלאך ועכו"ם, מנין? אלא, שעל אותו כתוב עצמו דרשו רבותינו ואמרו: „על עסקי ממון בא", „להונות את יעקב בא". וכיון שאדם בא להונות את יעקב וּמִתְכַּוֵּן לממונו, הרי שתי דרכים טובות לפניו: אם להיות דומה למלאך, או להיות דומה לעכו"ם...

316. בשעה של בדיחות־הדעת שאל צדיק את הגבאי שלו, אם יָכֹל הוא להיות כמותו?

— הן, — השיב הגבאי, — הכל הייתי יָכֹל לעשות כמותך, חוץ מדבר אחד...

החזיר הצדיק את פניו ושאל:

— אותו דבר אחד מהו?

— רבי, — החזיר לו הגבאי, — יָכֹל הייתי לְהָאנה כמותך, לפקוד עקרות כמותך, להתפלל לאחד על הגשמים ולשני על השלגים כמותך, — הַכֹּל הייתי יָכֹל. אבל לַחְפּוֹן בערב את ה„פדיונות" מעל השלחן ולשלשלם לתוך הכים בלי חיוך כל־שהוא — לא הייתי יכל...

1) בראשית לב, כה. ועי' מדרש רבה שם.

317. מפני מה קוראים החסידים למיתת רביהם „הסתלקות״?
— דתנן: „גָּזַל אחד מחמשה ואינו יודע מאיזה גָּזַל — מניח גזילה ביניהם ומסתלק״...[1])

318. חסיד עמד לנסוע לרבו ולא היה בידו להוצאות־הדרך. מִשְׁכֵּן את הטלית והתפלין שלו, לָוה כסף ונסע. אמרו עליו המתנגדים:
— הרא הוא דכתיב: „צדיק כַּתָּמָר״ — אף לתמר נתן יהודה משכון...

319. מעשה בצדיק, שחשדוהו בארמית, והיו המתנגדים מלגלגים על חסידיו ומוקדים עליהם עֵין רַבָּם. אמר להם חסיד אחד:
— תפח רוחכם, מתנגדים, שֶׁהַכֹּל אתם מפרשים על דרך הַפְּשָׁט. כלום הוא לְמַלֵּא תאותו, חלילה, נִתְכַּוֵן? לא נִתְכַּוֵן אלא לעשות נקמה בגויים — שמא תתעבר ותמות...

320. שאלו לליצן מתנגד:
— למה הִכָּה הקדוש ברוך־הוא את הַמִּצְרִים בִּכְנִים, היה לו להכותם בחסידים, שֶׁאַף הם מרובים בְּכִנִּים?
— לא קשה, — השיב הליצן: — הקדוש ברוך־הוא רצה, שבמצרים ילקו גם הזכרים וגם הנקבות, ואלו חסידים אינם מצויים אלא אצל נקבות.

321. חסיד שאל את רבו:
— רבי, — מה טעם אנו מתאבלים על גלות השכינה ואין אנו מתאבלים על גלותו של קודשא־בריך־הוא עצמו?
השיב לו הרבי.
— כבר פרשו חכמים ואמרו: „טלטולא דאיתתא קשה מדגברא״...[2])

1) יבמות קיח:
2) הרבי טעה במחילת־כבודו. חכמים אמרו להפך: „טלטולא דגברא קשה מדאיתתא״. סנהדרין כו.

322. פעם נזרקה מימרא מפיו של הרבי:
— פשטידא של שבת ממתיקה את הדינים.
אמר לו הזקן שבמקורביו:
— רבי, לא תקיעת־שופר ממתיקה את הדינים?
החזיר לו הרבי:
— מכאן ראיה: ראש־השנה, שחל להיות בשבת, אין תוקעים...



323. מתורתו של הזקן, עליו השלום:
— „ארבעה אבות נזיקין: השור והבור והמבעה וההבער". היינו נזיקין, היינו מזיקין. השור זה עשו, שנאמר: „שור אוכל עשב"; הבור זה בלעם, שנאמר: „בלעם בן בעור"; מבעה זה לָבָן, שנאמר: "לְבֶן שִׁנַּיִם מחלב"; הבער זה אחשורוש, שנאמר: „וחמתו בערה בו".



324. אמרו עליו על הזקן:
— עשר בנות היו לו, ואף אחת מהן לא היתה בת תלמיד־חכם...



325. רבי אַיְזִיל חריף מתנגד קנאי היה, אף־על־פי שנולד לאב חסיד. פעם אחת אמר רבי אַיְזִיל לחסיד אחד:
— יודע אני בְּרַבְּכֶם, שאינו גדול בתורה. אם־כן, הקדושה שלו מהיכן?
השיב לו החסיד:
— לאו בתורה תליא מילתא, אלא בבחירה תליא מילתא. הואיל ורבים מישראל בחרו אותו לרבי חלה קדושה עליו מאליה. ודין מפורש הוא זה: החורם חטה פשוטה לְשֵׁם תרומה — מיד היא נעשית קדושה.
לגלג עליו רבי אַיְזִיל והחזיר לו:
— חסיד עם־הארץ! הרי בְּפֵרוּשׁ שָׁנִינוּ: „חרש שוטה וקטן שֶׁתָּרְמוּ — אין תרומתם תרומה"[1].



1) תרומות פ"א, מ"א.



326. מתנגד ישב וספר לפני חבורה בגנותו של צדיק. היה שם חסיד אחד, קפץ וקרא:
— בְּלוֹם פיך! הרבי יש לו כל ערב־שבת גלוי־אליהו ואתה מתחצף לספר בגנותו.
— ומנין לך, — שאל המתנגד, — שיש לו גלוי־אליהו כל ערב־שבת?
— מפיו הקדוש שמעתי, — השיב החסיד.
— שמא הוא מְשַׁקֵּר? — חזר ושאל המתנגד.
— רשע! צעק חחסיד. — אדם, שיש לו גלוי־אליהו, יְשַׁקֵּר!...



327. ערב ראש־השנה נתגברו הדינים ועצבות, רחמנא לצלן, תקפה את הצדיק: נתיחד בחדרו ולא נתן לשום אדם לְהִכָּנֵס אליו. שָׁמַיִם לבשו קדרות והיה העולם שָׁמֵם... וכשהגיעה שעת ערבית והצדיק יצא מחדרו להתפלל עם הצבור וראה, כמה חסידים באו אליו ל„ימים נוראים", נתמלא פתאם צחוק פיו. נזדעזעו החסידים:
— על מה הוא צוחק?
היה שם פִּקֵּחַ אחד ואמר להם:
— יפה הוא עושה שצוחק. קל־וחומר מדוד המלך, עליו השלום. ומה דוד, כשנכנס למרחץ וראה „רְאִיָה" אחת, מיד היתה דעתו מתישבת עליו ושותק, הרבי יחיה, שרואה לפניו כמה וכמה „רְאִיוֹת", אינו דין שתתישב עליו דעתו ויצחק...
[להבנת הבדיחה החריפה הזאת עי' מנחות מ"ג. מה שאמרו שם על דוד].



328. הירש־ליב בדחן[1]) טִיֵּל בשוק וכלב רץ לפניו. פגע בו חסיד אחד ואמר לו:
— הירש־ליב, מאימתי נעשית רבי, שגבאי רץ לפניך?
— טועה אתה, — החזיר לו הבדחן. — שמא ראית מימך גבאי הולך בְּראש? הרבי הולך בראש...



329. ערב „ימים נוראים" נזדמנו לקרון אחד של הָרַכֶּבֶת חסידי לִיבַּאבִיץ, לְיַאדִי וְקוֹפּוּסְט[2]), העולים לְרַבֵּיהֶם, והתחילו מְדַיְּנִים זה עם זה.
— אין חכמה אלא בליבאביץ, — אמר חסיד אחד.

1) בדחן מפורסם באונגריה.
2) ליבאביץ, ליאדי וקופוסט שמשו לשעבר מרכזים לחסידות התבדי"ת וסמוכות הן זו לזו.

— אין קדושה אלא בליאדי, — השיב השני.

— אין חסידות אלא בקופוסט, — נענה השלישי.

אחד מן החבורה שתק ולא אמר כלום. שאלו אותו:

— ולהיכן אתה נוסע?

— לְסִירוֹטִינָא[1]) אני נוסע, — השיב הנשאל.

— לסירוטינא? — תמהו הכל — מה ראית?

— טעם חשוב יש לי בדבר, — השיב הַלָּה.

— מהו הטעם? — שאלה החבורה.

— אשה ובנים יש לי שם, — החזיר הַלָּה.

330. חסיד שנתפקר נטפל לחבורה של מתנגדים והתחיל מלגלג על רבו. נענה גם מתנגד אחריו והוסיף לגלוג מִשֶּׁלּוֹ. קפץ החסיד וסטרו:

— חצוף! אל תגע ברבי!...

תמהו הכל:

— וכי לא אתה פתחת בלגלוג תחלה?

— אף־על־פי־כן, — החזיר הסוטר. — עדיין נִשְׁתַּיְּרָה בי, ברוך השם, מדת־חסידות מספיקה עד כדי לסטור למתנגד, המלגלג על הרבי...

331. חקרן נכנס לבית־מדרש של חסידים בשעת חדוה והתעוררות של סעודה שלישית. נסתכל החקרן בחסידים, לגלג ואמר להם:

— שתו ואכלו, חסידים, וּפַטְּמוּ את הנשמה היְתֵרה שלכם.

נענה חסיד אחד מן החבורה ואמר לו:

— שֵׁב עמנו וּפַטֵּם גם אתה את הנשמה היְתֵרה שלך.

— אנכי, — השיב החקרן, — אין לי אלא נשמה אחת.

— אבל, — החזיר לו החסיד, יְתֵרָה היא...

1) ימים מועטים שמשה גם סירוטינא מֵעֵין מרכז לחסידות החבדי"ת. ואף היא נמצאת בדרך, העולה לשלש העירות הקודמות.

332. כשמת בְּוִיטֶבְּסְק שמחה ליפמאנ׳ס, שרדף את החסידים וגם היה באותה עצה להלשין למלכות את הרב בעל ה„תניא״, קראו עליו החסידים:

— „שמחה לארצך — וששון לעירך״...

333. כנופיא של חסידים קנו להם סוסה דלה, כדי לנסוע אל הרבי. לשאת את כֻּלָּם ודאי לא יכלה העלובה, לשאת את מקצתם גם־כן לא יכלה. נמלכו החסידים והפקירו את סוסתם לשקים ולצרורות בלבד, והם עצמם הלכו רַגְלִים וְהַמְּרוּ אחריה. פתאם פסה ועברה עליהם כרכרה רתומה לשלשה סוסים אבירים ובכרכרה — „פָּרִיץ״ מֵסֵב יחידי וּמְעַשֵּׁן סיגרה מתוך הרחבת־הדעת. הרהר הצעיר שבכנופיא אחרי מדותיו של הקדוש ברוך־הוא, נאנח ואמר:

— „אם לעוברי־רצונו כך, לעושי־רצונו על אחת כמה וכמה?״

נער בו הזקן שבכנופיא ואמר לו:

— צוֹרֶב[1], לא יפה אתה אומר... אם לעוברי־רצונו — כך, לעושי־רצונו — על סוסה אחת כמה וכמה חסידים...

334. משיחת מתנגד וחסיד:

מתנגד: מפני מה אתה מאחר לקום לתפלה?

חסיד: משום שאני מאחר לשבת בערב.

מתנגד: מפני מה אתה מאחר לשבת בערב?

חסיד: משום שאני מְעַיֵּן בספר.

מתנגד: מוטב, שתקדים לשכב בערב ותקדים לקום בַּבֹּקֶר לְעַיֵּן בספר.

חסיד: אלו ידעתי, שאקום...

335. גאון מפורסם דן בספרו, שֶׁמָּסַר לדפוס, על דרכי־החסידים, שלא יָשְׁרוּ בעיניו, וְסִיֵּם:

— „צדיקים ילכו בם וחסידים יִכָּשְׁלוּ בם״...

כשנודע הדבר לחסידים נטפלו למדפיס, מחקו תיבת „וחסידים״ וסדרו במקומה „ופושעים״, כלשון הכתוב. וכשנדפס הספר והמחבר ראה מה שעשו לו, חִיֵּךְ ואמר:

— תמה אני, למה קלקלו הללו מה שתקנתי אנכי? אני עשיתי את ה„פושעים״ — „חסידים״, באו הם ועשו את ה„חסידים״ — „פושעים״...

1) „צורב״ — צעיר. וזהו „צורבא מרבנן״ — צעיר־החכמים.

336. רבי מנשה מֶאִילְיָא, בעל „אלפי־מנשה", היה אומר:

— מתנגד וחסיד שניהם ראויים ללקות. מתנגד, משום שהוא אומר: „הואיל ויש לי ספר — רב למה לי?"; חסיד, משום שהוא אומר: „הואיל ויש לי רב — ספר למה לי?"

(עי' ש. רוזנפלד, „רבי מנשה מאיליא", „פֶּרֶז'יטוֹיֶה" קובץ רביעי.)



337. פעם אחת הקיצו החסידים משנתם ושמעו — שופרו של משיח. מיד קפצו מעל מטותיהם והלכו — למקוה. שמעו גם האפיקורסים את קולו של השופר — מיד שכחו, שאפיקורסים הם, ומהרו למשיח. הקיפו אותו והתחילו מהלכים עמו לארץ־ישראל. לאחר שכבר הרחיקו ללכת נשמע פתאם קולם של החסידים, שעלו מן המקוה:

— המתינו, הרי גם אנו...

הפנה משיח את ראשו ושאל:

— אלה מי המה?

השיבו לו האפיקורסים ואמרו:

— גם אלה יהודים הם...



VII.

אכסניות ואכסנאים, אוכלים ושותים.

338. שאלו ליהודי אַכְלָן:
— למה תקנו לאמר למלאכים של שבת „צאתכם לשלום" קודם סעודה?
— יפה תקנו, — השיב האכלן: — ללמדך, שבשעת סעודה אפילו מלאך מיותר הוא.



339. יהודי שַתְיָן היה אומר:
— אלו משה רבנו אני, הייתי מתפלל לפני המקום, שיהפוך את הסדר ויתן לפרעה ארבע מכות ולישראל — עשר כוסות.

א.

340. אורח בא לעירה ונכנס לאכסניא. נסתכל בכתלי החדר, שֶׁפָּנוּ לו, ואמר לבעל־האכסניא:
— תוששני, הודי, שֶׁפִּשְׁפְּשִׁים מְטַיְּלִים כאן.
זקף בו בעל־האכסניא את עיניו והחזיר לו:
— ואתה מה רצונך? שיהיו פִּילִים מְטַיְּלִים כאן?
[נוסח אחר:
אורח בא לעירה ונכנס לאכסניא. למחר אמר לבעל־האכסניא:
— מוכרח אני, הודי, לבקש לי אכסניא אחרת: — פשפשים מְטַיְּלִים במטתי.
— אֶה, — פקפק בעל־האכסניא. — בשביל קְטַנּוּת כזו אין אדם מן הישוב משנה אושפיזא.
— אלא מה אתה רוצה, — החזיר לו האכסנאי, — שיהיו דֻּבִּים מְטַיְּלִים במטתי?]



341. אורח לן באכסניא. למחר נכנס אליו בעל־האכסניא ושאל אותו:
— הערבה לך שנתך באכסניתי?
— הן, — השיב האורח. — ברם פשפש מֵת מצאתי על הכסת.
— מה בכך? — נענה בעל־האכסניא בלשון של בִּטּוּל. — פשפש אחד מת אינו ולא כלום.
— אבל אי אתה יודע, — החזיר לו האורח, — כמה גדולה היתה הַלְּוָיָה שלו...



342. אורח לן באכסניא. למחר אמר לו בעל־האכסניא:
— מובטחני, ששנתך ערבה לך באכסניתי.
— הן, — השיב לו האורח. — אני ישנתי... אבל הפשפשים העלובים — הם לא ישנו כל הלילה...



343. שְׁמֶרִיל שְׁנֵיטְקֶבֶּר[1]) בא לאכסניא, התיר את צרוריו ופקד, כי יביאו לו סעודה. נכנסה אשה מפוחמה והביאה: תערובת צנון ושומן, מָרָק ובשר. נתן שמריל את עינו במאכל ראשון: הצנון מרובה והשומן מועט. נתן כַּף לתוך המרק והעלה — קילקי של שערות. קצה נפשו ולא אכל גם את הבשר.

1) שמריל שניטקבר — יהודי תלמיד חכם, אבל גם אפיקורס ולץ מפורסם בדרום רוסיה.

עד שישב ותהה על מה שאירע לו נכנס בעל־האכסניא ושאל אותו:

— מה דעתך, רבי שמריה, על האכסניא שלי?

השיב לו שְׁמֶרִיל:

— הכל טוב ויפה באכסניא שלך, אלא שֶׁלְּחִנָּם אתה כופה את ההר על אכסנאיך ונוטל את רשות־הבחירה מהם לספרע.

— מאי משמע? — תמה בעל־האכסניא.

הסביר לו שמריל:

— הרי, למשל, הערובת הצנון והשומן. מוטב, שהיית נותן צנון לחוד ושומן לחוד. שמא יש אדם, המרבה דוקא בצנון, — ישרח ויעשה כרצונו. כיוצא בזה, הַמָּרָק. מוטב, שהיית נותן מרק לחוד ושערות לחוד. שמא יש אדם, הרגיל לאכלם דוקא יחד, — ישרח ויעשה כרצונו. והרי גם הַשִּׁפְחָה. מוטב, שהיית שולח נערה בתולה. שמא יש אדם, שדוקא לא בתולה חביבה עליו, — ישרח ויעשה כרצונו...



344. אורח בא לאכסניא, וכשנכנס לחדרו שֶׁהֻקְצוּ לו נכנסה אחריו גם החדרנית לסדר לו את החדר. נסתכל בה האורח וראה, שֶׁלֶּחְיָהּ נפוחה. אמר לה:

— מה זה היה לְלֶחְיֵךְ, כי נפוחה?

— בְּשִׁנַּי אני חשה, — השיבה החדרנית.

— תֵּכֶף יֵרָפֵא לך, — אמר האורח. — רופא אני וּסְגֻלָּה בדוקה יש לי לכל מיני כאב. אני נושק במקום הכאב ומיד הוא פוסק.

אמר ועשה...

הסמיקה החדרנית וברחה.

לאחר שעה קלה נכנס בעל־האכסניא ואמר לאורח:

— שמעתי עליך, רבי אורח, שֶׁכֹּחֲךָ גדול לְרַפֵּא בנשיקה. יגדל נא חסדך לְרַפֵּא גם אותי.

— מהו מכאובך? — שאל האורח.

— זה לי עשרים שנה, — השיב בעל־האכסניא, — טחורים מצערים אותי...



345. שבוע תמים ישב הירשל אסטרפולר באכסניא, אכל ושתה, וכשהגיעה שעת־תשלומים אמר לבעל־האכסניא:

— אין לי.

התחיל בעל־האכסניא צוֹוֵחַ:

— תן את מטוני!

הִכָּה אותו הירשל ואמר לו:

— לחנם אתה צוֹוֵחַ. את מטונך תקבל מְשֻׁלָּם. הרי אני יוצא לחזור על הפתחים, וכל מה שֶׁיֵּאָסֵף בידי — לך הוא. שמא אין אתה מאמיני — בוא ונחזור על הפתחים יחדו. אלא מה, שמא אין זה לפי כבודך להלוך עמי יחדו? צא וחזור על הפתחים לבדך...



346. כֶּלֶב לֵץ נכנס לבית־מזון יהודי לסעוד. הביאו לו דגים. שהה כֶּלֶב שְׁהִיָּה קלה, הרכין את ראשו כלפי הפינכא והתחיל ללחוש על הדגים. לחש ופסק, לחש ופסק. כל הַמְסֻבִּים תמהו. נגש בעל־הבית לְכֶלֶב ואמר לו:

— רבי קרוב, מה אתה לוחש?

— איני לוחש, — ענה כֶּלֶב, — אלא עם הדגים אני סח. נתתי להם שלום. החזירו לי שלום. אמרתי להם: הֲטוֹב ויפה לכם בעולמכם? אמרו לי: הֵן, טוב ויפה לנו בעולמנו — בחמאה אנו טובלים. אמרתי להם: מהיכן אתם באים לכאן? אמרו לי: מִנְּהַר הַדְּוִינָה אנו באים לכאן. אמרתי להם: מה חדשות יֵשׁ במקומותיכם, בִּנְהַר הַדְּוִינָה שלכם? אמרו לי: חדשות אין אנו יודעים, יְשָׁנוֹת אנו יודעים — זה שְׁבוּעַיִם עָלִינוּ משם...



347. — חוששני, — אמר אורח לַשַּׁמָּשׁ בבית־מזון, — שהדגים מִשֶּׁל אשתקד הם.

— איני יודע, — השיב הַשַּׁמָּשׁ. — אני משמש כאן זה רק שבעה שבועות...



348. אורח נכנס לבית־מזון לסעוד. הביאו לו אִטְרִיּוֹת. טָעַם, הניח את הַכַּף מידו ובקש מאת הַשַּׁמָּשׁ, כי יביא לו חומץ. תמה הַשַּׁמָּשׁ:

— חומץ למה?

השיב האורח:

— כדי להוסיף חִמּוּץ לַכְּרוּב.

— לַכְּרוּב? — תמה הַשַּׁמָּשׁ שוב. — הלא אטריות אתה אוכל.

— אַה, — נענה האורח. — אם אטריות הן הללו, הרי חמוצות הן בַּיָּן...





349. אורח ישב בבית־מחיה וסעד. פתאם קפץ ממקומו ורקק:
— טְפוּ, מְנֻוָלִים! שְׁפָכִים הם מאכילים את אורחיהם. הרי מה שמצאתי בתבשיל, — סמרטוט!
— אלא מה, — החזיר לו בעל־הבית, — טלית־משי אתה מבקש למצוא במחיר חמשים הפרוטות שֶׁלְּךָ?



350. — רבי אבא, על מה אתה נאנח? — שאל בעל בית־מזון את אורחו הקבוע.
— אני נאנח,—השיב האורח,—על המבשלת היפה הצהובה שלך, שֶׁהָלְכָה לה ואיננה עוד.
תמה בעל־הבית ושאל:
— רבי אבא, מי גִלה לך רז זה, שהלכה לה?
— מי גִלה לי? — החזיר לו האורח. — כלום עינים אין לי? הרי שערות שחורות צפות על־פני הַמָּרָק...



351. בבית־מזון „כָּשֵׁר".
— חביבי, — פונה אורח אל הַשַּׁמָּשׁ. — שכחת להביא מַסְרֵק.
— מסרק? — תמה הַשַּׁמָּשׁ. — למה?
— למה? — מְתַמֵּם האורח. — לְסָרֵק את הַמָּרָק...



352. אורח נכנס לבית־מזון, תפס לו מקום לְאֶמְצַע השלחן הארוך ורמז לַשַּׁמָּשׁ, כי יגש אליו.
— ראשית־כל, — אמר לו האורח, כָּבֵד מרוסק... אחר־כך — אטריות... אחר־כך — צלי ובולבוסים מסוגנים... וּלְקִנּוּחַ... לקנוח — פשטידא ממולאה תפוחים ושזיפים...
תהה הַשַּׁמָּשׁ:
— איצטגנין אתה!... כל המאכלים, שיש לנו היום, אתה יודע למפרע.
— איצטגנין? — השיב האורח. — הרי הַמַּפָּה שעל השלחן לפני...



353. אורח איסטנים התנה עם בעל בית־המזון תנאי מפורש, שכל יום־ויום יסדר לו מַפָּה נקיה וגם מַפִּית נקיה לקנוח־הידים.

— שכר־הכביסה, — אמר האיטסנים, — תזקוף לי על חשבוני.

שני ימים קִיֵם בעל בית־המזון את התנאי ובשלישי מָרַד: הַפַּפָּה זרועה שְׁיָרֵי־אוכל, מַפִּית אין. כעס האורח:

— התנאי שהתניתי היכן?

— איני יָכֹל לְקַיֵם, — השיב בעל בית־המזון. — הרי כל האורחים התחילו חוששים לַכַּשְׁרוּת...

354. אורח נכנס ל„רסטורן כָּשֵׁר" של נָּארוֹבֶּד בברלין, נגש אל השלחן והתחיל מכין את עצמו לסעודה: פשט את מִקְטַרְנוֹ, התיר את צווארון כֻּתָּנְתּוֹ והפשיל את שַׁרְוָלָיו עד למעלה ממרפקיו. צחוק פרץ מפיהם של כל הַמְּסֻבִּים...

— מה זה? — קפץ בעל־הבית אל האורח. — כלום למרחץ נכנסת?

— כך מנהגי, — השיב האורח. — איני סועד אלא מתוך הַרְוָחָה.

— ואלו אצל קֶמְפִּינְסְקִי[1] היית סועד? — שאל בעל־הבית.

— איני משנה ממנהגי בשום מקום, — השיב האורח. — הרי מקמפינסקי אני בא... כשראה הַשַּׁמָּשׁ, שאני מתערטל, התחיל צועק. אמרתי לו: כך מנהגי...

— ומה אמר הוא?

— הוא?... הוא אמר: אם כך מנהגך — לֶךְ־לְךָ לְנָארוֹבֶּר...

355. אורח סעד בבית־מזון. לאחר הסעודה הביא לו הַשַּׁמָּשׁ את החשבון. עִיֵּן בו האורח ומצא כתוב:

— „שני בקבוקים יין — ארבעה רובלים"...

חִיֵּךְ ואמר לַשַּׁמָּשׁ:

— לא אדון עמך על הבקבוק השני, שהוספת מסברא. הואיל ולא שתיתי אותו, איני יודע: אפשר, שבאמת משובח היה. אבל הבקבוק הראשון ששתיתי, הרי גרוע היה; אם־כן, למה זה אתם מרבים במחירו כל־כך?

356. אחרי סעודה בבית־מזון שאל אורח את בעל־הבית:

— רואה אני, שכתבת בחשבון: „כוס יין... דימא... דימא". אם שלש כוסות שתיתי, מפני מה לא נשתכרתי?

1) קמפינסקי — רסטורן מפורסם בברלין.

הסביר לו בעל־הבית:

— כך הוא רצונו של מקום... יין מְשַׁכֵּר, „דימא" — אינו מְשַׁכֵּר...



357. יהודי מספר עם חברו.

— אתמול נכנסתי לְרסטורן לסעוד. הרסטורן מוזהם והסעודה — כמאכל בקדרוסאי. וכששאלתי: „כמה?" השיב הַשַּׁמָּשׁ: „שלשה רובלים".

— שלשה רובלים?! — תמה חברו. — ואתה שלמת?

— מטילא מובן, ששלמתי... אלא מה עשה הקדוש־ברוך־הוא — גנבתי אני כף של כסף...



358. אורח בא לכפר ונכנס לפונדק לסעוד.

— במה אתה סועד? — שאלה הפונדקית.

— בבשר ודגים, — השיב האורח.

— דגים אין לנו, — אמרה הפונדקית. — בכפרנו אין נהר... בשר יש לנו רק משבת לשבת.

— אם־כן, הביאי חמאה, זְבְדָּה, גבינה.

— אַיִן, רבי קרוב, — נאנחה האשה. — הַפָּרות חדלו את חֲלָבָן.

— אֵין עצה — תני דג מלוח.

— אַיִן, רבי קרוב. בעלי עדיין לא שב מן העיר.

— ולחם יש לך?

נעצה בו הפונדקית עינים זועפות ונהמה:

— מִיָּמַי לא ראיתי יהודי זולל כזה!...



359. כָּלֵב ליץ שתה קַהְוָה בבית־קהוה יהודי. לאחר ששתה נגש אל הַקֻּפָּה, כדי לְשַׁלֵּם. אמר לו בעל־הבית:

— רבי כָּלֵב, הקהוה שלי מהי בעיניך?

— הקהוה שלך, — השיב כָּלֵב, — יש לה מעלה גדולה, אבל גם חסרון גדול יש לה. המעלה שלה היא, שאין בה עולשים...

— ומהו חסרונה? — שאל בעל־הבית.

— חסרונה, — השיב כָּלֵב, — שֶׁקַּהְוָה אין בה...



360. יהודי קרתני בא לכרך, נכנס לבית־קהוה, שתה כוס טֵה ונתן לַשַׁמָּשׁ מטבע של עשרים קופיקה. נטל הַשַׁמָּשׁ את המטבע ושאל:
— מה יזמין האדון עוד?
— לא־כלום, — השיב הקרתני. — לעודף אני מחכה.
— עודף? — החזיר הַשַׁמָּשׁ. — כוס טֵה אצלנו מחירה עשרים קופיקה.
— כל־כך למה? — תמה הקרתני.
— לפי שהוצאותינו מרובות, — השיב הַשַׁמָּשׁ. — הנה, למשל, תמונה זו שעל הקיר מימין עלתה לנו בחמש מאות רובל, וזו שמשמאל — באלף.
הרהר הקרתני רגע אחד, הזמין כוס שניה ונתן לַשַׁמָּשׁ מטבע בת עשר קופיקות.
— עוד עשר, — אמר לו הַשַׁמָּשׁ.
דַּיֶּךָ, — החזיר לו הקרתני. — שכר־הנאה בשביל התמונות הרי כבר שלמתי.



361. יהודי נכנס לְקוֹנְדִיטוֹרְיָה והזמין לחמניות. הַשַׁמָּשָׁה הביאה לו. נמלך היהודי והחזיר לה את הלחמניות והזמין תופינים במקומן. לקחה הַשַׁמָּשָׁה את הלחמניות והביאה תופינים. אכל היהודי את התופינים ועמד לצאת. עִכְּבָה הַשַׁמָּשָׁה ואמרה לו:
— עדיין לא שלמת בעד התופינים.
השיב לה היהודי:
— כלום לא החזרתי לך לחמניות במקומם?
תמהה הַשַׁמָּשָׁה:
— הלא גם בעד הלחמניות לא שלמת.
— אמת, — הודה היהודי. — אבל כלום אכלתי לחמניות?...



ב.

362. אפרים גְּרֵידִינְגֶר[1]) נכנס לבית־מזון לסעוד. הביא לו הַשַׁמָּשׁ מָנָה אחת צלי. נסתכל אפרים במה שלפניו והתחיל — בוכה. תמה הַשַׁמָּשׁ ואמר לו:
— רבי אורח, על מה אתה בוכה?
— האיך לא אבכה, — החזיר לו אפרים, — אם בשביל חתיכת־בשר קטנה כזו נשחט שור גדול?



1) אפרים גְּרֵדִינְגֶר — לץ מפורסם בגליציה.



363. ראו ליהודי, ששתה שלש כוסות בנשימה אחת ואמרו לו:
— אם השותה כוס אחת בבת־אחת הרי זה גרגרן, שלש כוסות בבת אחת לא כל־שכן?
— מקרא אני דורש, — השיב הַשַּׁתְיָן: — „שלשה גְבִעים — בַּקָּנֶה האחד"...[1])



364. ברוך הארוך היה אומר:
— קל וחומר אני דן. ומה שלמה, החכם מכל אדם, היה שותה יין, אני, שסתם בשר־ודם אני, אינו דין שאשתה יין.
אמרו לו:
— זו מנין לך, ששלמה היה שותה יין?
— אלא מה, — השיב ברוך, — אכל אותו?...



365. מדרש של שכורים:
— מנין, שיין־דגן פשוט מְשַׁכֵּר ואסור לשתותו, ושופרא שבשופרא אינו מְשַׁכֵּר ומותר לשתותו?
— שאמרו: „הדיוט קופץ בראש"...[2])



366. שנים נשתתפו לתבשיל אחד בקערה אחת. אחד שתק ואכל, והשני הרבה לְסַפֵּר בשבח אביו ובמה שצוה קודם מותו. וּכְשֶׁרָאָה הַמְסַפֵּר, שהקערה מתרוקנת והולכת, אמר לחברו:
— עכשו סַפֵּר נא אתה, מה צוה אבא שלך קודם מותו.
— אבא שלי, — החזיר לו הַלָּה, — מת, לא עלינו, שְׁתוּק־לשון.
וחזר לְמַה שבקערה...



367. שנים שאכלו מקערה אחת, והיה האחד מטיל חזור ומטיל פִּלְפְלִין לתוך הקערה. אמר לו חברו:
— הרי אתה מפסיד את התבשיל.
— אל תצטער, — השיב לו הראשון: — רק את המחצית שלי אני מְפַלְפֵּל.
נטל השני חפיסת־הַטַּבַּק שלו והריק את כֻּלָּהּ לתוך הקערה. צעק הראשון:

1) שמות כה, לג.
2) מגלה יב:

— את התבשיל אתה מפסיד!
— אל תצטער, — החזיר לו הַלָּה: — רק את המחצית שלי אני מַפְסִיד.



368. שנים שאכלו מקערה אחת, והיה האחד מטיל וחוזר ומטיל מלח לתוך הקערה. אמר לו חברו:
— וכי בשביל שאתה אוהב מלח רשאי אתה להמליח גם את שלי?
החזיר לו הַלָּה:
— ברשות אני עושה. הרי מקרא מלא הוא: „בימים ההם אין מלח (=מלך) בישראל — איש הישר בעיניו יעשה...[1])



369. סומא וּפִקֵּחַ אכלו דובדבניות מתוך פינכא אחת, ותנאי התנו זה עם זה, שלא יטלו אלא אחת־אחת. פתאם קפץ הסומא וסטר לַפִּקֵּחַ:
— רמאי, שלש־שלש אתה נוטל!
תמה הַפִּקֵּחַ:
— כלום נפקחו עיניך לראות?
החזיר לו הסומא?
— הרי אני נוטל שתים־שתים ואתה מחשה. שמע מינה, שאתה נוטל שלש־שלש.



370. שנים נכנסו לבית־מזון לסעוד והביא הַשַּׁמָּשׁ דג אחד לשניהם. עמד אחד מהם וְחִלֵּק את הדג ונטל את המחצית הגדולה לעצמו. סנט בו חברו:
— אין זו מדת דרך־ארץ. אלו חלקתי אנכי, הייתי נוטל את המחצית הקטנה לעצמי.
השיב לו הַמְחַלֵּק:
— אם־כן, מה תַּרְעוֹמֶת יש לך? הרי המחצית הקטנה לפניך.



371. חסיד הוזמן לסעודת־פורים אורח הגון — בנם של קדושים. כשהעמידה בעלת־הבית את הלביבות[2]) על השלחן, נטל האורח לביבה אחת ואמר:

1) שופטים יז, ו.
2) „לביבה" — קרעפל, שעושים אותו משולש כעין „לב".

— אחת אני נוטל כנגד המקום ברוך הוא, שֶׁיָּחִיד הוא בעולמו.

חזר ונטל שתים ואמר:

— שתים אני נוטל — כנגד משה ואהרן.

חזר ונטל שלש ואמר:

— שלש אני נוטל — כנגד שלשה אבות.

חזר ונטל ארבע ואמר:

— ארבע אני נוטל — כנגד ארבע אמהות.

חזר ונטל שתים־עשרה ואמר:

— שתים־עשרה אני נוטל — כנגד שנים־עשר שבטים.

קפץ בעל־הבית ממקומו ואמר לאשתו:

— לֵאָה, הסיעי את הקערה. חוששני, שמא יטול רבי כנגד ששים רבוא ישראל...



372. מפני מה נהגו בנות־ישראל לעשות את הלביבות בדמות משולש?

— שתי תשובות בדבר: ראשית, מפני שהבשר שבתוך הלביבה חיישינן לו משום „בשר שנתעלם מן העין", והרי הוא טעון סימן „אַתְּלָת קרנתא"[1]. ושנית, אלו נִתְּנוּ ללביבה ארבע כנפות — היתה מתחיבת בציצית.



373. כלל אמרו ליצנים:

— אין אוכלים כְּרֶפְּלִים (לביבות) אלא בימים, שיש בהם חבטה: ערב־יום־כפור — מלקות, הושענא רבה — חִבּוּט ערבות, פורים — חבטת הָמָן. וסימנך: „הַכֵּה תַּכֶּה" — נוטריקן: הוֹשענא, כִּפּוּר, הָמָן תֹּאכל כְּרֶפְּלִים הַרבֵּה.

ויש מוסיפים:

— כד נקיש ואתי תיגרא בביתא והבעל והאשה חובטים זה לזו — אותו יום, לאחר פיוס, מכינה האשה לביבות לסעודה.

ויש מוסיפים עוד:

— בשר שנשאר בבית־מזון ונפסל מאכילה, ובעל בית־המזון מתחבט בו, אם ראוי הוא לאכילת־כלב או לא — עושים אותו לביבות לָאורחים...



1) „ואי נמי בסימנא, כי הא דרבא בר הונא מחתך ליה אתלת קרנתא". חולין צה:

374. ראו ליהודי תלמיד־חכם, שהוא אוכל אכילה גסה וחוזר ושותה שתיה גסה. אמרו לו:
— מפני מה נפשך אתה עובר על דברי חכמים, שאמרו: „עד ארבעין שנין מֵיכְלָא מַעֲלֵי, מכאן ואילך מִשְׁתֵּי מַעֲלֵי" [1]). אם עדיין לא הגעת לארבעים ולפיכך אתה מרבה באכילה, למה זה אתה מרבה גם בשתיה? ואם כבר עברו עליך ארבעים ולפיכך אתה מרבה בשתיה, למה זה אתה מרבה גם באכילה?
החזיר התלמיד־חכם:
— דוקא משום שאני שקוד לְקַיֵּם דברי חכמים אני מרבה גם באכילה וגם בשתיה. דעו לכם, שהיום מלאו לי ארבעים שנה...



375. בני־ישיבה, המתפרנסים מִשֻּׁלְחָנָם של בעלי־הבתים, ישבו ודנו:
— אטריות ופתיתים [2]) — הי מנייהו עדיפי?
פתח אחד ואמר:
— אטריות עדיפי: כפלים מפני שאתה מעלה מן הקערה בתוך הַכַּף נמשך ונגרר אחרי הַכַּף, ונמצא אתה נשכר.
נענה שני ואמר:
— לא, כי פתיתים עדיפי: אטריות, הואיל והן מעורות זו בזו, רחוקות משכר וקרובות להפסד: מכיון שאחת מהן נתלשת וצונחת, הרי לא די שהיא גוררת אחריה כל מה שנטפל לאחורי הַכַּף, אלא שהיא גורפת גם כל מה שבתוך הַכַּף. מה שאין כן פתיתים: כל מה שכבר העלית מתוך הקערה — שלך הוא.



376. משה בן־מנחם היה להוט אחרי כל מיני מתיקה.
— תמה אני, — היה אומר, — שלא נתנו חכמים את דעתם למצוא מֶתֶק לְמַתֵּק את הַמָּתוֹק.
פעם אחת שאל אותו אחד ממקורביו:
— הלא אמרו, שהטפשים כרוכים אחרי המתוק?
החזיר לו בן־מנחם:
— דבר זה חכמים אמרוהו, כדי שהטפשים יַדִּירוּ עצמם מן המתוק וְיִמָּצֵא מופנה כֻּלּוֹ לחכמים.



1) שבת קנב.
2) „פתיתים" — מרגליות של בצק, „פֶארפֶעל" בלעז, ע' „זכרונות ועד הלשון העברית", חוב' ג.

377. השותה מֵה מתוק ונוטל סֻכָּר גם לתוך פיו — על מה הוא נדון?
— על „אחד בפה ואחד בלב" הוא נדון.



378. — אתמול,—סִפֵּר יהודי לחברו, — נקראתי לסעודה של התונה. ממש סעודת־שלמה בשעתו... שלחנות וספסלים — כַּיַּעַר אשר בלבנון... מים ראשונים ואחרונים — ים של שלמה... בשר ודגים — עין לא ראתה...



379. זקן עם־הארץ קבל לפני מַכָּרוֹ:
— כל ימי מבקש אני לדעת, מה עושים ביום־כִּפּוּר בשעת כּוֹרְעִים, ואיני יודע.
אמר לו מַכָּרוֹ:
— אף־על־פי שסוד גדול הוא זה, אגלה אותו לך. ערב־יום־כפור מצניעים לחמניות בתיק של הטלית, ולמחר, בשעת כורעים, אוכלים אותן.
שמח הזקן, שסוד יפה כזה נתגלה לו ושמח בלבו.
הגיע יום־כפור. יחד עם כל הקהל כרע הזקן — ובאשר כרע שם שכב. התחילו מורדים אותו.
— רבי יהודי! סָבָא! קומה, למה תשכב?
הפך הזקן את פניו כלפי הקהל ונענה:
— תיתי לכם, שֶׁשִּׁנֵּיכֶם בפיכם וריזים אתם. אני אין לי אלא שֵׁן אחת...



380. יהודי נכנס אצל „פָּרִיץ" ומצאו אוכל פת־שחרית — לחם, קָדָלָא של חזיר ויין.
— רצונך, שתסעוד עמי? — שאל אותו ה„פָּרִיץ".
סרב היהודי:
— מאכל זה אסור לנו.
— אם־כן, — אמר לו הַ„פָּרִיץ", — הרי כוס יין.
— סרב היהודי:
— אף יין זה אסור לנו.
— תמה אני, — אמר לו ה„פריץ", — שגזרות קשות כאלה גוזר עליכם אלהיכם... מה תעשה אם, למשל, בדרך אתה הולך ותמו הלחם והמים מִכֵּלֶיךָ — הֲתָמוּת ברעב ובצמא ולא תאכל ולא תשתה משלנו?
— פקוח־נפש שאני, — השיב היהודי. — פקוח־נפש דוחה הכל.
מיד קם הפריץ ממקומו, הוציא אקדח מכיסו, כִּוְּנוֹ ללבו של היהודי וקרא:
— אם אתה שותה, — מוטב, ואם לאו — פה תהא מיתתך!
נתחלחל היהודי — ושתה.

לאחר ששתה אמר לו ה„פריץ":
— הלא תבין... רק צחוק עשיתי לי... כלום תכעס עלי?
— לכעוס? — גמגם היהודי. — מה שַׁיָּךְ?... אלא... מוטב, שהיית עושה צחוק לך — לְגַבֵּי הַקְּדֻלָּא...



381. חמש קושיות בגוי, האוכל דג מלוח:
שׁוֹרֶה את הדג במים — וחוזר ושותה את המים; פושט את עורו — וחוזר ואוכל את העור; חותכו חתיכות קטנות — ואוכל שלש חתיכות בבת־אחת; מוזג מבקבוקו לחברו — וחוזר ונפרע מבקבוקו של חברו; לסוף הוא תופס בבלורית חברו — וחברו חוזר ותופס לו בבלוריתו.
— ואני, — אמר מָרְדְּכַי חבד, — לא חמש, אלא חמש־עשרה קושיות אני גורס.
שאלו אותו:
— חמש־עשרה היכי תמצי?
השיב מָרְדְּכַי:
— מִיָּמַי לא ראיתי גוי, שסעודתו פחותה משלשה דגים מלוחים...



ג.

382. שאלו לליצן:
— מפני מה אומרים הבריות: „שִׁכּוֹר כְּשִׁכּוֹרוֹ של לוט" ולא „כְּשִׁכּוֹרוֹ של נֹחַ", שֶׁקָּדַם ללוט?
השיב הליצן:
— יפה אומרים הבריות. נח, שֶׁבָּנָיו זכרים היו וכבר גָּדְלוּ כֻּלָּם, רשאי היה לשתות. אבל לוט, שהיו לו בנות בוגרות בבתוליהן, ושתה — שִׁכּוֹר ממש היה.



383. למה בחר לוט דוקא בסדום הרעה והחטאה?
— משום שסדום היתה — „כֻלָּהּ מַשְׁקֶה"...[1]



384. מה גרם לו ללוט, שיהא שטוף בשתיה?
— משום שֶׁכָּרוּךְ היה אחרי אשתו, שהיתה נציב־מלח...



1) בראשית יג, י.

385. — בעלת הבית! — קרא עגלון לפונדקית, כשנכנס לביתה לָפוּש. — מזגי נא כוס משקה כאשר אהבתי.

מזגה לו.

שתה העגלון, רקק ואמר:

— סְפוּ! מה דעתך, שֶׁאִשָּׁה אני?... כלום אין לך משקה לגברים?

— ודאי יש, — רמזה הפונדקית כלפי חבית שניה.

— אם־כן, מִזְגִי.

מזגה לו.

שתה העגלון, עִקֵּם את חטמו ואמר:

— וזהו לך עליון שבעליונים?... משקה ממש, אני שואל, יש לך?

— ודאי יש, — רמזה הפונדקית כלפי חבית שלישית.

— אם־כן, מזגי.

מזגה לו.

שתה העגלון, נסתכל בַּכּוס, רקק ואמר:

— סְפוּ! אצבעון לְחַיָּטִים!.. כלום כּוס אין לך בביתך?

— ודאי יש, — רמזה הפונדקית כלפי „רביעית" של קדוש והבדלה.

— אם־כן, מזגי.

מזגה לו.

שתה העגלון, עִקֵּם את חטמו ואמר:

— צעצוע לילדים!... כוס ממש, אני שואל, יש לך?

— ודאי יש, — רמזה הפונדקית כלפי „כוסו של אליהו".

— אם־כן, מזגי.

מזגה לו.

שתה העגלון, נחה דעתו ואמר:

— בעלת־הבית! עכשו, שכבר הגענו למשקה ממש ולכוס ממש, — מזגי נא כוס־משקה כאשר אהבתי...

386. ברוך הארוך רגיל היה לשתות לא מתוך כּוס, אלא מן הבקבוק. אמר לו חברו:

— ברוך, כיצד אתה יודע לְכַוֵּן את הַמִּדָּה?

— מדה נכונה יש לי בפי, — השיב ברוך.

— תיתי לך, ברוך, — נענה חברו. — לכשתזקין וְתִפָּלְנָה שִׁנֶּיךָ — תגדל מדתך.

387. — בּוּנְקָה, — אמר ברוך לאשתו — אני הולך לישון. כשאצמא ואבקש לשתות — תעירני. רגזה בּוּנְקָה:

— הַשֵּׁד יודע אותך, אימתי תבקש לשתות.

— טִפְּשָׁה! — החזיר לה ברוך. — כל שעה שֶׁתְּעִירֵנִי — אבקש לשתות.



388. פעם אחת מצא ברוך לבתו כשהיא מטפחת בייךדגן על ראשה. גער בה. אמרה לו הַבַּת:

— את מִצְוָתוֹ של הרופא אני עוֹשָׂה. יין־דגן, אמר, מְגַדֵּל את הַשֵּׂעָר.

— שקר וכזב! — קרא ברוך — אִלוּ כך, כבר היתה זָקָן גְּדֵלָה לי מתוך גרוני עד לטבורי...



389. מכל מה שהיה לברוך לא נשאר לו אלא עֵז. ויהי היום וְהָעֵז שבה מן העדר חוֹלָה. נתנו לה לשתות — ולא שתתה. למחר מתה. מכר ברוך את עורה וקנה יין. וכשהתחילה אשתו בוכה ומקללת אותו, נענה ברוך ואמר לה:

— בּוּנְקָה! עכשו אני יודע מה שבלבך עלי. רצונך, שלא אשתה — ואמות גם אני...



390. לא היתה תקנה לברוך, אלא שהרבי בכבודו ובעצמו יַדִּירוֹ מן היין. וכך הוה: הרבי גזר וברוך קבל עליו את הגזרה. עברו ימים מועטים — ברוך התחיל מִתְנַוְּנֶה והולך: נִטַּל ממנו התיאבון לאכילה וגם שנתו נדדה. הביאו אליו רופא. בדקו הרופא, עִיֵּן ואמר:

— אין עצה, אלא שתשוב לשתות.

— לא אשתה! — סרב ברוך. — אני מְצֻוֶּה ועומד מפי הרבי. אמות ולא אעבור.

— אין בכך כלום! — פסק הרופא. — פקוח־נפש דוחה גם גזרת הרבי. אם אי אתה שותה מרצון, תשתה מאונס. שְׁנַיִם מִבָּנֶיךָ יחזיקו לך בידיך ורגליך ואחד יַשְׁקֶה אותך.

הרהר ברוך ואמר:

— אדוני הרופא! הואיל וּכְפִיָּה אתה גוזר עלי, — שמא יחזיקני אחד ושנים יַשְׁקוּנִי?...



391. זקן תלמיד־חכם, שמצוי היה אצל היין, חלש. אסר עליו הרופא את היין. לא היו ימים מועטים והחולה נִתְנַוְּנָה עוד יותר: גופו זקוק היה ליין. חזר הרופא וצוה להכנים אל תוכו יין שלא כדרכו — מלמטה למעלה. כיון שהרגיש החולה את ריח־היין בוקע ועולה צהבו פניו ואמר:

— יבוא הַנֵּס מכל מקום...



392. אמרו לתלמיד־חכם שטוף ביין:

— כיצד תלמיד־חכם שכמותך אינו חושש לְמַה שאמרו חכמים על הַשִּׁכְרוּת?

— וכי לְשֵׁם שִׁכְּרוּת, חלילה, אני שותה? — התנצל הַלָּה — כדי להטביע את צָרוֹתַי המרובות אני שותה.

— ועדיין לא טָבְעוּ? — תמהו השואלים.

— לא הוא ולא מקצתו! — נאנח התלמיד־חכם. — אדרבה, כל מה שאני מרבה לשתות — הן לומדות לשחות...



393. תלמיד־חכם, שֶׁיָּרַד מנכסיו, בִּקֵּשׁ לְהֵעָשׂוֹת מלמד ולא נמצאו לו תלמידים, משום שהיה נותן בַּכּוֹס עינו. וּכְשֶׁשָּׁח את צערו להרב, אמר לו הרב:

— תמה אני עליך, שאין אתה כובש את יצרך. אלו כבשת אותו — ראשון למלמדים היית לנו.

חִיֵּךְ התלמיד־חכם והחזיר להרב:

— אדרבה, רבי, עליך אני תמה. א נ י מבקש לְהֵעָשׂוֹת מלמד, כדי שיהיה סִפֵּק בידי לשתות. עכשו א ת ה אומר לי, שלא אשתה, כדי שיהיה סִפֵּק בידי לְהֵעָשׂוֹת מלמד...



394. ליזר בעל־החוטם היה אומר:

— יש שותים לפני הדגים, ויש שותים לאחר הדגים. כדי לצאת כל הדעות הרי אני שותה לפני הדגים ולאחר הדגים — ואפילו אם אין דגים באמצע...





.395 הוא היה אומר:
— כשאני מגיע לגשר, אני שותה לפני הגשר ולאחר הגשר. גזרה: שמא יש דגים מתחת לגשר...



.396 בשעת רִקּוּד היה ליזר נוהג לְפַזֵּם:
— „אדם יסודו מעפר וסופו לעפר"...
אמרו לו:
— ליזר, לא מצאת פזמון נאה לחדוה אלא זה?
החזיר ליזר:
— אלו יסודי מזהב וסופי לעפר, ודאי הייתי מצטער. עכשו, שיסודי מעפר וסופי לעפר ובינתים כּוֹס מַשְׁקֶה, — לא שמחה היא זו?



.397 אמרו לְגַרְגְּרָן:
— רצונך, שתשתה כוס משקה?
— אי אפשי, — השיב הגרגרן.
— הָא כיצד? אתה מסלק את עצמך מִכּוֹס משקה?
— ארבע תשובות בדבר, — החזיר הגרגרן: — ראשית, כבר נדרתי, שלא אשתה עוד; שנית, בתענית אני יושב היום; שלישית, זה עתה שתיתי; ורביעית — אדרבה, מזוג וְהָבֵא...



.398 אמרו לְשַׁתְיָן:
— לשעבר היה מחירו של מֶלַח מרובה מִשֶּׁל יין. עכשו גדול מחירו של יין מאה פעמים משל מלח. שמא אתה יודע, מה גרם לכך?
השיב הַשַּׁתְיָן:
— מעשה שהיה גרם לכך. כשהטילה המלכות מס על היין והתחילה מגדילה את המס משנה לשנה, נמנו וגמרו אנ"ש לשלוח אחד מהם להשתטח על קברו של לוט עליו השלום, אביהם וְרִבּוֹנָם של כל הַשַּׁתְיָנִים, ולהתפלל לפניו, כי יעמוד בפרץ להעביר את רוע הגזרה. בא השטן וּבִלְבֵּל: אותו שליח יצא לדרכו כשהיה מבוסם קצת יותר מן המדה ונתחלף לו קברו של לוט בקברה של אשת־לוט. נשתטח והתפלל. ומאותה שעה ואילך פסקה המלכות להגדיל מס־המלח ולא פסקה להגדיל מס־היין.



399. בשמחת־תורה מצאו ליהודי מבוסם כשהוא מוטל בִּפְשוט ידים ורגלים על הַתִּיתוּרָא שלפני דירתו ומקלל את בעל־הבית. אמרו לו:

— אם אתה לא נזהרת ושתית יותר ממדתך — בעל־הבית מה חטא לך?

— תפח עצמותיו! — השיב המבוסם. — למה תקן את התיתורא לפני הבית? אלו תקן אותה בתוך הבית, לא היו הבריות רואים אותי בשעת קלקלתי...



400. אשה קבלה לפני הרב על בעלה, שגרגרן הוא ומדלדל את ביתו. שלח אחריו הרב ואמר לו:

— אשתך קובלת עליך, שֶׁלָהוּט אתה אחרי היין.

— רבי, השיב הגרגרן, — תמה אני עליך, שֶׁאִשָּׁה נאמנת בעיניך להעיד... יש יין בביתי — אני שותה; אין יין בביתי — אני קונה; אין לי ממון לקנות — אני נותן משכון... גוי לָהוּט אחרי היין, יהודי אינו להוט, חלילה, אחרי היין...



401. יהודי, רגיל בְּטִפָּה המרה, מקיץ משנתו באשון לילה, פושט את ידו וטופח על מטת אשתו:

— שרה, זֵהוּם תקף אותי, דומה, שאכלתי קשואים יותר מדי... שמא יש עמך טפת ייןדגן בבית?

— ראית אדם שכזה? — נרגנת האשה מתוך שינה. — פתאם, בחצות־לילה, יין הוא מבקש. שוב שכב — אין יין בבית.

— בדליכא שאני, — נענה הבעל בשפה רפה וּמֵסֵב את פניו אל הקיר. — איני להוט, חלילה, אחרי היין...

לאחר שעה קלה:

— שרה... שכֵנֵנו יש לו תמיד בביתו יין מן המוכן. שמא תשאלי מאתו כוס יין?

— כלום יצאת מדעתך? — נוהמת האשה. — מי פתי יֵלֵךְ בלילה לדפוק על הדלתות ולבקש יין? שוב שכב — גם בלי יין יָנוּחַ לך.

— יהי כך, — נאנָח הבעל ומתהפך על צדו השני. — איני להוט, חלילה, אחרי היין.

לאחר רגעים מועטים:

— שרה, נזכרתי... מחר יום־שוק והאכרים מקדימים לבוא מן הכפרים בלילה. ודאי כבר פתוח המרזח. שמא תקחי לי כוס־יין משם?

האשה מתנערת ממטתה וצועקת:

— כל חלומותי הרעים, שחלמתי היום ובכל יום, יחולו על ראשך! באשון לילה, בְּקוֹר־חורף, אלך לקנות לו יין!...

— שְׁ...שְׁ! אל תצעקי, — מְהַסָּה אותה הבעל. — הילדים יקיצו וְיִבָּהֲלוּ מִקּוֹלֵךְ. איני להוט, חלילה, אחרי היין. אם אין אַתְּ רוֹצָה ללכת — אקום ואלך אנכי...



402. בחור יתום, בנו של גנב, נשא בתולה יתומה, בתו של שִׁכּוֹר. עברו תשעה ירחים ונולד להם בן למזל טוב. התחילו מִדַּיְּנִים זה עם זו: הוא בקש לקרוא את הילד על שם אביו שלו, והיא — על שם אביה שלה. והיו מִדַּיְּנִים והולכים עד ערב יום ה„ברית". וכשבא המוהל לבקר את הנולד ולראות, אם אפשר למול אותו מחר, הִרְצוּ את טענותיהם לפניו. שמע המוהל את הטענות ושאל את הבעל:

— מה שֵׁם אביך?

— גִּימְפֶּל, — השיב הבעל.

— ומה שם אביך? — שאל המוהל את האשה.

— גִּימְפֶּל, — השיבה האשה.

— אם־כן, — אמר המוהל לבעל, — למה זה תריבו? קִרְאוּ לו גִּימְפֶּל ממה־נפשך. אלא מה, גִּימְפֶּל של מי, שלך או של אשתך? המתינו עד שיגדל הנער ויתברר הדבר מאליו: אם גנב יהיה, שמע מינה, שֶׁגִּימְפֶּל שלך הוא, ואם שִׁכּוֹר יהיה — גימפל שֶׁלָּהּ הוא...



403. ארבע מדות בִּשְׁתִיָּה:

— שְׁתִיָּה שיש עמה ברכה וגם הצלחה: יהודי, הנכנס למוזג ושותה [1]; שתיה, שיש עמה הצלחה ואין עמה ברכה: גוי, הנכנס לביתו של מוזג ושותה [2]; שתיה, שיש עמה ברכה ואין עמה הצלחה: מוזג יהודי, השותה מִשֶּׁלּוֹ [3]; שתיה, שאין עמה לא ברכה ולא הצלחה: מוזגת יהודית, הַשּׁוֹתָה מִשֶּׁלָּהּ [4].



404. חבורה של גויים ישבו בביתו של מוזג יהודי ודנו:

— המוזג שלנו חכם הוא או טִפֵּשׁ?

נענה אחד מן החבורה ואמר:

1) היהודי השותה מברך, והמוזג מצליח, שהרי הוא מוכר את יינו.
2) המוזג מצליח, שהרי הוא מוכר את יינו, אבל הגוי שותה בלי ברכה.
3) המוזג היהודי מברך, אבל אינו מצליח, שהרי הוא שותה את יינו ואינו מוכרו לאחרים.
4) האשה רגילה לשתות בלי ברכה.

— תדע, שְׁפַּפֵּשׁ הוא: יין יש לו והוא מוכרו לאחרים.
הֵפֵּה אותו חברו:
— בְּלוֹם פיך! ישמע ויחכם — ולא ימכור עוד...



405. מגיד בא לעיר ערב שבת. למחר ראה רבים מבעלי־הבתים משכימים להתפלל „ותיקין" גם בשבת ומזדרזים ל„קדושא רבה". קודם „מנחה" עלה המגיד על הבימה לדרוש. פתח ואמר:
— מורי ורבותי! ידוע, שֶׁתְּפִלּוֹת אבות תִּקְּנוּן, ורמז יש לזה באות השניה מִשְּׁמוֹ של כל אחד מן האבות. אברהם תִּקֵּן שחרית, רֶמֶז לזה: „ב"—„בֹּקֶר"; יצחק תקן מנחה, רמז לזה: „צ" — „צהרים"; יעקב תקן ערבית, רמז לזה: „ע"—„ערבית". „ותיקין" מי תקן? הֱוֵה אומר: לוט תקנם, וגם לזה יש רמז באות השניה מִשְּׁמוֹ: „ו" — „ותיקין". אלא מה, „לט" חסר כתיב? לא קשיא: לפיכך תקן „ותיקין", כדי שיהיה „מלא"...[1]



406. שאלו לליצן:
— מה בין עֶפְרוֹן הַחִתִּי, שֶׁקַּבְּרָן היה בימיו, לקברנים של עכשו?
השיב הליצן:
— עפרון, בשעה שעסק בקבורת מתים, „חסר" היה[2], ואלו הקברנים של עכשו, כשהם עוסקים בקבורת־מתים, „מלאים" הם...



407. רבי אַיְזִיל חריף עבר בשוק וראה חברי ה„חברא קדישא" שבים מבית־הקברות ורגליהם מתלבטות מִשִּׁכְרוּת. תמה ואמר:
— הללו מעולם האמת הם באים ורגלים אין להם כשקר!...



408. שאלו את רבי ברוך־מרדכי משדליץ:
— בעלי־האגדה פֵּרְשׁוּ את הכתוב „הים ראה וינס" ואמרו: „מה ראה? ראה ארונו של יוסף"[3]. מה הועילו בְּפֵרוּשָׁם? סוף־סוף מה ראה הים לנוס מפני ארונו של יוסף?
השיב רבי ברוך־מרדכי:

---

1) לפי האמת „לוט" כתיב ו„מלא" היה גם קודם ל„ותיקין". אלא שאין מקשים על הבדיחה.
2) „עפרון" — חסר וי"ו. רש"י בראשית כג, טז.
3) עי' בראשית רבה פכ"ז, פ"י.

— יפה פרשו בעלי־האגדה. אין ארון של מת, שאין עמו מְלַוִּים מן ה„חברא קדישא", והללו כְּחָם יפה להגיח ים אל תוכם. ומכיון שהים ראה אותם — מיד נבהל וינס.



409. „חברא קדישא" הזמינה את הירש־ליב בדחן לסעודת ט"ו כסלו. וכטוב לב הַמְּסֻבִּים ביין בקשו מאת הבדחן, כי יבדח את דעתם. פתח הירש־ליב ואמר:

— קושיא חמורה יש לי להקשות על משה רבנו עליו השלום: למה הכריח את הקדוש ברוך־הוא לשנות סדרי־בראשית ולקרוע את הים לישראל? מוטב, שהיה מזמין את חברי ה„חברא קדישא", הגבורים לשתות ים שָׁלֵם, כי יחריבו את הים „בדרך הטבע". אלא ששתי תשובות בדבר. ראשית, חברי ה„חברא קדישא" גבורים לשתות ים יין ולא ים מים. ושנית, חכמים אמרו, שהשותה מחזיר כִּפְלַיִם ממה ששתה. הרי, שֶׁאִלּוּ החריבו חברי ה„חברא קדישא" את הים „בדרך הטבע", מיד היו מחזירים שני יַמִּים במקומו...



VIII.

רופאים וחולים.

.410 בַּנְקָאִי ורופא — מי מהם חשוב יותר?
— רופא חשוב יותר. והא ראיה: בעשרת הַדִּבְּרות הקדים הקדוש ברוך־הוא „לא תרצח” ל„לא תגנוב”...



411. יהודי שאל את הרב שבעירתו:

— רבי, הרי אמרו חכמים: „עיר, שאין בה רופא, אל ידור בה ישראל". אם־כן, היאך אנו רשאים לדור בעירתנו, שאין בה רופא?

השיב לו הרב:

— אנו רשאים לדור בעירתנו, משום שאנו סומכים על ישעיה ה„מומחה" שלנו וחושבים אותו רופא.

חזר ושאל היהודי:

— רבי, תינח אנו, אבל ישעיה גופו, היודע בעצמו שאיננו רופא, היאך הוא רשאי לדור בעירתנו?

החזיר לו הרב:

— אף ישעיה רשאי לדור בעירתנו. כשם שאנו סומכים עליו, אף־על־פי שאינו יודע כלום בחכמת־הרפואה, כך הוא חוזר וסומך על כל אדם בעירתנו, שאינו יודע כלום בחכמת־הרפואה, וחושב אותו רופא...



412. אשה הבקיעה את דלתו של ישעיה הרופא וזעקה:

— רבי ישעיה, הושיעה נא! בני יחידי נפל מעל הַסֻּלָּם הגדול של הַגַּלָּח וכל עוד נשמתו בו.

הניע ישעיה את ראשו ואמר:

— אי־אפשר. מה לו לילד מישראל וְלַסֻּלָּם הגדול של הַגַּלָּח?



413. קַבָּלָה היתה בידי ישעיה:

— כל מיני מחלות האיצטומכא גבינה יפה להן: לעצירות אוכלים את הגבינה כְּשֶׁחֲדָה למטה, ולשלשול — כְּשֶׁגַּבָּה למטה...



414. כְּשֶׁמֵּת ישעיה מצאו כתוב בפנקסו:

— „מקובלני: קדחת יש לה רק שתי רפואות בדוקות — ושתיהן אינן מועילות"...



415. ועוד מצאו כתוב בפנקסו:

— „סְגֻלָּה לִכְאֵב־שִׁנַּיִם: לישב במכנסים חמים על תנור קר. אם לא יועיל — לא יזיק"...



416. ספנקסה של קהלה עתיקה:
— „קבלה יש בידינו מאבות־אבותינו: מְיַלֶּדֶת צריכה שתהיה גַּבֶּנֶת. ואם גַּבֶּנֶת היא מִפָּנִים וגם מאחור — אין למעלה הימנה".



417. חובש זקן חלה. נכנס אליו בן־אומנתו לבקרו והתחיל ממשש את דופקו. אמר לו החולה:
— בינינו לבין עצמנו רמאות זו למה? הן אתה ואני יודעים, שדופק לא היה ולא נברא, אלא בדותא הוא.



418. חובש מומחה נכנס אצל חולה. הושיט לו החולה את ידו למשש את הדופק. נרתע החובש לאחריו ואמר:
— שָׁנִית! [1]
— שָׁנִית? — תמה החולה. — הרי אני כבן ששים...
— ידך מעידה, — השיב החובש. — ארומה היא.
— ארומה? — נענה החולה. — הרי צַבָּע אני.
נחה דעתו של החובש ואמר:
— אַשְׁרֶיךָ, שֶׁצַּבָּע אתה. אלמלא כך — הרי שָׁנִית היא זו...



419. יַלְדָּהּ של אשה חסידה חלה במחלת השלשול ונסתכן. מיד מִהרה האשה אל הצדיק שבעירה. הצדיק צִוָּה לאמר תהלים והילד הִבְרִיא. לימים שוב חלה הילד — במחלת העצירות. הָאֵם מהרה שוב אל הצדיק ושוב צִוָּה הצדיק לאמר תהלים. תלתה בו הָאֵם עינים דומעות ואמרה:
— רבי, הלא תהלים מעציר?...



420. יֶלֶד חלה ובאו דודות זקנות לבקרו וּלְיָעֵץ עצות טובות.
— צריך לקרוא מיד את הרופא הזקן, — יעצה דוֹדָה זקנה אחת. — פרופיסור ממש הוא.

1) „שָׁנִית" — שארלאַק.

— צריך לקרוא את הַקֶּדֶר, — יעצה דודה זקנה שניה. — אין כמותו מומחה לתחלואי־ילדים.
נענתה דודה זקנה שלישית ואמרה:
— צריך „לקרוע קברים"... הקדוש ברוך־הוא הוא הטוב שֶׁבְּקַדָּרִים...



421. על סֶנְטוֹר, הפרופיסור הַבֶּרְלִינִי הידוע, מספרים:
פעם אחת אמר לתלמידיו, שהיו עמו בבית־החולים:
— רופא צריך שיהיו לו שני דברים — עין בוחנת ונפש יפה. מי שאיסטנים הוא אל יהא לו עסק ברפואה. הביטו וראו: הנה חולה, שֶׁאֲנִי חיב לדעת טעם שְׁתָנוֹ. איני חושש — וטועם.
ותוך כדי דבור רָכַן, הוציא את העביט מתחת למטתו של החולה, נתן בו את אצבעו והחזירה לפיו.
קפץ אחד מן התלמידים ועשה גם הוא כך.
נחך סֶנְטוֹר ואמר לו:
— חוששני, שֶׁלְּחִנָּם אתה עמל. רופא הגון לא תהיה עד העולם. אמנם מדה טובה אחת יש בך — בעל נפש היפה אתה, אבל עין בוחנת אֵין לך. אני נתתי את האצבע לתוך העביט והחזרתי לפי — את הָאַמָּה. ואתה — את האצבע נתת לתוך העביט ואותה החזרת לפיך...



422. ספרו לו לְמַרְקוּס הֶרְץ, הפילוסוף והרופא הידוע, על עשיר אחד, המרבה לקרוא בספרי־רפואה, כדי למצוא תרופה למחלתו. נענה הֶרְץ ואמר:
— אני יודע למפרע מה תהיה אחריתו. סופו, שטעות־הדפוס תהיה מיתתו.



423. שני יהודים נכנסו אצל רופא. פתח האחד ונאנח. פנה אליו הרופא ושאל:
— מה יכאב לך?
— לא כלום, — השיב הנאנח. — לא אני הוא החולה, אלא חברי.
— אם־כן, — תמה הרופא, — על מה אתה נאנח?
— זוהי, — השיב הנאנח, — סתם אנחה יהודית...



424. על דלתו של רופא צעיר כתוב באותיות גדולות:

— „לעניים בְּחִנָּם".

אשה עניה עוברת על פתחו, מסתכלת במה שכתוב ונכנסת.

— מה יכאב לך? — שואל הרופא.

— לא כלום, — משיבה האשה.

— אם־כן, למה זה בָאת אלי? — תמה הרופא.

— אם בחנם, — משיבה האשה, — מה איכפת לי? שמא ימצא האדון הדוקטור איזו מחלה...



425. יהודי חולה נפטר מאת פרופיסור מפורסם והניח על השלחן שני רובלים שכר־בִּקּוּר.

— איני נוטל פחות מחמשה, — אמר לו הפרופיסור.

— הם... — תמה היהודי. — ולי אמרו, ששכרך — שלשה...

[נוסח אחר:

— איני נוטל פחות מחמשה, — אמר לו הפרופיסור.

— אין לי, — השיב היהודי.

— אם אין לך, — כעס הפרופיסור, — היה לך לפנות לסתם רופא והיה הַבִּקּוּר עולה לך בזול.

— מה פירוש בזול? — נענה היהודי. — אֵין דבר, שֶׁיֵּיקר לי לצורך רפואה...]



426. יהודי נכנס אצל רופא. אמר לו הרופא:

— מֵימֶיךָ טעונים בדיקה...

למחר הביא היהודי לָגִין מלא.

נחך הרופא:

— תיתי לך, שלא הבאת גִּגִית.

חִיֵּךְ היהודי ולא אמר כלום.

עשה הרופא מה שעשה, בחן ובדק ואמר:

— איני מוצא שום דבר רע... בריא אתה.

מִהֵר היהודי לצאת, פרץ לביתו וקרא:

— שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי, אשתי! גם אני, גם אַתְּ וגם ילדינו — כֻּלָּנוּ בריאים, ברוך־השם!...



427. חלה בנו היונק של מלמד והזמינו אליו רופא. בדק הרופא את הילד ובקש לראות גם את חִתּוּלָיו... אָדְמָה הָאֵם ונתבישה לפרוש דבר מגונה כזה לפני הרופא. גער בה בעלה:
— שְׁטְיָא! למה תִתְבַּיְשִׁי? לחמו הוא זה...

428. יהודי קרתני בא לפרופיסור שבכרך לשאל על רגלו. וכשחלץ החולה את הנעל ופשט את הַפֻּזְמָק עִקֵּם הפרופיסור את חטמו ואמר:
— היה לך לרחוץ תחלה את רגלך המזוהמת!...
נענה החולה ואמר:
— כך יעץ לי גם הרופא שלנו, אלא אמרתי, מוטב שאחכה ואשמע תחלה מה שייעץ לי האדון הפרופיסור...
[נוסח אחר:
וכשחלץ החולה את הנעל ופשט את הַפֻּזְמָק עִקֵּם הפרופיסור את חטמו, רקק ואמר:
— דומני, שבכל העולם אֵין רגל מזוהמת כזו.
— האדון הפרופיסור טועה, — השיב לו היהודי: — דוקא בביתו שלו יש רגל מזוהמת עוד יותר מזו.
— בביתי שלי? — תמה הפרופיסור.
— הן, — השיב היהודי וחלץ את הנעל ופשט את הַפֻּזְמָק מעל רגלו השניה...]

429. יהודי זקן נכנס אצל רופא לשאל על רגלו הכואבת. בדקו הרופא ואמר לו:
— צריך אתה לרחוץ עשר פעמים באמבטי.
צהבו פניו של הזקן ואמר לרופא:
— שמע מינה, בטוח אתה, אדוני הדוקטור, שעדיין יש לי עשר שנים לִחְיוֹת...

430. אשה נכנסה אצל רופא נאנחת וגונחת.
— מה לך? — שאל אותה הרופא.
— רע ומר לי, — השיבה האשה. — ידי מרתתות, רגלי כושלות, ראשי עלי סחרחר, לבי כואב, גרוני נחר — וגם אני גופי קצת חוֹלָה...

431. רופא יושב ליד מטתו של חולה יהודי, בודקו, ממשמשו ואומר:

— כך... כך... המצב הוטב הרבה... הרגלים אמנם נפוחות וכואבות עדיין, אבל זה לא איכפת לי...

— היודע אתה, אדוני הדוקטור? — נאנח החולה. — אלו שלך הן הרגלים הנפוחות והכואבות, לא היה איכפת גם לי...



432. באגף־הנתוח מוטלים שני חולים יהודים, סמוכים זה לזה ושניהם מחלה אחת להם — רגל כואבת. בַּבֹּקֶר נכנס הרופא, נגש לאחד והתחיל בודק וממעך את רגלו. החולה צרח בכל כחו מחמת כאב. כשנגמרה בדיקתו של זה נגש הרופא אל החולה השני והתחיל בודקו וממעך גם לו את רגלו. הַלָּה שתק. לאחר שיצא הרופא אמר החולה הראשון לשני:

— כמה אני מקנא בך, שֶׁנִּתַּן לך כח לשאת ולסבול יסורים כאלה במנוחה.

— לא בכח, אלא בשכל הדבר תלוי, — נענה השני.

— מה ענינו של שכל לכאן? — תמה הראשון.

— כלום שוטה אני, — השיב השני, — שאפשוט לו דוקא את הרגל החולָה?...



433. יהודי נכנס אצל רופא לשאל על קֹצֶר־רְאִיָּתוֹ. החולה יודע לקרוא רק עברית. הרופא מביא „סדור" ופותחו. החולה קורא. הרופא מרחיק את ה„סדור" קמעה־קמעה. החולה קורא כבתחלה. תמה הרופא:

— וכי רְאִיָּה כזו קצרה היא?

— מה ענינה של רְאִיָּה לכאן? — תמה גם החולה. — שמא ראית מִיָּמֶיךָ אדם מישראל, שאינו יודע להתפלל בעל־פה?



434. לחדרו של רופא נכנס יהודי זקן גונח.

— מה לך? — שאל הרופא.

— מעין עצירת־גשמים... — גנח הזקן.

— בן כמה אתה? — שאל הרופא.

— כבן שבעים, — השיב החולה.

— ואי אתה בוש להטרידני מעבודתי? — רגז הרופא. — דַּיֶּךָ במה שהמטרת עד עתה...



435. אפרים גְרֶדִינֶר בא לְוִינָא. בערב יצא ממלונו לשוח בעיר ונתעה שלא מדעתו לרחובות רחוקים. פתאם התחיל סילון החוזר לצערו, וכל מקום, שהוא מבקש לְהִפָּנוֹת, שוערים ושופטים מעכבים. נשא אפרים את עיניו וראה — מבלא של רופא. מהר ונכנס. יצא אליו הרופא ושאל:

— מה לך, כי באת בשעה מאוחרת כזו?

— הייתי כְנֹאד, — השיב אפרים, — ואיני יָכֹל...

הכניסו הרופא לחדרו, הביא לו כלי ואמר:

— נַסֵּה נא...

נזדרז אפרים ו„נִסָּה״ — ים פרץ ועבר את גבולו...

תמה הרופא:

— למה זה אמרת, שאין אתה יָכֹל...

— אדוני הרופא, — החזיר לו אפרים, — כשמניחים לי — אני יָכֹל...

436. שְׁמֶרִיל שְׁנִיפְּקֶבֶר חלה. בא הרופא ונתן לו סם חריף לפתוח את מֵעָיו. למחר שוב בא הרופא ושאל, אם עשה הסם את שליחותו?

— הן, — השיב שמריל, — שתי פעמים...

— רק שתי פעמים? — נתפלא הרופא.

— הן, — השיב שמריל. — מן הצהרים ועד חצות־לילה, ומחצות־לילה ועד הצהרים...

437. יהודי קרתני, שזה כמה שנים קיבתו מורדת עליו, נסע לְקַרְלְסְבַּד. בְּבֹקֶר־בְּבֹקֶר הוא יוצא לשתות מַר־באר ואחרי הַשְּׁתִיָּה הוא מְטַיֵּל, כמנהג המקום, באכסדרה שלפני בית־המרפא. פעם אחת, בשעת טיול, פגע בו אורח חדש ושאל אותו:

— דומה, שֶׁבָּקִי אתה במקום הזה... שמא אתה יודע, היכן הוא החדר הידוע?

החמיר הַלָּה את פניו והשיב:

— איני יודע... זה לי רק ארבעה־עשר יום אני כאן...

438. קֶטַע ממכתבו של יהודי מִקַּרְלְסְבַּד לאשתו:

— „...כל יום ויום אנו משכימים לקום כְּאֶל סליחות, לובשים מלבושי יום־טוב כבשמחת־תורה, מתענים כבתשעה־באב וממהרים אל המים כבראש־השנה״...

439. יהודי בא לרופא לשאל על אזניו הכואבות. שתיהן פקוקות לו במֹך. הושיבו הרופא על הכסא לפניו, הוציא את המוך מאֹזֶן אחת וְכִוֵּן את עיניו להציץ אל תוכה.
— לחנם אתה טורח, אדוני הרופא, — אמר לו החולה. — לא תראה כלום — גם השניה פקוקה...



440. יהודי זקן בא לרופא.
— מה לך? — שאל הרופא.
— אזני השמאלית נתחרשה, — השיב הזקן.
בדק הרופא את האזן ואמר לו:
— איני רואה לה תקנה. זִקְנָה גרמה לה.
— שטות! — כעס הזקן. — כלום אזני השמאלית זְקֵנָה מן הימנית?



441. רופא הוזמן לזקן שֶׁחָלָה. אחרי הבדיקה רמז הרופא לבנו של החולה ולחש לו:
— חוששני לו מ„אפיקומן".
— אפיקומן? — תמה הַבֵּן — אדוני הרופא, לא חנוכה היום?
— הן, — החזיר לו הרופא — אבל שמונים אפיקומנים כבר אכל הזקן, ואיני יודע דבר מְסֻכָּן מזה...



442. יהודי זקן בא לרופא להתיעץ עמו על מיחושיו. בדקו הרופא ואמר לו:
— אל תדאג, סָבָא. במיחושים כאלה יָכֹל אדם להגיע עד לשבעים.
חִיֵּךְ הזקן.
אמר לו הרופא:
— על מה אתה מְחַיֵּךְ?
— על חכמת־הרפואה, שֶׁכֻּלָּהּ שקר, אני מְחַיֵּךְ, — השיב הזקן.
— זו מנין לך? — תהה הרופא.
— הרי כבר מלאו לי שבעים וחמש, — השיב הזקן.



443. יהודי בא־בימים חלש. וכשבא אליו הרופא התחיל החולה מעתיר עליו בקשה, כי ישיבו לאיתנו. הפסיקו הרופא ואמר לו:

— הֲתַחַת אלהים אנכי, כי אַצְעִיר אותך?

— אדרבה, — החזיר לו החולה: — אני מבקש מאתך שֶׁתְּזַקְּנֵנִי...



444. יהודי זקן נכנס אצל רופא.

— מַהֵר וְהִתְפַּשֵּׁט! — קרא אליו הרופא. — אין לי פנאי...

— אבל... — התחיל הזקן מסרב.

— אל תרבה שיחה, — הפסיקו הרופא. — הרי אתה רואה: רבים נצבים עלי...

נכנע הזקן והתפשט. בדקו הרופא ואמר לו:

— בריא אתה... איני יודע, למה באת אלי...

— יסלח נא מעלתו, — גמגם הזקן. — אני הוא הַשַּׁמָּשׁ בבית־הכנסת... בדבר הָ„עֲלִיּוֹת" של „ימים נוראים" באתי...



445. יהודי חולה נכנס אצל רופא.

— מה לך? — שאל הרופא.

— כל שעה, — השיב החולה, — שאני פושט ארבות ידי וּמֵרִים את כְּתֵפַי למעלה, אני חָשׁ בְּחָזִי.

— אם־כן, — אמר לו הרופא, — למה זה אתה עושה כך?

— אדרבה, — החזיר לו החולה: — שמא ילמדני האדון הדוקטור, כיצד לובשים בגד בלאו הכי?...



446. יהודי חולה ישב לפני רופא וְהַלָּה למדו, היאך להתנהג מכאן ולהבא.

— חיב אתה, — אמר לו הרופא, — למעט בעבודה ולהרבות במנוחה, להזהר מן הדאגה וההתרגשות, לסעוד וּלְטַיֵּל כל יום בשעה קבועה, להקדים בשכיבה וּלְאַחֵר בְּקִימָה...

— אדוני הדוקטור, — הפסיקו היהודי, — אם כך אני עושה — רופא למה לי...



IX.

תמימים וערמומים.

447. שאלו ליהודי, אם הוא יודע לנגן על
— תפסנתר ?
— מִיָּמַי לא נסיתי, — השיב היהודי —
אפשר, שאני יודע...

א.

448. בן־כרך לן בפונדק יהודי בכפר. עם אשמורת־הַבֹּקֶר שָׁמַע: הפונדקית טורדת לגוי משנתו:

— אִיבָן, קומה! הפעמונים מצלצלים... תעבור זמן־תפלה בַּ„צֶרְקוֹב״...[1])

נטפל האורח לפונדקית ואמר לה:

— מה איכפת לך, דוֹדָה, אם אִיבָן יעבור זמן־תפלה ב„צרקוב״?

נאנחה הפונדקית, הִבְרִיחָה דמעה גנובה מעיניה והשיבה:

— אִיבָן זה בני יחידי הוא ויצא לְשְׁמַד... אם נגזר עלי, שלא יהיה בני יְהוּדִי ירא־שמים, יהיה לכל־הפחות גוי ירא־שמים.

449. שנעון נצנץ לו לדוכס במחו: הזמין את פרנסי־הקהלה והודיע להם, כי „מַתָּנָה״ הוא מבקש מאת העדה — בת־ישראל, אשר לא יְדָעָהּ איש...

וַתֵּהוֹם העיר.

כל ההשתדליות והפיוסים לא הועילו: הדוכס עמד על בקשתו. לא הועילה גם התענית שֶׁגָּזַר הרב ובית־דינו: הדוכס לא שב מרצונו. וכשראו חשובי־הקהלה, שהגזרה אין להשיב, נאספו בביתו של הרב ואחרי ישובי־דעת מרובים עלה הגורל — על בתו של שואב־המים.

בכו שואב־המים ואשתו, בכתה הבת, בכה גם הרב:

— כך נגזר עליך, בתי... כֻּלָּנוּ את חטאתך נִשָּׂא... צדיק וישר ה׳ ויסלח לַעֲוֹנֵךְ...

עם דמדומי בין־השמשות יצאה בתו של שואב־המים לארמונו של הדוכס ואמה מְלַוָּה אותה, הולכת ובוכָה...

העלובה נכנסה אל חצר־הארמון והשערים ננעלו אחריה. וְהָאֵם השכולה על מקומה עומדת, כאלו אל הקרקע חֻבָּרָה.

פתאם — נפתחו השערים ושתי ידים גסות דוחפות את בתו של שואב־המים לחוץ.

— בתי, — פִּרְכֵּס לַחֲשָׁהּ של הָאֵם. — הגידי...

השפילה הבת את עיניה לארץ וְלָחֲשָׁה גם היא:

— הוא אמר... מסריחה אני, אָמַר...

— בתי, חמדתי! — נפלה הָאֵם על צוארה — לא אַתְּ מסריחה... זכות־אבות שלנו מסריחה...

---

1) „צֶרקוב״ — בית־תפלה לרוסים פְּרַאבוֹסְלָאבִים.

450. נודע לו למוכסן, שחברו, המוכסן שבכפר הסמוך, מִתְנַכֵּל אליו להסיג את גבולו ולהוציא את החכירה מרשותו. נזדרז והלך מיד אל הַ„פָּרִיץ" לְחַדֵּשׁ את החכירה. עד שה„פריץ" נתרצה לו ויצא להביא עט ודיו, כדי לחתום על הָאֲמָנָה החדשה, נסתכל המוכסן בחלון וראה — מסיג־גבולו נחפז להכנס אל החצר, אלא ששני כלבים גדולים זנקו לקראתו פתאם ממאורתם ועכבוהו. בינתים הביא ה„פריץ" עט ודיו ותתם.

שמח וטוב־לב שב המוכסן לביתו וספר לאשתו את הַנֵּס, שעשה לו הקדוש ברוך־הוא, כי מִנָּה את הכלבים בשעה הראויה.

נשאה האשה את עיניה לשמים ואמרה:

— יודע אתה, הכלבים הללו מי הם? — אבי ואביך הם, עליהם השלום, שבאו להצילנו...



451. מוכסן שָׁב לביתו מן העיר עֲגוּם-פנים וְזָעֵף. הציצה בו המוכסנית ואמרה לו:

— מה אירע לך?

נאנח המוכסן:

— שמועה רעה שמעתי בעיר. משיח בא... מה נעשה לאחוזתנו ולכל היקום אשר ברגלינו?

נחמה אותו המוכסנית והשיבה לו:

— אל תצטער, בעלי. המקום ירחם. כשם שהציל את ישראל מפרעה וּמֵהָמָן ומכף כל הקמים עלינו, כך יצילנו גם מידו של משיח...



452. מוכסן עם־הארץ נתקשה במנהגי „סדר" של פסח. עִיֵּן ב„הגדה" ולא הבין כלום: אין הוא מומחה ל„אותיות הקטנות". ובצר לו שלח את אשתו, כי תצא ותסתכל בחלונו של הַנַּפָּח, היושב ממולו, כיצד עורכים שם את ה„סדר". האשה יצאה, נסתכלה — ונזדעזעה: — הַנַּפָּח עומד באמצע הבית ודורך את אשתו במגרפה.

חֲרֵדָה וכפופת־ראש שבה המוכסנית לביתה.

— מה רָאִית? — שאל אותה בעלה.

אין היא מגדת.

הבעל חוזר ושואל. האשה שותקת.

רתח המוכסן, תפס מגרפה והתחיל חובט את השתקנית.

— אם אתה יודע, — פרצה נאקה מגרונה, — למה זה תשאל?...



453. „בעל־שם" בא לביתו של מוכסן ולא מצא אלא את המוכסנית בלבד. נתן „בעל שם" את עינו בה ואמר לה:

— צריך להניח „ערוב־תבשילין"...

— מוטב, — ענתה האשה ביראה והכנעה.

עשה „בעל השם" מה שעשה והלך לו...

לערב שב המוכסן מן העיר. יצאה אליו המוכסנית ופניה מבהיקות:

— התבשר נא, „בעל שם" היה בביתנו, אכל, שתה וגם הניח „ערוב־תבשילין".

— ערוב־תבשילין? — תמה המוכסן. — מה עשה?

— הכל כמו שאתה עושה, — השיבה האשה, — אלא שאתה חולץ נעליך תחלה והוא לא חלץ...



454. מוכסן בא לראש־ישיבה ובקש, כי יבחר לו חתן מבין המעולים שבתלמידיו.

— כמה נדוניא אתה פוסק לבתך? — שאל ראש־הישיבה.

— נדוניא? — השיב המוכסן. — כלום בת יש לי?

תמה ראש־הישיבה:

— אם בת אין לך, חתן למה לך?

— רבי, — השיב המוכסן, — מה איכפת לי, אם יהיה לי חתן הגון בביתי? בעל־יכולת אני, ברוך השם...



455. קרתני בא לכרך ונזכר, שאחד מבני־עירתו, הירשל החנוני בנו של מאיר החנוני, יצא לפני כמה שנים לכרך זה ונתעשר. נמלך הקרתני והלך אליו לראות אותו בעשרו.

— מה שלומך, רבי הירש? — שאל הקרתני כשנכנס ומצא את העשיר בביתו.

לגלג עליו בעל־הבית ואמר:

— עד מתי, קרתנים, לא תדעו לדבר בלשון בני־אדם? לא רבי הירש שמי, אלא גריגורי מירונוביץ' שמי.

נתכרכמו פניו של הקרתני וחזר ושאל:

— מה שלומך, גריגורי מירונוביץ?

— ברוך השם, — השיב הלה. — את עולמי אני רואה בחיי. הנה הבית שלפניך — לי הוא... בבקר, כשאני נעור משנתי, נכנסת אלי רשל בתי ומביאה לי קהוה. מיהה אני אוהב לשתות קהוה של שחרית... והרי אני שותה ומעין במכתבים, שמביאים לי מלמעלה, מן הקונטורה... אחר־כך אני יוצא לנוח על הגינה... אחר־כך אני עולה למעלה, אל הקונטורה, פוקד ומצוה

וחוזר ויורד לנוח על הֶוִירַנְדָּה... בצהרים אני סועד, ברוך השם, בכל טוב, ויוצא לנוח על הֶוִירַנְדָּה... ושוב אני עולה למעלה, אל הקונטורה, יוצא לעיר, ולערב אני שב לביתי, שותה תֵּה ויוצא לנוח על הֶוִירַנְדָּה... כך מנהגי יום־יום.

ערב־שבת שב הקרתני לעירתו. קודם קבלת־שבת הקיפוהו יהודים בבית־המדרש והתחילו חוקרים ודורשים על מה שראה ושמע בכרך. קפץ אחד מן החבורה ושאל:

— שמא בא לידך לראות את הירשל החנוני שלנו? אומרים עליו, ש„אדיר" הוא.

השיב הנשאל:

— ראיתי אותו. בביתו הייתי. מיליונר!... אבל מה תועלת יש לו בממונו? מחמת רוב טובה נעשה גוי...

— הירשל נעשה גוי? — תמהו הַכֹּל.

— הן, — השיב הַמְסַפֵּר. — הוא וביתו כֻּלָּם גויים... הוא עצמו לא הירשל עוד שמו, אלא גריגורי מירונוביץ שמו, רָחֵלִי בתו נקראת רַשֶׁל, ואפילו בְּרַיְנָא אשתו, שכל ימיה אשה כשרה היתה, עכשו היא נקראת — וֶירַנְדָּה...



456. בחור בן־כרך נזדמן ליחידות עם בתולה בת־כפר. נסתכל הבחור בזו שלפניו והכיר בה, שתמימה היא ביותר, חִיֵּךְ מתחת לשפמו ואמר לה:

— שמא אַתְּ יודעת, מה יש מתחת לַכְּתֹנֶת?

הכפרית הִסְמִיקָה כֻּלָּהּ.

— אי אַתְּ יודעת? — אמר לה הבחור. — ואני יודע: מתחת לכתונת יש — תַּחְרָא... ומה יש מתחת לקורקבן?

הכפרית כבשה את נשימתה מִבּוּשָׁה.

— אף זה אי אַתְּ יודעת? — התעלל בה הבחור. — ואני יודע: מתחת לקורקבן יש — פינכא... ושמא אַתְּ יודעת את אשר מתחת לשמיכה?

הכפרית רטטה בכל גופה.

— שוב אי אַתְּ יודעת? — גחך הבחור. — ואני יודע: מתחת לשמיכה — חם וטוב...

למחר שבה הכפרית לַכְּפָרָהּ וְסִפְּרָה לחבירתה על חכמתו הגדולה של אותו בחור, וטפה לאוזן גלתה לה:

— חידה חד לי: מה יש מתחת לכתונת, מתחת לקורקבן, כְּשֶׁחַם וטוב מתחת לשמיכה?...



457. שמיני עצרת, שחל להיות בשבת, יצא יהודי מבית־המדרש מבוסם כהלכה. טליתו נגררת לו על גבי הקרקע, כובעו מופשל לו על פדחתו, רגליו מפושקות והוא — מגרגר מתוך בקבוק שִׁכְרֵי מַשְׁקֶה.

פתאם — אֵי־מִזֶּה באה פָּרָה יהודית, רגילה ביהודים של כל ימות־השנה. וכשראתה בריה משונה זו לפניה הרכינה את ראשה לקרקע מחמת פחד, נשאה את היהודי על קרניה ופרצה לברוח...

פרש היהודי את ידיו וזעק:

— יהודים, הצילו! אני נוסע בשבת!...



458. הכל מוכן ומזומן לברית־מילה. הסנדק עלה על הכסא והאפיל בטליתו על הילד. המוהל הפשיל את שרוליו, נטל את האיזמל, גחן, מִשְׁמֵשׁ באפלולית שמתחת לטלית, ברך — ומל כהרף־עין.

— אוי! — נָהַם הסנדק, שֶׁשְּׂפָתוֹ היה פָּתוּחַ וניזק... — ברכה לבטלה!...



459. בשעת חֵרום.

בהשכמת הַבֹּקֶר ירד מלמד אל הנהר להביא מים לביתו. עברה שעה קלה ושב לביתו ודְלָיָיו ריקים. אמרה לו אשתו:

— למה שַׁבְתָּ רֵיקָם?

השיב לה הבעל:

— ירדתי אל הנהר ומלאתי את הדליים מים, וכשעליתי פגעתי בחילותיו של השונא, שנכנסו לעיר. מיד חזרתי ושפכתי את המים, כדי שלא יזכה השונא לראות סימן ברכה[1].

נאנחה האשה ואמרה לו:

— מְגדיל, מְגדיל, עד מתי לא תדאג לביתך ותתערב כל היום בעניני־מלוכה?



460. מלמד מחדד את תלמידיו בהויות־העולם.

— ילדים, מה צורך יש בחתולים?

אין התלמידים יודעים להשיב.

— הרי זה דבר פשוט, — מסביר המלמד: — דרכו של חתול לבער את העכברים. הואיל וכך, הרי עכבר, שנפל לתוך הקדרה, משליכים אחריו חתול לתוך הקדרה, כדי שיבער את העכבר.

1) דליים, או כלים אחרים, מלאים מים משמשים סימן ברכה.

התלמידים שומעים ונהנים.
המלמד תוזר ושואל:
— ילדים, מה צורך יש בכבשים?
אין התלמידים יודעים להשיב.
כדי להעמידם על הדבר פונה המלמד לאחד מהם ושואל:
— הגידה נא, שלמה, מה גוזזים מן הכבשים?
— צמר, — משיב הילד.
— יפה אמרת... ומה עושים מן הצמר?
תשובותיו של הילד מסתתמות.
— גולם! — גוער בו המלמד. — ממה נעשה הכובע שלך?
— הכובע שלי? — מתנער הילד. — ממכנסיו הַיְשָׁנִים של אבא...



461. מלמד מקריא לתלמידיו:
— „וְהֵסִיר את מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ"...[1]
התלמידים מתרגמים אחריו:
— וַיַבְדִּיל את הזפק ב... ב...
אין איש יודע פֵּרוּשָׁהּ של „בנצתה".
המלמד מבקש להעמיד את התלמידים על פרושה של מלה זו והוא שואל את הגדול שבהם:
— מִטָּה יש לך?
— הן, — משיב התלמיד.
— וְכַר יש לך בַּמִּטָּה?
— הן.
— ומה יש בַּכַּר?
— בַּכַּר? — משיב התלמיד בפשיטות. — בַּכַּר יש — פִּשְׁפְּשִׁים...



462. לשעבר נהגו, שבשבת קודם סעודה שניה היה כל אב בוחן את בניו הקטנים במה שלמדו בחדר במשך השבוע, וגם המלמד היה בא לבית האב לשעת בחינה זו.
האב והמלמד קדשו על היין, קנחו, והבחינה מתחילה.
— הגידה נא, — שואל האב את בנו הקטן, — במה הכה שמשון את הפלשתים?
אין הבן יודע להשיב: שכח.

המלמד מתחיל לְנַגֵּד את לֶחְיוֹ, כדי להזכיר לילד את המעשה של שמשון. ערמתו של המלמד מצליחה, הילד נזכר תֵּכֶף במה ששכח והוא קופץ וקורא:

— אבא, עכשו אני יודע — בלחי החמור...



463. תלמידיו של מלמד הגיעו לפרקה של גמרא והתחילו מ„ביצה", כנהוג. אחד מן התלמידים לא תפס כל אותו מעשה של מחלוקת בית־שמאי ובית־הלל — וחבטו המלמד. נתחסק הילד מן ה„חדר" ושב לביתו בוכה ומִתְיַפֵּחַ. הרגיש בו אביו ואמר לו:

— על מה אתה בוכה?

געה הילד בבכי והשיב:

— בביתו של רבי הטילה תרנגולת ביצה... בציציותי אני נשבע לך, אבא, שלא ראיתי לא את התרנגולת ולא את הביצה, והרבי מתאנה לי וחובט ומכה...



464. יֶלֶד שב לביתו מן החדר ומצחו פצוע ושותת דם. ראהו אביו ואמר לו:

— מזיק, עם מי נאבקת שוב, כי פצעו לך את מצחך?

כִּחֵשׁ הילד והשיב:

— איש לא פצעני... בְּשִׁנַּי נשכתי את מצחי...

גחך האב:

— כיצד הגעת בְּשִׁנֶּיךָ למצחך?

— כיצד? — השיב הילד — על הכסא עליתי...



465. ילד בשר לחברו:

— הרבי מת!

נתכרכמו פניו של השני והשיב:

— מה בכך? יקום רבי אחר במקומו. הלואי והיה ה„חומש" מת...



466. לביתו של יהודי חשוב עתיד היה לבוא דוד חרומף. ערב אותו היום הקדים האב והזהיר את הילדים, שאסור לדבר על חטמו של הדוד. למחר בא הדוד, וכשישב יחד עם כל בני הבית אל השלחן לסעד נסתכל בו הקטן שבילדים, קפץ מעל כסאו וקרא:

— אבא, למה אמרת, שאסור לדבר על חטמו של הדוד? הרי אין לו חוטם כלל...



467. אשה קראה פרשת „וישב" ב„צאינה וראינה", וכשהגיעה למכירת־יוסף בכתה ואמרה:

— המקום ירחם עליך, יתום עלוב!

לשנה שוב קראה אותה פרשה, וכשהגיעה למכירת־יוסף כעסה ואמרה:

— אסור לרחם על שוטה שכמותו! הרי ידע מה שעשו לו אֶחָיו אשתקד, למה זה חזר והלך אליהם?



468. אשה עניה שפכה את שיחה לפני חבירתה:

— בן יקיר נתן לי אלהים. אבל מה תקנה יש לו, כשהוא מגלגל עם עניה שכמותי?... אלו בן־עשירים הוא — ודאי כבר היה עכשו „בר־מצוה".



469. לאשה עניה אבדה תרנגולת פטומה. עמדה וזרקה ח"י גדולים לקופסתו של רבי מאיר בעל־הנס על מנת שתמצא את אֲבֵדָתָהּ, ומיד יצאה לבקש את התרנגולת. טרחה כל היום, בקשה בכל מקום ולא מצאה. וכשחזרה לביתה עגומה ומצטערת נגשה אל הקופסה, קשקשה עליה בידה ואמרה:

— לא יפה אתה עושה, רבי מאיר. ממה נפשך: אם אין אתה רוצה להחזיר את התרנגולת — תַחזירה את הממון...



470. חסיד יצא מסעודת־מצוה מבוסם ורגליו הביאוהו שלא מדעתו למקום שֶׁחַיָּל־המשמר עומד. עצרו חַיָּל מן המשמר וקרא:

— מי הולך?

— אֲנִי הולך, — השיב החסיד.

— מי אתה? — חזר ושאל הַחַיָּל.

נבוך החסיד: מי הוא באמת? הרי גם הוא וכל העולם כֻּלּוֹ אינו אלא „בְּטוּל״ בעלמא „וּכְלָא חָשִׁיב״.

הרהר רגע אחד והשיב:

— לא אני הולך, אלא „בְּטוּל״ הולך.

לא נתקררה דעתו של הַחַיָּל ושאל שוב:

— בְּטוּל מי הוא?

נבוך החסיד עוד יותר מִבַּתְּחִלָּה: שמע מנה, שֶׁהַחַיָּל חושב גם את „בְּטוּל״ לְ„יֵשׁ״.

הרהר רגע אחד והשיב:

— אף „בְּטוּל״ אינו הולך...



471. על הרב הַתָּמִים רבי זונדיל מִסַּלַּנְט מספרים:

פעם אחת חלש מרוב שקידה ונתעלף. בא החובש המומחה של העירה, בדק ומצא, שאין תקנה אלא — לעקור שן למתעלף, כדי שמחמת כְּאֵב תשוב רוחו אליו. אמר ועשה. וכשפקח רבי זונדיל את עיניו וראה את אשר עשה לו החובש, תמה ואמר:

— במה אלעוס מעתה מצה בפסח?...



472. עם דמדומי־לילה נכנס יהודי לבית־המדרש וקרב אל התנור שבפינת־הבית האפלה. פשט את ידיו, הקפואות מִקּוֹר, כדי להגישן אֶל התנור החם, — ופגע ביהודי אחר, שכבר הקדימו אצל התנור. נרתע לאחוריו ושאל:

— מי כאן?

— ראובן כאן, — נענה קול זר מֵעֵם התנור.

מיד עקר את רגליו וזז לבקש מקום פנוי בכותל החם של התנור. בינתים זז גם השני והקדימו שוב.

— מי כאן?

— ראובן כאן.

וזה שלישית, וזה רביעית, והידים הפשוטות, המגששות באפלה ומבקשות מקום פנוי בכתלו של התנור, פוגעות כל שעה — בראובן.

— אוי! חרד היהודי וזעק: — תנור שֶׁכֻּלּוֹ ראובן!...



473. בטלן ישב יחידי בלילה וגרס. פתאם שמע קול־חריקה. עקר את עיניו מתוך הספר וקרא:

— ממה נפשך: אם חתול הוא זה — „פְּסִיק!״[1]; אם שֵׁד הוא זה — „שמע ישראל״!; ואם גנב הוא זה — „גְוַוא־אַלְד!״...[2])



474. יהודי קרתני בא לאחיו לפאריז. ראה הקרתני, כמה גדולה העיר, ואמר לאחיו:

— בשלמא בעירנו שלנו, כשאדם מישראל הולך בשוק וצורך תוקפו, הרי כל מקום הוא פוגע בחצר של בית־מדרש, וניחא. אבל בפאריז שלכם מה יעשה?

השיב לו אחיו:

— בפאריז שלנו כבר דאגו לכך ותקנו, שכל אדם יש לו רשות לְהִכָּנֵס בשעת־דחק כוו לשוער ולדרוש ממנו מקום לְהִפָּנוֹת.

— יפה תקנו בפאריז שלכם, — השיב הקרתני ושמר בלבו את הדבר.

ומנהג הוא בפאריז:

הַחַלְבָּנִים, המביאים בהשכמת־הַבֹּקֶר חָלָב לָעִיר, מוצאים את הקיתונות הריקים של לקוחותיהם מזומנים לפני פתחי השוערים מבעוד לילה וליד כל קיתון וקיתון מחיר הֶחָלָב.

ויהי הלילה ואותו קרתני נתעה לרחובות רחוקים וסילון החוזר תקפו. נזכר במה שאמר לו אחיו ונגש לפתחו של שוער ומצא — כמה וכמה קיתונות ריקים ולפני כל קיתון קֻפָּה קטנה של מטבעות. מיד נשתמש באחד מן הקיתונות ונטל גם את המטבעות, שמצא לפני הקיתון.

וכשחזר לביתו אמר לאחיו:

— יודע אתה, אחי? השוערים בפאריז שלכם נוהגים עם הבריות לפנים משורת־הדין. לא די, שקיתון הם מכינים, אלא שגם שכר־טרחה הם משלמים.



475. לראש־השוטרים במוסקבה הביאו יהודי כבד־עון: במוסקבה הוא גר שלא ברשות.

— זִ'יד, — רָעַם קולו של אותו רשע, — מה לך פה?

— „מִנְיָנִים״ אני עושה, — גמגם היהודי הנבהל.

— פֵּרוּש?

הסביר לו היהודי:

— בשעה שאחד משלנו זקוק למנין עשרה, כדי להתפלל ולאמר „קדיש״, הרי אני יוצא לשוק ומזמין אנשים לכך.

1) „פְּסִיק״ — נְזִיפָה של חתול.

2) „גוואלד״ — זעקת קריאה לעזרה.

תמה ראש־השוטרים:

— ואם אותי תפגוש בשוק, הֲגַם אותי תזמין?

נעץ בו היהודי את עיניו ואמר:

— גדולים מעשי אלהינו!... גם זה יהודי...



476. אחד מחשובי־העיר נכנס אל הרב לִטול ממנו ברכה לדרך: למרחקים הוא נוסע — לאמשטרדם.

— לאמשטרדם? — צהבו פניו של הרב, — ברוך המקום, שֶׁזָּכָה אותך לכך.

נגש אל הַדַּפָּה, הוציא גמרא דפוס אמשטרדם ופתחה לפני אורחו:

— הרי כאן נאמר: „על־ידי הפועל, העוסק במלאכת־הקודש, הבחור הזעצער אברהם־יעקב בן מרדכי־צבי". בבקשה ממך, תֵּכֶף כשתבוא, אם ירצה השם, בשלום לְשָׁם, תשאל על אותו בחור, שמא כבר נשא אשה.

— רבי, — תמה החשוב, — מה איכפת לך, אם אותו בחור נשא אשה?

— מה איכפת לי? — השיב לו הרב. — שכחת מה שאמרו חכמים: „ספר שאינו מוגה אסור להשהותו, משום שנאמר אַל תַּשְׁכֵּן באהליך עַוְלָה"?[1]).



477. בתחנה שבין וילנה לקובנה עלה יהודי לָרַכֶּבֶת, תפס לו מקום על ספסל וכמנהג־ישראל נכנס תֵּכֶף בשיחה עם שְׁכֵנוֹ, שֶׁיָּשַׁב על ספסל ממולו:

— להיכן יהודי נוסע?

— מקובנה לוילנה אני נוסע, — השיב הַלָּה.

הבהיקו פניו של הראשון ואמר:

— אשרי הדור, שֶׁזָּכָה להמצאות מחוכמות כאלה!... הרי אתה נוסע מקובנה לוילנה, ואני נוסע מוילנה לקובנה, ואף־על־פי־כן בקרון אחד אנו נוסעים, אלא שאתה פניך למזרח, ואני — פני למערב...



478. באשמורת־הַבֹּקֶר נזדמנו לפני ביתו של ה„גביר" שני יהודים מן המשכימים ל„ותיקין". הציץ אחד מהם אל תוך החלון וראה — ה„גביר" וחבורה של אורחים יושבים ומשחקים בקלפים. רקק ואמר לחברו:

— משוגעים, רחמנא יצילנו! עם עמוד־השחר הם קמים לקלפים...



1) כתובות יט.

479. מלמד בא לעשיר להציע לו שדוך בשביל בתו. בשעת שיחה פונה המלמד לימין — ורוקק על הרצפה. בעל־הבית מצלצל. נכנס משרת. בעל־הבית מרמז לו והוא מביא רְקָקִית נאה, מעמידה לימין המלמד ויוצא. המלמד חש שוב צורך לירוק, וכשעיניו נתקלות ברקקית שמימינו הוא פונה לשמאל — ורוקק על הרצפה. בעל־הבית מצלצל. נכנס המשרת. בעל־הבית מרמז לו והוא מַסיע את הָרְקָקִית מימינו של המלמד לשמאלו. נבוך המלמד ואמר לו:

— הנה לו לכלי נאה זה... חוששני, שמא לא אזהר — ואירק אל תוכו...



480. עשיר הזמין שני קרובים עניים לחתונת בנו ואמר להם:

— אורחים הגונים תהיו לי. אבל — בבקשה מכם, שתחליפו את לְבָנֵיכֶם תחלה.

יצאו הקרובים העניים, נכנסו לביתו של אחד מהם, פשטו את לְבָנֵיהֶם והחליפו — איש את לְבָנָיו באלו של חברו. לאחר שנגמרו אמר האחד לחברו:

— שמא אתה יודע, מה צורך היה לו בחליפים אלו?...



481. קבצן התפאר לפני חברו:

— רוטשילד נתן לי היום עשרה זהובים.

— לא־יוצלח! — הרעימו השני. — אני לא הייתי נוטל ממנו פחות מחמשים.

— ואני אומר לך, — נענה הראשון: — גם עשרה למעלה מכחו הם. השעה דחוקה לו...

לגלג עליו השני:

— לרוטשילד השעה דחוקה?... טפש אתה!

— בעיני ראיתי, — החזיר הראשון.

— מה ראית? — הפסיקו השני.

— כשנכנסתי לביתו, — סִיֵּם הראשון, — ראיתי — שתים מבתולותיו מנגנים על פסנתר א ח ד...



ב.

482. סוחר ומשרתו הגיעו עם חשכה לכפר. הסוחר ירד מעל העגלה ונכנס לפונדק, ואת המשרת הניח בחוץ ואמר לו:

— זונדיל, תן דעתך שלא תתנמנם ותשמור על הסוסים. בכפר זה גנבים מצויים.

— שומע אני, — השיב המשרת.
לאחר שעה יצא הסוחר מן הפונדק וקרא:
— וונדיל!
— הנני! — נענה המשרת.
— מה אתה עושה?
— אני מהרהר.
— על מה אתה מהרהר?
— הרי על מה שאני מהרהר: כשחופרים גומא — התוליא להיכן מסתלקת?
— יפה אתה מהרהר, — שִׁבְּחוֹ הסוחר וחזר אל הפונדק.
לאחר שעה שוב יצא הסוחר מן הפונדק.
— וונדיל!
— הנני!
— מה אתה עושה?
— אני מהרהר.
— על מה אתה מהרהר?
— הרי על מה שאני מהרהר: כשמעשנים מִקְטֶרֶת — העשן להיכן מסתלק?
— יפה אתה מהרהר.
שלישית יצא הסוחר מן הפונדק.
— וונדיל!
— הנני!
— מה אתה עושה?
— אני מהרהר.
— על מה אתה מהרהר?
— הרי על מה שאני מהרהר: הסוסים שלנו — להיכן נסתלקו?...



483. סוחר העמיד לו משרת ואמר לו:
— רצונך, שתתחבב עלי? — תן דעתך להבין דבר מתוך דבר. אין שעתי פנויה להרבות שיחה ולפרוש הכל.
— מוטב, — השיב המשרת.
ליָמים חש הסוחר בראשו וצוה למשרת להביא רופא. תֵּכֶף יצא המשרת לעשות רצון בעליו, וכשחזר נכנסו ובאו אחריו — רופא, חובש מקידדים, שומרת על חולים, ארבעה קברנים וְחַיָּט נושא בידו כֶּרֶךְ בַּד לתכריכים.

נבהל הסוחר ואמר למשרת:

— הללו למה הם?

החזיר לו המשרת:

— לא כך אמרת, שאתן את דעתי להבין דבר מתוך דבר?...



484. יום תמים עשה „צדיק" בביתו של מוכסן עשיר, וכשעמד לצאת ברך את המוכסן, כי יזכה לביאת משיח. התחיל המוכסן מְגָרֵד את פדחתו ואמר „לצדיק":

— רבי, בוא וראה, כמה שָׁפְרָה עלי נחלתי, ברוך הַשֵּׁם: האחוזה טובה, הַ„פָּרִיץ" נוח לי, שכר־החכירה מועט, וסך־החכירה מרובה... אם יבוא משיח, הרי עלי לעזוב את הַכֹּל...

— אבל שמועה שמעתי, — נענה הצדיק, — שֶׁ„הַהַיְדַמַּקִים"[1] צוררים למוכסנים היהודים ומציקים להם.

— אמת, רבי, אמת, — נאנח המוכסן. — רשעים גמורים הם הַהַיְדַמַּקִים; אין לנו מנוחה מהם... רבי, שמא יש תקוה, כשיבוא, אם ירצה השם, משיח — יעלו הַהַיְדַמַּקִים לארץ־ישראל?...



485. כפרי הלך לעיר, קנה סוס בחמשים רובל ועלה על הסוס לשוב לביתו. עד שלא הרחיק מן העיר הִדְבִּיקָה אותו זְוָעָה. על כל בְּרַק בָּרָק הסוס נבעת ומזדקף — עוד רגע אחד ושניהם, סוס ורוכבו, יפלו בפחת. נשא הכפרי את עיניו לשמים ואמר:

— הרי עלי סוס זה לצדקה על מנת שֶׁאִנָּצֵל מן הסכנה.

נעשה לו נס והזועה שָׁקָטָה.

מיד שב הכפרי אל העיר, קנה תרנגול והתחיל מחזר בשוק ומכריז:

— סוס ותרנגול למכירה! סוס ותרנגול...

נגש אליו אחד מן השוק ושאל:

— הסוס בכמה?

— איני מוכר אלא שניהם יחד, — השיב הכפרי.

— ושניהם יחד בכמה? שאל הקונה.

— הסוס, — השיב המוכר, — בחמשים קופיקה והתרנגול — בחמשים רובל...



---

1) הַיְדַמַּקִים — חַיָּלִים־שודדים באוקרינה.



486. אשה היתה מהלכת על פני גשר רעוע. הרהרה בלבה ואמרה:
— רבי מאיר, נדרתני לך שלש פעמים ח״י על מנת שתעבירני בשלום.
משהגיעה לאמצע הגשר הרהרה שוב וּפֵרְשָׁה:
— שלש פעמים ח״י שאמרתי — „גדולים״ ולא קופיקות[1].
סמוך לסופו של הגשר הרהרה שלישית ואמרה:
— רבי מאיר, צדיק שכמותך ודאי מסתפק במועט... פרוטות ולא גדולים...
פתאם — קֶרֶשׁ נכפף מתחתיה ורגליה מעדו.
— אֵי, רבי מאיר, — חרדה האשה. — אני מְשַׁטָּה, ואתה — תֵּכֶף אתה כועס... קופיקות, קופיקות!...



487. חנוני קרתני שלח מכתב לִכְרַךְ לסיטוני שור ועל המעטפה כתב:
— „להאדון חמור, רחוב פלוני, בית פלוני״.
הרחוב והבית נכתבו כהלכה והמכתב הגיע אל אשר נשלח. לימים בא הקרתני לאותו כרך ונכנס אל הסיטוני. סנט בו הַלָּה ואמר לו:
— תמה אני, אם מן הַנִּמּוּס הוא לקרוא לאדם חמור...
החזיר לו הקרתני:
— זכור הייתי, שֶׁמִּין בהמה אתה, אלא שנתחלף לי שור בחמור...



488. סַיָּס שִׁבַּח את סוסו לקונה יהודי:
— לא סוס הוא זה, אלא נֶשֶׁר... עֲלֵה עליו בחצות־לילה בְּבֵּיבֶּרִיק ובטיסה אחת אתה בא לְיֶהוּפֶּץ...
פהק הקונה:
— מה אעשה ביהופץ באישון־לילה?...



489. יהודי עבר על חנות מוכרת דלוסקמות. נטפל אליו בעל החנות והתחיל משדל אותו, כי יקנה דלוסקמא. אמר לו היהודי:
— מה צורך יש לי בדלוסקמא?
— מה שאלה היא זו? — השיב בעל החנות, — אין לך דבר שוה לכל נפש כדלוסקמא. הרי אתה יוצא לדרך ונותן לתוכו חלוק, נעלים, בגד...
— ואני עצמי, — הפסיקו היהודי, — מה אעשה אותה שעה? כלום ערום ויחף אצא לשוק?

1) „קופיקה״ יש בה שני „גדולים״; „גדול״ יש בו שתי פרוטות.

490. קרתני „יודע־נַגֵּן" בא לטטרפולין ובקש לטעום טעם אָפֶּרָה. עמד והלך אל התיאטרון לקנות כרטיס. אמר לו הגזבר:

— אָפֶּרָה של היום שלא מן המנין היא. פחות שבכרטיסים — עשרה רובלים.

שמע הקרתני ונרתע לאחוריו.

חִיֵּךְ הגזבר ואמר לו:

— חביבי, אם דוקא בְּאַדֶּלִינָה פַּאטִי אתה רוצה — פְּתַח את הארנקי וְשַׁלֵּם עשרה רובלים.

נסתכל בו הקרתני והשיב:

— שטות!... רק לשמוע אותה אני רוצה...



491. שתי שָׁנִים עשה יהודי קרתני בכרך ולסוף חזר לביתו. אמרה לו אשתו:

— שמא הבאת ממון מן הכרך?

לגלג עליה הבעל:

— שַׁטְיָא! וכי מה בין הממון של הכרך לממון שלנו? כשם שהרובל שלנו יש בו מאה קופיקה, כך גם הרובל של הכרך יש בו מאה קופיקה, לא פחות ולא יותר...



492. כל ימי, — אמר יהודי לחברו, — אני מתקשה בדבר אחד: שְׁוָרִים נשחטים ונאכלים, סוסים אינם נשחטים, ואף־על־פי־כן מרובים הַשְּׁוָרִים מן הסוסים. הרי שורת ההגיון נותנת, שהסוסים צריכים להיות מרובים מן הַשְּׁוָרִים.

— שוטה שבעולם! — לגלג עליו חבירו. — מה פלא יש כאן? סוסים נגנבים וּשְׁוָרִים אינם נגנבים.

— אם־כן, — חזר ושאל הראשון, — מפני מה מועטים הסוסים גם במקום שֶׁלְּשָׁם הם נגנבים?

— טפש! — החזיר לו השני — הרי גם מִשָּׁם חוזרים וגונבים אותם...



493. יהודי הביא את בנו לגימנסיה. אמר לו המנהל:

— שוב ובוא מחר. מחר יום־בחינות הוא לנו. אם יזכה בנך — יִכָּנֵס. שכר־בחינה — עשרה רובלים.

— עשרה רובלים! — תמה היהודי. — שמא יספיקו חמשה?

— לא, — השיב המנהל. — דוקא עשרה. שכר קבוע הוא זה לכל הבחינות.

— אף־על־פי־כן, — החזיר לו היהודי, — שמא די במחצה? איני מקפיד, אם גם הבחינה תהיה רק למחצה...



494. רב קרתני בא לכרך לְקָרוב עשיר. קבל העשיר אורחו זה בסבר פנים עגומות וצוה לְפַנּוֹת לו חדר בבית־הקיץ. למחר שאל בעל־הבית את הרב, אם ערבה עליו שנתו?

— קר היה לי קצת, — השיב הרב. — יפה עשית, שהקצית לי מקום בבית־הקיץ. אלו הקצית לי מקום בבית־החורף חוששני, שהייתי נעשה גל של קֶרַח.



495. חַיִּם שלח את השוליא שלו לִטּוֹל שני דגים מלוחים מן החנות. יצא השוליא ונטל. דג אחד אכל בדרך ואחד הביא לבעליו. רָגַז הַחַיִּם ואמר לו:

— והשני היכן הוא?

— הֵיֵךְ, — השיב השוליא, זה שלפניך הוא השני...



496. רַוָּק זָקֵן היה בעיר והיו הבריות תמהים עליו, שהוא שרוי בלי אשה. פעם אחת אמר לו הרב:

— לאו אורח ארעא הוא... „לא תהו בְרָאָהּ, לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ"...

— יפה אתה אומר, רבי, — התנצל הָרַוָּק. — אבל אני איני מְסֻגָּל להוליד בנים...

תמה הרב:

— זו מנין לך?

הֵשִׁיב לו הָרַוָּק:

— גם אָבִי עָקָר היה, לא עליכם.

— היכי תמצי? — צחק הרב. — הרי אתה בנו.

— לא קשיא, — החזיר לו הָרַוָּק: אב חורג היה לי...



497. אשה צדקנית הסיחה את צערה לחבירתה:

— אנה אוליך את חרפתי? בתי ילדה לששה חדשים אחרי החתונה... מה אֹמַר להרב, לַמּוֹהֵל?

— אֶס, — פִּיְּסָה חבירתה. — מי יודע, „שהברית" היא שלא בזמנה? שמא היתה החתונה שלא בזמנה?...

[נוסח אחר: — תנוח דעתך, נִחֲמָה חבירתה: — מכאן ואילך לא יארע לה עוד כך...]



498. בימי המלחמה בא יהודי אל הרב שבעירו והסיח לו את צערו:

— שלשום, בשעה שנכנסו גיסותיהם של הגרמנים לעיר, קרה אסון לבתו הבתולה...

נאנח הרב ורשם בפנקס לזכרון: פלונית בת פלוני אנוסה היא.

עברו שנים־שלשה חדשים וה„אנוסה" ילדה בן של־קַיָמָא. שלח הרב לקרוא את אביה ואמר לו:

— האי מאי?

— רבי, — החזיר לו האב, — על הַמְּכָנִיקָה של הגרמנים אתה מַקְשֶׁה?...



499. אשה הסיחה את צערה לפני חבירתה:

— זה ששה חדשים לא קבלה שום ידיעה מאביה.

— לחנם אַתְּ מצטערת, — נֶחָמָה חבירתה. — אבא שלי מת זה שש שָׁנִים ועדיין לא קבלתי שום ידיעה ממנו...



500. יהודי ספר לחברו:

— אבי זקן מופלג הוא, ברוך הַשֵּׁם... בן שמונים...

לגלג עליו חברו:

— ולזה אתה קורא זקן מופלג? אבי, עליו השלום, אלו היה חי כבר היה עכשו למעלה מבן תשעים...



501. חקרנים ישבו ודנו:

— מה צורך יש לו לקיסר להטיל מסים וארנוניות על הצבור? שמא לא כל הממון הוא עושה? אם־כן, יעשה כמה שלבו חפץ. מי מעכב בידו?

נענה הזקן שבחבורה ואמר:

— „מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע". קימא לן: אדם העושה מצוה, הוא בורא מלאך. וקשה: מה צורך יש לו לקדוש ברוך־הוא במלאכים אלו? מי מעכב בידו לברוא מלאכים כמה שלבו, כִּבְיָכוֹל, חפץ, אלא לאו, שהקדוש ברוך־הוא מִתְאַוֶּה דוקא למלאכים שלך. אף הקיסר, להבדיל, כך: מִתְאַוֶּה הוא דוקא לממון שלך...



502. שני יהודים עמדו ברחבה שלפני בית־הנתיבות וראו — שתי רַכָּבוֹת מְלֵאוֹת חַיָּלִים בָּאוֹת, אחת ממזרח ואחת ממערב: זו שממזרח כל הַחַיָּלִים שֶׁבָּהּ מכנסיהם פשוטים וצרים, וזו שממערב כל הַחַיָּלִים שֶׁבָּהּ מכנסיהם רחבים ומקושטים רצועות אדומות לארכם.

— בוא ואלמדך, — אמר היהודי האחד לשני: — הללו, בעלי המכנסים הפשוטים, מְחִיל־רַגְלַיִם הם וממוסקבה לוַרשה הם נוסעים, והללו, בעלי המכנסים הרחבים, קוֹזַקים הם ומוַרשה למוסקבה הם נוסעים.

— תמה אני, — הקשה השני: — מה ראתה המלוכה להרבות בהוצאות כל־כך ולהסיע את אלו לכאן ואת אלו לכאן? מוטב, שהיתה מניחה אותם במקומם ושולחת את המכנסים בלבד— את הפשוטים ממוסקבה לוַרשה, ואת הרחבים — מוַרשה למוסקבה.

לגלג עליו חברו:

— במה דברים אמורים? אלו היו לה למלכות שני זוגים מכנסים לכל אחד ואחד...



503. לפני הַקֻפָּה בבית הנתיבות עמד יהודי שְׁתַּק[1]): מרפקיו דבוקים לצד גופו וכפות הידים מודקרות לחוץ.

— בבקשה ממך, — פנה ליהודי הסמוך לו, — קח נא את הכסף שבכיסי וקנה לי כרטיס לוַרשה.

עשה הַלָּה את בקשתו, קנה לו כרטיס ועזר לו גם לְהִכָּנֵס לקרון. לאחר שישבו שניהם על ספסל אחד אמר הָעוֹזֵר לֶעָזוּר:

— לפרופיסור אתה נוסע?

— לפרופיסור? — נענה בעל־הידים. — מה צורך יש לי בו? בריא אני, ברוך השם.

— בריא? תמה הַלָּה ורמז כלפי הידים.

— אֶה, — החזיר בעל־הידים. — זוגתי תחיה בקשה, שאביא לה נעלים חדשות מוַרשה, וזו היא מדת רגלה...



504. קודם צאת הָרַכֶּבֶת נגש יהודי לַקּוֹנְדוּקְטוֹר ולחש לו:

— אפשר? [2])

— איני יודע — לחש גם הקונדוקטור. — הנה הַקּוֹנְטְרוֹלֶר מְטַיֵּל כאן. הַשֵּׁד יודע אותו, אם יסע עמנו או לא.

פרש היהודי מן הקונדוקטור, נגש אל הקונטרולר ואמר לו:

— אדוני קונטרולר, שְׁאֵלָה יש לי לשאל אותך.

— שאל!

— הֲתִסַּע עמנו בְּרַכֶּבֶת זו?

— זִיד! רעם הקונטרולר. — מה ענינך לכאן, אם אסע או לא אסע?

1) שתק – געלאָהמטער. עי׳ עִוֵּר, חִגֵּר, פִּסֵּחַ, אִלֵּם וכדומה.
2) פרוש: „אפשר לנסוע בלי כרטיס?”



חִגֵּן היהודי את קולו ואמר:

— אדוני קונטרולר, כעס זה למה? מה תפסיד אם תגיד לי?

נתרצה לו הקונטרולר והשיב:

— נו, אֶפֶּע... מה בכך?

— אם כן, — החזיר לו היהודי, — הרי אנכי — לא אֶפֶּע...



505. שתי חֲבָרוֹת לאניות על הַדְּנֶפֶּר הִתְחָרוּ זו בזו ומיום ליום הורידו את שכר־הנסיעה ועשו כל מיני הנחות לנוסעים באניותיהן. לסוף הודיעה אחת מן החברות, שמכאן ואילך היא מבטלת את שכר־הנסיעה לגמרי. למחר עמדה החברה השניה והודיעה, שֶׁאֵין היא מסתפקת אפילו בזה, אלא שֶׁכָּל הנוסע באניותיה שֶׁלָּהּ מקבל גם גלוסקא חִנָּם.

בו ביום נגש יהודי לַקֻּפָּה של אותה חברה. אמר לו הגזבר:

— מה בקשתך?

— כרטיס לקיוב, — השיב היהודי.

נתן לו הגזבר כרטיס וגם גלוסקא לַדֶּרֶךְ חנם.

פשט היהודי את ידו אל הגלוסקא ושאל:

— אדוני גזבר, שמא תעשה לי עוד הנחה?

הציץ עליו הגזבר בעינים זעומות ושאל:

— רבי יהודי מה הנחה תבקש עוד?

החזיר לו היהודי:

— את הגלוסקא אטול, אלא — שֶׁלֹּא אסע...



X.

שוטים ומשוגעים.

506. שני טִפְּשִׁים הם: טִפֵּשׁ-קיץ וְטִפֵּשׁ-חורף.

טפש-קיץ כיצד?

— אדם נכנס לביתך, פותח את הדלת — וטפש לפניך.

טפש-חורף כיצד?

— אדם נכנס לביתך, פותח את הדלת — מְנַעֵר את השלג מעליו, מקנח את הַכְּפוֹר מעל שפמו, חולץ את ערדליו, פושט את אדרתו, משיל את הסודר מעל צוארו, מצחצח את משקפיו — וטפש לפניך...

א.

507. ערב־שבת סמוך לחשכה ירד בְּחֶלֶם[1] השלג הראשון והעיר נבוכה:

— מה לעשות לשלג הלבן והצח, שלא יְטַנְּפוּ הַשַּׁמָּשׁ כשיצא להכריז על הקפת־התריסים לכבוד שבת?

מיד נכנסו פרנסי־העדה לישיבה ותקנו:

— לא יֵצֵא הַשַּׁמָּשׁ ברגליו, אלא יעמוד על שֻׁלְחָן וארבעה אנשים ישאו אותו...

508. אורח בא לְחֶלֶם ונכנס לבית־המדרש ומצא כתוב על התנור:

— „זה התנור שַׁיָּךְ לבית־המדרש הגדול בְּחֶלֶם".

תמה האורח ושאל את הַשַּׁמָּשׁ:

— כְּתֹבֶת זו למה?

השיב לו הַשַּׁמָּשׁ:

— משום שחיישינן לגנבים...

509. ראו הַחֶלְמָאִים, שאוכלסיהם מתרבים והולכים, והחליטו — להרחיב את שטחה של העיר.

יצאו להרחיב ומצאו — ההר מְעַכֵּב. שקלו וטרו והחליטו — להרחיק את ההר.

בו ביום יצא הַשַּׁמָּשׁ לשוק והכריז:

— יהודים, אל ההר!...

מיד סגרו החלמאים את בתיהם וחָנֻיּוֹתֵיהם והלכו לְשָׁם. פָּשְׁטוּ את קַפּוֹטוֹתֵיהֶם והניחוּ אותן לרגלי ההר והתחילו דוחפים את ההר. עבר עליהם אדם שאינו הגון וראה אותם טרודים בדחיפה ופניהם אל ההר — נטל את קַפּוֹטוֹתֵיהֶם והלך לו.

וּכְשֶׁעָיְפוּ הדוחפים ועמדו לפוש, הפכו את פניהם כלפי העיר. נסתכלו וראו — הַקַּפּוֹטוֹת נעלמו. שמחו שמחה גדולה ואמרו:

— ברוך הַשֵּׁם! לא לחנם טרחנו. הואיל ואין הַקַּפּוֹטוֹת נראות, שמע מינה, שמרחק רב כבר הרחקנו את ההר...

1) חֶלֶם (פולניה) זכתה, כידוע, להיות עיר וָאֵם בישראל — לטפשים.

510. הרבה רחובות ומבואות היו לה לְחֶלְם ובתי־כנסיות ובתי־מדרשות בְּכֻלָּם, חוץ ממבוי אחד, שלא היה בו לא בית־כנסת ולא בית־מדרש. נמלכו החלמאים והחליטו לְמַלֵּא את חסרונם. מיד יצאו ליער וכרתו קורות לבנין. וכשבקשו להכנים את הקורות לאותו מבוי, לא עלתה בידם: הקורות נמצאו ארוכות יותר מכדי רחבו של המבוי. שקלו וטרו החלמאים והחליטו:

— להרוס את המבוי ולהכנים את הקורות...

511. כְּשֶׁזָּקֵן שַׁמָּשָׁהּ של חֶלְם התחיל קובל, שֶׁקָּצַר כחו לדפוק על כל תריסי־העיר בימי־ה„סליחות". נכנסו ראשי־הקהלה לישיבה ותקנו:

— להביא את כל התריסים לחצרו של בית־הכנסת הגדול וְהַשַּׁמָּשׁ ידפוק על כֻּלָּם בבת־אחת...

512. מִשֶּׁרַבּוּ האוכלסים בְּחֶלְם בדקו ראשי־הקהלה ומצאו, שֶׁצָּרִיךְ להרחיב את בית־הקברות. יצאו להרחיב — ולא ידעו לְכַוֵּן את הַשֶּׁטַח. חזרו והלכו אל הרב, שֶׁחַקְרָן גדול היה, לִטּוֹל עצה מפיו. אמר להם הרב:

— הרי זו „ביעתא בכותח". כֻּלָּנוּ, מקטן ועד גדול, נצא לְשָׁם ונשתטח על הקרקע זה בצד זה — וְיִמָּצֵא הַשֶּׁטַח מְכֻוָּן מאליו...

513. החלמאים החליטו לבנות להם מרחץ, אלא שנתקשו בדבר אחד:

— לְעַצּוֹד[1] את קרשי האיצטבא שבמרחץ, או שלא לעצוד? אם תמצי לומר לעצוד — שמא יחליקו בעלי־הבתים מעליהם וְיִנָּזְקוּ? ואם תמצי לומר שלא לעצוד — שמא ישרטו בעלי־הבתים את בשרם?

נמנו וגמרו:

— לעצוד את הקרשים מצד אחד ושלא לעצוד אותם מצד שני, ולהניח את הצד החלק — למטה...

514. פרנסי חֶלְם, שכל ימיהם שוקדים הם על תקנת עירם, ישבו ודנו:

— מה נעשה לעירנו, שיהיה אור לה גם בלילות האפלים?

1) „עצד" — הֶאבּעלן.

פשפשו ומצאו:

כשנראתה הַלְּבָנָה במלואה העמידו בשוק פיטוס מלא מים, קלטו את הלבנה לתוכו, פרשו עליו כמה וכמה סדינים ומחצלות, קשרו את הסדינים והמחצלות בחבלים, וליתר שמירה התמו את הקשרים בחותמותיהם של כל בתי־הכנסיות ובתי־מדרשות שבעיר.

וכשהגיע סוף החודש וחשכו הלילות נאספה כל העיר להוציא את הלבנה ולתלותה בשמים. שברו את החותמות, התירו את החבלים, הסירו את הסדינים ואת המחצלות מעל הפיטוס — וחרדה אחזה את הצבור כֻּלּוֹ:

— הלבנה איננה!

הורידו הפרנסים את ראשיהם ואמרו:

— נגנבה הלבנה!... חבל, שלא העמדנו את הַשַּׁמָּשׁ לשמור עליה...



515. מעשה נורא שאירע בְּחֶלְם:

פעם אחת נראתה חַיָּה משונה ברחובותיה של העיר. סִכְּנוּ פרנסי־העדה את נפשם מפני תקנת־הצבור וצדו את החיה. חקרו ודרשו עליה מפי מומחים ונודע להם:

— מין נָמֵר היא זו ושמה — „חָתוּל".

מיד נכנסו הפרנסים לישיבה, שקלו וטרו, האיך להשבית את החיה הרעה מן העיר, והחליטו פה אחד:

— הַשַּׁמָּשׁ הזקן של בית־המדרש הגדול יקדש שֵׁם שמים ברבים — יעלה עם החיה לראש הגג ויפיל את עצמו לארץ, כדי שהחיה תֵּהָרֵג עמו...

קבל עליו הַשַּׁמָּשׁ את הגזרה — נטל את החיה, עלה עמה לראש הגג וקפץ למטה.

עברה שעה קלה והוברר:

— הַשַּׁמָּשׁ נהרג — והחתול חי וְקַיָּם...

ראו פרנסי־העדה, שעצתם לא הצליחה, נכנסו שוב לישיבה והחליטו לב אחד:

— לסגור את החיה בבית־המדרש הגדול ולשלוח בו אֵשׁ, כדי שהחיה תִּשָּׂרֵף עמו...

וכך עשו: הכניסו את החיה לבית־המדרש הגדול, סגרו את החלונות ונעלו את הדלתות והציתו בו אש.

עברה שעה קלה והוברר:

— בית־המדרש הגדול נשרף — והחתול חי וְקַיָּם...

נכנעו הפרנסים, כתבו את המעשה הנורא בפנקס הישן זכרון לדורות וְסִיְּמוּ: „הדא הוא דכתיב: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'"...



516. בְּחֶלֶם נתקלקלו הַשְּׁעוֹנוֹת ונצטערו החלמאים, שאין הם יודעים לְכַוֵּן את הזמנים כהלכה. עמדו ושלחו שליח מיוחד לְכַוֵּן את הזמנים לפי מהלך החמה. עם חשכה יצא השליח לעשות את שליחותו והיה מהלך כל הלילה, וכשהגיע לתחומה של זאמושץ[1] זרחה לו הַשֶּׁמֶשׁ. מיד נתן שבח והודיה למקום, שהצליח את דרכו והראה לו שעת־זריחה, והפנה את שכמו לחזור. היה מהלך כל היום ועם השכה הגיע לשערה של חֶלֶם ומצא טובי־העיר עומדים ומצפים לו. קרא ואמר להם:

— התבשרו, רבותי! בזאמושץ האיר עתה היום...



517. נודע להם לחלמאים, שבערים הגדולות המציאו המצאה מחוכמה — לכבות שְׂרֵפוֹת במזרקות. עמדו החלמאים וקנו גם הם מזרקה ומסרוה — לַשַּׁמָּשׁ. נסתכל הַשַּׁמָּשׁ במזרקה ומצא, שאין כמותה יפה להטמין בה כל מיני דברים, הטעונים שמירה, כגון טיט לסתימת פי התנור, חזרת לפסח, שום למגפה וכדומה. עמד וטמן.

ויהי היום וּבְחֶלֶם פרצה שרפה. מיד הביאו את המזרקה לְשָׁם, שֶׁתַּעֲשֶׂה את שליחותה. מרדה המזרקה ולא פתחה את פיה. בדקו ומצאו — כְּרֵסָהּ מלא כל טוב...

וַתֵּהוֹם העיר.

למחר נאספו החלמאים לדון כדת מה לעשות במזרקה?

קפצו הבחורים החצופים בראש ואמרו:

— מהיום והלאה לא תהיה עוד לַשַּׁמָּשׁ שליטה על המזרקה.

רַבּוּ עליהם הזקנים ואמרו:

— חזקה יש לו לַשַּׁמָּשׁ על המזרקה.

חזרו וטענו הבחורים החצופים:

— יִשָּׁבַע הַשַּׁמָּשׁ בנקיטת חֵפֶץ, שמכאן ואילך לא יטמין במזרקה לא טיט לסתימת פי התנור, לא חזרת לפסח, לא שום למגפה ולא כל דבר אחר.

רַבּוּ עליהם הזקנים וטענו:

— אלא היכן יטמן הַשַּׁמָּשׁ כל מיני דברים, הטעונים שמירה?

שקלו וטרו כל היום ולסוף באו לידי פשרה:

— חזקתו של הַשַּׁמָּשׁ על המזרקה במקומה עומדת, ורשות נתונה לַשַּׁמָּשׁ להטמין במזרקה כל מיני דברים הטעונים שמירה כמו שהטמין, אלא יִשָּׁבַע בנקיטת חֵפֶץ, שמכאן ולהבא — יְנַקֶּה את המזרקה ערב שְׂרֵפָה...



1) חֶלֶם וזאמושץ קרובות זו לזו.

518. בתחומה של חֶלֶם נמצא הָרוּג והכריז הרב, שיבואו בני־העיר לראותו, שמא יכירוהו. באו אנשים ונשים, ספקה אשה אחת את כפיה וצרחה:

— אויה לי, רעם הסמני! בעלי הוא זה...

אמר לה הרב:

— שמא סִמָּן מובהק יש לך בו?

התיפחה האשה והשיבה:

— ודאי, רבי, יש לי סִמָּן מובהק בו — גמגמן היה...

עִיֵּן הרב ואמר:

— אין זה סִמָּן מובהק — הרבה גמגמנים יש בעולם...



519. הרב החלמאי הוזמן לְסַדֵּר קדושין לבחור ובתולה. בא הרב לחצר בית־הכנסת ומצא — החתן והכלה עומדים תחת החופה ופניהם כלפי מערב ולא כלפי מזרח. מָחה הרב. עמדו הַשַּׁמָּשִׁים והפכו את החופה משמאל לימין — ולא הועילו. עמדו הבחורים, המחזיקים את כלונסאות החופה וְשִׁנּוּ את מקומם: שֶׁעָמְדוּ במזרח עמדו במערב וְשֶׁעָמְדוּ במערב עמדו במזרח — ולא הועילו. היה שם אורח אחד, נגש אל החתן והכלה והטה אותם ממערב למזרח — ומיד הועיל.

תמה הרב:

— זו מנין לך?

השיב האורח:

— כך נוהגים אצלנו בוַרשה.

נענה הרב ואמר:

— עכשו ניחא... חזקה, שרק וַרשאי מְסֻגָּל לחכמה כזו ותוצפה כזו...



520. מעשה ונעלם רבה הגדול של חֶלֶם. מיד יצאו כל בני־העיר לבקש בבורות, שיחין ומערות. בקשו ומצאו — אדם בלי ראש. ולא ידעו החלמאים, אם היה לרבם ראש, או לא היה לו ראש. הלכו ושאלו את הַשַּׁמָּשׁ, שהיה משמש את הרב כל יום ויום בבית־המדרש. השיב הַשַּׁמָּשׁ ואמר:

— איני יודע. הוא, עליו השלום, היה עטוף תמיד טלית ומִיָּמַי לא זכיתי לראותו אלא למטה מטליתו.

הלכו ושאלו את הַבַּלָּן, שהיה משמש את הרב כל ערב־שבת וערב־יום־טוב במרחץ. השיב הַבַּלָּן ואמר:

— איני יודע. הוא, עליו השלום, היה תופס לו תמיד מקום על האיצטבא העליונה, המכוסה הבל, וּמִיָּמַי לא זכיתי לראותו אלא למטה מארכובותיו.

הלכו ושאלו את הרבנית. השיבה הרבנית ואמרה:

— איני יודעת. הוא, עליו השלום, היה תמיד כאלו כפאו שד וּמִיָּמַי לא זכיתי לראותו אלא למטה מאבנטו...

ולא הוברר לחלמאים עד היום הזה, אם היה לרבם הגדול ראש, או לא היה לו ראש...

[נוסח אחר:

הלכו ושאלו את הַשַּׁמָּשׁ. השיב הַשַּׁמָּשׁ ואמר:

— יודע אני, שהיתה לו זָקָן, שֶׁכֵּן כל שערה ושערה, שֶׁנָּשְׁרָה לו מִזְּקָנוֹ, היה טומן בגמרא. אבל אם היה לו ראש — איני יודע.

הלכו ושאלו את הַבַּלָּן. השיב הַבַּלָּן ואמר:

— יודע אני, שהיו לו פֵּאוֹת, שֶׁכֵּן כל ערב־שבת וערב־יום־טוב היה חופף אותן בחמין. אבל אם היה לו ראש — איני יודע.

הלכו ושאלו את הרבנית. השיבה הרבנית ואמרה:

— יודעת אני, שהיה לו חוטם, שֶׁכֵּן כל ערב־שבת וערב־יום־טוב היה מכין טַבַּק להריח. אבל אם היה לו ראש — איני יודעת.

ולא הוברר להם לחלמאים עד היום הזה, אם היה לרבם הגדול ראש, או שלא היה לו ראש...]



521. חקרן גדול היה בְּחֶלֶם — גימפל בן טודרוס. והיה יושב כל היום וחוקר במה שלמעלה ובמה שלמטה. פעם אחת תקפו עליו, לא עלינו, ספקות גדולים בדברים, שאסור גם להרהר בהם. לא אכל ולא שתה ביום ולא נח ולא ישן בלילה — והרהר והרהר.

ראה, שֶׁבָּאוּ מים עד נפש, עמד והודיע לאשתו, שהוא נוסע לחקרנים המפורסמים שבמדינות־הים, כדי להרצות את ספקותיו לפניהם. בכתה האשה וקבלה את הגזרה.

ומשום ש„נעלם"[1] היה החקרן ופספורט לא היה לו לקח את הפספורט של שְׁכֵנוֹ — של טודרוס בן גימפל. בכתה אשתו ואמרה לו:

— זכור ואל תשכח! מכאן ואילך לא גימפל בן טודרוס אתה אלא — טודרוס בן גימפל.

— מוטב, — השיב החקרן, נשק את המזוזה ויצא מביתו.

והיה מהלך כל הדרך ומצמצם את מחשבותיו לדבר אחד:

— לא גימפל בן טודרוס אני, אלא...

1) לשעבר נקרא „נעלם" מי שלא נרשם בספרי־הפקודים. ורבים היו ה„נעלמים" — כדי להפטר מן העבודה בצבא.

כשהגיע אל הַסְּפָר נטל הגוי, הממונה לכך, את הפספורט מידו ושאל בְּרוּגְזָה, כדרכו של עֵשָׂו:

— מה שמך?

פרחה נשמתו של החקרן מחמת אימה, רתת בכל גופו והשיב:

— אני?... ניספל בן טודרוס — ודאי לא...



522. הַקְּרָנֵי חֶלְם ישבו ודנו:

— חומו של קיץ מהיכן?

נענה הגדול שבהם ואמר:

— הרי זה דבר פשוט. חומו של קיץ בא מן התנורים המרובים, שמסיקים בחורף. והא ראיה: הואיל ובקיץ אין מסיקים את התנורים, לפיכך קר בחורף.



523. מצאו לסופר־הקהל החלמאי, שהיה יושב וכותב מכתב באותיות גדולות של „קִדּוּשׁ לְבָנָה". אמרו לו:

— אותיות גדולות כל־כך למה?

השיב הסופר;

— לדודי אני כותב, דודי — חֵרֵשׁ הוא לא עליכם...



524. ערב־פסח נכנס אחד מחשובי חֶלְם אצל כֹּבְעָן, — נכנס והתחיל בודק ומפשפש בכיסיו. — פשפש ולא מצא — ורפו ידיו. אמר לו הַכֹּבְעָן:

— רבי לֵיבְּקִי, מה אבד לך?

— חבל! השיב החשוב — כובע אני מבקש לקנות לכבוד יום־טוב, אלא שמפני הטרדה אבדה לי מִדַּת ראשי...



525. שאלו לחלמאי.

— אלו מצאת תרפ"ט אלפים בשוק, היית עומד בנסיון ומשיב את הָאֲבֵדָה לבעליה, או לא?

הרהר החלמאי והשיב:

— אלו ידעתי, שהממון של רוטשילד הוא, חוששני, שלא הייתי עומד בנסיון. אבל אלו ידעתי, שהממון הוא של הַשַּׁמָּשׁ שבבית־המדרש — מיד הייתי משיב לו עד פרוטה אחרונה.



526. בוא וראה, מה בין עשיר לעני, — סח חלמאי לחברו. — סתם עשיר — כַּפְרָן, סתם עני — מודה בַּכֹּל... שלשום הייתי בוַרשה. כל היום חזרתי על החֲנֻיּוֹת הגדולות לקנות סחורה. בערב שבתי למלוני והנה — מַקְלִי אין... ישבתי ותמהתי: מקלי היכן הוא?... למחר השכמתי וחזרתי שוב על החֲנֻיּוֹת של אתמול, ובכל מקום שאלתי את בעל־החנות ואת המשרתים: „שמא מקלי אצלכם?" — כֻּלָּם כָּפְרוּ פה אחד. לסוף נכנסתי אל המרתף, שסעדתי בו אתמול, ושאלתי על מקלי. מיד קם בעל־המרתף ואמר: — „מקלך? הרי הוא לפניך"...



527. אורח בא לְחֶלְם ונכנס לפונדק לסעוד. לאחר שאכל נגש אל הפונדקית ושאל:

— כמה אני חיב לשלם?

עשתה הפונדקית חשבון ואמרה:

— לֶחֶם, מָרָק ולביבות — שֶׁבַע קופיקות, בשר ודגים שוב שֶׁבַע קופיקות, סך־הכל — אחת־עשרה קופיקה...

אמר לה האורח:

— טוֹעָה אַתְּ בדבר החשבון: שתי פעמים שֶׁבַע — ארבע־עשרה.

הרהרה הפונדקית והשיבה:

— לא, כי שתי פעמים שֶׁבַע — אחת עשרה. והא ראיה: אני יש לי מבעלי הראשון ארבעה בנים, אף בעלי יש לו מאשתו הראשונה ארבעה בנים, ולאחר שֶׁנִּשֵּׂאתִי לבעלי זה נולדו לנו עוד שלשה בנים. הרי שלי שבעה וגם לבעלי שבעה, ואף־על־פי־כן אין אתנו בביתנו אלא אחד־עשר בנים...



528. משיחתם של שני יהודים, אחד וַרשאי ואחד חלמאי:

וַרשאי: שלום עליכם!

חלמאי: עליכם שלום!

וַרשאי: כמדומה, שחלמאי אתה?

חלמאי: הן, חלמאי אני... בְּחֶלְם נולדתי וּבְחֶלְם אני גָר כל ימי.

וַרשאי: אם־כן, הגידה לי, מה שלומו של רבי הירשל בעירך? סִמָּנוֹ — רגלו האחת קטועה.

חלמאי: רבי הירשל, שרגלו האחת קטועה?... איני יודע אותו.

וַרשאי: היכי תמצי, אין אתה יודע אותו? בְּחֶלְם הכל יודעים אותו!... עינו השמאלית סתומה ועינו הימנית נְגֻרָה.

חלמאי: רבי הירשל, שרגלו האחת קטועה, עינו השמאלית סתומה ועינו הימנית נְגֻרָה?... לא! איני יודע אותו.

נרשאי: מה פֵּרוּש אין אתה יודע אותו? חֶלְם כֻּלָּהּ יודעת אותו... שֶׁבֶר לו מימין ומשמאל וְגָרָב לו בראשו.

חלמאי: אַה, רבי הירשל, שרגלו האחת קטועה, עינו השמאלית סתומה ועינו הימנית נִגָּרָה, שֶׁבֶר לו מימין ומשמאל וְגָרָב לו בראשו? ודאי אני יודע אותו. אפילו ילדים קטנים שֶׁבְּחֶלְם יודעים אותו. יהודי יפה הוא...



529. ראו לחלמאי, שהוא פוסע פסיעות גסות אל מחוץ לעיר. אמרו לו:

— הולך להיכן?

— לבית־הנתיבות אני ממהר, — השיב החלמאי: — לקבל את פני אבי. מחר יבוא מוֹרְשָׁה.

— אם מחר יבוא, — שאלו אותו, — למה זה אתה הולך לקבל את פניו היום?

— חוששני, — החזיר החלמאי, — שמא לא יהיה לי מחר פנאי לכך...



530. שלשה טפשים הם: חלמאי, חזן ותרנגול־הדו.

עכשו צא ולמד: כמה טפש הוא תרנגול־הדו של החזן החלמאי!...



531. שלשה טפשים הם: חלמאי, שְׁקְלוֹבִי[1] וּדְרוּיִי[2].

ומה בין שלשתם?

— דְּרוּיִי בביתו — אדם הוא ככל האדם; דְּרוּיִי בְּצִבּוּר — טפש מופלג הוא. שְׁקְלוֹבִי בְּצִבּוּר — אדם הוא ככל האדם; שְׁקְלוֹבִי בביתו — טפש מופלג הוא. חלמאי — בין בביתו ובין בְּצִבּוּר — טפש שבטפשים הוא.



ב.

532. מצאו לְיָקָא־טִפֵּשׁ, שהוא מהלך במעלה־העיר, גוחן אל הקרקע ומחפש, גוחן ומחפש. אמרו לו:

— יָקָא, מה אתה מחפש?

— רובל היה לי ואבד, — השיב יָקָא.

1) שקלוב — עיר ידועה ברוסיה הלְבָנָה. עליה אומרים הבריות: „בשקלוב — הטפשים גְּדֵלִים.“

2) דרויא עירה קטנה בליטא, וגם עליה נֶאֱמַר: „מִפְתְּחֵי פיו של דרויי נִכָּר, שֶׁטִּפֵּשׁ הוא.“

— היכן אבד?
— בחצר בית־המדרש אבד.
— אם־כן, למה אתה מחפשו כאן ולא בחצר בית־המדרש?
— חכמים! לגלג יֶקָא. חצר בית־המדרש כֻּלָּהּ רפש, וכאן הרחוב נקי...



533. יֶקָא הדליק לנשמת־אביו שלשה נרות בבת אחת. אמרו לו:
— יֶקָא, שלשה נרות בבת אחת למה?
החזיר יֶקָא:
— רוצה אני, שיספיקו לכל הלילה...



534. היו לו לְיֶקָא מאתים זוז וְהִלְוָה אותם ברבית של עשרים וארבעה למאה. לגלגו עליו קרוביו:
— הָלַךְ ממונך, יֶקָא! לֹוֶה „בטוח" אינו משלם יותר מעשרה למאה.
מִהֵר יֶקָא אֶל הַלֹּוֶה:
— איני נוטל ממך אלא עשרה למאה. רוצה אני, שיהיה ממוני בידי „בָּטוּחַ"...



535. שַׁמָּשׁ טִפֵּשׁ היה לו לרבי דוד פרידמן הַקַּרְלִינִי והיו הבריות מתקלסים בו וקוראים לו „מֶטֶנֶה".
פעם אחת אמרו לו:
— מֶטֶנֶה, על חייך אי אתה חָס? הושיבוך בבית־האסורים ואתה יושב ושותק.
— שמא אתם מְשַׁטִּים בי? — שאל מֶטֶנֶה.
— חלילה! — השיבו הַמְשַׁטִּים — הרי אתה רואה, שבבית־האסורים אתה יושב.
— אם־כן, החזיר מֶטֶנֶה, הרי אני הולך תֵּכֶף לרבי דוד לבקש רחמים מלפניו, שֶׁיַּתִּירֵנִי...



536. שלחו את בֶּנִי הַטִּפֵּשׁ לקנות תרנגולת. הלך והביא — כד מלא מים. אמרו לו:
— בֶּנִי טִפֵּשׁ, מה ראית להביא מים במקום תרנגולת?
השיב בֶּנִי:

— יצאתי לשוק לקנות תרנגולת. שִׁבְּחָה לי המוכרת את תרנגולותיה, שֶׁכֻּלָּן שוּמָן. אמרתי: שמע מינה, שוּמָן יפה מתרנגולת; מוטב, שֶׁאָבִיא שומן. הלכתי לאיטליז לקנות שוּמָן. שִׁבַּח לי הַטַּבָּח אֶת שוּמָנוֹ, שֶׁבָּהִיר הוא כַּשֶּׁמֶן. אמרתי: שמע מינה, שֶׁמֶן יפה מִשּׁוּמָן; מוטב, שֶׁאָבִיא שֶׁמֶן. הלכתי לחנות לקנות שמן. שִׁבַּח לי החנוני את שַׁמְנוֹ, שֶׁצָּלוּל הוא כמים. אמרתי: שמע מינה, מים יָפִים מִשֶּׁמֶן; מוטב שֶׁאָבִיא מים. והרי — כד מלא מים.



537. אמר לו בעל הבית לְבֶנִי:
— בֶּנִי, לך והבא את סנדלי מחדר־המטות.
הלך וְהֵבִיא סנדל אחד וְנַעַל אחת...
נער בו בעל־הבית.
— גולם! וכי זוג הוא זה! — סנדל ונעל?
החזיר לו בֶנִי:
— זוג אין לך כלל... אף שם לא נשאר אלא סנדל אחד ונעל אחת...



538. בעלת־הבית אמרה לְבֶנִי:
— בֶּנִי, צא לַחֲנוּת וטול גפרורים. אבל תן דעתך לבחון אותם, אם הם נִצָּתִים.
הלך והביא. בקשה בעלת־הבית להצית גפרור — ולא נִצַּת; שני, שלישי, רביעי — ולא נִצְּתוּ. כעסה בעלת־הבית וצרחה:
— בֶּנִי טִפֵּשׁ, לא כך אמרתי לך, שתבחין את הגפרורים תחלה?
— וכי לא כך עשיתי? — השיב בֶּנִי — את כֻּלָּם בחנתי... נצתו כֻּלָּם...



539. בעלת־הבית נכנסה לִמטבח ומצאה: כֶּלֶב מלקק חָלָב מתוך קִתּוֹן וּבֶנִי יושב ומסתכל. רגזה בעלת־הבית וצעקה:
— גולם! מפני מה אין אתה מְגָרֵשׁ את הכלב?
נענה בֶנִי ואמר:
— טינא יש בלבי עליו. שלשום התנפל עלי וקרע את מכנסי. מן הוא והלאה איני מדבר עמו...





540. בערב, קודם שינה, אמר בעל־הבית לְבֶנִי:

— בֶּנִי, אל תשכח להעירני בחמש, כדי שלא אאַחר אל הָרַכֶּבֶת.

— טוֹבב, — השיב בֶּנִי — לא אשכח.

בְּשָׁלש נגש למטתו של בעל־הבית והתחיל טורדו משנתו. נסתכל בעל־הבית בשעון וכעס:

— בֶּנִי טִפֵּש, עד מתי אתה מצערני? בחמש אמרתי ולא בשלש.

החזיר לו בֶּנִי:

— איני יודע, למה אתה כועס... בְּכַוָּנָה עוררתיך, כדי שֶׁתֵּדַע — שעדיין אתה יָכֹל לישן...



541. בערב יצא בֶּנִי מן הבית ואמר לִמְבַשֶּׁלֶת:

— כְּשֶׁאָשׁוּב תפתחי לי.

— טוֹבב, — השיבה המבשלת.

לאחר שעה נשמע אדם מנקש על הדלת. נגשה המבשלת אל הדלת ושאלה:

— האתה זה, בֶּנִי?

אין קול.

חזרה המבשלת ושאלה:

— בֶּנִי?

אין עונה.

נסתלקה המבשלת ולא פתחה. ולמחר בַּבֹּקֶר, כשפתחה את הדלת, מצאה את בֶּנִי יושב על המפתן ומנמנם. צחקה ואמרה לו:

— בֶּנִי טִפֵּש, למה לא ענית כשקראתי לך?

תמה בֶּנִי והשיב:

— וכי לא נעניתי לך בראשי?...



542. בעלת־הבית אמרה לִמְבַשַּׁלְתָּהּ:

— צאי לאיטליז וראי, אם יש לַטַּבָּח כף־רגל־עגל?

יצאה המבשלת, חוזרה ואמרה:

— אי אפשר לראות. הַטַּבָּח נָעוּל מגפים ארוכים עד לארכובותיו...



543. בעלת־הבית הביאה שלש ליטרות בשר מן האיטליז, הניחה את הבשר על השלחן במטבח ויצאה. לאחר שעה חזרה אל המטבח — הבשר איננו.

— היכן הבשר? — שאלה את המבשלת.

— החתול אֲכָלוֹ, השיבה המבשלת.

— שקר! צעקה בעלת־הבית. — אין החתול אוכל שלש ליטרות בשר בבת אחת.

— עתה תראי, — אמרה המבשלת. תפסה את החתול, נתנה אותו במאזנים ונמצא משקלו — שלש ליטרות.

— הרי הבשר, — הסכימה בעלת־הבית — אבל החתול היכן הוא?...



544. פסח טִפֵּש נשא אשה מחנדריקיבה. לאחר החתונה אמרו לו:

— פסח, אשתך מהי בעיניך?

— יפה היא בעיני, — השיב פסח. — כל יָמַי לא אשא אשה אלא מחנדריקיבה.



545. מלמד הלך בגזרת אשתו לכפר לקנות פרה. קודם שיצא מביתו מסרה לו האשה סִמָּנִים מובהקים להכיר על פיהם פרה, שֶׁחֲלָבָהּ מרובה.

— תן דעתך, שיהיו דַּדֶּיהָ ארוכים, שזנבה יגיע עד קרסוליה, שֶׁקַּרְנֶיהָ תהיינה ארוכות ולא פחות משני טפחים רֶוַח בין קרן לחברתה.

— ומה אעשה, — שאל המלמד, — אם יחסר אחד מן הסמנים?

— סִמָּן אחד, — השיבה האשה, — אינו מעכב.

הלך המלמד, קנה והביא לביתו — פַּר. ראתה האשה את הַקְּנִיָּה, ספקה את כפיה וצרחה:

— תבלעך האדמה, תאכלך רִמָּה! מה צֹרֶךְ יש לי בְּפַר?

תמה המלמד:

— מנין לך, שֶׁפַּר הוא זה ולא פָּרָה?

— שוטה, בטלן! — צעקה האשה. — אָן עיניך? הרי דַּדִּים אין לה.

— עכשו צא ועמוד על דעתה של אשה! וכי לא בְּפֵרוּשׁ אָמַרְתְּ, שֶׁסִּמָּן אחד אינו מעכב?...



546. מלמד, שהיה חוֹשֵׁךְ ומצניע כל „זמן" עשרה רובלים. שמע פעם אחת משבחים את ה„גביר" של העירה, שיש לו במזומנים לא פחות מעשרת אלפים. נענה ואמר:

— מה רבותא היא זו? כשאהיה מלמד אלף „זמנים" יהיו גם לי עשרה אלפים...



547. ראש־דוכנא נשא אשה ונעשה מלמד. פעם אחת רמזה לו האשה, שְׁמָּחָר ליל־טבילה לה.

— מחר, — אמרה לו, — תצטרך להקדים ולפטור התלמידים מן „החדר", כדי שתשוב בתחלת הערב ותשמור על הבית...

— מה אֹמַר להם? — נבוך המלמד.

— תאמר להם, — השיאה האשה עצה, — שבראשך אחה חָש.

שמח המלמד על העצה היפה והלך ל„חדרו". וכשנכנס אמר לתלמידיו:

— הוי, ילדים, כמה יכאב עלי ראשי למחר!...



548. ערב שבת אחר חצות השאירה חנונית את בעלה המלמד בחנות ופרשה לביתה, כדי להכין צרכי־שבת. הכינה, שבה אל החנות ושאלה את בעלה:

— היו קונים?

— הן, — השיב הבעל. — הרי תשעה־עשר גדולים במחיר בול־הפוסטה.

— שוטה, בטלן, תאלתי לך! — צרחה האשה. — תשעה־עשר גדולים!... הרי אני בעצמי משלמת לפוסטה עשרים...

חִיֵּךְ הבעל ונענה:

— יפה אמרו: „אין חכמה לאשה אלא בפלך". אם בעשרים — אַתְּ למה לו? כלום הפוסטה נעולה בפניו?...



549. בסוף ה„זמן" גבה מלמד את שְׂכָרֵי שכר־הלמוד וישב ודן עם אשתו:

— מה תַּקָּלָה יעשו לממונם, שלא יתבזבז?

— נקנה עֵז, — חרצה האשה.

— יפה אָמַרְתְּ, הסכים הבעל.

למחר השכים ויצא לבקש עֵז. הגיע לכפר וחזר על כל בתי־הכפר: אין עֵז. עמד ויצא ללכת לכפר השני, ונתחלף לו מזרח במערב ושב בדרך אשר בה בא. והיה מהלך ותמה:

— הרי האילן, הרי השלולית שכבר עברתי!

לסוף, כשהגיע סמוך לביתו, נשא עיניו לשמים ואמר:

— כמה גדולים דברי חכמים, שאמרו: „סדנא דארעא חד הוא". אלו לא ידעתי שלכפר אני הולך, הייתי חושש, שמא לביתי אני שב...



550. ערב שבת ירד מלמד אל הנהר לרחוץ — וּשְׁטָפוֹ גל. מיד קפץ אחריו גוי שֶׁחָזָן לתוך המים, תפס לו בִּזְקָנוֹ וּמָשָׁה אותו מן המים. למחר ברך המלמד ברכת הגומל וְנָדַר נֶדֶר:

— מכאן ולהבא לא ירחץ בנהר אלא אם־כן ילמד לשחות תחלה...

551. אסון קרה למלמד: אשתו מתה מיתה חטופה. וכשנכנסו אליו תלמידיו לנחמו קבל את תנחומיהם ואמר להם:

— יפה אמרתם, בני: הכל בידי שמים. בלילה אדם עולה למטתו חי ובריא, ולמחר הוא קם — מת...

552. מלמדים טִיְּלוּ על שפת הנהר וראו בני־אדם גושרים גשר על פני הנהר. הרהר אחד מן המלמדים ואמר לחברו:

— יפה עושים הללו, שהם גושרים את הגשר לרוחב הנהר. אלו היו גושרים אותו לאורך הנהר — חוששני, שלא היו מספיקים...

553. מלמד קנה בית. לימים קבל הזמנה מאת הָרְשׁוּת לְשַׁלֵּם ארנוניות בשביל ביתו. הלך למלמד אחר, חברו, הראה לו את ההזמנה ואמר לו:

— יותר משאני חס על הממון אני תמה — מהיכן יודע הקיסר, ששמי משה־יעקב?

הרהר הַלָּה והשיב לו:

— לחנם אתה תמה... אשתקד, כשבא הקיסר לעירנו ואני ואתה יצאנו לשוק לראותו ולברך עליו „ברוך שֶׁחָלַק", נפנית לקרדזוית... אותו רגע עברה עלינו פתאם מרכבתו של הקיסר. מיד טפחתי לך במרפקי וקראתי: „משה־יעקב, הקיסר נוסע!"... ודאי שמע הקיסר וְתֵכֶף כתב את שמך בפנקס...

554. עבדקן ישב ולמד בלילה לאור הנר:

— „עבדקן — סכסן. מפרש רש"י: מי שזקנו עבה — שוטה הוא"[1].

נסתכל העבדקן בזקנו והתחיל דן עם נפשו: מה תקנה יש לו? לגזז — אסור, להניח את זקנו כמו שהיא — הרי היא מעידה עליו... הרהר והרהר ומצא תקנה: מדד שני טפחים זָקָן ואת הַשְּׁאָר הגיש לנר הדולק. מיד נתלהבה האש, שָׂרְפָה את כל זקנו וחרכה גם את פניו. עמד „הנשרף" וכתב בגמרא מן הצד:

— „בדוק ומנוסה"...

1) סנהדרין ק:

555. בין תפלה ל„חק לישראל" ישבה חבורה של בטלנים בבית־המדרש וספרו נפלאות על עניים, ששחקה להם השעה ונעשו עשירים. פתחו במאיר אנשיל רוטשילד וְסִיְמוּ ב„גביר" שֶׁלָּהֶם.

— לפני שלשים שנה, — סִפֵּר עליו אחד מן החבורה, — כשבא לכאן היה לו זוג מכנסים בָּלִים. עכשיו יש לו מיליון...

— מיליון! — הפסיקו שני מן החבורה. — מה צָרִךְ לו במיליון מכנסים בָּלִים?...

556. חסיד ירא־שמים בא לכרך ונתארח בבית אחיו הסוחר. ראה, שבני אחיו רֵקִים כֻּלָּם, ואמר לו לאחיו:

— אחי, מסתכל אני בבנך ותמה עליך. כלום שכחת מה שאמרו חכמים: „בן שמונה־עשרה לחופה"?...

השיב לו האח:

— אחי, מסתכל אני בזקנך ותמה עליך. כלום שכחת מה שאמרו חכמים: „בן ארבעים לְבִינָה"?...

557. סנדלר אחד היה אומר:

— בנערותי התקוטטו אבי ואמי עלי. אבא בקש לעשות אותי סנדלר ואמי בקשה לעשות אותי חַיָּט. ברוך המקום, שֶׁנִּצַּח אבא. אלו נִצְּחָה, חלילה, אמא, הייתי גֹוֵעַ אני וביתי ברעב. זה לי שלשים שנה אני עוסק במלאכתי ועדיין לא אירע לי, שיבוא אלי אדם להזמין בגד. הַכֹּל מזמינים רק סנדלים...

558. בחור, שהגיע לִשְׁנוֹת עבודה בצבא, עמד לבדיקה. בדקו הרופא על גבו ואמר:

— בחור כארזים!... חַיָּל לצבא...

נענה הבחור ואמר:

— אדוני הדוקטור, רְאִיָּתִי קצרה.

פקפק הרופא:

— שמא אתה מְשַׁקֵּר?

— חס ושלום! — השיב הבחור, נשא את עיניו כלפי התקרה, כִּוֵּן את אצבעו ואמר: — הרואה אתה, אדוני הדוקטור, את הזבוב, המהלך על גבי התקרה?

— הן, — השיב הרופא, — אני רואה.

— ואני, אמר הבחור, — אינירואה...

559. בחור קרתני עמד להתודע לבתולה בת־כרך — לִרְאוֹת וּלְהֵרָאוֹת. קודם שנפגש עם המשודכת אמר לו השדכן:

— דע לך, שֶׁאִשָּׁה נקנית בשלש שיחות — שיחה ראשונה בעניני־משפחה, שיחה שניה בעניני־אהבה ושיחה שלישית בעניני פילוסופיה. אם בטוח אתה בעצמך, שתצליח בִּשְׁלֹשׁ אלה — אַשְׁרֶיךָ!...

חִיֵּךְ הבחור והשיב:

— מובטחני!

וכשנודמן עם המשודכת ליחידות פתח ושאל אותה:

— יש לך אחים ואחיות?

— לא, — השיבה הבתולה: — יחידה אני לאבי ואמי.

— חזר ושאל אותה:

— אוהבת אַתְּ אִטְרִיּוֹת שֶׁל חָלָב?

— לא, — השיבה הבתולה: — איני אוהבת אטריות של חלב.

— „הרי קִיַּמְתִּי כראוי" — נהנה הבחור בלבו — „שתים ראשונות — משפחה ואהבה; עכשו איני זקוק אלא לְסַיֵּם בפילוסופיה".

הִרהר רגע אחד ושאל את הבתולה:

— ואלו היו לך אחים ואחיות, היית אוהבת אטריות של חָלָב?...

560. בחור קרתני הוזמן לביתה של משודכת בת־כרך לְשֵׁם ראיון. קודם שהלך לְשָׁם הזהירו השדכן ואמר לו:

— תן דעתך, שלא תִכָּשֵׁל בדברים, שאין אתה רגיל בהם. הרי, למשל, מנהגי־אכילה של בני־כרכים משונים הם מאלו שלכם. לפיכך, אל תאכל ראשון, אלא תסתכל תחלה, כיצד אחרים נוהגים ותעשה גם אתה כמותם.

— מוטב, — השיב הבחור.

כשבא לְשָׁם הגישו אל השלחן כמה וכמה מיני „כִבּוּד" — שזיפים, שְׁקֵדִים וכדומה. וישב הבחור ונסתכל, כיצד נוהגים האחרים במאכלים הללו. וכשראה, שאחד מבני־הבית נטל שקד, קלפתו זרק ותוכו אכל, עשה גם הוא כך — לשזיף: קלפתו זרק ותוכו אכל...

הרגיש הבחור, שהמְסֻבִּים תמהים עליו, ואמר בלבו:

— דומה אני, שלא נסתכלתי כראוי... מוטב, שאסתכל עוד...

וכשראה, שאחד מבני־הבית נטל שזיף, קלפתו אכל ותוכו זרק, — שמח ואמר בלבו:

— עכשו אני יודע... הֵפֶךְ הדברים...

קפץ ועשה גם הוא כך — לְשָׁקֵד...

561. חתן אֵחַר ביום־החתונה אל הרכבת. מִהֵר ושלח טלגרמה לַכַּלָּה:
— „אֵחַרְתִּי לָרַכֶּבֶת. אבוא מחר. בבקשה לדחות החופה"...



562. בפסח התערב יהודי עם חברו, כי יאכל שלשים כְּפִתּוֹת של מצה זו אחרי זו. עשרים אכל כדרכו, חמש בלע על השובע בעל־כרחו וחמש נותרו. נעץ בהן האכלן עינים תרעומניות ואמר:
— אלו ידעתי, שֶׁכָּךְ אַתֶּן, הייתי אוכל אתכן תחלה...



563. שני יהודים הסיחו זה לזה את נגעי־לבבם: הפרנסה פוחתת והולכת מיום ליום, הבנות בגרו ואין להשיאן, הבנים קרואים לצבא ואין להושיעם...
לסוף נאנח האחד ואמר:
— לא לחנם אמרו חכמים: „נוח לו לאדם, שלא נברא".
— אבל מי זוכה לכך? — נענה השני. — אולי אחד מני אלף...



564. יהודי וְגַלָּח נזדמנו ללון בפונדק בחדר אחד. קודם שינה צוה היהודי את המשרת של הפונדק, כי יעירהו בטרם בֹּקֶר, כדי שלא יְאַחֵר אל הָרַכֶּבֶת. המשרת עשה כאשר צֻוָּה, והיהודי לבש בחשכה את הבגדים, שֶׁבָּאוּ לידו, וּמִהֵר אל התחנה. וכשנכנס לבית־הנתיבות ומבטו נתקל בַּמַּרְאָה שעל הקיר קפא במקומו: אדם לבוש גַּלָּחוּת נשקף אליו מתוך הַמַּרְאָה. חטט היהודי בראשו ונהם:
— תפח רוחו של המשרת! אני אמרתי לו לעורר אותי, והוא עורר — את הגלח...



565. יהודי הביא מכתב לַפּוֹסְטָה לשלחו באחריות. שקל הַפָּקִיד את המכתב ואמר לַמְשַׁלֵּחַ:
— צריך אתה להדביק עוד בּוּל. המכתב כָּבֵד מכפי המשקל הקבוע.
תמה היהודי ושאל:
— וכי בשביל שאדביק עוד בּוּל יקל המכתב?



566. ב„שבת־שירה" אירע בְּפַּלְוָא דבר גדול: הרבי שָׁר „ישמח משה" בנגון חדש. כל אותו הלילה חזרו וחזרו החסידים על הנגון החדש עד להתלהבות שבהתלהבות. וּכְשֶׁעָף הרבי והחסידים התחילו נפטרים ממנו ראו לחסיד אחד, שהוא עומד וקושר קשרים בממפחתו. אמרו לו:

— הקשרים על שום מה?

השיב החסיד:

— סמנים אני עושה לנגון החדש...

567. אשה קבלה לפני הרב שבעירה:

— רבי, מוכרחת אני להתגרש מבעלי.

— מה רָאִית? — שאל הרב.

— רבי, — השיבה האשה, — מושלם הוא בעלי, לא עליכם, בכל המעלות: למדן מופלג, סַפְרָא רַבָּא, יודע־נַגֵּן...

תמה הרב:

— אם־כן, למה זה אַתְּ מבקשת להתגרש ממנו?

— רבי, — השיבה האשה, — מעלותיו הן הן אסונותיו, משום — שְׁטַפְּשׁ הוא. אלו לא היה למדן, לא היו הלמדנים יודעים בו, שטפש הוא; אלו לא היה סופר לא היו הסופרים יודעים בו, שטפש הוא. אלו לא היה יודע־נַגֵּן לא היו המנגנים יודעים בו, שטפש הוא. עכשו הכל יודעים בו, שטפש הוא.

568. מעשה בחקרן מפורסם, שישב שלשה ימים ושלשה לילות רצופים וחקר, וחקר. לחם לא אכל, מים לא שתה — והרהר, והרהר. נכנסו אליו חבריו ואמרו לו:

— קַצְתָּ בחייך?

השיב להם החקרן:

— הניחו לי. מחשבה גדולה מנקרת במחי...

פרשו ממנו והניחו לו.

למחר שוב באו אליו חבריו ומצאו, שפניו מהורהרות וחמורות משהיו. אמרו לו:

— רצונך, שתגלה לנו על מה אתה חוקר? שמא ממנו תסתיע חקירתך הגדולה.

נענה להם החקרן ואמר:

— הרי על מה שאני חוקר... אלו נעשה כל האדם אשר על פני הארמה איש אחד... אלו נעשו כל העצים אשר ביער עץ אחד... אלו נעשו כל הימים וכל הנהרות ים אחד... אלו נעשו כל הקרדומות אשר בעולם קרדום אחד... וקם אותו הענק, שנעשה איש אחד מכל האדם, אשר

על פני האדמה, ונטל את הקרדום, שנעשה קרדום אחד מכל הקרדומות אשר בעולם, וקצץ את העץ, שנעשה עץ אחד מכל העצים אשר ביער, והטילו לים, שנעשה ים אחד מכל הימים והנהרות...

— מה היה אז? — חרדו כל חבריו פה אחד.

— הרי כאן אני יושב ומהרהר ומהרהר, — השיב החקרן: — כמה גדולה היתה החבטה...



569. חקרנים ישבו ודנו:

— מי שֶׁלָּקָה באחד מֵחוּשָׁיו, חושו השני משתלם כנגדו, או אינו משתלם כנגדו?

נענה הגדול שבחקרנים ואמר:

— דין הוא, שחושו השני משתלם כנגדו. והא ראיה: מי שרגלו האחת קצרה, רגלו השניה ארוכה הימנה...



570. שאלו תלמידים את רבם, שהיה חקרן גדול:

— ילמדנו רבנו, מהיכן גשמים באים?

השיב להם הרב החקרן:

— עננים דומים לספוג, הם יורדים לים־אוקינוס וסופגים מים. ובשעה שהם חוזרים ועולים מן הים בא הרוח וטופחם זה בזה, ומחמת הַסְּחָטָה המים שותתים ויורדים. וזהו הגשם.

לא נתקררה דעתם של התלמידים ושאלו:

— ומה אות, שֶׁכָּךְ הוא?

— מה אות? — תמה הרב החקרן. — הרי עיניכם רואות, שֶׁגֶּשֶׁם יורד...



571. באשון־לילה נפלה דליקה בעירה. מיד קפצו בעלי־הבתים ממטותיהם ורצו למקום־הדליקה. רץ עמהם גם החקרן של העירה. וכשהגיע לְשָׁם נתן אצבע לתוך חטמו ונשתקע במחשבותיו. אמרו לו:

— על מה אתה חושב?

השיב החקרן ואמר:

— הרי זה נס מן השמים, שנפלה דליקה. אלמלא כך, מי היה יודע בחשכה, היכן צריך לְכַבּוֹת?...



572. בימי מלחמת־העולם, כְּשֶׁכָּלְתָה המתכת ברוסיה, עמדה הממשלה ותקנה במקום מטבעות־המתכת הקטנות סְמָנֵי־מטבעות דומים לְבוּלֵי־הפוסטה. תמה חקרן אחד ואמר:

— עכשו איני יודע, מהיכן הפוסטה מתפרנסת: בשלמא לשעבר, הייתי נכנס לפוסטה, נוטל בול ונותן מטבע כנגדו. אבל עכשו, שהפוסטה נותנת לי בול ואני מחזיר לה בול כנגדו — מה פרנסה יש לה?

573. יהודי מן הַ„מְעַיְּנִים" מצא כתוב ב„ספר־הברית", שהמים, כשהם מגיעים לשמונים מעלה, מתחילים להרתיח. תמה ואמר:

— השגחת הבורא! מהיכן יודעים המים, שכבר הגיעו לשמונים מעלה?

574. בחור משכיל קרא בספר־למוד לְפִיסִיקָה:

— „חום מרחיב את הגופים; קור מקצר את הגופים".

עמד וכתב מן הצד:

— והא ראיה: בקיץ הימים ארוכים, ובחורף — קצרים...

575. בחור משכיל טִיֵּל בשבת במקומות רחוקים מן העיר. ראה, שאין איש, הוציא פפירוסה מכיסו וְעִשֵּׁן. והיה הולך וּמְטַיֵּל ומעשן עד שהגיע למחסני־הצבא. הרגיש בו חַיָּל, העומד על המשמר, וקרא:

— בחור, אסור לְעַשֵּׁן..

חִיֵּךְ הבחור והשיב:

— אֶה! איני נזקק עוד לְשְׁטוּיוֹת אלה...

576. בקרונה של רַכֶּבֶת כָּלוּ כל השיחות והחבורה התחילה משתעממת ומפהקת. קם אחד מן החבורה ואמר:

— שמעו נא, רבותי, חידה אחוד לכם.

— מוטב, השיבה החבורה.

— שנים, שהם שחורים ומצויים אצל כל אדם, מי יודע?

אין איש יודע.

— הרי זה דבר פשוט, — פרש בעל־החידה: — זוג נעלים.

נהנתה החבורה והיתה רוחה.

— חודה עוד, — אמרו לבעל־החידה.

— מוטב, — השיב הַלָּה. — ארבעה, שהם שחורים ואינם מצויים אצל כל אדם, מי יודע? אין איש יודע.

גחך בעל־החידות ואמר:

— אָן חכמתכם, יהודים? הרי זה ודאי דבר פשוט: — שני זוגות נעלים.

צחקה כל החבורה ואמרה:

— חודה עוד!

— מוטב, — השיב בעל־החידות. — תשעה, שהם מצויים אצל הרבנית ואינם מצויים אצל הרב, מי יודע?

— אני יודע! — קפץ אחד מן החבורה. — שלשה זוגות נעלים...



577. כשקרבה הָרַכֶּבֶת אל התחנה ראו הנוסעים יהודי פוסע פסיעות גסות, מסתכל בחלונותיו של כל קרון וקרון וקורא:

— רובינשטֵין! רובינשטֵין!

אחד מן הנוסעים פתח את חלונו והוציא את ראשו לחוץ. מיד קפץ אליו אותו יהודי וסטר לו אחת ושתים. צחקה כל החבורה שבקרון וצחק גם הנסטר. אמרו לו:

— בשלמא אנו צוחקים, שסטרו לך ולא לנו. אתה למה תצחק?

— חַה־חַה־חַה! — חִלְחֵל הנסטר. — כלום רובינשטין אני?...



578. יהודי התהלך בשוק. פתאם קרא יהודי אחר מאחוריו:

— רבי חיים! רבי חיים!

הפך אליו הראשון את פניו, נסתכל בו ואמר:

— ראשית, מהיכן אתה יודע אותי? ושנית — לא חיים אני, אלא יונה אני...



579. סיטוני ווילנאי שלח את שכירו החדש לעירה הקרובה לבולטרימנץ לגבות חוב מלוקת, שהעביר זמן־הפרעון ולא פרע. קודם שיצא השליח לדרכו אמר לו הסיטוני:

— הזהר, שלא תהיה בהול יותר על המדה. כשתבוא לבולטרימנץ תשתה תחלה קַהְוָה, אחר כך תצא לשוק, תחקור ותדרוש על בעל־החוב שלנו, שמא אפשר להפרע ממנו בעל־כרחו... לסוף תסור אליו ותשתדל להוציא מפיו מה שטמון לו בלבו... כשיתברר לך, כמה הוא אומר לפרוע, תשלח לי טלגרמה...

השליח נסע ולמחר באה טלגרמה ממנו:

— „בבולטרימנץ קַהְוָה אין. מה לעשות?”...



580. בשעת סעודה של צהרים סִפֵּר סוחר לאשתו:

— היום נתקבלו שתי טלגרמות: אחת מפטרבורג, כי אבוא מיד לְשָׁם, והשניה מַורשה, כי אבוא תֵכף לְשָׁם...

תמהה האשה ואמרה:

— כלום צפור אתה, כי תספיק להיות בשני מקומות בזמן אחד?...



581. רב מפורסם בא לעיר ודרש ברבים והסיק להלכה, ששוטה, היודע בעצמו ששוטה הוא, אין לו דין שוטה. תוך כדי דבור קפץ אחד מן השוטים על הבימה והפסיק את הדורש:

— רבי, אני, שיודע אני בעצמי ששוטה אני, מה דיני?

השיב לו הרב:

— הואיל ואתה יודע בעצמך, ששוטה אתה, אין לך דין שוטה.

— אם־כן, רבי, — קרא השוטה, — הרי אני תובע לדין את כל בני עירי, שֶׁלְּחִנָּם הם דנים אותי כשוטה כל ימי.

— תנוח דעתך! — החזיר לו הרב. — עכשו אני רואה, שטעיתי: יש לך דין שוטה...



ג.

582. פורים אחרי קריאת הַמְּגִלָּה עלה משוגע על הבימה, טפח בידו על השלחן והכריז:

— רבותי! כל הרוצה למות בניסן, כבר הגיעה שעתו שֶׁיָּחֵלֶּה...



583. כמה שבועות רצופים לא ירדו גשמים. לא הועילו גם התענית וה„סליחות". פתאם מת הַשַּׁמָּשׁ הזקן של הקהלה, וכשהעמידו את מטתו על ה„גבול"[1] הכריזו הפרנסים, שהקהל עושה אותו שליח למקום לבקש על הגשמים. וכשסימו הפרנסים להכריז נגש משוגע־העיר אל המטה ואמר:
— רבונו של עולם! הרי אנו שולחים אליך את הַשַּׁמָּשׁ שלנו. אם תשמע לו — מוטב, ואם לאו — נשלח אליך את הפרנסים...

584. משוגע נכנס לביתו של „צדיק" ושאל את החסידים:
— היכן הוא בן־זוגי?
צחקו החסידים ואמרו לו:
— מי הוא בן־זוגך?
— הרבי יהיה הוא בן־זוגי, — השיב המשוגע.
כעסו החסידים ובקשו להבריחו. אמר להם המשוגע:
— אל תגעו בי. אני והוא זוג מן השמים אנחנו. אַחֲרַי רצים השפויים ואחריו רצים המשוגעים, ונמצא כל העולם כֻּלּוֹ רץ אחרינו...

585. בסלוצק נמנו וגמרו הקצבים לבנות להם בית־מדרש לעצמם, שכרו פועלים והתחילו בבנין.
עבר עליהם המשוגע של העיר, עמד וקרא:
— „וכל בני־בשר יקראו בשמך"...

586. פעם אחת אמר „גביר־העיר למשוגע־העיר:
— דומה אני, שאין כמותך נהנה מעולמו... הכל מותר לך, הכל מחול לך, ולכל בית שאתה נכנס מאכילים ומשקים אותך.
השיב לו המשוגע:
— יפה אמרת, אלא — שילדי־הרחוב מצערים אותי. אם לעצתי תשמע, תמלא אתה את מקומי. אותך לא ישרידו גם הילדים — מפני הכבוד.

587. שאלו למשוגע:
— מה גרם לך, שֶׁבֻּדַּל אתה מן העולם ונתון בבית־המשוגעים?
השיב המשוגע:

1) „גבול" קוראים למקום, שמשם פורשת הדרך לבית־הקברות.

— בשביל חלוקי־דעות באתי לידי־כך... אני הייתי אומר לבני־עירי, שהם המשוגעים ואני השפוי, והם טענו: לא, כי אני המשוגע והם השפויים. ולפי שהם המרובים ואני היחיד — נפסקה הלכה כמותם.



588. יהודי יצא מדעתו והכניסוהו לבית־המשוגעים. כל ימות־השבוע אכל כל מה שנתנו לו, וכשהגיעה שבת הודיע, שלא יאכל אלא מאכלי־שבת.

— יהודי אני ככל היהודים שבעולם! — טען המשוגע:

נענה לו הרופא וצוה להביא בשבילו חמין של שבת. אכל המשוגע ובֵרך, ואחר־כך הוציא פַּפִּירוֹסָה מפיו והציתה. אמר לו הרופא:

— וכי כך כל היהודים שבעולם עושים בשבת?

השיב לו המשוגע:

— וכי לחנם משוגע אני?



589. רַב ישב בחדרו וגרס. פתאם פרץ לתוך החדר קַצָּב, שיצא מדעתו, וקופיץ בידו.

— רבי, — צעק המטורף וְכִוֵּן את הקופיץ אל עבר פני הרב, — אם חפץ חיים אתה, עֲלֵה תֵּכֶף על החלון וקפוץ לרחוב.

הִסָּה אותו הרב ואמר לו:

— מטורף! מה רבותא היא זו לקפוץ מלמעלה למטה? הנח לי לצאת תחלה לרחוב ואקפוץ מלמטה למעלה.

— מוטב, — הסכים המטורף.



590. משוגע טפס ועלה לראשו של גג והתחיל הורס את ארובת־העשן וזורק את הַלְּבֵנִים לרחוב.

— את הבית כֻּלּוֹ אהרוס! — צעק מראש הגג.

נטל בעל־הבית מַשּׂוֹר, יצא אל המשוגע וקרא אליו:

— מַהֵר וָרֵד, ואם לאו, הרי אני גוזר את הבית לשנים ומיד תֵּהָרֵג.

נתחלחל המשוגע וירד.



XI.

עמי־הארצות ובורים.

591. — בוא וראה, — אמר עם־הארץ לחברו, — כמה גדול כחו של „דקדוק״! ״שְׁמַע״ פרושו — פתח אזנך והקשיבה; ״שְׁמָעֵנִי״ פרושו — פתח אזנך והקשיבה אלי. וכיון שאתה מגיע „לישמעאל״ הרי פרושו — גוי, שמצנפת אדומה לו בראשו!...

592. משה יוג[1]) הביא ראיה לאִסור הלנת־מתים מן התורה, שנאמר:
— „תצא רוחו — ישוב לאדמתו ביום ההוא"...



593. משה ויעקב[2]) יוג עמדו בשוק וראו כרכרה עוברת ובה „פָּרִייץ" ו„פריצה" ועל ידם שלשה ילדים וארבע ילדות. אמר יעקב למשה:
— תמה אני, למה זכה עֵשָׂו זה לבנים מרובים כל־כך?
נענה משה ואמר:
— יעקב אחי, הרי זה מקרא מפֹרש: „עֵשָׂו" (־עשב) מזריע זרע"...



594. משה יוג היה אומר:
— תפח רוחם של המדקדקים! מְדַיְּקִים הם לכתוב על איש „הוא" ועל אשה „היא", ואלו בתורה נאמר מפרש: „אשה הוא, ריח ניחוח לה'"... מדיקים הם לכתוב „זה" לזכר ו„זאת" לנקבה, ואלו התורה אמרה: „בזאת יבוא אהרן אל הקודש" — כלום עם נקבה, חלילה, נכנס אהרן לקדשי־קדשים?...



595. אף הוא היה אומר:
— שלשה משה הם: משה רבנו, אני — ואָחִי יעקב...



596. באו למשה יוג ואמרו לו:
— משה! אחיך יעקב מת!
הניע משה בראשו ואמר:
— אי־אפשר! אני הבכור...



1) משה יוג — עם־הארץ „למדן" מפורסם בְּוִילְנָה. עי' „אגרות יל"ג" כרך ראשון — וַרשה תרנ"ד — עמ' 169. — במקום אחר מִסִפּר יל"ג, כי אחד ממשכילי־וילנה רשם את כל „דרשותיו" של משה יוג במחברת מיוחדת וקרא לה „תורת משה".

2) יעקב יוג — אחיו של משה יוג ועם־הארץ כמותו.

597. משה יוג נכנס לְבִיבָר של חיות. כשהגיע לכלובו של הארי עמד וברך.
— „ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו — על האריות״[1])...

598. משה יוג היה זהיר בּמצוות ומדקדק במנהגים. פעם אחת נכנס לביתו ומצא משרתת חדשה.
פנה לאשתו ושאל אותה:
— מה שְׁמָהּ של זו?
השיבה לו האשה:
— מַגְדָלֶנָה שמה.
הרהר משה ואמר:
— הֱוִי זהירה, אשתי, שבשבת ויום־טוב תקראי לה — מַגְדוֹלֶנָה[2])...

599. רבי חיים רוסשיסקר[3]) היה מלמד בביתו של משה יוג. פעם אחת שאל אותו משה:
— רבי, נאמר בְּ„הַלֵּל״: „ראה הים — וינס הירדן, אם הים ראה, למה נָס הירדן?
השיב לו רבי חיים:
— רבי משה, על זה נאמר להלן: „תִּסֹב לאחור״...

600. בחור עם־הארץ הקשה לאביו עם־הארץ:
— אבא, נאמר בְּ„הַלֵּל״: „ראה הים — וינס הירדן, אם הים ראה, למה נס הירדן?
צהבו פניו של האב ואמר:
— מובטחני, בני, שתהיה גדול בישראל. הרי כִּוַּנְתָּ לקושיתו של בעל־הַהַלֵּל עצמו: „מה לך הים, כי תנוס הירדן״?...

1) עי׳ ברכת הארוסין: „אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות״ (בעי״ן).
2) עי׳ ברכת המזון: „מַגְדִּיל ישועות מלכו״, בשבת ויום־טוב — „מִגְדּוֹל ישועות מלכו״.
3) דרשן מפורסם בשעתו, בעל „מורה חיים״ על ספר איוב.



601. ממדרשו של עם־הארץ:

— „ויקח קרח בן יצהר" — יצהר זה מה היה, זכר או נקבה? אם תמצי לומר זכר, מה ראה קרח ליקח לו זכר לאשה? ואם תמצי לומר נקבה, למה נאמר בה „בן"? אלא לעולם, יצהר נקבה היתה, ו„בן" האמור כאן פֵּרושוֹ — „זָקֵן", כמו „ואברהם בן תשעים ותשע שנה", כלומר: יצהר נקבה זקנה היתה. וזהו מה שהקשו: „קרח, שְׁפִּקֵחַ היה, מה ראה לשטות הזו" — ליקח זְקֵנה ולא יַלְדָה?...

602. עם־הארץ „למדן" פֵּרש את הכתוב „ה' ילחם לכם ואתם תחרשון"[1] — ה' יתן לכם לחם, אלא שאתם חיבים לחרוש.

603. עם־הארץ שאל את חברו:

— נאמר ב„סדור": „ויגער ביצר הרע מן הנשואים" — מה איכפת לו ל„סדור" אם היצר הרע ישא לו אשה?

לגלג עליו חברו:

— עם הארץ! אם היצר הרע ישא לו אשה, הרי יעמיד וְלָדות וְתִמָּלֵא הארץ יצרי־הרע...

604. שאֵלה שאל עם־הארץ את חברו:

— ב„חומש" נאמר: „בֶּרַע" מלך סדום"[2] הרי שמלך סדום „בֶּרַע" שמו, ואלו ב„סדור" נאמר: „עַתִּיק מלך (־מלח) סדומית", משמע, ששמו של מלך סדום — „עַתִּיק" ולא „בֶּרַע"?

השיב לו חברו:

— לכך נכתבה ב„סדור" נקודה אחרי „עַתִּיק" — להודיע לעמי־הארצות שכמותך, שכאן צריך להפסיק ולקרוא: „חֲמַר תִּנְיָן עַתִּיק, מלך (־מלח) סדומית רְבַע".

חזר ושאל הראשון:

— תרצת „עַתִּיק" ולא תרצת „רְבַע": משמע, שֶׁ„רְבַע" שמו של מלך סדום, וב„חומש" הרי נאמר „בֶּרַע".

לא היה גם בידו של השני להשיב על קושיא חמורה זו. עמדו והלכו שניהם לעם־הארץ „מופלג", וְהַלָּה הסביר להם:

— „בֶּרַע" ו„רְבַע" היינו הך. אלא מה, בְּ„בֶּרַע" הַבֵּי"ת קודם וּבְ„רְבַע" הָרֵי"ש קודם? הרי זה דבר פשוט: מתחלה היה שמו של מלך סדום „בֶּרַע", ולאחר שנהפכה סדום נהפך גם מַלְכָּהּ עמה ונעשה — „רְבַע"...

1) שמות יד, יד. — הד"ר רובין מיחס „פרוש" זה לרבי מאיר מִפְּרֶמִישְׁלָן. עי' „רשמות" כרך א' עמ' 470.
2) בראשית יד, ב.

605. שלש קשיות הקשה מוכסן עם־הארץ את הרב:
— נאמר ב„סדור": „בָּרַח שָׂכָר"[1]) — אם שָׂכָר, כיצד בָּרַח? — עוד נאמר ב„סדור": „רבונו של עולם אני"[2]) — היכי תמצי, שאני הוא רבונו של עולם? — ועוד נאמר ב„סדור": „עם־הארץ שֶׁלִּי"[3]) — למה דוקא שלי הוא עם־הארץ?
השיב לו הרב:
— דע לך, שחלופי גירסאות יש כאן. צריך להיות: „רבונו של עולם שלי" ו„עם־הארץ אני" וממילא מתורץ גם „בָּרַח שָׂכָר"...

606. עם־הארץ „למדן" למד מסכת „ביצה" ותֵכף ממשנה ראשונה הטרידה אותו קשיא עצומה:
— „ביצה, שנולדה ביום־טוב, בית־שמאי אומרים תֵּאָכל ובית־הלל אומרים לא תֵאָכל" — היכי תמצי, שעל ביצה שוה פרוטה יחלקו עמודי־העולם?
בו בשבוע למד ב„חומש" פרשת „ויחי", וכשהגיע ל„שמעון ולוי אחים" ומפרש רש"י: „בֵּ י צָ ה אחת היו"[4]) סָפַח בידו על מצחו וקרא:
— עכשו ניחא! זו היא הביצה שעליה נחלקו בית־שמאי ובית־הלל...

607. עם־הארץ גָסס. פתאם נסתכל בו בנו וראה — טֶבַע של הנאה מרובה שרוי לו על פניו. גחן הבן אל הגוסס ואמר לו:
— אבא, על מה אתה נהנה?
התחזק הגוסס והשיב לו:
— כָּל יָמַי נקרה קושיא עצומה במחי: בקיץ, כשהימים ארוכים, תקן ה„סדור" לאמר: „היום קצר והמלאכה מרובה",[5]) ודוקא בחורף, כשהימים קצרים, תִּקֵּן לאמר: „זה הַיּוֹם (־הַיָּם) גדול"...[6]) כמה וכמה פעמים שאלתי את הרב ואת המגיד ואת כל הלומדים שבעיר ולא ידעו לְתָרֵץ. עכשו אני הולך „לְשָׁם" ואשאל את ה„סדור" עצמו...

608. מוכסן ומוכסנית ישבו לַ„סֵדֶר" של פסח. כשהגיעו לַ„מַּכּוֹת" התקקה המוכסנית להסתלק מן השלחן ולצאת למטבח. וכדי שלא תעבור על „מִצְוַת" טפטוף מן הכוס, הבטיח לה הבעל לטפטף גם מִכּוֹסָהּ שלה לִשְׁמָהּ. והיה מטפטף ואומר:
— דם לי, דם לאשתי, צפרדע לי, צפרדע לאשתי, כִּנִּים לי, כִּנִּים לאשתי...

1) „ברוך שאמר והיה העולם". 2) „רבונו של עולם, אני שלך"; ברכת־כהנים. 3) „עם הארץ: שלי שלי"; פרקי אבות. 4) „בעצה אחת היו". — בראשית מט,ה. 5) פרקי־אבות. 6) „ברכי נפשי".

609. ערב פסח נתחלפו לו למוכסן עם־הארץ „הגדה" ב„סליחה". וכשנדמה לו שהגיע לסדר ה„מַכּוֹת" התחיל מטפטף מן הכוס, מטפטף ואומר: —
— אשמנו, בגדנו, גזלנו...
תמה בנו ואמר לו:
— אבא, אשתקד לא היו „המכות" מרובות כל־כך.
גער בו האב:
— עם הארץ! שכחת, ששנה זו מעוברת היא?...



610. מוכסן ובנו ישבו ל„סדר" של פסח, וכשהגיעו ל„כורך" תמה הבן ושאל:
— אבא, מה ענינו של „קֹרַח" (-כּוֹרֵךְ") לסדר של פסח?
השיב לו האב:
— זה בא ללמדנו, שלא יהא אדם מישראל מתגאה בלבו אפילו בפסח. הרי אנו יושבים ושמחים, ואף־על־פי־כן אפשר שיארע, חלילה, גם לנו מה שאירע לקרח...



611. מוכסן ערך את ה„סדר" של פסח ב„כל חמירא" ושתה כוס ראשונה. קִדֵּשׁ ושתה כוס שניה. אמר „הא לחמא" ושתה כוס שלישית. סִיֵּם ב„מה נשתנה" ושתה כוס רביעית. ומכיון שֶׁקִּיֵּם מצות ארבע כוסות כהלכה סִלֵּק את ההגדה מלפניו וצוה להביא את הַכְּפְתּוֹת. אמר לו בנו:
— אבא, תמה אני, שאתה מקצר כל־כך בהגדה. אשתקד מתמן הייתי לזנוויל שכננו לסדר של פסח, וכמה ארכה שם ההגדה! אמרו „הַלֵּל", אמרו „נשמת", אמרו „לשנה הבאה בירושלים". ואלו אתה לא אמרת ולא כלום.
השיב לו האב:
— בני, אין מביאים ראיה מן הַבּוּרִים. אשתקד חל פסח בשבת ושמע זנוויל, שאומרים „נשמת". ועוד שמע: פסח, שחל להיות בראש־חודש, אומרים „הַלֵּל". ושוב שמע: פעם אחת ביובל חל פסח ביום־כפור ואומרים „לשנה הבאה בירושלים". והרי הוא, הַבּוּר, ערבב מה ששמע ואמר הכל בבת־אחת...



612. ביום ראשון של חול־המועד פסח בא מוכסן מכפרו אל העיר ונכנס אצל הרב. נסתכל בו הרב וראה, שפניו עצובים, ואמר לו:
— מרוע כה פניך עצובים? שמא דבר רע אירע לך, חלילה?

— הן, רבי, — נאנח המוכסן. — שֵׁדים, רחמנא לצלן, כבשו את ביתי.

— שֵׁדים? — תמה הרב. — זו מנין לך?

— רבי, — השיב המוכסן, — אשתי אשה כשרה היא, ברוך השם, ואין כמותה זהירה בעניני־פסח, ואף־על־פי־כן גם תמול גם שלשום כשישבנו לסעוד מצאנו שעורים בכְּפָתּות. מי זה הטיל את השעורים לתוך הכְּפָתּות, אם לא שֵׁדים?

הרהר הרב ושאל את המוכסן:

— היכן אתה שומר את המצה שלך?

— רבי, — השיב המוכסן, — יודע אני, ברוך השם, שֶׁמַּצָּה של פסח טעונה שמירה, והרי היא שמורה לי בחדר מיוחד.

— והיכן נמצא החמץ שלך? — חזר ושאל הרב.

— בחדר הסמוך, — השיב המוכסן.

— ושעורים יש לך באותו חדר של החמץ?

— הן.

— ועכברים יש לך בביתך?

— אוי, רבי, יש גדולים כחתולים, חיים אין לי מהם...

— אם־כן, — אמר לו הרב, — לחנם אתה חושש לשדים. העכברים שלך אוכלים את השעורים וחוזרים וגוררים מהן גם לתוך המצה.

— מה תקנה יש לי אפוא? — שאל המוכסן.

— איני יודע לך תקנה אחרת, — השיב לו הרב, — אלא שתזרוק לפני העכברים מקצת מן האפיקומן, השמור לך בארונך[1]. כיון שיאכלו את האפיקומן לא יוכלו עוד לאכול את השעורים, שהרי אחרי האפיקומן האכילה אסורה.

— רבי, — תמה המוכסן, — כלום בקיאים העכברים בדינים?

— תנוח דעתך, — החזיר לו הרב. — בקיאים הם בדינים. לפני הפסח אכלו את ה„שולחן ערוך" שלי...

613. כפרי בא לעיר. נכנס לבית־מדרש, מצא תפלין על השלחן, הניחן ועמד להתפלל. נגש אליו הַשַּׁמָּשׁ ואמר לו:

— רבי יהודי, הללו של רבנו תַּם הן.

— אין בכך כלום, — החזיר הכפרי. — עד שיבוא אספיק להתפלל...

1) לשעבר היו נוהגים להטמין פרוסה מן האפיקומן בארון לבגדים — לשם שמירה על הבגדים.

614. כפרי עם־הארץ בא לעיר לשבת חול־המועד, הלך לבית־הכנסת והתפלל שחרית — שמונה־עשרה של יום־טוב. ב„חזרת הש״ץ״ שמע, שהחזן מתפלל של שבת, ואמר:

— עכשו אני יודע. היום מתפללים של שבת.

וכשעמד למוסף התפלל — של שבת.

שמע, שהחזן חוזר על של יום־טוב, ואמר:

— שמע מינה, שטעיתי. היום מתפללים של יום־טוב.

וכשבא למנחה התפלל — של יום־טוב.

ומכיון ששמע, שהחזן חוזר על שבת, הכה באגרופו על העמוד וקרא:

— תפח רוחכם, יושבי כרכים, שֶׁכָּל ימיכם אין אתם מתכונים אלא לבלבל את מֹחָם של הַכַּפְרִיִּים...



615. עם־הארץ בקש לצאת ידי כל הַדֵּעוֹת והתפלל בשמונה־עשרה: „חננו מאתך דעה, בינה והשכל — חכמה, בינה ודעת״, „והעלה רפואה שְׁלֵמָה לכל מכותינו — ארוכה ומרפא לכל תחלואינו ולכל מכאובינו ולכל מכותינו״.[1]

שמע ליצן אחד את תפלתו ואמר:

— הדא הוא דכתיב: „יוסיף דעת — יוסיף מכאוב״...



616. כפרי ובנו באו לעיר והלכו לבית־הכנסת להתפלל. וכשנקרא הבן לעלות לתורה עלה ובּרך:

— „המוציא לחם מן הארץ״...

צחק כל הקהל והתחיל משתיקו. נענה האב וְלִמֵּד זכות על בנו:

— כפרי הוא בני וכל ימיו רגיל הוא — בתפוחי־אדמה...



617. בשבת ראשונה אחרי הפסח, כשהכריז הקורא „יעמוד פלוני בן פלוני מפטיר״, טפח עם־הארץ אחד בידו על העמוד וקרא:

— אין מפטירין אחר הפסח!...

[ברשימותיו של משה בן גרשון, הנזכרות למעלה, ב„מבוא״, מסופרת בדיחה זו בנוסח אחר: „פעם אחת אירע בשבת הראשון אחר הפסח בסיום קריאת התורה קרא החזן מפטיר ושהה לעלות המפטיר. „וישאל מוהר״ר משקו מברונא ויאמר: מהו ששהה, וכי אין מפטירין אחרי הפסח?״]



1) נוסח ראשון — נוסח אשכנז, נוסח שני — נוסח ספרד.

618. כפרי בא לעיר ל„ימים הנוראים" להתפלל בצבור. כשהגיע הקהל ל„כורעים" כרע גם הכפרי ונפל על פניו — לצד מערב. טפחו לו הסמוכים אליו ולחשו לו:

— רבי יהודי, איפכא...

מיד קפץ הכפרי ונתהפך — על גבו ובטנו למעלה...



619. בעל־עגלה דן לפני בן־אומנותו:

— הרי שהשכמתי לקום בשבת וסימתי את כל ה„תהלים" כֻּלּוֹ, חיב אני ב„ברכי נפשי" קודם מנחה, או לא?

השיב לו חברו:

— תמה אני על בעל־עגלה זקן שכמותך, שאין אתה יודע הלכה פשוטה כזו. הרי שהטענת את עגלתך חביות מלאות עטרן, חיב אתה לחזור ולקנות לוג עטרן למשוח את האופנים, או לא?...



620. כמה וכמה פעמים הציקה מוכסנית עשירה לבעלה ואמרה לו:

— הרי עשיר אתה, ברוך השם, וכל בני־העיר זקוקים לך, ואף־על־פי־כן אין דעתך נשמעת בעניני־הצבור.

לסוף פקעה סבלנותו של המוכסן ואמר לאשתו:

— עתה תראי, אם דעתי נשמעת בעניני־הצבור, או לא.

אותו יום ערב־ראש־השנה היה. ולמחר, כְּשֶׁפָּתְחוּ להתפלל שחרית, קפץ המוכסן ממקומו וירד אל התיבה והתחיל קורא „הַלֵּל" בקול רם. מיד נתמלא בית־הכנסת צְוָחָה:

— עם הארץ! בור! ראש־השנה היום!...

הכה המוכסן באגרופו על התיבה וצוח גם הוא:

— על אפכם ועל חמתכם!... רוצה אני, שתהיה גם דעתי שלי נשמעת בעניני־הצבור...



621. עשיר שִׁדֵּךְ את בתו לדוקטור — „בור דאורייתא". בשבת ראשונה לאחר התנאים הזמין אבי־הכלה את החתן לילך עמו לבית־הכנסת להתפלל. מתחלה סרב החתן, אבל מכיון שראה שנתכרכמו פניה של הכלה עמד והלך. וכשנכנסו שניהם לבית־הכנסת לחש אבי־הכלה לְקוֹרֵא:

— עֲלִיָּה לחתני!

נודרו החתן ולחש גם הוא לְקוֹרֵא:

— אין צורך.... שלשה רובלים תקבל...

נמלך הקורא בדעתו ואמר:

— מוטב, שלא אֶשָׁמַע לחתן ואקפח את שלשת הרובלים משלא אֶשָׁמַע לאבי־הכלה העשיר ואקפח את עולמי.

— וכך עשה: קרא את החתן לעלות לתורה.

עלה הַלָּה נבוך ומבויש, הרכין את ראשו כלפי התורה וְלָחַשׁ לַקּוֹרֵא מתוך רוגז:

— למה זה קראת לי? הרי אמרתי לך, שתקבל שלשה רובלים.

— אָ־מֵ־ן! מהר הקורא וענה אחריו כלאחר ברכה, והתחיל קורא בתורה.

לאחר שגמר הרכין החתן שוב את ראשו כלפי התורה וְלָחַשׁ לַקּוֹרֵא מתוך קורת־רוח:

— הואיל וחרוץ אתה כל־כך — לא שלשה רובלים אלא חמשה רובלים תקבל.

— אָ־מֵ־ן! — חזר הקורא וענה אחריו...



622. פעם אחת כעסו עמי־הארצות על הלמדנים, המזולזלים בכבודם, עמדו ובנו בית־כנסת לעצמם. וגזרה גזרו:

— אַל יְהִי למדן בקרבנו!

בשבת פרשת קֹרַח חנכו את בית־הכנסת שלהם. וכשעלה הכהן ראשון לתורה נרתע לאחוריו וקרא:

— חברים! ספר־תורה פסול נתנו לנו הלמדנים. הרי בו כתוב „קֹרַח" בקו״ף וחי״ת, ואלו ב„הגדה" הוא כתוב בשתי כָּפי״ן (= „כורך").

מיד ירד הגבאי ממקומו, עלה על הבימה, עִיֵּן בספר־התורה ואמר לכהן:

— ודאי הדין עמך: אלא הואיל ולמדן אתה — הִכָּבֵד וָצֵא...



623. מוכסן קבל על חתנו לפני הרב:

— רבי, חתן יש לי והוא מזנה[1]) עם בתי עשר שנים על שלחני. יום יום הוא קם בבוקר כלחוך השור — עם קריאת התרנגול, ועד הערב הוא צועק כצפור דרור — ככלב קשור בשלשלת. חיים אין לבתי עמו. אתמול קרע את ההנומא מעליה והציגה בגלוי עריות — בראש פרוע, וכשבקשתי להצילה מידו תלש לי את זְקָנִי עד פרוטה אחרונה — עד כי לא נותרה בה שערה.

אמר לו הרב:

— מה יכול אני לעשות לרשע וחצוף כזה?

1) „מזנה" — מלשון „מזונות".

נאנח המוכסן ואמר:

— יפה אמרת, רבי. הֱיֵה עִם פִּיפִיוֹת — דַּבֵּר אל העצים ואל האבנים. אין לי תקנה, אלא שאקלל אותו. תזל כטל אמרתו — תצבה קֶהָר בטנו, ואני כאשר אבדתי אבדתי — כשם שעזרני אלהים עד עתה כך יעזור לי גם מכאן ולהבא...



624. — מוכסן נצטער צער גדול: בנו כבר הגיע לפרקו ו„קִדּוּשׁ" לא ידע עדיין. עמד והזמין לביתו מלמד מן העיר ואמר לו:

— אם תלמד את בני „קִדּוּשׁ" אתן לך, חוץ משכרך, עֵז חולבת.

שמח המלמד והסכים:

מיד נטפל לתלמידו והתחיל מְשַׁנֵּן לו את ה„קִדּוּשׁ" מתוך ה„סִדּוּר" — שִׁנֵּן וְשִׁנֵּן ולא הצליח: מחו של הבחור לא קלט.

למחר נמלך המלמד ויצא עם תלמידו אל הכפר ואמר לו:

— הרי בבית ראשון זה גָר מִיקִיטָא — יהא סִמָּן בידך ל„יום", בבית שני גר אִיבָן — סִמָּן „להששי", בבית שלישי גָר אַנְדְּרֵי — סִמָּן לְ„וַיְכֻלּוּ", בבית רביעי גָר פֶּטְרוּס — סִמָּן לְ„הַשָּׁמַיִם", וכולי וכולי.

הצליחה חכמתו של המלמד ועל־פי סמנים מובהקים אלו קלט מחו של הבחור את ה„קִדּוּשׁ" כֻּלּוֹ.

וכשהגיע ערב־שבת אמר המלמד למוכסן:

— הָבָה עִזִּי — בנך כבר יודע את ה„קִדּוּשׁ".

— נחיה ונראה, — השיב המוכסן.

לאחר שהתפללו ערבית הושיבו את הבחור בראש השלחן והגישו לו חלה יפה לְ„קִדּוּשׁ".

פתח הבחור ואמר:

— „יום הששי — השמים"...

— חמור! — קפץ המלמד ממקומו. — „וַיְכֻלּוּ" היכן הוא.

— רבי, נענה הבחור, — „וַיְכֻלּוּ" איננו. אתמול מֵת...

625. מוכסן שלח על־ידי בנו להרב מכתב ותרמיל מלא גבינות. פתח הרב את המכתב ומצא כתוב:

— „שולח לְאָה גבינה".

תמה הרב:

— „לאה גבינה" מה פֵּרוּשָׁהּ?

נענה בנו של המוכסן ואמר:

— עליך אני תמה, רבי, שאין אתה יודע חשבון האמהות. אם „שרה" — עשרה, הרי „רבקה" — אחד־עשר, „רחל" — שנים־עשר ו„לאה" — שלשה־עשר...



626. מוכסן נכנס לביתו ושמע — בנו מְשַׁנֵּן „קַדִּישׁ" לפני התלמיד.

— קָצְתָּ בחיי, שאתה מלמד „קַדִּישׁ" לבני?

החזיר לו המלמד:

— תנוח דעתך. עד שֶׁבִּנְךָ יספיק ללמד את הַ„קַדִּישׁ" תקוץ בעצמך בחייך...



627. מוכסן עשיר הזמין מן העיר אורחים ל„בר־מצוה" של בנו. כשבאו האורחים וראו את הבחור תמהו ואמרו למלמדו:

— כלום בחור זה, שכבר יש לו חתימת־זָקָן, בן שלש־עשרה הוא?

החזיר להם המלמד:

— לא בן שלש־עשרה, כי אם בן שבע־עשרה הוא, אלא שֶׁכָּל אותן הַשָּׁנִים היה ה„מפטיר" מְעַכֵּב...



628. מוכסן הלך בימי־התשובה להשתטח על קבר אביו, אלא שנתחלף לו ה„מענה־לשון" ב„ספר־הַנִּקּוּר", וכשהגיע לקבר אביו פתח את הספר והתחיל קורא ומתרגם[1]:

— „מניחים את האחורים על הסדין, נוטלים את הסכין וחותכים בבשר עד שמגיעים לגיד־הנשה, מוציאים את הגיד וקולפים את השומן..."

זלגו עיניו של המוכסן דמעות רותחות וקרא:

— אבא, אבא! כמה קשים עליך יסורי גן־עדן...



629. מוכסן עשיר הביא את בנו אל הרב.

— רבי, — אמר המוכסן להרב, — הבאתי לך את בני לתהות על קנקנו.

נענה לו הרב ושאל את הַבֵּן:

— במה אתה בקי, בני?

1) ה„מענה לשון" ו„ספר־הנקור" הם מן הספרים העממיים, שיש להם מתחת לפנים גם תרגום יודי.

— ב„סדור" אני בקי, — השיב הבן.
צבט לו הרב בלחיו ואמר:
— הלואי ויהיו בָנַי כמותך.
צהבו פניו של המוכסן ואמר:
— רבי, וכי למדן גדול כל־כך הוא בני?
החזיר לו הרב:
— על כל פנים למדן גדול הוא מאביו...



630. מוכסן בא לעיר ונכנס אצל הרב. אמר לו הרב:
— תמה אני, שזה כמה לא באה „שאלה" לפני מביתך. כלום כל אותם הימים לא אירע לאשתך למצוא, למשל, מחט בקורקבנה של תרנגולת?
השיב לו המוכסן:
— רבי, בשאלות קטנות אין אני זקוק להטריח אותך. שני פוסקים מומחים יש לי בביתי — כֶּלֶב שחור וכלב צהוב. תרנגולות, שנמצאה מחט בקורקבנה, אני משליכה לפניהם: אֲכָלוּהָ, בידוע שטרפה היא, לא אֲכָלוּהָ, בידוע שכשרה היא... ויודע אתה, רבי? אותו השחור מחמיר גדול הוא — להבדיל, כמותך...



631. בביתו של מוכסן אירעה תקלה: ערב שבת טעתה המוכסנית וטמנה את הפשטידא בִקְדֵרָה של חָלָב. למחר, בשעת הסעודה, הרגישו בדבר. פנה המוכסן אל חתנו ה„למדן" ואמר לו:
— מה דינה של פשטידא זו?
הביא החתן „חיי־אדם", דִפְדֵף וְדִפְדֵף ופסק:
— כָּשֵׁר!
לאחר השבת הלך ה„למדן" לעיר, נכנס אצל הרב וספר לו אותו מעשה. תמה הרב ואמר לו:
— מה עילה מצאת להכשיר טרפה ודאית כזו?
השיב המכשיר:
— רבי, חזרתי ב„חיי־אדם" על כל הלכות־שבת ולא מצאתי אפילו זֵכֶר לאִסּוּרֵי פשטידא. שמע מינה, שֶׁכְּשֵׁרָה היא לכל הדעות.
— אוי! — נאנח הרב. — אין לך לא „חכמת־אדם" ולא „בינת־אדם". הלואי ולא היו לך גם „חיי־אדם" ו„נשמת־אדם"...[1])



1) ר' אברהם דַנציג חבר: ספר „חיי־אדם" — קצורי ארח־חיים — עם באורים ומלואים בשם „נשמת־אדם" וספר „חכמת אדם" — קצורי יורה־דעה — עם באורים ומלואים בשם „בינת־אדם".

632. עם־הארץ „למדן" בא אל הרב ובקש מאתו, שישאיל לו גְמָרָא, מסכת עֵרובין. אמר לו הרב:
— נעניתי לך. אבל שלשה תנאים אני מַתְנֶה עמך למפרע — שלא תלכלך את הגמרא, שלא תכתוב כלום על הַגִּוִילִים ושלא תרשום על הגמרא את שמך.
הסכים השואל, לקח את הגמרא והלך לביתו. פתחה באמצע והתחיל לומר:
— „נתגלגל חוץ לתחום — אם ספק הרי זה חמר־גמל".[1]
תמה תמיהה גדולה ואמר:
— ממה נפשך: אם חמר לא גמל, ואם גמל לא חמר?
הרהר והרהר והחליט:
— טעות־הדפוס היא זו:
עמד והגיה מן הצד:
— „הרי זה — חמור גמור".
וכשהחזיר את הגמרא להרב מצא הַלָּה את ה„הגהה" ואמר לַ„מַּגִּיהַ":
— בוא וראה שבהגהה אחת עברת על כל שלשת התנאים, שהתניתי עמך: את הגמרא לכלכת, על הַגִּוִילִים כתבת וגם את שמך רשמת...



633. מוכסנית רמזה לבעלה, שליל־טבילה לה היום.
— נסתחפה שדך, — נאנח הבעל. — קולִי צרוד היום.
הסמיקה האשה ותמהה:
— מה ענינו של קול לכאן?
השיב לה הבעל:
— כך כתוב בתורה: „אין קול — ואין עונה"...



634. עם־הארץ שִׁבַּח את בנו בפני למדן:
— בני בקי, ברוך השם, בחמשת אלפים דף גמרא.
חִיֵּךְ הלמדן ואמר:
— מגזם אתה! בכל הש"ס כֻּלּוֹ אין חמשת אלפים דף.
נאנח האב ואמר:
— תמה אני על יהודי פִּקֵּחַ שכמותך! כלום רק ש"ס אחד יש לנו בעירנו?...



1) ערובין לה:

635. פעם אחת נעלמה הלכה מחבורה של סָיָסים:

— אימתי חל היריד הגדול בַּיאַרמֶלִינֶץ?

הוציא אחד מן החבורה „לוח" מכיסו, דפדף ומצא:

— הרי — ביום פלוני.

נענה הזקן שבחבורה ואמר:

— רבותי, בואו ונחזיק טובה למשה רבנו, שֶׁטָּרַח ונתן לנו את הלוחות...



636. מוכסן עם־הארץ נתעשר והתחילה אשתו מציקה לו:

— כל החשובים שבעיר, כשהם נקראים לעלות לתורה, קוראים להם: „יעמוד מורנו", ואלו לך קוראים — „יעמוד רבי פלוני בן פלוני." „יעמוד" שכזה יפה לחוטב־עצים ולשואב־מים. לֵךְ אל הרב ויתן גם לך „מורנו".

נענה לה הבעל והלך אל הרב. אמר לו הרב:

— דע לך, שבגן־עדן עורכים שלחן לבעלי „מורנו" לחוד ולסתם אנשים מישראל לחוד. אותו שלחן של בעלי „מורנו" אברהם, יצחק ויעקב, הבעל־שם וכל תלמידיו מְסֻבִּים עליו, כֻּלָּם עוסקים בתורה, אוכלים לְוְיָתָן ושור הבר ושותים יין־המשומר. אם אתן „מורנו" לעם־הארץ כמותך, יושיבוך בקצה־השלחן ונמצא אתה מפסיד את סעודתך. בקצה־השלחן לא יגיע לך מן הלויתן והשור הבר והיין המשומר ולא כלום.

נתחלחל המוכסן. חזר לביתו ואמר לאשתו:

— אי אפשי ב„מורנו" — כך וכך אמר הרב.

אמרה לו אשתו:

— שוטה שבעולם! כך אמר לך הרב, משום שבידים ריקניות באת אליו. חזור וְהָבֵא לו מתנה יפה וימצא לך תקנה.

נשמע לה הבעל: חזר והלך אל הרב והביא לו מתנה יפה. נטל הרב את המתנה ואמר לו:

— נעניתי לך. מעכשו יִקָּרֵא גם לך „מורנו".

גמגם המוכסן ושאל:

— רבי, וסעודתי בגן־עדן מה תהא עליה?

נחמו הרב והחזיר לו:

— אל תירא!.... בשכר מתנות יפות כאלה אתן „מורנו" עוד לעשרים עמי־הארצות כמותך, ובגן־עדן יערכו שֻׁלחן מיוחד לְכֻלְּכֶם יחדו ואתה תשב בראש...



637. עם־הארץ שנתעשר קנה לו בבית־המדרש מקום בכותל־מזרח סמוך למקומו של הרב. בליל־שבת, כשישב עם־הארץ בפעם הראשונה במקומו החדש בִּקֵּש אמתלא לְהִכָּנֵס עם הרב בדברים, ולא מצא. למחר בַּבֹּקֶר שוב בקש אמתלא לכך — ולא מצא. לסוף, במנחה, מצא.

— רבי, אמר להרב, — הרי אנו אומרים ב„צדקתך": „אדם ובהמה תושיע ה'". מה מקומה של בהמה אצל אדם?

— מְחַל נא, — החזיר לו הרב, — וּשְׁאַל את הגבאים...



638. עם־הארץ נתעשר ומיד נעשה גם למדן והוחזק למדן גם בעיני הבריות, כנהוג. לימים נכשל בעסק רע וירד מנכסיו ומיד פקעה חזקת למדנותו. תמה היורד ואמר לאשתו:

— תינח עשירותי בטלה, משום שֶׁאָבַד לי ממוני, אבל למדנותי למה בטלה?...



639. שָׁלוֹם וְגִימְפֶּל שותפים היו. גימפל — בר־אוריין, שלום — עם הארץ. ויהי היום וגימפל נסע ליריד לְשָׁם מסחר. בא לְשָׁם ושלח מכתב לְשָׁלוֹם שותפו וְסִיֵּם את המכתב על דרך המליצה:

— ואתה שלום וביתך שלום, וה' יברך את עמו ישראל בשלום".

קרא שלום את המכתב והחזיר מכתב לשותפו וְסִיֵּם:

— „ואתה גימפל וביתך גימפל, וה' יברך את עמו ישראל בגימפל"...



640. ערב יום־כפור אמר יהודי בַּקְרָבִי לחברו.

— חבל, שרבי חיים הליטאי מת. אשתקד נפטרתי בגללו מלהתענות ביום־כפור. יחדו סעדנו בין שחרית למוסף.

— מה אתה סח? — לגלג עליו חברו. — היכי תמצי, שרבי חיים אכל והאכיל גם את האחרים ביום־כפור?

— חייך, שֶׁכָּךְ היה מעשה, — השיב הראשון. — ליטאי זה בקי גדול היה ב„לוח". דק ומצא שבליטא כבר עבר יום־כפור.



641. מצאו ליהודי, שהוא יושב ואוכל „דבר אחר". אמרו לו:

— כופר אתה בתורה?

— חס ושלום! — נודעוע האוכל. — אלא מעשה שהיה כך היה. אִיבָן שְׁכֵנִי בא אלי ובקש רשות לשפות על הכירה שלי את קְדֵרָתוֹ סמך לִקְדֵרָתִי. נתתי לו רשות. הלך והביא „דבר אחר" וְנִתְכַּוֵּן להטיל אל הקדרה שלו וטעה והטיל לתוך הקדרה שלי. והרי זה דין מְפֹרָשׁ: „טעות גוי — מותר.



642. מוכסן יושב ודן לפני אשתו:

— הרי כל יום ויום כמה וכמה גויים באים לביתנו, ועדיין לא ראיתי אפילו אחד מהם שְׁיְּבַקֵּשׁ „מזרח", ואלו יהודי, מכיון שהוא נכנס לביתנו, מיד הוא שואל: „מזרח"?... סחורה זו — מה טיבה?

— דומה אני, — אמרה המוכסנית, — ש„מזרח" סחורה יהודית היא. צריך לשאל עליה את הרב: נשמע לה הבעל. הלך לעיר, נכנס אצל הרב ושאל:

— רבי, היכן יש לקנות „מזרח"?

השיב לו הרב:

— מקום, שמוכרים ציצית, תפלין ומזוזות, מוכרים גם „מזרח".

הלך המוכסן וקנה וחזר לביתו ותלה את ה„מזרח" על הקיר, למען יֵדעו הכל, שכבר יש לו סחורה זו.

עבר יום, יומים, שבוע — פסקו גם יהודים לשאל על „מזרח".

כעס המוכסן ואמר לאשתו:

— יפה היה אומר אבא, עליו השלום: „אל יהא לך עסק בסחורה יהודית"!... כל זמן, שלא היה לנו „מזרח", היה כל יהודי שואל עליו, עכשו, משיש לנו „מזרח", אין אפילו יהודי אחד שואל עליו...



643. שני בנים היו לו לְחַיָּט: אחד הלך אחרי אביו ונעשה גם הוא חיט, והשני גלה למקום תורה, למד תורה הרבה ונעשה רב. לימים בא הַחַיָּט לעירו של אחיו הרב. הלבישו הַלָּה רַבָּנוּת — קפוטה ארוכה, אבנט ומצנפת שְׂעִירָה — והזהירו, שֶׁאִם יבקשו בעלי־הבתים ממנו לאמר להם דברי תורה, ישיב, שאין מנהגו בכך.

— כדברך אעשה, — השיב החיט.

בשבת לאחר התפלה נכנסו חשובי־הקהל אל הרב לקבל פני אורחו. וכשבקשו החשובים מאת האורח לאמר להם דברי־תורה, סרב והשיב:

— אין מנהגי בכך.

אחד מן החשובים לא קבל תשובה זו והתחיל מפציר באורח, שיאמר להם לכל־הפחות דבר יפה בְשם אביו המנוח. ולא יָכֹל עוד הַחַיָּט להתאפק, נענה ואמר:

— אבא, עליו השלום, היה אומר: „בני, הזהר והזהר, לא תעשה מלאכה ליהודי. לא די, שיקפח את שכרך, אלא שיקפח גם את חייך בטענות ותביעות...



.644 אמרו לה לאשה „למדנית":

— כל יום ויום אַתְּ אומרת בברכת־השחר: „תורה צוה לנו משה מורשה". כלום רשע, חלילה, היה משה?

— ודאי רשע היה, — השיבה ה„למדנית". — קל וחומר מֵהָמָן: ומה הָמָן, שלא גרם לַנָּשִׁים צרות ויסורים אלא יום אחד בשנה, בפורים, רשע היה, משה, שגרם לַנָּשִׁים צרות ויסורים מִפּוּרִים ועד אחרי פסח, לא כל־שכן שֶׁרָשָׁע היה...



.645 שני בחורים לומדי־תורה ישבו בבית־המדרש ונתפלפלו בקושיא חמורה, שנתחדשה להם. עד שֶׁעָמְלוּ לְתָרֵץ את הקושיא נפתחה הדלת ונכנס לבית־המדרש אדם בעל־צורה, לבוש כמנהג חשובים. כשהרגישו בו הבחורים אמרו זה לזה:

— הַלָּה חזותו מעידה עליו, שתלמיד־חכם הוא. נלך ונשאל את פיו, שמא יְתָרֵץ לנו.

נגשו אל האורח ובקשו מאתו, כי ידקדק לקושיתם. נענה להם האורח. הוציא את משקפיו מכיסו, קנחם יפה יפה, הרכיבם על חטמו, עִיֵּן בגמרא, שמע את הקושיא, חזר ועִיֵּן בגמרא ואמר לבחורים:

— עד שאתם מַקְשִׁים כך, הרי אני יש לי קושיא אחרת לגמרי.

תמהו הבחורים ואמרו:

— ילמדנו רבנו, הקושיא שלו מהי?

נענה האורח והשיב:

— לי קשה, כיצד אפשר לקרוא אותיות זעירות כאלה בלי נקודות?...



.646 רבנים מערביים מִבֵּין המתקנים נאספו לאספה ודנו:

— מה לעשות ל„יקום פורקן" שב„סדור" — אם למחוק רק אחד, או למחוק את שניהם בבת־אחת?

קם המופלא שבאספה ואמר:

— שניהם טעונים מחיקה, שנאמר: „וימח את כל היקום"[1])...



1) בראשית ז. כג.

647. יהודי מערבי „מתוקן" נכנס בשבת למוכר־ספרים לקנות „שיר־המעלות" לאשתו היולדת. אמר לו מוכר־הספרים:

— שַׁבָּת הִיא מִלִּמְכּוֹר.

כעס ה„מתוקן":

— וכי בשביל שאתם הארוקים והירים עדיין בשבת תהא אשתי חסרה „שיר־המעלות" יום שלם?...



648. שאלו ליהודי מערבי:

— היכן מצינו „דוד" בתהלים?

השיב המערבי:

— הרי זה מקרא מְפֹרָשׁ: „ודרך רשעים תֹאבֵד"[1])...



649. בחור מגדל נכנס אצל הרב הדוקטור והשתחוה בנמוס.

— מה בקשתך? — שאל הרב הדוקטור.

— אבא פוקד את הארון הדוקטור לשלום, — השיב הבחור, — ומבקש לדעת, אם כבר הגעתי ל„בר־מצוה"?...



650. רופא בא לביתו של יהודי מערבי לבקר את ילדו, שֶׁלָּקָה באחוריו.

— הַרְאֵה נא לי, בני, — אמר הרופא לילד החולה, — את הת־ת שלך.

לטש הילד עינים תמהות ולא הבין את לשונו של הרופא. הסמיקה אֵם הילד ואמרה לרופא:

— יסלח נא הארון הדוקטור. זוטר זה עדיין לא הגיע ללמודי־הדת...



651. יהודי ספרדי נכנס לאיטליז בירושלים, נגש אל הַטַּבָּח ושאל:

— חביבי, שמא יש לך שֵׂכֶל בהמה[2])?...



1) תהלים א, ו. — יהודי המערב מבטאים, כידוע, את החולם כעין קמץ.

2) כלומר: מֹחַ של בהמה למכירה.



652. שני יהודים באו לארץ־ישראל וְטִיְּלוּ בחוצות תל־אביב. אמר האחד לחברו:

— תמה אני, למה נתן הקדוש ברוך הוא חול מרובה כל־כך לארץ־ישראל.

השיב לו חברו:

— מה תְמִיהָה יש כאן? הרי ארץ־ישראל קודש, ולפיכך הוסיף הקדוש ברוך הוא מַחל על הקודש...



653. „גביר" של עירה קטנה חגג את שנת־הולדתו החמשים. אל החגיגה התמן גם המשכיל המפורסם של העירה.

הסעודה היתה כסעודת שלמה בשעתו. לְקִנּוּחַ הביאו — לְפִיתָה[1]) מהבילה. כל האורחים מהרו למלא פיהם ממנה ולהלל את מעשי־ידיה של בעלת־הבית. רק המשכיל לא שעה אל הלפיתה ופניו נעשו חמורות. נעלבה בעלת־הבית ואמרה לו:

— במעשה־ידי אתה בועט?

— חלילה! — התנצל המשכיל. — אלא שֶׁכָּל ימי אַנְטִיסֶמִיט אני ללפיתה...



1) „לפיתה" — „ציםעס" בלעז.

תכן הענינים

של

סֵפֶר הַבְּדִיחָה וְהַחִדּוּד

ערוך כלו ויודפס בקרוב:

סֵפֶר הַבְּדִיחָה וְהַחִדּוּד

ספר שני

וזה תכן עניניו:

כתבת המחבר:
A. DRUIANOW
P. O. BOX 527
JERUSALEM


UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 05163 9428